

**Yeni Medya Araştırmalarında
Araştırma Etiği**

Hasan Hüseyin Kayış

Yeni Medya Araştırmalarında Araştırma Etiği

Mart 2025

ISBN: 978-605-74852-6-7

Yazar:
Hasan Hüseyin Kayış

Editör:
Günseli Bayraktutan

Kapak Konsept Tasarım:
Erdem Alper Turan

Dizgi ve Tasarım:
İbrahim Kahraman

Hakları yazara aittir.

Tüm içerik
Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License
Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisans
altındadır.



Alternatif Bilişim Derneği
Selçuklular Cad. 41. Sk. No:1/2 Eryaman-Etimesgut/Ankara
+90 312 230 1560

bilgi@alternatifbilisim.org
<http://www.alternatifbilisim.org>

İçerikler

ALTERNATİF BİLİŞİM DERNEĞİ TEZ DİZİSİ	III
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	X
ŞEKİLLER VE GÖRSEL	XI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: ARAŞTIRMA ETİĞİ VE İLETİŞİM	
ARAŞTIRMALARINDA ARAŞTIRMA ETİĞİ	15
Etik Nedir?	15
Araştırma Etiği.....	19
İletişim Araştırmalarında Araştırma Etiği	27
Genel Değerlendirme	37
İKİNCİ BÖLÜM: YENİ MEDYA ARAŞTIRMALARINDA YÖNTEM,	
VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE ARAŞTIRMA ETİĞİ	39
Sosyal Bilimlerde Yöntem, Veri Toplama Teknikleri ve Veri	39
Yöntem ve Veri Toplama Teknikleri.....	39
Veri Nedir?	45
Yeni Medya Araştırmalarında Yöntem, Veri Toplama Teknikleri ve	
Veri.....	48
Yeni Medya Araştırmalarında Yöntem.....	49
Yeni Medya Araştırmalarında Veri Toplama Teknikleri	56
Yeni Medya Araştırmalarında Veri	62
Veri Odaklı Araştırmalarda Araştırma Etiğine İhtiyaç.....	68
Yeni Medya Araştırmalarında Araştırma Etiği	75
Yeni Medya Araştırmalarında Etik Düzenlemeler ve Yönergeler.....	83
Yeni Medya Araştırmalarında Etik İlkelere İlişkin Yenilikçi Bazı Uygula-	
malar	98
Genel Değerlendirme	103
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE İLETİŞİM DERGİLERİNDE	
YAYINLANAN YENİ MEDYA ARAŞTIRMALARINDA	
ARAŞTIRMA ETİĞİ	105
İncelenen Makalelere Yönelik Tanımlayıcı Veriler	105
Araştırmada Veri Kullanımına Yönelik Bulgular	137
İncelenen Yayınlarda Etik Riskler.....	154
Verinin Yeniden Kullanıma Açılması ve Veri Yönetim Politikası	197
Genel Değerlendirme	200
SONUÇ	201
EKLER	216
KAYNAKÇA.....	230

ALTERNATİF BİLİŞİM DERNEĞİ TEZ DİZİSİ

Tarihsel süreç boyunca üniversitelerde sürdürülen akademik araştırmaların toplumla buluşması ve toplumda bir karşılık bulması hep sınırlı olagelmıştır. Bilimsel bilginin topluma yayılması, hem bilimsel dilin karmaşıklığı hem de sınırlı bir hedef kitleye hitap etmesi nedeniyle zor olmuştur. Ancak hem doğada hem dünyada hem de içinde yaşadığımız toplumsal alanda her gün olup bitenleri iyi anlayıp kavrayabilmek için her zaman bilimsel ve sistematik bilgiye ihtiyaç duyulmuştur. Aydınlanma, sanayi devrimi ve modernleşme ile birlikte bilimsel bilginin üretildiği önemli kurumlardan birisi olan üniversitelerin toplumdaki etkisi önemli ölçüde artmıştır. Ancak son yıllarda gerek üniversitelerin tüm bileşenleri bağlamında- eğitim, araştırma, kamusal sorumluluk gibi alanlar- giderek ticarileşmesi gerekse de üretilen bilimsel bilginin değer ölçütünün ekonomik getiri olarak değerlendirilmesi sonucu bu türden akademik üretim sonucu oluşan bilgiye erişim giderek sınırlanmaya, bu bilgiye verilen itibar da giderek azalmaya başlamıştır. Uzunca bir süredir üniversitelerin başarı ölçütlerinde akademik birim başında geliştirilen marka, patent ve faydalı model gibi sorgulama başlıkları üretilen toplumsal fayda veya akademik yazınsal bir üretimden daha belirleyici olabilmektedir.

Üniversitelerde üretilen akademik bilginin en somut çıktılarından birisi de lisansüstü çalışmalar ve bu türün belki de en nitelikli formu olması beklenen yüksek lisans ve doktora tezleridir. Ancak her yıl üretilen nitelikli tezlerin pek çoğu, gerek Türkiye üniversitelerinde üniversite yayıncılığının hakkıyla yerine getirilememesi ve gelişmemesi gerekse de üniversite dışı yayıncılık sektöründeki öncelikler nedeniyle geniş okuyucu kesimiyle buluşamamaktadır. Kitap yayın sektörünün önceliklerinden oluşan sınırı bir şekilde aşabilen ve kitap olarak piyasaya çıkan tezlere ise ilgisi akademisyen adayları ile genç okuyucular ekonomik nedenlerden dolayı erişmekte güçlük çekmektedir. Bu nedenle bilginin serbest dolaşımı ve akademik özgürlük açısından nitelikli tezlerin erişime açık şekilde geniş bir okuyucu kitlesine ulaştırılması hayati önem taşımaktadır. Son yıllarda Türkiye kitap piyasasının içinde bulunduğu kriz nedeniyle daha çok geniş okur kitlesini hedefleyen popüler başlıklar ve içerikler taşıdığı düşünülen kitapların basımına daha fazla öncelik verilmeye başlanmıştır. Bu öncelik kaygısı nedeniyle pek çok akademik çalışmanın okurlara ulaştırılması da olanaksız hale gelmiştir.

Bir diğerk önemli engel de yurtdışı akademik yayıncılık kuruluşlarının Türkiye akademiyasını bu anlamda sömürgeleştirilebilecek bir alan olarak görmesi ve özellikle belirli atama yükseltme kriterleri ve doçentlik unvanı için başvurularda şart koşulan uluslararası yayın koşulu için kişilerin ücret karşılığı çalışmalarını basan salt ticari odaklı birer aktör olarak varlık göstermesidir. Tam da bu noktada Alternatif Bilişim Derneği, bilgiye özgürce erişimi ve bilginin serbest dolaşımını öncelikli hedefleri arasında tutan bir sivil toplum kuruluşu olarak nitelikli akademik çalışmaları kolektif emekle geniş okur kitlesiyle buluşturmak için tez serisi başlıklı bir diziyi başlatmıştır ve bunun da bu türden bir sömürgeleştirme pratiğine yönelik önemli bir müdahale olabileceğini düşünmektedir.

Bu dizinin yukarıda paylaştığımız tarihsel sürecin ve gerekliliğin yanı sıra, Alternatif Bilişim Derneği çatısı altında yayınlanarak daha geniş kitlelere ulaştırılmasının daha özel nedenleri ve Alternatif Bilişim Derneği'nin kuruluş amacı, varlık sebebi ve misyonuyla örtüşen önemli gerekçeleri de vardır.

Öncelikli olarak Alternatif Bilişim Derneği, temel olarak dijital haklar, özgür İnternet ortamı gibi alanlarda hak savunuculuğu yapan bir dernek olarak varlık göstermektedir. Resmi olarak kurulduğu 2010 yılından önce çalışmalarına başlayan derneğin temel misyonu ve motivasyonu, söz konusu sorun alanlarında etkinlik gösteren mevcut ve anaakım örgütlenmelere alternatif hem bilişim dünyasından, hem sivil toplum örgütlerinden hem de akademiyağan farklı seslerin bir araya gelmesini sağlayan ve ortak üretimlerini bir çatı altında birleştiren bir yapıyı geliştirmek ve oluşturmaktır. Derneğin ilk dönem kurucuları ve katkı verenler tam da bu kompozisyonun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kurucu üyelerin bir araya gelmesini ve tanışmasını sağlayan aktivite de bir akademik toplantıdır. 2- 4 Temmuz 2009 tarihinde Zonguldak Karaelmas Üniversitesi'nin ev sahipliği yaptığı Kültür Araştırmaları Derneği'nin Medya ve Kültür başlıklı Beşinci Sempozyumu aslında hem bilişim dünyasının hem de akademiyanın genel olarak İnternet alanında alternatif konumlanan öznelerini bir araya getiren tesadüfi bir zemin hazırlamıştı. Bu anlamda kurucular ve katkı verenler bağlamında Alternatif Bilişim ilk dönemlerden itibaren araştırmacı ve akademisyenlerin yoğunluklu yer aldığı ve ilgi gösterdiği bir platform/oluşum olageldi. Ancak elbette Alternatif Bilişim'in akademik misyonu sadece dernek ekosisteminin içerisinde yer alan üye ve katkı verenlerin sayıca önemli bir bölümünün akademisyen olması ile ilgili değildir. Burada bu akademik misyonu oluşturan ve yapılanmasını sağlayan birkaç önemli hususu ye-

niden ifade etmek ve tez serisi sürecinin nasıl işletileceğini de açıklamak gerekir.

Açık erişimin desteklenmesi

Günümüzde internet ve bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasına paralel olarak herhangi bir araştırma verisi ya da bilimsel bilgi zaman ve mekân sınırı olmaksızın dünyanın her yerinden erişilebilir hale gelmiştir. Ancak erişimin önündeki finansal ve yasal engeller, bu bilgiyi edinmek isteyen kişiler arasında da bir eşitsizliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Birçok bilimsel araştırmanın yer aldığı geniş veri tabanları, ücretlendirme politikalarıyla kişilerin veriye erişmesini zorlaştırırken, erişim eşitsizliklerini de beraberinde getirmiştir. Bu eşitsizlikler, ancak açık erişim politikalarının desteklenmesi ve bilginin insanlığın ortak faydasına açılması ile ortadan kaldırılabilir. Bilimsel kaynakların, açık erişim yoluyla herkesin kullanımına sunulması, hem akademik faaliyetler gerçekleştiren araştırmacılar hem de herhangi bir konuda temel düzeyde bilgi edinmek isteyen insanlar için oldukça önemli olanaklar sağlayacaktır. Bir araştırma verisinin ya da bilimsel bilginin zaman, mekân ve ücretlendirme engeli olmaksızın erişilebilir hale gelmesi, bu alanda gerçekleştirilecek yeni araştırmaların daha kolay ve kapsamlı bir şekilde yürütülmesinin, araştırmacıların emeklerinin ve araştırmanın çıktılarının daha görünür hale gelmesinin ve böylece daha nitelikli çalışmaların üretilmesinin yolunu açacaktır.

Türkiye dâhil pek çok ülke açık erişimi desteklemek için ulusal düzeyde kararlar almaya başlarken uluslararası düzeyde ise Avrupa Birliği açık erişimle ilgili birçok projeyi destekleyerek bu alanda çeşitli politikalar üretilmesinin yolunu açmıştır. “Bilimsel literatürün internet aracılığıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması” olarak tanımlanan açık erişim, Avrupa Araştırma Alanı’nın beş önceliğinden biri olarak belirlenmiştir. Bu nedenle, AB fonlarıyla desteklenen tüm çalışmaların ve bu kapsamda elde edilen tüm verilerin kamuya şeffaf ve bedelsiz bir şekilde sunulması, kamusal bir fayda amacı taşıyan açık erişim politikalarının geliştirilmesi açısından oldukça önemli bir adım olarak görülmektedir. Son yıllarda, Avrupa komisyonu tarafından desteklenen açık erişim ve açık bilim politikaları, Türkiye’de de karşılığını bulmuş ve özellikle kamu kaynaklarıyla desteklenen araştırma projelerinin ve bu projelerden elde

edilen tüm veri ve bilimsel yayınların şeffaf ve bedelsiz bir şekilde kamuya sunulması, TÜBİTAK Açık Bilim Politikası çerçevesinin oluşturulmasını sağlamıştır. Böylesi bir bilinç temelinde, Alternatif Bilişim Derneği İnternet ve diğer tüm bilimsel, teknolojik gelişmelerin insanlığın ortak birikimi olduğunu savunurken, bilimsel verilerin bu ortamlarda erişim engeli olmadan yaygınlaştırılmasının da insanlığın ortak birikimini artıracığını düşünmektedir.

Genç araştırmacıların desteklenmesi

Genç araştırmacıların, gündelik hayatta her an deneyimlenen, ancak genel olarak görünmez olan yeni eşitsizliklere değindikleri çalışmalarının açık erişimle yaygınlaştırılması, bu tür verilere ulaşmak isteyen diğer kişilerin önündeki ücretlendirme ya da lisanslama gibi engelleri aşarak bilginin özgür dolaşımını sağlamaya hizmet eder. Ayrıca, böyle bir çaba, genç araştırmacıların daha görünür kılınmasının, daha nitelikli araştırmalar gerçekleştirmelerinin ve mevcut toplumsal eşitsizlikleri analiz ederek pratik çözümler üretme konusunda daha aktif rol oynamalarının önünü açar. Bu zeminden hareketle, Derneğimiz, genç araştırmacıların bilişim ve yeni medya alanında yazdıkları emek, toplumsal cinsiyet, yaşlılık ve dijital eşitsizlik gibi toplumsal meselelere odaklanan çalışmalarını elektronik kitap olarak basmayı desteklemekte ve böylece bu nitelikli çalışmaların görünürlüğünü arttırarak, bu alanda faaliyet gösteren çeşitli kişi, kurum ve kuruluşların da bu verilerden yararlanmasını sağlamayı öncelemektedir. Bu bağlamda yayınlanan çalışmalara İnternet üzerinden Alternatif Bilişim Derneği'ne ait <https://ekitap.alternatifbilisim.org> adresinden erişilebilir. Bu çalışmalar hem alanında ilk olma özelliği taşıyan özgün eserlerden hem de araştırmacılara ve konuyla ilgili diğer bireylere rehberlik yapabilecek bazı metinlerin çevirilerinden de oluşmaktadır. Burada ayrıca Alternatif Bilişim Derneği'nin her iki yılda bir düzenlediği Yeni Medya Çalışmaları Ulusal Kongre'sini de anmak gerekir. Bu kongreler yayıncılık bağlamında da Alternatif Bilişim'e önemli bir deneyim kazandırdı, her kongre sonrası tam metinlerin açık erişim için kongre tam metin kitabına dönüştürülmesi süreci bu deneyimin temel sebebidir.

Bu misyon ve amaçla yayınlanması desteklenen tezler ise bilgi ve iletişim teknolojileri ve yeni medya alanında gerçekleştirilen, özellikle de toplumsal cinsiyet, yaratıcı emek, yaşlılık, etik, dijital gözetim, dijital eşitsizlik ve yeni medya dolayımı dönüşüme uğradığı düşünülen tüm başlık ve konuları kapsayan tezlerden oluşmaktadır. Bu tezlerin ve

özellikle alan araştırmalarını içeren çalışmaların elektronik kitap olarak basılmasının ve herkesin erişimine sunulmasının, akademik alanla sınırlanmış bilginin, daha geniş toplumsal zemine yayılmasını sağlamak açısından önemli bir çaba olarak görüyoruz. Bu bağlamda elbette gönül isterdi ki nitelikli tüm tezler, konuları ve alanları her ne olursa olsun bu çatı altında yayına dönüşebilsin. Ancak tematik olarak yeni medya alanındaki tezlerin seçilme nedeni, hem dernek çalışma alanlarıyla uyumu hem de özellikle yeni medya alanında yapılan çalışmaların kimi zaman yeni medyanın hızına denk biçimde geniş kitlelere ulaştırılması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu kapsamda çeşitli vesilelerle karşımıza çıkan veya bize ulaştırılarak yayınlanması için önerilen tezler Alternatif Bilişim Derneği Yayın Kurulu tarafından bir ön değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu ön değerlendirilmede öncelikli olan yayınlanmak üzere önerilen tezin derneğin misyonu ve çalışma alanlarıyla uyum içerisinde olmasıdır. Yayın kurulunca ön değerlendirmeyi geçen tezler sonrasında yayın kurulu içerisinde öncelikli olarak konuyla ilgilenen bir yayın kurulu üyesi tarafından yeniden gözden geçirilerek bir editörlük süreci işletilmektedir. Bu editoryal süreç hem çalışmanın tez olarak enstitüler nezdinde zorunlu uyulması gereken teknik biçimlendirmeden arınmasına hem de bu seri bağlamında ortak bir tarz geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Sözü bitirirken şunu söylemekte yarar görüyoruz: Kimi zaman küresel dünya ve özelde ülke bağlamında dijital haklar ve İnternet ortamına yönelik olumsuz gelişmeler ve düzenlemeler yılgınlık yaşamamıza neden oldu. Bazen aktif eylemlilik, hak savunuculuğu gibi alanlarda derneğimiz bu ve buna benzer nedenlerle yavaşlamak zorunda kaldığı zamanlar yaşadı. Ancak geçtiğimiz süreçte çok önemli bir deneyim elde ettik. Her yerin akademi ve akademik kanı-düşünce paylaşım mekânı olabileceğini deneyimle gördük. Bu özgüven ve şevkle akademik üretimleri sürdürmeye devam ettik. Nitelikli ve ufuk açan tez çalışmalarıyla bu kapsamda buluşmak dileğiyle, iyi okumalar dileriz!

Alternatif Bilişim Derneği adına
Günseli Bayraktutan, Tezcan Durna
ve Yeliz Dede Özdemir

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yapmaya karar verdiğimde, akademik kariyerimde karşılaştığım bir sorunun peşinden gitmek istedim. Yeni medya araştırmalarında, özellikle insan öznesiyle ilgili veriler toplanırken yaşanan etik sorunlar, beni derinden etkileyen ve üzerine düşündüren bir konu haline geldi. Okuduğum makalelerde, kitaplarda, hatta araştırmalarda ve benim de bir özne olarak yer aldığım çalışmalarda bu etik sorunun ne kadar yaygın olduğunu fark ettim. Ne yazık ki, yeni medya araştırmalarında bu sorunun giderek büyüdüğünü görmek, bu alanda bir farkındalık yaratmayı gerekli kıldı.

Uluslararası literatürde konuya dair çok sayıda kaynak bulunsa da, Türkiye'deki yeni medya araştırmalarında bu sorunun çok fazla irdelenmediğini gözlemledim. İşte tam da bu sebeple, Türkiye'deki yeni medya araştırma etiğine dair bir bakış açısı geliştirmeye katkı sunmasını umut ederek bu çalışmayı kaleme aldım.

Başlangıçtan bugüne Türkiye'de yayınlanan hemen hemen tüm yeni medya makalelerine erişmek, bunlar arasından inceleme yapacakları seçmek ve sonuçta bu makaleleri analiz etmek uzun bir zaman aldı. Ancak sabırla devam ettim ve sonunda Türkiye'deki yeni medya araştırmalarına dair etik konusunu ele alan bir çalışma ortaya koymayı başardım. Bu kitap, alandaki etik sorunlara dair birçok noktayı gün yüzüne çıkarıyor ve umarım, gelecekteki araştırmalar için bir rehber olur. Ve bu kitabı okurken, etik sorunların daha geniş bir perspektiften ele alındığını görmek umuduyla, siz değerli okuyuculara da şimdiden teşekkür ederim.

Bu kitabın ortaya çıkmasına imkân sağlayan doktora tezinin hazırlanmasında emeği geçen ve bana destek olan birçok kişiye teşekkür etmek isterim. Öncelikle, tez danışmanım Prof. Dr. F. Mutlu BİNARK'a tez ve tezin kitaba dönüştürülmesi sürecindeki yönlendirmeleri, önerileri ve sabrı için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Onun bilgi birikimi ve rehberliği olmadan bu çalışmayı tamamlamam mümkün olmazdı. Ayrıca, tez izleme komitemde yer alan Prof. Dr. Oğuzhan TAŞ ve Doç. Dr. Burcu SÜMER'e, tez jürimde yer alan ve bu kitaba önsöz yazarak beni onurlandıran Prof. Dr. Günseli BAYRAKTUTAN ve Doç. Dr. Ergin Şafak DİKMEN'e değerli katkıları ve eleştirileri için teşekkür ederim. Onların yapıcı geri bildirimleri sayesinde çalışmamı daha da geliştirebildim.

Doktora tezi sürecinde gösterdiği sabır, anlayış ve sonsuz destek için

eşim Dr. Figen KAYIŞ'a minnettarım. Zorlu günlerde bana verdiği moral ve aynı yoldan geçmemize rağmen kendi zamanından çalıp benimkine katmasının kıymetini kelimelerle anlatamam. Şüphesiz onun desteği olmadan bu yolculuk çok daha zor olurdu. Sevgili kızım Sultan KAYIŞ, belki sen bu sürecin tam olarak farkında değildin ama senin neşen ve enerjin bana her zaman güç verdi. Oynayamadığımız oyunlar ve birlikte geçiremediğimiz zamanlar için senden özür dilerim. Senin varlığın ve sevecenliğinin bu süreci benim için daha katlanabilir kıldı. Henüz büyüme aşamasında gösterdiğin sabır ve olgunluk için sana teşekkür ederim. Hayatım boyunca bana her zaman destek olan, sevgisini ve ilgisini eksik etmeyen annem, babam ve kardeşlerime sonsuz teşekkür ederim. Onların fedakarlıkları, sabırları ve anlayışları sayesinde bugünlere gelebildim.

Tezin okuma ve veri görselleştirme aşamalarında bana büyük destek veren Dr. Öğr. Üyesi Burak GÖKALP'e, Öğr. Gör. Enis ÖZTÜRK'e ve Arş. Gör. Ahmet DEĞİRMENCI'ye içten teşekkürlerimi sunarım. Onların dikkatli okumaları, yapıcı eleştirileri ve önerileri, tezin kalitesini önemli ölçüde artırdı. Ayrıca tez sürecinde yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Dr. Şule KARATAŞ ÖZAYDIN ve Arş. Gör. Adnan Toygar ERCAN'a da teşekkürü borç bilirim. Hem tez hem de kitabın yayınlanmasındaki süreçlerde teknik bilgilerini benimle paylaşan Arş. Gör. Dr. Efe Numan CAN ve Arş. Gör. İbrahim KAHRAMAN'a minnettarım. Son olarak bilimsel üretimin esas olduğunu her kapısını aşındırdığımda hatırlatan ve bu kitabın ortaya çıkma süreçlerini kolaylaştıran Doç. Dr. Gökhan GÜLTEKİN'e de teşekkür etmek isterim.

Hasan Hüseyin KAYIŞ
Aksaray - 2025

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

KEK: Kurumsal Etik Kurul

APA: American Psychological Association (Amerikan Psikoloji Derneği)

AAA: American Anthropological Association (Amerikan Antropoloji Derneği)

API: Application Programming Interface (Uygulama Programlama Arayüzleri)

YZ: Yapay Zekâ

MÖS: Makine Öğrenim Sistemleri

GVKY: Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR)

BAP: Bilimsel Araştırma Projeleri

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

KVKK: Kişisel Verilerin Korunması Kanunu

ŞEKİLLER VE GÖRSEL

Şekil 1: Araştırmaların türleri.....	106
Şekil 2: Araştırmaların yapıma tarihleri.....	108
Şekil 3: Araştırmaların yayınlanma tarihleri.....	109
Görsel 1: İncelenen makalelerin anahtar kelimelerinden oluşturulan kelime bulutu.....	111
Şekil 4: Araştırmacıların araştırma sürecindeki konumu.....	112
Şekil 5: Araştırmacının konumuna göre araştırmaların yapıma yılları.....	114
Şekil 6: Araştırmacının konumuna göre araştırma yöntemi.....	115
Şekil 7: Araştırmaların yöntemlerine göre yapıma yılları.....	117
Şekil 8: Araştırmaların veri toplama teknikleri.....	118
Şekil 9: Anketlerin çevrimiçi/yüz yüze yapıma durumu.....	119
Şekil 10: Örneklemin insan özne ve metin olma durumu.....	121
Şekil 11: Örneklemin insan özne olduğu durumda örneklem niteliği 1	122
Şekil 12: Örneklemin insan özne olduğu durumda örneklem niteliği 2	123
Şekil 13: Örneklemin insan özne olduğu durumda örneklem niteliği 3	124
Şekil 14: Örneklemin insan özne olduğu durumda örneklem niteliği 4	125
Şekil 15: Örneklemin metin olduğu durumda örneklem niteliği 1 ...	126
Şekil 16: Örneklemin metin olduğu durumda örneklem niteliği 2 ...	127
Şekil 17: Örneklemin niteliği metin olduğunda veri toplama teknikleri	128
Şekil 18: Örneklemin niteliği insan özne ve metin olduğunda veri toplama teknikleri	129
Şekil 19: Araştırmaların fon kaynakları.....	131
Şekil 20: Araştırmaların fon kaynağına göre yayınlanma yılları.....	132
Şekil 21: Araştırma verilerinin toplandığı ortamlar.....	133
Şekil 22: Verilerin toplandığı ağ bağlantılı ortamların niteliği	134
Şekil 23: Verilerin toplandığı ağ bağlantılı ortamların niteliğine göre veri toplama teknikleri.....	135
Şekil 24: Araştırmalarda kullanılan verinin niteliği	138
Şekil 25: Mikro/Büyük veri olma durumuna göre araştırma yöntemleri.....	139
Şekil 26: Büyük veri araştırmalarında veri toplama teknikleri	140
Şekil 27: Mikro veri araştırmalarında veri toplama teknikleri.....	142

Şekil 28: Mikro ve Büyük veri olma durumuna göre ağ bağlantılı ortamın niteliği	143
Şekil 29: Mikro ve büyük veri araştırmalarında kullanılan yazılımlar ve programlar	144
Şekil 30: Araştırmalarda kullanılan veri analiz programları.....	145
Şekil 31: Nitel araştırmalarda kullanılan veri analiz programları.....	146
Şekil 32: Araştırma verilerinin niteliği	148
Şekil 33: Araştırma verilerinin niteliğine göre verinin toplandığı ortam.....	150
Şekil 34: Araştırma verilerinin tanımlanabilir veri olma durumu....	151
Şekil 35: Verilerin tanımlanabilir veri olma durumuna göre ağ bağlantılı ortamın niteliği.....	153
Şekil 36: Araştırma öznelerine yönelik riskler	155
Şekil 37: Araştırma öznelerine yönelik riskler ve ağ bağlantılı ortamın niteliği	158
Şekil 38: Araştırma öznelerine yönelik riskler ve araştırmacının konumu	159
Şekil 39: Araştırmalardaki incinebilir özne sayısı	161
Şekil 40: Araştırmalardaki incinebilir özne sayısına göre araştırmacının konumu.....	162
Şekil 41: Araştırmalardaki incinebilir özne sayısına göre verinin niteliği.....	166
Şekil 42: Araştırmalardaki incinebilir özne sayısına göre tanımlanabilirlik durumu.....	168
Şekil 43: İncinebilir öznelere yönelik önlem durumu	169
Şekil 44: İncinebilir öznelere yönelik önlem durumu ve riskler.....	172
Şekil 45: Makalelerde bilgilendirilmiş onam alma durumu.....	175
Şekil 46: Makalelerin bilgilendirilmiş onam alma durumu ve araştırmacının konumu.....	177
Şekil 47: Makalelerin bilgilendirilmiş onam alma durumu ve araştırmacının riskleri	178
Şekil 48: Makalelerin etik kurul onayı alma durumu.....	182
Şekil 49: Makalelerin veri toplama tekniklerine göre etik kurul onayı alma durumu	184
Şekil 50: Makalelerin veri niteliklerine göre etik kurul onayı alma durumu	185
Şekil 51: Makalelerde anonimleştirme yapılma durumu.....	187
Şekil 52: Veri toplama tekniklerine göre anonimleştirme yapılma durumu	191
Şekil 53: Verinin niteliğine göre anonimleştirme yapılma durumu ..	195
Şekil 54: Araştırmaların veri yönetim politikası durumu.....	198

GİRİŞ

Güzellik gibi ahlâki mükemmelliğin de tanımdan kaçtığı söylenebilir: ancak ahlâklı bir bilim oluşturulacaksa, kesin ahlâki aksiyomlar elde etmeliyiz (Sidgwick: 1962: xxix)¹

Akademik literatür, genel olarak, bilimsel bilgi ve toplumun ilerlemesinde kritik bir role sahiptir. Toplumun ilerlemesi için gerçekleştirilen bilimsel bilgi üretim sürecinin ise iki konusu vardır: araştırmacı ve araştırılan. Bilim insanları sosyal problemlerle ilgili yeni kavramlar üretme ve problemleri çözüme temel aktörlerdir. Doğa bilimleri, sosyal bilimler ve tıp alanlarında, bilim insanları doğrudan insan öznesiyle etkileşime girerek uzun süredir veri topluyor. Sosyal bilim araştırmalarında, pozitivist veya yorumsamacı, araştırmacının perspektifi ne olursa olsun, insan öznesinden bir şekilde veri toplanır. Örneğin, sosyolog için toplumsal dinamikleri anlamak amacıyla insanlarla etkileşime girmek kaçınılmazdır. Araştırma öznesi insan olan bir psikolog da insan psikolojisini kavramak için insan öznesi ile etkileşime girmek zorundadır. Bu etkileşim ise anket verileri, derinlemesine görüşme verileri veya insan öznesi tarafından üretilen metinler olarak tanımlanan kültürel materyaller üzerinden gerçekleşmektedir.

Diğer taraftan, araştırma verisinin miktarı veya bu türe erişim, insanların sosyal bilim araştırmalarında yeni iletişim teknolojilerini nasıl kullandığını değiştirmiştir. Özellikle, bilgisayar destekli araştırma tekniklerinin araştırma sürecine dahil edilmesiyle, veriye dayalı araştırma ve araştırmacı arasındaki etik sınırlar da değişmiştir. Sosyal bilimlerde olduğu gibi, iletişim bilimleri de bu değişimden etkilenmiştir. İletişim araştırmaları içinde yeni medya araştırmalarının giderek artan bir araştırma alt alanı haline geldiği görülmüştür. Bu süreçte web 1.0 ve web 2.0 gibi teknolojilerin geleneksel iletişim araçlarına alternatif olarak ortaya çıkardığı ağ bağlantılı uygulamaların yaygın kullanıma girmesinin payı vardır. Yaklaşık yüz yıldır gerçekleştirilen iletişim araştırmalarında önemli bir eşiği oluşturan bu süreç sonunda, geleneksel iletişim araştırmalarından elde edilen birikimle yeni medya araştırmaları gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Ancak araştırmacıların yeni medya araştırmalarına gösterdiği ilginin nedeninin tamamen teknolojik yeniliklere bağlanamayacağını belirtenler de olmuştur.

1. Alıntının orijinali: "It may be said that Moral Excellence, like Beauty, eludes definition: but if Ethical Science is to be constituted, we must obtain definite Moral Axioms" (Sidgwick, 1962: xxix).

David Gauntlett (2000: 3), yirminci yüzyılın sonlarına doğru Batı akademisinde medya çalışmalarının durağan bir hal almasını, iletişim alanında bazı konular hakkında ne söylenebileceğinden emin olunmayan bir atmosferin varlığına bağlamaktadır. Gauntlett (2000: 3-4) web teknolojisinin ortaya çıktığı döneme rastlayan bu süreci şu şekilde özetlemektedir:

- Bir filmin “eleştirel okuması” gibi filmin yönetmeninin bile amaçlamadığı ve başka kimsenin fark etmediği anlamları ortaya çıkaran çalışmalar zaman kaybı olarak görülmeye başlanmıştır.
- Buna benzer biçimde bir şeyin gizli bir nedeni veya anlamı olduğunu iddia eden göstergebilimsel analiz ve psikanalitik yaklaşımların iddiaları kanıtlanamamıştır.
- Medyanın insan davranışı üzerinde açık ve tanımlanabilir bir etkisi olduğunu gösteremeyen araştırmacıların insanların medyayı nasıl kullandıklarına dair bulguları ilgi çekmeyen, boşuna bir çaba olarak görülmüştür. Böylelikle izleyici araştırmalarının gücünün tükendiği anlaşılmıştır.
- 1990’lardaki medya kullanımının günlük hayat bağlamı içerisinde değerlendirilmesine yönelik teorik görüş kırılmıştır. Çünkü bu kadar büyük veri kümesi ile araştırma yapmanın imkansızlığı görünür olmuştur.
- Etki araştırmalarının kitle iletişim araçlarının izleyiciler üzerinde ön-görülebilir etkilerinin olmadığını göstermesi ve bu araçları Batı’nın gerilemesinden sorumlu tutan muhafazakârların argümanlarının önem kazanması alandaki araştırmacıları hayal kırıklığına uğratmıştır.
- Kitle iletişimini ele alan araştırmalar tarihten ders alınmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Fakat bu durum kimse tarafından dikkate alınmamıştır.
- İletişim teknolojileri karmaşık hale geldikçe akademik eleştiri gereksiz görülmüş, medya metinlerini üretenler kendi kendilerini analiz etmeye başlamışlardır. Akademik yazın değersiz görülürken akademisyenlerin yapabileceği tek şey yapımcıların amaçlarını ortaya koymak ve onların ürünlerinin kapitalist ve postmodern toplum içerisindeki rolünü açıklamak olmuştur. Ama bu girişimler de çoğunlukla değersiz görülmüştür.

Gauntlett’in eleştirileri alanla ilgili birtakım sorunlara dikkat çekmektedir. Ancak iletişim araştırmalarının toplumda gerçekleşen iletişimi anlamaya yönelik gerçekleştiğini de unutmamak gerekir. İletişim

araştırmaları güncel iletişim teknolojisi ne ise onu odağına almak durumundadır. Toplumsal iletişimi ve bu iletişim biçimlerinden doğan ilişkilennmeleri araştırmacılar araştırır. 20. yüzyılın ikinci yarısında ağ bağlantılı teknolojilerin sağladığı yeni medya ortamlarının ortaya çıkması da araştırmacıyı bu ortamlardaki iletişim pratiklerini incelemeye yönlendirmiştir. Bu yeni yönelim nedeniyle araştırmacılar yeni medya araştırmalarında farklı kavram setleri geliştirmiş ve yeni olgular için yeni araştırma yöntem ve tekniklerine başvurmuştur.

Ağ bağlantılı teknolojilerin oluşturduğu medya ortamını araştırmacılar internet, siber uzam, siber kültür, dijital kültür vb. kategoriler altında değerlendirmeye başlamışlardır (Binark, 2007: 5). David Silver (2004: 57) da bu doğrultuda başlangıcından bu yana bir meta alan olarak yeni medya araştırmalarının üç aşamadan geçtiğini belirtmektedir. Bu aşamalardan ilki “popüler siber kültür” dönemi olarak adlandırılır. Bu dönemde *Wired* gibi dergilerde siber uzam ile ilgili yazılar yer almıştır. Ayrıca *Mundo 2000* gibi araştırmalar da bu dönemde yapılmıştır. Silver, 1995- 1997 yıllarını kapsayan bu dönemi yeni bir akademik alanın başlangıcı olarak kabul etmektedir (2004: 57). İkinci aşamada ise siber kültür çalışmaları yer almaktadır. Burada sanal cemaat ve siber uzam gibi kavramlardan Howard Rheingold’un *The Virtual Community* (1993) ve Sherry Turkle’in *Life on the Screen* (1995) adlı çalışmalarında bahsedilmiştir. nc aşamada ise siber kültürün eleştirildiği “eleştirel siber kültür” çalışmaları yer almaktadır (Silver, 2000: 23). Bu dönemdeki çalışmalarda kültürel çalışmalar ve post-yapısalcılığın etkileri ile internet kullanım pratikleri, sanal uzam, hiper metinsellik gibi kavramlar incelenmiştir. Silver’a (2004: 56) göre, Steve Jones’un derleme kitabı *Virtual Culture: Identity & Communication in Cybersociety* (1997), David Bell’in *An Introduction to Cybercultures* (2001) kitabı ve David Trend’in *Reading Digital Culture* (2001) adlı derleme kitabı bu dönemdeki ağ bağlantılı teknolojileri ele alan referans kitaplardandır. Leah A. Lievrouw ve Sonia Livingstone’un derleme kitabı *Handbook of New Media: Social Shaping and Consequences of ICTs* (2002) ve Andrew Dewdney ve Peter Ride’in *The New Media Handbook* adlı çalışmalarında ise artık bunun gibi çalışmaları adlandırmak için çatı terim olarak “yeni medya” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde yeni medya çalışmaları kapsamında yeni medya ekonomisi, yeni medyada sahiplik ve mülkiyet ilişkisi ile yeni medyanın ekonomi politiği küresel ve yerelde sorgulanmaya çalışılmıştır (Binark, 2007: 6). Ağ bağlantılı teknolojilere yönelik bu ilgi farklı araştırma gündemlerini harekete geçirmiş ve söz konusu teknolojiler tüm boyutları ile analiz edilmeye başlanmıştır.

Bu araştırma gündemi içerisinde öncelikle ağ bağlantılı teknolojilerin desteklediği uygulamaların çeşitlendiği göze çarpmıştır. Bu uygulamalar ile bağlantılı istatistikler, dünyadaki kablolu ya da kablosuz altyapılardan akan ve çoğu “sıradan insanlar” tarafından üretilen aşırı miktardaki veriyi somut kılmıştır. Birbirine ağlar aracılığı ile bağlı olan insanlar giderek artan bir biçimde ağ bağlantılı toplum özelliklerinin gelişmesini desteklemiştir. Aynı zamanda ağ bağlantılı teknolojileri kullananlar, kullanım pratikleri ile ağ bağlantılı toplumu dönüştürmüşlerdir (Lindgren, 2017: 12). Ağ tabanlı teknolojiler gelişmiş ekonomik ülkelerdeki çoğu insan için günlük yaşamın önemli bir parçası haline gelmiştir. Artık ağ bağlantılı teknolojilerin önemi sıradan doğası ve yaygınlığından ileri gelmektedir. Çünkü bu teknolojiler toplumun kalıcı yapılarının içine yerleşik bir durumdadır. Bu nedenle, çevrimiçi alan artık çevrimdışı gerçek dünyadan ayrı bir alan değil, çevrimdışı yaşamla tamamen bütünleşmiş bir alandır (Miller, 2020: 1). Böyle bir durumda teknolojik olarak farklı bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Öyle ki, bireyler toplumla ilgili tüm bileşenlerin ağ bağlantılı bir çatı altında toplandığı yeni bir çevreyi deneyimlemeye başlamışlardır.

John Naughton’un (2006: 10) *Blogging And The Emerging Media Ecosystem* adlı makalesinde belirttiği üzere söz konusu (film, televizyon, radyo, gazete vb.) alanlarda uzman olduğunu iddia edenler ağ tabanlı teknolojilere uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Çünkü ağ bağlantılı teknolojilerin etkisiyle geleneksel üretici-izleyici süreçlerinin sarsılması bireylerin içeriklerinde bir şekilde söz sahibi olduğu medya ekosistemini ortaya çıkarmıştır. Bu haliyle yeni medya çalışmaları geleneksel medya araştırmalarının odak noktası olan izleyiciler tarafından tüketilen profesyonel medya içeriklerine kıyasla daha yaratıcı ve katılımcı süreçlere odaklanır (Gauntlett, 2009: 148). Medya profesyonelleri tarafından bir medya merkezinde üretilen medya metinlerini tüketen kanepeye bağlı izleyici imajı, yeni medya dünyasında yerini etkileşimli kullanıcıya bırakmıştır (Hepp ve Couldry, 2010: 1). Ağ bağlantılı iletişim teknolojileri, günlük yaşantılara, rutinlere ve kişilerarası ilişkilere gömülü olan son derece kişiselleştirilmiş, yapılandırılmamış deneyimler olarak araştırma gündeminde yer almıştır (Pink vd., 2016: 68). Bu açıdan bakıldığında yeni medya teknolojileri ve eski medya genelindeki yeni bağlantılar siyasal ve toplumsal deneyimimizde değişiklikler yaratmıştır. Ancak bu değişiklikler süregiden dönüşümleri bakımından benzersiz değildir (Pingree ve Gitelman, 2003: xi). Her teknolojinin toplumda birtakım değişikliklere yol açması gibi yeni medya teknolojileri de toplumun medya ile olan ilişkisini belli bir yönde dönüştürmüştür. İnsanların yeni medya ile olan

ilişkisinden bahsetmenin ve onu tanımlamanın önemi ortaya çıksa dahi, merkezde yer alanın iletişim kurmak olduğunu, sadece iletişim kurma biçimlerinin bir oranda değiştiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Burada bir başka dönüşüm olarak ise söz konusu yeni medya ortamları kaynaklı araştırma yapmanın iletişim araştırmalarına getirdikleridir.

Yeni medya araştırmaları araştırma etiğiyle ilgili yeni riskleri ortaya çıkarmıştır. Araştırmada anahtar konumda olan insan öznelere ait verileri toplamanın tamamen araştırmacıların inisiyatifine bırakılması zaman içerisinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Esasen bu olumsuz sonuçlar bilimsel araştırma literatüründe daha önce de görülmüştür. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilimsel üretim devletlerin ve piyasa koşullarının hakimiyetine girmiş, bilim toplum yararına bilgi üretilen bir süreç olma niteliğinden uzaklaşmış, araştırmalarda insan öznelerin ve verilerinin olumsuz kullanımları ortaya çıkmıştır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi doktorlarının yaptığı deneyler ve sonrasında sosyal bilimler alanında Milgram ve Zimbardo deneyleri araştırma etiği konusunda bazı ilkeleri geliştirmenin gereğini ortaya koymuştur. Sonrasında birtakım kodlar geliştirilerek araştırma etiği bir meslek etiği olarak uygulanmaya başlanmıştır.

Bundan sonraki dönemde araştırma etiğinin veri toplama sürecinden öncesini kapsaması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Araştırma sürecinde insanların kişisel verilerinin korunması, mahremiyetin korunması, insan onuruna uygun davranılması gerekmektedir. Sadece pragmatik ilkeler ile veri elde edilecek bir kaynak olarak insan öznesine yaklaşmak, araştırma etiği ihlalleri zincirinin başlangıcını oluşturabilir. Nitekim insan özneleri birey olarak görmeyen, sadece birer veri kaynağı olarak gören çalışmalar kişisel verilerin korunmasına ve mahremiyetine yönelik hak ihlallerini ortaya çıkarmıştır. Fakat araştırma etiği, araştırma öncesi ve sırasında insan özneye nasıl yaklaşılması gerektiği hususundan ibaret değildir. Etik bir bakışla kullanılması gereken araştırma verileri sorunu kalıcı olarak devam etmektedir. Çünkü insan öznelere ait verilerin anonimleştirilmeden ve tanımlanabilirliği ortadan kaldırılmadan kullanımı, insan öznelerinin araştırma kaynaklı zarar görme ihtimalinin başlangıç noktasıdır. Bu noktada bir meslek etiği olarak araştırma etiği, araştırmacının bir araştırmada uyması gereken ahlâki ilke ve standartlara işaret ederek, zararların minimum düzeye indirilmesine katkı sağlar. Ancak bir meslek etiği olan araştırma etiğine yönelik olarak araştırmacıların tutum ve yaklaşımları arasında farklılıklar görülmektedir. Odağında araştırma öznelerine zarar vermeme ilkesi yer alsada araştırmacının etik

kabulleri meslek etiği olarak araştırma etiğinin uygulanışını farklılaştı-
rabilmektedir.

Bir meslek etiği olarak araştırma etiğinin uygulanışındaki farklılıklar, insan öznelere elde edilen verilerin kullanıldığı disiplinlerde ortaklaşmaktadır. Bu durumun etiğin teknik bir konu olmayışıyla ilgisi vardır. Araştırmacıların etik bakış açılarınin araştırma etiği uygulamalarını etkilediği ve uygulamadaki farklılıkların bundan kaynaklandığı ileri sürülebilir. İletişim disiplini de bu disiplinler arasında yer almaktadır. İletişim disiplininin gelişiminden bu yana farklı epistemolojik ve metodolojik yaklaşımlar, bireylerin iletişim araçlarını kullanma pratiklerini incelemek için insan özne verisine başvurmuşlardır. Bir toplumun kurucu unsuru olarak yüz yüze iletişim pratikleri ya da kitle iletişim araçlarının toplumda ne gibi dönüşümler gerçekleştirdiği incelenirken, sıradan insanlardan veri toplanmıştır. Bu tür araştırmalarda insan öznesinin odak noktası olması, iletişim araştırmalarında etik bir bakışın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak bir meslek etiği olarak araştırma etiğinin yeni yeni gelişmeye başladığı 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirilmiş çalışmalara günümüz araştırma etiği perspektifinden bakmak ölçüsüz olabilir. Üstelik geleneksel iletişim araştırmalarında uyulması gereken etik ilkelerin, o dönemde yapılan biyomedikal araştırmalara ait olduğu da bilinmektedir. Böyle bir durumda geleneksel sosyal bilim ve iletişim araştırmalarındaki araştırma etiğine bakmak, dönemin betimlemesini yapmaktan öteye gitmeyebilir. Zaten geleneksel iletişim araştırmalarında araştırmacıların mesleki etik davranışlarına rehberlik edebilecek disipline özgü etik ilkelerden de bahsedilmemektedir. İletişim araştırmacıları araştırma etiğine ilişkin etik bakış geliştirirken, öncelikle biyomedikal araştırmaların ilkelerinden beslenerek, sonrasında ise sosyal bilimlerin genel etik ilkelerini izleyerek gerçekleştirmişlerdir.

Etik kurul gibi denetim süreçleri de buna benzer biçimde işlemiştir. İletişim araştırmacıları öncelikle biyomedikal araştırmaları denetleyen etik kurullar, sonrasında ise sosyal bilim araştırmalarını denetleyen etik kurulların denetimine tabii tutulmuştur. Fakat yeni medya araştırmalarının ortaya çıkışı etik adımlarla ilgili tartışmaları daha da belirginleşmiştir. Çünkü ağ bağlantılı ortamlarda daha önce eşi benzeri görülmemiş nitelikte ve miktardaki veriye erişimin etik açıdan doğurduğu riskler yeni medya araştırmalarına özgü etik bakış açılarını gerekli kılmıştır.

Ağ bağlantılı ortamlarda araştırmacının eriştiği veri kişisel veridir. Kişisel verilere serbestçe erişiş, onu araştırmada kullanmanın birtakım

sınırları olması gerekmektedir. Etik açıdan riskli olan bu konunun aşılmasında, bir meslek etiği olarak araştırma etiği önemlidir. Ağ bağlantılı ortamlara uygun bir şekilde güncellenen mesleki etik ilkeler bu riskin aşılmasında etkili olabilir. Örneğin bir araştırmacı, yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı imkânlar ile incinebilir bir araştırma öznesinin verilerini izi sürebilir hale getirebilir. Tüm bu verilere erişim izni olan veya bunları analiz eden araştırmacı, bu verilerin incinebilir öznelerin hayatını olumsuz etkileme olasılığını düşünmeli, bunun için etik bir bakış açısı geliştirmelidir. Burada araştırmacının araştırma etiği anlayışı önemli olmakla birlikte, teknolojiye ve onun sosyal uzantılarına nasıl baktığı da önemlidir.

Bu araştırmada yeni medya araştırmalarında ortaya çıkan etik riskler tartışılmaktadır. İletişim bilimleri disiplinde çalışma yapan bir araştırmacı olarak okuduğum ve akademik bir derginin editoryal sürecinde gözlemlediğim yeni medya makalelerindeki etik yaklaşım farklılıkları araştırma etiğinin yeni medya araştırmalarında nasıl kavrandığı ve uygulandığına ilişkin bilimsel merakımı tetiklemiştir. Bu araştırma, yeni medya araştırmalarında gerek ağ mimarisinin özellikleri gerekse bu ağ dolayımı ortamlarda veri toplamanın ve kişisel bilgi içeren verilere erişimin kolaylaşması nedeniyle ortaya çıkan etik risklerden beslenmiştir. Lindsay Van Gelder'in (1985) kendini internette arkadaşlık arayan engelli bir kadın olarak sunması, Julian Dibbell'in (1993) bir siber tecavüz olayını ayrıntılı olarak anlatması, Marty Rimm'in (1995) kullanıcıların Usenet okuma alışkanlıklarına izinsiz bir biçimde erişmesine benzeyen örnekler Türkiye'deki yeni medya araştırmalarında mevcuttur. Türkiye'de de yeni medya araştırmalarında sıradan insanların sosyal medya kaynaklı politik tepkilerini, aile içi yaşantılarını, gizli kalması gereken grup davranışlarını kamusal bir veriymiş gibi aleni bir biçimde kullanmak araştırmalarda olağan hale gelmiştir. Bu durum sadece sosyal medya paylaşımlarıyla sınırlı değildir. Sıradan insanların blog, forum, internet gazetesi gibi ortamlara bıraktığı verilere bu şekilde bakmak etik riskler doğurmaktadır. Bu risklerin Türkiye'de iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya makalelerindeki görünümü bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Ağ bağlantılı teknolojilerin medyaya getirdiği yenilikler ve bu yenilikleri incelemek isteyen araştırmacıların hızla bu alana yönelmesi, söz konusu etik riskleri derinleştirmektedir. Bu risklerin tarafı olan araştırmacı ve araştırılan özne arasındaki etik ilişkinin ne şekilde tahsis edileceği bu tezin sorunsalıdır. Üretilen makalelerde görülen ve geleneksel iletişim araştırmalarındakilere çoğunlukla benzemeyen etik riskler yeni medya araştırmalarını bu konuda farklı kılmaktadır. Yukarıdaki sorunsalı mer-

keze alan bu araştırma, yeni medya ortamlarında yapılan araştırmalardan üretilen akademik yayınlar üzerinden, araştırmacıların araştırma etiğine yönelik bakış açılarını tartışmayı amaçlamaktadır.

Yeni medya araştırmalarında etik ilkelere yönelik farklı bakış açıları, meslek etiği olarak araştırma etiğini kuramsal açıdan odağa alarak tartışmayı gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan bu araştırmada bir meslek etiği olarak araştırma etiğinin kuramsal birikiminden faydalanılmıştır. Bunun için ilk olarak, Birinci Bölümde araştırma etiği tartışılmıştır. Çünkü araştırma etiği modern bilimin bir sorunudur. İletişim araştırmaları da modern bilimin bir parçası, olduğundan iletişim araştırmalarında araştırma etiğini ele almak böyle bir yol izleyerek mümkün olabilir. İkinci Bölümde, ilk olarak sosyal bilimlerde araştırmacının araştırmada izlediği yolun temel taşları olan yöntem, veri toplama teknikleri ve veri ele alınmıştır. Sonrasında yöntem, veri toplama teknikleri ve verinin yeni medya araştırmalarındaki durumu incelenmiştir. Burada yeni medya araştırmalarında verinin nicelik olarak artması ve daha kolay erişilmesinin üzerinde durulmuştur. Ağ bağlantılı teknolojilerin medyayı nasıl dönüştürdüğü, dönüşen medyanın iletişim araştırmalarında ne şekilde tartışıldığı incelenmiştir. Nicelik olarak artan ve kolay erişilen veri, araştırma etiği konusunda yeni medya araştırmalarına özgü durumlar ortaya çıkarmıştır. Bu gibi durumların neler olduğu, nasıl işlediği ve bu durumlar karşısında ne gibi düzenlemeler yapıldığı bu bölümde ele alınmıştır. Tüm bunların Türkiye’de iletişim alanında yayınlanan dergilerde yeni medya makalelerindeki karşılığını öğrenmek ise bu araştırmanın son odağını oluşturmıştır.

Bu amaçla incelenen makalelere belli bir sistematik içinde betimsel sorular yöneltmiştir. Bu doğrultuda, bu metinlere araştırmanın yazarının unvanı nedir? Makalenin türü nedir? Araştırma hangi yıl yapılmıştır? Araştırma hangi yıl yayınlanmıştır? Araştırmada kuramsal bakış açısı var mıdır? Veri katımlı gözlemler mi yoksa katımsız gözlemler mi toplamıştır? Hangi yöntemle araştırmalar gerçekleştirilmektedir? Kullanılan veri toplama teknikleri nelerdir? Araştırmaların örnekleminde kimler ya da neler yer almaktadır? Araştırmada fon kaynağı kullanılmış mıdır? Yeni medya araştırmalarında veri ne tür ortamlardan toplanmaktadır? Veri ağ bağlantılı ortamdan toplanıyorsa bu ortam kamusal mı özel midir? soruları sorulmuştur. Sonrasında, araştırmada kullanılan veriye yönelik incelenen metinlere sorular sorulmuştur. Araştırmada mikro veri mi küçük veri mi kullanılmıştır? Veri mikro veri ise hangi veri toplama tekniğiyle toplanmıştır? Büyük veri çalışması olarak adlandırılanlarda bir yazılım

kullanmayı gerektirecek kadar büyük miktarda veri yer almakta mıdır? Elde edilen verinin analizinde veri analiz programı kullanmak yaygın mıdır? Yeni medya araştırmalarında toplanan verinin niteliği nedir? İncelenen makalelerde yer alan kişisel veriler tanımlanabilir bir biçimde kullanılmış mıdır? gibi betimleyici sorulardan sonra, araştırma etiğiyle ilgili sorulara geçilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler araştırma öznesinin karşılaşabileceği bir zarar riski oluşturuyor mu? İncenebilir öznelere kişisel verileri ne şekilde korunmakta ve veriler anonimleştirilmekte midir? Yeni medya araştırmalarında bilgilendirilmiş onam ve etik kurul gibi araştırmacıyı ve araştırma öznesini koruyan yasal adımlar atılıyor mu? Kişisel verilerin anonimlik riskleri araştırma sürecinde ne şekilde ortadan kaldırılmaktadır? Son olarak araştırmalarda kullanılan verilerin araştırma sonlandıktan sonraki süreçte nasıl yönetileceğiyle ve yasallığıyla ilgili sorular bu metinlere yöneltilmiştir. Kullanılan verinin yeniden kullanıma açılması ya da açık veri politikasıyla ilgili bir bilgi notu var mıdır? Araştırmanın yasal bir biçimde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ya da Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na uygunluk hakkında bilgilendirme yapılmış mıdır? şeklinde sorular da sorulmuştur. Bu sorular aracılığıyla Türkiye'deki yeni medya makalelerindeki etik risklerin neler olduğunu tespit etmek amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda Türkiye'de iletişim alanında yayınlanan dergilerdeki yeni medya konulu araştırmalara tematik içerik analizi uygulanmıştır. Tematik içerik analizi, içerik analiziyle benzer bir biçimde nitel verilerin tanımlayıcı bir şekilde analiz edilmesidir. Çoğu içerik analizi, belirli bir metnin veya resim dizisinin özelliklerinin sayısal bir açıklamasıyla sonuçlanır. Tematik analiz içerik analizinde ise analiz edilen materyalin niteliksel yönlerine daha fazla önem verilir (Joffe ve Yardley, 2004: 56). Richard E. Boyatzis'e (1998: vi-vii) göre tematik analiz niteliksel bilgilerin kodlanmasına yönelik bir süreçtir. Burada kodlama yapmak için açık bir kod gerekir. Bu işlem bir tema listesi dahilinde de yapılabilir. İlgili temalar nedensel olarak ilişkili temalar, göstergeler ve niteliklerden oluşabilir. Tema, yapılacak olan gözlemleri tanımlayan veya incelenen olgunun niteliklerini yorumlamaya yarayan bir kalıptır. Bu temalarla, açık bir biçimde gözlemlenebilir öğeler veya olguların altında yatanlar tanımlanabilir. Bu temalar ham bilgiden yola çıkılarak tümevarım yoluyla ya da teoriden ve önceki araştırmalardan yola çıkarak tümdengelim yoluyla oluşturulabilir. Bu işlemlerin sonucunda birden fazla kodun derlenmesi veya birleştirilmesine genellikle kod kitabı denir. Bu yönüyle tematik analiz nitel analizin dilini konuşanlarla nicel analizin dilini konuşanların tercümanıdır. Aynı zamanda farklı nitel araştırmacıların birbirleriyle

iletişim kurmasını da sağlar. Nitel yöntemlerle oluşturulan keşiflere ve içgörülere erişim sağlayan tematik analiz, fikirlerin ve sonuçların iletilmesi ve yayılması için olası hedef kitleyi genişletir (1998: vi-vii). Tematik analizde nitel veriler, katılımcılarından toplanan görüşme metinleri veya metin biçimindeki diğer veriler olabilir. Bu verilere video, resim ve diğer veri türleri eşlik edebilir. Tematik içerik analizi ile ulaşılan sonuçlar yapısal verilerle sınırlıdır. Tematik içerik analizi uygulanan içeriklerin etiketlenmesi ve gruplandırılması için bir programlardan da faydalanılabilir. Bu işlem özellikle çok sayıda belgenin yer aldığı çalışmalarda faydalıdır (Anderson, 2007: 1).

Bu araştırmanın örneklemini Türkiye’de akademik dergilerde yayınlanan yeni medya konulu makalelerdir. Bu kapsamda TÜBİTAK ULAK-BİM çatısı altında Türkiye’de yayınlanan akademik hakemli dergiler için elektronik ortamda barındırma ve editoryal süreç yönetimi hizmeti sunan DergiPark² sistemine erişim sağlanmıştır. Sonrasında bu sistemde yer alan konuyla ilgili dergileri bulmak için bir tarama gerçekleştirilmiştir. İlgili dergiler “internet, yeni medya, sosyal medya, siber uzam, sanal uzam, büyük veri, web, web 2.0, şeylerin interneti, nesnelerin interneti” anahtar kelimeleri ile taranmıştır. Bu anahtar kelimeler ile yapılan tarama sonucu 60 dergi listelenmiştir. Bu dergilerden bazılarının ise DergiPark sisteminin bünyesinde dergi barındırmaya başladığı Ocak 2014’ten önce yayın hayatına başladığı görülmüştür. İlgili dergilerin bu tarihten önceki sayılarındaki makalelerden DergiPark’a yüklü olanlara doğrudan Dergipark üzerinden erişilmiştir. Dergipark’ta yüklü olmayan önceki sayılara ulaşmak için ilave bir çaba göstermek gerekmiştir. Örneğin Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları ve Uygulama Merkezi’nin yayınladığı İletişim: Araştırmaları Dergisi ise DergiPark sisteminde hiç yer almamış bir dergidir. Ancak söz konusu dergi iletişim araştırmala-

2. Bilimsel yayınlara toplumun ve akademinin tüm seviyesinden insanların serbestçe erişebilmesi anlamına gelen açık bilimin Türkiye’deki uygulayıcılarından biri olan Dergipark, toplum ve bilim arasında bir köprü görevi görmektedir. Dergipark’taki tüm dergiler sisteme açık bilim ilkelerini kabul ederek katılırlar ve makaleler erişime açık bir biçimde sistemde yer alır. Dergipark, dergilerin Etik İlkeler ve Yayın Politikası’na sahip olmasını zorunlu kılmaktadır (Dergipark, 2024). Etik İlkeler ve Yayın Politikası’nın uygulanıp uygulanmadığı derginin editoryal ekibi ve hakemler tarafından takip edilebilir. Bu yüzden Dergipark sistemindeki makalelerin araştırma etiği konusunda değerlendirmeleri bu aşamalarda yapılabilir. Ancak tüm bu aşamalara rağmen Türkiye’de yayınlanan akademik dergilerin büyük bölümünü bünyesinde barındıran bu platformda araştırma etiği riskleri görülebilir. Bu durumda araştırma etiği risklerinin araştırmacılar ve etik konuları değerlendirenler kaynaklı olduğunun bilinmesi önemlidir.

rında önemli bir yere sahip olduğundan bu dergi de araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Sonrasında dergilerin basılı nüshaları ya da farklı ağ bağlantılı ortamlardan söz konusu sayılara ulaşarak tüm dergiler arşivlenmiştir. Bu dergilerin listesi EK-1’de yer almaktadır. Daha sonra bu dergilerden hangi makalelerin incelemeye dahil edileceğine dair araştırma işlemine geçilmiştir.

Ulaşılan dergilerin tüm sayıları tek tek incelenerek yeni medya araştırmalarıyla ilgili araştırma makalesi, derleme makale, konferans bildirimlerinin tam metinleri, değini ve araştırma projelerinden üretilmiş makaleler araştırma evrenine dâhil edilmiştir. Söyleşi, çeviri makale ve kitap incelemesi gibi araştırma etiği yaklaşımı gerektirmeyecek türler ise kapsam dışında bırakılmıştır. Söz konusu işlem sırasında toplamda 10391 makaleye (araştırma makalesi, derleme makale, konferans bildirimlerinin tam metinleri, değini) ulaşılmıştır.

Markham’a (2007: 6) göre, kişisel verinin gizlilik derecesini üç unsur etkiler. Bunlardan ilki verinin tanımlanabilir olmasıdır. Kullanıcıların çevrimiçi ortamlarda ya da arama motorlarında kolayca izi sürülebilir bir verisi yer alıyorsa bu verinin tanımlanabilme riski vardır. İkincisi etkileşimin seviyesidir. Etkileşimin seviyesi kiminle etkileşim kurulacağı, katılımcılarla etkileşimde nelerin konuşulacağı, nasıl bir dil kullanılacağı gibi seçimlerle ilgilidir. Üçüncü olarak verisi toplanan kişilere yönelik risklerin en aza indirilmesi ve incinebilir grupların korunması gereği de insan özne hassasiyeti başlığı altında değerlendirilir. Markham’ın açıkladığı üzere verinin niteliğine ilişkin hassasiyetlerin bu araştırmanın inceleme nesnelere tanımladığına kanaat getirdikten sonra sıra, incelenecek makalelerin belirlenmesine gelmiştir. Araştırma verisi sıradan insan özneye ait olan ve araştırma etiğine ilişkin bakış açısı gerektiren makaleleri örnekleme dahil etmek uzunca bir zaman almıştır. Bu kriterlere uyan toplam 1278 makale tespit edilmiştir. *Contemporary Issues of Communication, Uluslararası Sanat, Kültür ve İletişim Dergisi, Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi ve SineCine* dergilerinde ilgili kriterlere uygun bir makaleye ulaşamamıştır. Politikacı ve ünlüler gibi ağ bağlantılı ortamları kitleleriyle iletişim için kullanan kişilerin incelendiği makaleler de kapsam dışında bırakılmıştır. Çünkü bu tür kamuya mâl olmuş kişiler ağ bağlantılı ortamları ticari ve/veya politik amaçlarla kontrollü bir biçimde yönettiğinden, araştırmalarda ikincil bir kullanımda veri kaynaklı riskler söz konusu değildir. Ancak ilgili kişilerin yer aldığı bazı çalışmalarda verinin elde edildiği ağ bağlantılı sistemin özelliklerine göre sıradan insanların verileri de yer alabilir. Bu yüzden

buna benzer araştırmalar çalışmanın rneklemeine dahil edilmiştir.

Bu araştırmada söz konusu örneklemin tematik içerik analiziyle incelenmesi, sosyal bilim araştırmalarına dahil olan bilgisayarlısal analizlerle mümkün hale gelmiştir. Bilgisayarlısal sosyal bilim sosyal olguların, bireysel aktörlerden en büyük gruplara kadar birçok ölçekte bilgisayarlısal ortam aracılığıyla disiplinlerarası araştırılması olarak tanımlanabilir. Sosyal yapılar büyük ölçekli ve çok çeşitli organizasyonel, zamansal ve meknsal boyutları içerir. Bilgisayarlısal sosyal bilim, bu ilişkileri ortaya çıkarmada algoritmalarından, bilgisayar simülasyon modellerine kadar çok sayıda bilgisayar tabanlı araçların yanı sıra temel kavram ve teorilere de atıfta bulunur (Cioffi-Revilla, 2014: 2). Bilgisayarlısal bir biçimde nitel bir analiz yapmak bilgisayarlısal sosyal bilim araştırmalarında yaygın bir uygulamadır. Nitel bir analiz programı yardımıyla not yazma ve bunları erişimi kolay yerlere yerleştirme imkni doğmuştur. Ya da incelenen metin biçimindeki bir belgenin üzerine kodlar aracılığıyla notlar da yerleştirilebilir. Temelde yapılan notlama işlemi geleneksel olarak yapılan metin üzerindeki yapışkan notlara eşdeğerdir. Tıpkı bir not defterinde çalışmak gibi, nitel yazılımdaki notlar da kullanıcıların belgelerden alıntılar kopyalayabildiği canlı, düzenlenebilir belgelerdir. Kullanıcıların yazdığı herhangi bir not, kodlara kaydedilebilir, açılabilir ve birbiriyle ilişkilendirilebilir (Maietta, 2008: 104).

Bu araştırmada faydalanılan MAXQDA nitel veri analiz programı da bu şekilde analiz yapmaya uygun bir programdır. MAXQDA nitel veri analiz programından faydalanarak 13 Mart 2023- 10 Ekim 2023 tarihleri arasında 1278 makale analiz edilmiştir. Yaklaşık yedi ay süren bu analiz sürecinde 35486 kodlama yapılmıştır. Bilgisayarlısal teknikler olmadan böyle bir analiz gerçekleştirmek daha uzun bir zaman alabilirdi. Çünkü 1278 makaleyi incelemek makalelerin hepsini okumayı ve bununla ilgili kodlamalar yapmayı gerekli kılmıştır. Bunu geleneksel yöntemler ile yapmak iki katı bir emek gücü gerektirebilirdi. Ancak MAXQDA sayesinde EK-2'te gösterildiği üzere toplam dört başlık ve yirmi dokuz kodu ilgili makalelere uygulamak iş yükünü azaltmış ve analiz süresini kısaltmıştır.

Analiz için öncelikle örnekleme dahil edilen tüm makaleler dergilere özgü belge kategorileri altında cilt, sayı ve her makaleye ayrı bir numara verilerek program sistemine yüklenmiştir. Böylelikle rnekleme tüm tanımlayıcı bilgileriyle eksiksiz bir biçimde listelenmiştir. Sonrasında yuvarıda bahsedilen başlıklar ve kodlar programa girilerek makaleler analiz edilmeye hazır duruma getirilmiştir. Makaleleri analiz etmek için yeni

medya araştırmalarında etik uygulamalara ilişkin kuramsal tartişmalar-
dan beslenen dört başlığa ait yirmi dokuz kod her makalede teker teker
aranmıştır. Ancak bu tür nitel veri analiz programlarıyla analiz gerçekle-
ştirmenin birtakım zorlukları da söz konusudur. Özellikle bu çalışmada
olduğu gibi görece veri setinin büyük olduğu ve yoğun emek gerektiren
Çalışmalarda zel birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. MAXQDA ve-
rileri sistematik hale getirme ve analizi hızlandırma konusunda bu alış-
mada yardımcı olsa da incelenen materyalin büyüklüğü ve niteliğinden
dolayı zorluklar yaşanmıştır. MAXQDA'da kodlama yapmak aranan içeri-
ęin bulunup etiketlenmesi şeklinde gerçekleşir. Ancak incelenen makale-
lerde sadece etiklemenin yeterli olmadığı ve ilave notların eklenmesi
gereken durumlar olmuştur. Hatta bu tür durumlar çoğunluktur. n-
k araştırmacıların etiğe yaklaşımını ortaya çıkarmak basit kodlamaları
aşmaktır. Örneğin araştırmacının anonimleştirme yapma seviyesine
ulaşmak birtakım detaylı notları MAXQDA üzerinde almayı zorunlu kıl-
mıştır. Bunun gibi durumlarda yapılan detaylı yorumlar programın bir
tık ile tüm sonuçları listelemeyeceğini göstermiştir. Bu yüzden ele alı-
nan materyalden dolayı MAXQDA'dan veri görselleştirme aşamasında
yararlanılamamıştır. Sonrasında Prezi ve ChatGPT'nin görselleştirme
araçlarını kullanarak veri görselleştirmesini gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmada incelenen dergiler ve makaleler Dergipark sistemi
zerinde yer alan ve ilgili anahtar kelimelerle taranarak ulaşılanlarla
sınırlıdır. Dergipark sisteminde yer almayan sadece Ankara niversite-
si İletişim Araştırmaları ve Uygulama Merkezi'nin yayınladığı İletişim:
Araştırmaları Dergisi araştırmada incelenmiştir. Ayrıca araştırma r-
neklemine dahil edilen yeni medya makaleleri 31/12/2022 yılına kadar
yayınlananlardan oluşmuştur. Bu tarihten sonra Dergipark'a katılan bir
dergi ya da makaleye erişilmemiştir. Dolayısıyla araştırmada incelenen
yeni medya makaleleri 2022 yılına kadar yayınlananlarla sınırlıdır.
Farklı disiplinlerin dergilerinde yayınlanan yeni medya araştırmaları
dışarıda bırakıldığında, araştırmanın kapsamı Türkiye'deki yeni medya
makalelerinin etik bakış açısı hakkında çıkarım yapmaya yeterlidir. s-
telik yeni medya araştırmalarında araştırma etiği literatürü taranırken,
Türkiye'de iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya makalelerinin
etik bakış açısını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan
bu araştırma, yeni medya araştırmalarına özgü etik riskleri önceleyerek,
onları Türkiye'de iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya makale-
lerinde araması bakımından önemlidir. Bu yüzden özgünlüğü ve yaygın
etkisi olan bu araştırmanın bulguları, alandaki etik risklere yönelik dik-
kat çekmesi bakımından değerlidir. Araştırma etiğiyle ilgili riskleri ę-

renmek disiplinde yer alan araştırmacılar, öğrenciler ve ilgili kurumlar açısından yol gösterici olabilir. Böylelikle yeni medya araştırmalarının tarafları etik konuları tartışabilir ve müzakereye açabilir. Bu süreçler sonucunda uzlaşılan konular, bilimsel araştırmalara duyulan güveni ve mesleğin saygınlığını artırmada hayati önemde olan araştırma etiğini iyileştirmede kullanılabilir. Bu yüzden bu çalışmada tespit edilen etik risklere dikkat çekerek hem disiplinin taraflarına yol göstermek hem de yeni medya araştırmalarında yer alan sıradan insanların kişisel verilerinin gizliliğinin korunması konusunda bir farkındalık oluşturarak alana katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA ETİĞİ VE İLETİŞİM ARAŞTIRMALARINDA ARAŞTIRMA ETİĞİ

Bu bölümde ilk olarak etik tanımlanacaktır. Sonrasında “araştırma etiği” kavramı açıklanacaktır. Araştırma etiği kavramı açıklanırken araştırma etiğinin bir meslek etiği olduğu üzerinde durulacaktır. Araştırma etiği bir uygulama etiği olduğundan ve araştırma için yol gösterici ilkeler sunması bakımından felsefi anlamda etikten farklılaştığına değinilecektir. Araştırma etiği tanımlanırken araştırma etiğinin neden bir risk olduğu ve araştırma etiği kavramının ortaya çıkmasındaki nedenler serimlenecektir. Bir araştırmada araştırma etiğinin temel bileşenleri olan mahremiyet, zarar vermeme, anonimleştirme gibi ilkelerin neden önemli olduğu araştırma etiği literatürü içerisinde ele alınacaktır. Araştırmacının araştırma etiğine uygun davranması ya da davranmaması bu ilkelere verdiği değer ile ölçülür. Sonrasında bu ilkeler bağlamında geleneksel iletişim araştırmalarında araştırma etiğine yaklaşımın nasıl gerçekleştiğine bakılacaktır.

Etik Nedir?

Etik (ethics) terimi, köken olarak “karakter” anlamına gelen Yunanca ethikos kelimesinden türemiştir. “Gelenek” veya “görenek” olarak da tercüme³ edilmektedir. Toplumsal yaşamda alışlagelmiş davranış biçimlerini ifade etmektedir. Gündelik kullanımından bilimsel kullanımına geldiğinde etik, ahlâkla ilgilenen bir felsefe dalıdır. Eylemleri ve sonuçlarını, güdüleri, ahlâki karar vermeyi ve insan doğasını araştırır. Fakat günümüzde, Latince moralis kelimesinden gelen ve kişideki karakterden ziyade, hangi eylemlerin doğru hangilerinin yanlış olduğuyla ilgili olan “ahlâk” terimi ile anılmaktadır (Bowie, 2004: 5).

3. Teleolojik modele göre ahlâki bir eylemin değerini belirleyen şey ürettiği sonuçtur. Teleolojik model, herhangi birinin iyi niyetli bir şekilde, tüm ahlâki ilkelere uyması ya da tüm ödevlerini yerine getirmesi ile ilgilidir. Kişinin ahlâki eyleminin sonucunun o kişiye ya da herhangi birine zarar veren bir durum ile sonuçlandığında bu eylemin ahlâki bakımdan yanlış olacağını savunur. Bu model sonuççu etik olarak da bilinmektedir. Ayrıca, iyi ve değer ile ilgili kavramları esas alan teleolojik teoriler, ahlâki eylemlerin sonucuna yönelik değerlendirmeleri amaç ya da iyiliğinin ahlâki ilkelere uygun olması ile açıklarlar. Dahası teleolojik model, en yüksek iyi, bireysel mutluluk, kendini gerçekleştirme ve toplumun genelini ilgilendiren en büyük mutluluk gibi amaçlara odaklanır (Cevzci, 2002: 15).

Ahlâkı “bir kişinin, grubun, halkın, toplumsal sınıfın, ulusun, kültür çevresinin vb. belli bir tarihsel dönemde yaşamına giren ve eylemlerini yönlendiren inanç, değer, norm, buyruk ve yasak ağı” olarak ele almak mümkündür (Özlem, 2004: 16-17). Etik ise doğru ve yanlış davranışın teorisidir. Etik söz konusu olduğunda ilkelerden bahsedilebilir. Çünkü etik, ilkeler ile hareket ederken, ahlâk davranış biçimleri ile ilgilidir. Etik genel görüşü ele alırken, ahlâki değerlerimiz ise davranışların ayrıntılarıyla ilgilidir (Billington, 2004: 19). Ahlâki kodların nadiren tamamen tutarlı olduğu söylenebilir. Çünkü günlük yaşamımız, hemen cevaplayamayacağımız ahlâki soruları gündeme getirebilir. Bunun nedeni farklı değerlerimiz arasında çelişkiler olmasıdır ve hangi değere öncelik verilmesi gerektiğinden emin olmayışımızdır. Bu noktada ahlâki inançlar üzerinde düşünerek etik düşünce içerisinde girmenin önemi ortaya çıkar. Etik, bu inançları bir şekilde iyileştirmek, genişletmek veya rafine etmek amacıyla ahlâki inançlarımız üzerine bilinçli bir yansımadır (Hinman, 2008: 4-5). Öyleyse, etik/ahlâk ikileminde ahlâki eylemin pratiği, etiği ise eylemin teorisi ile ilişkilendirebiliriz (Cevizci, 2002: 4).

Ahlâk ve etik arasındaki bu geçişken yapı, etiğin yıllar içerisinde farklılaşmasına neden olmuştur (Cevizci, 2002: 33). Jon Nuttall’a (1997: 17) göre bu farklılaşmaların temelinde bilimin ilerlemesi ve dinsel inançların kaybı ile ilgili değişimler yatar. Bu değişimlerin sonucunda etik; İlkçağ etiği, Ortaçağ Etiği ve Modern Etik gibi dönemler altında incelenebilmektedir (Cevizci, 2002: 33). Ayrıca etikle ilgili betimleyici ve normatif olarak iki yöntemden bahsedilebilir. Betimleyici yöntem, bir topluluktaki eylem ve davranışları, o topluluk içerisindeki değerler ve geçerlilikler doğrultusunda araştırır. Ayrıca çoğunluk tarafından kabul edilen, topluluktaki bağlayıcı ahlâki yasalarla ilgili yargılara da varır. Normatif yöntem ise tanımlayıcı bir yöntem olmakla birlikte, bir saptamaya varmadan önce eylemleri ahlâk kapsamında ele almaya imkân veren ölçütler geliştirmeye çalışır. Normatif yöntem teleolojik (erekbilimsel) ve deontolojik⁴ (ödevbilimsel) olmak üzere iki etik model ile sınıflandırılır. Söz konusu yaklaşımlar ahlâki düşünce hakkında bir şablon ve etik karar alma için hazır bir beceri paketinin geliştirilmesi noktasında yardımcı

4. Deontolojik etik ise, sonucun aksine doğru eylem ile ilgilenir. Bu doğrultuda ahlâki bir eylemin doğruluğu ya da yanlışlığı, o eylemin sonucundan bağımsız olarak ahlâki ödevler ve eylem kurallarının yerine getirilip getirilmediği ile ilgilidir. Deontolojik etikte sonuçtan ziyade eylemin özündeki niyet, ilke ve ödevin neden önemli olduğu düşüncesi yatar. Buna göre insan akıllı ve sorumlu bir varlık olarak birtakım ödevleri yerine getirmekten sorumludur ve bu sorumluluğun odağında ödev yer alır (Cevizci, 2002: 17).

olurlar (Uzun, 2007: 14). Bu yöntemler etik tarihinde farklı dönemlerin etik anlayışını açıklamada iki anahtar kavram olarak kullanılabilir. Bu iki yöntemin dışında üçüncü bir yöntem olarak uygulamalı etikten bahsedilebilir. Uygulamalı etik herkesi ilgilendiren güncel sorunları ele almaktadır. Sıklıkla meslek etiği ile karıştırılsa da meslek etiğinden farklı olarak iletişim etiği gibi herkesi ilgilendiren genel sorunlara odaklanır (Özdemir, 2021: 103).

İlkçağ etiğinde Sokrates ile başlayan etik üzerine düşünüş, onun halefleri Platon ile Aristoteles'e uzanmıştır (Rowe, 2000: 121). Sokrates etik tarihinin ilk teorisyeni olarak "mutluluk etiği" teorisini geliştirerek ahlâki davranışı ruhta aramıştır (Cevizci, 2002: 34). Platon'un önceliği ise tartışmanın etiğindedir. Merkezinde başkalarını düşünme ve konuşma yer almaktadır (White, 1983: 849). Platon'da doğru eylem, doğru ahlâk ve doğru bilgi arasında bir bağlantı vardır. Bilgi doğru eylem ile geliyorsa ahlâki açıdan iyidir (Özlem, 2004: 16-17). Hem Sokrates, hem de Platon'da bir çatı terim olarak erdemde ise, ahlâkîlik ve akılcılık gibi kavramların bizzat kendisinin insanı mutluluğa ulaştırdığı düşüncesi hâkimdir (Pieper, 2013: 131). Aristoteles ise mutluluğun ne olduğu, hangi aktivitelerden oluştuğu ve nasıl mutlu olacağımızla ilgili pratik durum ile ilgilenir. Bu noktada etik, bize mutluluk için hangi yaşam biçimi ve tarzının gerekli olduğunu, siyaset ise bu yaşam biçimini mümkün kılmak ve korumak için hangi özel anayasa biçiminin, hangi kurumların gerekli olduğunu gösterir (MacIntyre, 1998: 38). Bu yüzden Aristoteles'te etik ve politikanın her ikisi de aynı konuyu ele alan bir "insan ilişkileri felsefesi" olarak ortaya çıkmaktadır (Aristoteles, 2004: 3).

Ortaçağ'a gelindiğinde ise tek tanrılı dinlerin doğuşu ile akıl temelli idealize edilen bireysel ve toplumsal yaşam inancı çökmüştür. Bu dönemde ahlâklılık dinin bir parçası haline almıştır. Söz konusu dönemde insani eylem amaca göre değil, Tanrı'nın insanın nasıl yaşaması gerektiğine yönelik emirleriyle uygun düşüp düşmediğine göre değerlendirilmiştir (Cevizci, 2002: 73). Modern bilimin yükselişiyle ahlâk üzerindeki Tanrı egemenliği son bulmuştur. Bunun yerine ahlâk insanın kendi biyolojik yapısı, rasyonel varlığı, kendi yarattığı sosyal ve toplumsal düzenlerde aranmıştır (Cevizci, 2002: 95-96).

Aydınlanma⁵ etiği ve onun devamı olan faydacılık gibi yaklaşımlar

5. Aydınlanma, insanın kendi kendine neden olduğu erginleşmemişlik durumunu terk etmesidir. Erginleşmemişlik, bir başkasının rehberliği olmadan kişinin kendi aklını kullanamama durumudur. Bu tür bir erginleşmemişlik akıl eksikliği

modern etiğin temelini oluşturmuştur. Thomas Hobbes'un her bireyin kendi kişisel çıkarının peşinden gitmesi gerektiği doktrinini temel alan Etik Egoizmi (Cevizci, 2002: 96), kişisel çıkar ilkesinin kişinin tüm yükümlülüklerinden sorumlu olduğu şeklindeki radikal bir fikirdir (Rachels, 2015: 71). Ancak bu haliyle Etik Egoizm psikolojinin ve biyolojinin yasalarına dayanan bilimsel bir etik anlayışına dönüşmüştür (Cevizci, 2002: 99-100). Faydacılık⁶ ve ona yeni yaklaşımlar getiren düşünürler de bu süreci beslemiştir. David Hume'un kamusal yararı ve başkalarının mutluluğunu temel alan faydacılık görüşü (orj. 1751, 1983: 38-39), John Stuart Mill ve Jeremy Bentham tarafından faydacı etiğe doğru geliştirilmiştir. Bentham'ın "hedonistik faydacılık" olarak bilinen zevki en üst düzeye çıkararak ve acıyı en aza indiren pozisyonu duygusal ve bedensel zevklere vurgu yapmıştır (orj. 1781, 2000: 14). Bentham'ın vaftiz oğlu Mill ise yararın zevkten çok mutluluk açısından tanımlanması gerektiğini savunarak faydacılığın yeniden formülasyonunu önermiştir (orj. 1879, 2009: 13-14).

Etik konusunda önemli bir diğer düşünür Kant'ta ise birtakım görevler sistemi ve hatta onlardan çıkarılan ahlâki sonuçlar söz konusudur. Kantçı etik, Kant'ın temel düşünceleri ve felsefesi ile formüle edilmiştir. Kant'a kadar etik yaklaşımlar genellikle "en yüksek iyi"yi hedefleyen mutlulukçu bir çizgide iken, Kant'ın etiğinin merkezinde bilimi, akılcılığı ve aydınlanma değerlerini ön plana alan akıl sahibi insan konumlandırılmaktadır (orj. 1785, 2019: 6).

ğinden değil, bir başkası tarafından yönlendirilmeksizin aklını kullanma kararlılığı ve cesaretine sahip olmaktan kaynaklanmaktadır. "Sapere Aude! Aklını kendin kullanma cesaretini göster!" Aydınlanmanın mottosudur (Kant, 1996: 58). Aydınlanma dendiğinde on yedinci yüzyılın başları ile Fransız Devrimi arasında uzanan bir Avrupa kültürel değişim dönemi düşünülmektedir. Kant, Locke, Montesquieu, Voltaire, Diderot, Rousseau, Beccaria, Hume ve Lessing Aydınlanma'nın önde gelen düşünürleri olarak öne çıkmaktadır. On yedinci yüzyılda teolojik dünya görüşlerinin kısmi olarak önemini yitirmesi Avrupa'nın kültürel seçkinlerinin kademeli bir isyanı ile sonuçlanmıştır. Bu haliyle Aydınlanma kilsenin dogmatik ve baskıcı uygulamalarına karşı aklı merkeze alan doğal bir gelişme olarak görülmektedir (Kent, 1995: 251).

6. Faydacılık esas olarak insanın doğasında bencil olduğu ve bu bencillikten kaynaklanan isteklerini karşılamak üzere hareket ettiği anlayışını benimser. Ancak hazcı anlayıştan farklı olarak, faydacılıkta insanın doğal durumundan gelen bencilliği makul görülmektedir. Bu doğal bencillik durumu, insanın güvenli ve toplu bir şekilde yaşayabileceğini anladığı anda son bulur. Toplumsallaşmak zorunda kalan insan bu noktadan sonra doğuştan gelen bencilliğinin yanına, bir de başkalarını gözetme eylemlerini eklemek durumunda kalmıştır (Özlem, 2004: 65).

Nihai olarak etik, iyi yaşam, ahlâki sorumluluklar vb. kavramlar ile düşünölebilmektedir. Bireye ya da eyleme bakılarak incelenen bir etik davranış bu noktada etiğe yaklaşımın özünü oluşturmaktadır. Herhangi bir davranışın sonuçları dönemsel olarak bireyler ya da gruplara göre etik çıkmazlar veya rakip değerler ortaya çıkarmıştır. Tüm bu yaklaşımların gündemindeki temel konular özgürlük, eşitlik, adalet, mahremiyet ve güvenlik gibi kavramlar olmuştur. Yani bireyin kendi düşüncelerini aktarırken ya da eylemlerde bulunurken göz önünde bulundurması gereken bazı değerler vardır. Bu değerleri göz önünde bulundurarak bireyin karşılaştığı durumlara etik açıdan bakması gerekir. Üstelik etik karar alma noktasında yapılacak değerlendirme olayın kendisine göre de değişebilmektedir. Bu durum etiğin farklı yöntem, model ve ilkelere göre kategorize edilmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Araştırma Etiği

Bilimsel bilgi elde etme ve bunu hep ileriye götürme düşüncesi 20. ve 21. yüzyıldaki teknik gelişmelerin itici gücü olmuştur. Ancak fizik, kimya ve biyolojideki önemli yeniliklerin savaş teknolojisini geliştirmesi ve bunların İkinci Dünya Savaşı'nda atılan atom bombalarına dönüşmesi bilim insanlarının etik sorumluluklarını gündeme getirmiştir. Çünkü söz konusu silahların geliştirilmesi bilimsel bir araştırma sürecinin ürünüdür. Buna ek olarak tıp ve biyolojideki bazı araştırmalar da etik tartışmaların yoğun bir biçimde yapılmasına neden olmuştur (Tepe, 2016: 70-71). Tüm bu bilimsel süreçlerdeki etik tartışma yaratıcı uygulamalar bilim insanının uyması ve bağlı olması gereken bazı etik kuralların gerekliliğine işaret etmiştir. Sokrates, Plato ve Aristoteles'ten başlayıp Kant'a kadar uzanan geleneksel etik yaklaşımların birikiminden yararlanılarak bilimsel üretimin etik yanlarına rehberlik edecek bir etik yaklaşım olarak araştırma etiği buna benzer gelişmelerden sonra ortaya çıkmıştır. Ancak felsefi anlamda etiğin uygulama yönü söz konusu değildir. Bu yüzden uygulama yönü ağır basan araştırma etiğine bakarken felsefi anlamda etikten sadece birtakım unsurlar katılarak geliştirildiğinin bilinmesinde yarar vardır.

Bu gelişim, Oğuzhan Taş'ın (2010: 3-4) medya etiği özelinde ifade ettiği ve mesleki pratikleri düzenlemek üzere 1980'lerden sonra geliştirilen ilkeler, kurallar ve kısıtlamalardakine benzerdir. Bilimsel üretimin etiğe yaklaşılarak gerçekleştirilmesini amaçlayan araştırma etiği bu anlamıyla bir meslek etiğidir. Bu yüzden, bünyesinde uygulama ile ilgili kodlar ve ilkeler bulundurduğu noktada etikten ayrılmaktadır. Araştırma etiği

bir işi yaparken uyulması gereken mesleki kurallar ve ilkeleri tanımlar. Bu kurallar ve ilkeler araştırma yapan herkesin kabul etmesi gereken iş ahlâkını kapsayan değerler kümesidir. Mesleği icra eden kişilerin davranışlarını belirlemeye yönelik genel ilkeler ve kodlardır. Araştırma etiğinden anlaşılması gereken kurallar, şablonlar ve standartlardır (Özdemir, 2021: 104).

Bir meslek etiği olarak araştırma etiğinin gelişmesi bilginin ticarileşmeye başladığı 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu dönemde basın, politik ve entelektüel yaşamın ve bilimsel çalışmaların piyasa dinamikleri ile uyumlaştırılma çabaları söz konusudur (Özdemir, 2021: 104). Nitekim aynı dönemde araştırma etiği adıyla olmasa da ilk kez İngiliz matematikçi Charles Babbage'nin 1830 tarihli *Reflections on the Decline of Science in England, And Some of Its Causes* adlı çalışmasında bilim insanının uyması ve kaçınması gereken bazı kurallardan bahsedilmiştir. Bu çalışmada Babbage, günümüzde hala güncelliğini koruyan dürüst olmayan davranışlardan verilerin yeniden üretimi, pişirilmesi (araştırmacının sadece kendi hipotezine uygun verileri seçmesi) gibi uygulamaların varlığından bahsetmiştir (1830: 174-175). Ancak 19. yüzyılda da risk oluşturan ve üzerine düşünülmesi konusunda fikir birliği sağlanan konular ilerleyen süreçlerde daha da görünür hale gelmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknolojik ve ekonomik rekabet bilime olan ilgiyi iyiden iyiye artırmıştır. Bilimsel ilkelerle, toplum yararına bilgi üretilen bir süreç olma özelliğinden kısmen koparılan bilimsel üretim devletlerin ve piyasanın yönlendirdiği bir ortama sürüklenmiştir. Bu ortamın gerekliliklerine uyum sağlayan bilim insanları kısmen de olsa etik dışı davranışlarda bulunmuşlardır. İlave olarak akademik çevrelerdeki rekabet ve yayın baskısının bilim insanlarını seri bir biçimde araştırmaya zorlaması etik dışı davranışların artmasına neden olmuştur. Araştırmaların çıkış kaynağının toplumsal bir sorunu ortaya koyma ve buna yönelik çözüm önerileri sunmaktan ziyade pragmatist ilkelere dayanması bilimsel verinin niteliksel değerini ikinci planda atmıştır. Böyle bir ortamda bilim insanlarının araştırma yaparken uyması gereken ahlâki ilke ve standartlara işaret eden ve yükümlülükler getiren bir alan olarak araştırma etiği bilimi, bilim dışı süreçlerin etkilerinden korumaya çalışır. Bilimsel araştırmaların bilimsel zeminden uzaklaşmasını ve bunlara pragmatik ilkelerin hâkim olmasını önleyerek akademinin zarar görmesine kalkan olur (Özdemir, 2021: 104). Ancak araştırma etiğinin uygulanmasında farklı bakış açıları olabileceğinin de vurgulanması gerekir.

Gerek farklı etik bakış açılarının araştırma uygulamalarında ortadan kaldırılması gerek ise mesleki etik risklerin üstesinden gelebilmek için 20. yüzyılda gönüllü yasalar, resmi düzenlemeler ve mesleki standartlar geliştirilmiştir. Günümüzdeki mesleki etik sistem ve yapıların toplulukların tutumlarını, mesleki deneyimleri ve teknik standartları yansıttığı söylenebilir. Kişilerin başkalarının haklarıyla ilgili olarak adil, düşüncüsel ve özenli bir şekilde hareket edeceğini varsayan yazılı olmayan mesleki etiğin yerini alan mevcut federal düzenlemeler ve mesleki etik kurallar, sosyal araştırmalarda rehberlik ve kontrol için etik standartlar ortaya koymaktadır (Kimmel, 1988: 50-51). Araştırma etiğine yönelik etik düzenleme için buna benzer adımların yıllar önce bazı kurum ve dernekler tarafından atılmaya başlanması ise bu konuda genel ve özel olarak bazı tematik araştırma etiği adımlarının atılmaya başlandığını göstermektedir.

İonna Kuçuradi (2003: 1) de bu durumun altını çizerek pek çok farklı disiplin, kurum ve mesleğin kendi özel amaçlarına ve hedeflerine uygun davranış standartlarına sahip olabileceğini belirtir. Bu standartlar disiplin üyelerinin eylemlerini veya faaliyetlerini koordine etmelerini sağlar. Söz konusu standartlarla halkın ilgili disipline güven duyması sağlanır. Örneğin etik standartlar tıp, hukuk, mühendislik ve sosyal bilim alanlarındaki araştırma davranışlarını yönetir. İlgili etik normlar sayesinde bilimsel araştırmaların amaçları veya hedeflerine katkıda bulunulur. Bilimsel araştırma veya diğer bilimsel faaliyetleri yürüten kişilere uygulanan bu normlar ile araştırmada etik yaklaşım sağlanmaya çalışılır (Resnik, 2015: 2). Bilimsel süreçlere olan güvenin sağlanması konusunda anahtar önemde olan araştırma etiğinde normların işletilmesi araştırmanın tüm aşamalarını kapsamaktadır. Bu yüzden bilimsel bir araştırma sadece araştırmacının bazı sorular sorup bu sorulara yanıt aradığı bir süreçten fazlasıdır. Araştırmanın bilimsel ve etik olarak nasıl bir içeriğe sahip olduğunun önemi de oldukça büyüktür. Bu yüzden araştırmaya değer bir konu seçiminin yanında fayda ve zarar öğelerinin hesaplanması ve araştırmanın sonuçlarının bilimin temel ilkelerine ters düşmemesi gerekmektedir. Özellikle araştırmada yer alacak bireylere yönelik herhangi bir risk varsa araştırma tasarımı etik açıdan yeniden düşünülmelidir (Aydın, 2006: 71).

David B. Resnik'e (2015: 2-3) göre de araştırmada etik normlara bağlı kalmanın önemli olmasının birkaç nedeni vardır. Birincisi, araştırma verilerini uydurma (*fabrication*), saptırma (*falsification*) veya yanlış sunmaya karşı kurallar bunun gibi kötüye kullanımları en aza indirir (2015:

2-3). Ancak araştırma süreçlerinde etik bir ihlal olarak görülen *fabrication* ve *falsification* pratikleri özellikle yeni medya çalışmaları ile yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Yeni medya araştırmalarında söz konusu pratikler araştırma öznesini korumaya yönelik olarak da kullanılabilir (Markham, 2012: 340). İkincisi, etik standartlar güven, hesap verebilirlik, karşılıklı saygı ve adalet gibi iş birliği gerektiren durumlarda araştırma sürecine destek sağlar. Üçüncüsü, etik normların çoğu, araştırmacıların halka karşı sorumlu tutulabilmesini sağlamaya yardımcı olur. Bu yüzden araştırma suistimali, çıkar çatışmaları, insan/hayvan öznelerinin korunması ve kullanımına ilişkin merkezi politikalar araştırma süreçlerini düzenlemede önemlidir. Söz konusu araştırma normlarının çoğu, sosyal sorumluluk, insan hakları, hayvan hakları, yasalara uygunluk, halk sağlığı ve güvenliği gibi çeşitli diğer önemli ahlâki ve sosyal değerleri teşvik eder. Araştırmadaki etik hatalar, insanlara, hayvanlara ve halka önemli ölçüde zarar verebilir (Resnik, 2015: 2-3). Araştırma etiği bunun gibi durumlarda söz konusu zararların en aza indirilmesinde merkezi önemdedir.

Bu yüzden etik davranış, bireyleri, toplulukları ve çevreyi korumaya yardımcı olurken, bilimsel bir araştırmanın topluma faydalı olma oranını artırıcı bir potansiyele sahiptir. Dünyayı daha iyi bir yer yapma yolunda çalışan bilim insanları da bireylere, topluluklara ve çevreye uzun vadeli, sistematik zarar vermekten kaçınmalıdır. Etik, başkalarının haklarına karşı ilkeli bir duyarlılık meselesidir. Bu bağlamda etik bir bakış açısına sahip olmak, gerçeği ararken yapabileceğimiz seçimleri sınırlar. Her ne kadar ortada bilimsel bir amaç olsa da etik insan onuruna saygının daha önemli olduğunu söylemektedir (Cavan, 1977: 810). Bu doğrultuda araştırma bağlamında etik uygulama, araştırma öznelerini korumayı veya onlara zarar vermemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca araştırmacının araştırma sürecini tehlikeye atmamasını veya korumasını da içermektedir. Bu süreçte, araştırma özneleri nasıl daha az (ya da hiç) manipüle edilebilir ya da mahremiyetleri nasıl koruma altına alınabilir gibi sorulara odaklanılmaktadır. Ayrıca bilgilendirilmiş onam gibi uygulamalar da akılda tutulmaktadır. Araştırmada bunlara benzer hassas konuların yer alması, araştırmacı ve araştırma öznesi arasındaki ilişkilerin bu süreçlerden etkilenebileceğini göstermektedir. Bu noktalar, dikkat edildiği takdirde araştırmanın sonraki aşamalarındaki etik hassasiyetlerin giderilmesine katkıda bulunabileceği gibi olası risklerin azaltabilmesini de sağlayabilir (Forester ve Laws, 2009: 179).

Nitekim bilimsel araştırma tarihinde araştırma etiğine uygun olma-

yan pek çok uygulama gerçekleşmiştir. Bu uygulamalar bilgilendirilmiş onam, araştırmanın sürdürülebilirliği, araştırma için kullanılan verilerin güvenliği, verilerin ve araştırmanın kime ait olduğu ve bunlardan kimin kâr sağladığı sorusu dâhil olmak üzere başka birçok niteliktedir (Reed, 2002: 3). Üstelik bu uygulamalarda araştırma etiği literatüründeki etiğe bakış açısıyla ilgili farklı görüşlerin üzerinde uzlaştığı etik ilkeler dahi görmezden gelinmiştir.

Örneğin, 1938 yılında Avusturya'nın Almanlar tarafından işgal edilmesinden sonra bilim insanı Bruno Bettelheim bir Nazi kampında hapsedilmiştir. Burada yaşadığı fiziksel ve psikolojik travmanın üstesinden gelebilmek, aynı zamanda hayata tutunabilmek için kamp yaşamının sosyal ve psikolojik dinamiklerini incelemeye karar vermiştir. Bu nedenle kamptayken hem gardiyanların hem de mahkûmların davranışlarını gözlemlemeye zaman ayırmış ve onları anlamaya çalışmıştır. Gardiyanların neden bazen acımasızca, bazen ise makul ölçüde davrandığını gözlemlemiş, bazı mahkûmların Nazilerin değerlerini ve inançlarını benimserken, benimsemeyen diğerlerinin öldürülmesini anlamaya çalışmıştır. Bettelheim'in bir diğer merakı da mahkûmların sürekli olarak fiziksel ve psikolojik tehdide nasıl uyum sağladıklarıdır. Bettelheim tüm bunları yaparken ne yaptığını kimseye söylememiştir. İki farklı kampta toplam birer yıl kaldıktan sonra 1939'da serbest bırakılmış ve Amerika'ya gitmiştir. Sonrasında orada yaşadıklarını ve tecrübelerini psikolojik bir bakış açısından kaleme almış, yazdıkları 1943 yılında *Journal of Abnormal and Social Psychology* dergisinde yayımlanmıştır (Bettelheim, 1943). Bu çalışma yayımlanmadan önce etik olmadığı gerekçesiyle birkaç dergi tarafından reddedilmiştir (Bulmer, 1982: 7). Araştırma her ne kadar anormal ve benzersiz bir araştırma olsa da gizli katılımcı gözlem tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir⁷ (Bettelheim, 1943). Bunun gibi araştırmalar Marlies Glasius ve diğerlerinin (2018: 18) belirttiği gibi, araştırma ile ilgili verilerin gizli tutulması ve etik konusunda yenilikçi olmanın sorunlu bir konu olduğunu göstermektedir. Ayrıca, etik inceleme prosedürleri ve bu prosedürlerin tamamen yokluğu konusunda uygulamaların sayısı yukarıdaki örnekle sınırlı değildir.

Bu gibi durumların ortaya çıkardığı sorular şunlardır: Buna benzer araştırma biçimleri etik midir? Sosyal bilimlere geliştirmek için bu tür araştırmalar meşru mudur? Bu tür araştırmalardan elde edilecek faydalar, ilgili risklerden daha mı ağır basıyor? Amaç araçları haklı çıkarır

7. Bettelheim'in toplama kamplarında yaptığı çalışma ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Bettelheim, B. (1960). *The Informed Heart*. The Free Press: Illinois.

mı? Tüm bu sorulara net cevaplar verildiği söylenememektedir (Bulmer, 1982: 8-9). Ancak araştırmacının otorite olduğu bir araştırmada bu soruların cevapsız bırakılması bir dizi etik riskleri ortaya çıkarmaktadır. Şüphesiz bu risklerin başında katılımcılara yönelik potansiyel riskler gelir. Bu risklerin azaltılmasına yönelik etik inceleme prosedürleri söz konusu olsa da akademisyenler arasında etik incelemeyi bürokratik sıkıntı olarak görmeye yönelik genel bir refleks söz konusudur. Bu düşüncenin aksine, iyi tasarlandıklarında etik incelemeler bizi araştırmamızın etik çıkarımları üzerinde düşünmeye yönlendirir (Glasius vd., 2018: 18). Ayrıca, araştırma etiğine yönelik bütünlüklü bir bakışın olmaması, idealize edilen etik anlayış üzerinde bir oyaşmanın oluşmasına da engel olmaktadır. Bu yüzden araştırma etiğine bakışta farklı yaklaşımlar olduğunu kabul etmek gerekir. Bu durum araştırma etiğinin uygulanmasında ortaya çıkan ihlallerde kendisini gösterir.

Nazi ideolojisi benimseyen doktorların kurumlarda ve toplama kamplarında insanlar üzerinde gerçekleştirdiği korkunç deneylerden alınan dersler sonucu Nürnberg Yasası (The Nuremberg Code)- (1947) ortaya çıkmış ve tıbbi deneylere rehberlik etmesi gereken etik ilkeler belirlenmiştir. Bunlar daha sonra özellikle psikoloji alanında daha kapsamlı şekilde uygulanmıştır. Sonrasında bu ilkeler, Dünya Tıp Birliği (*World Medical Association*)'nin Helsinki Bildirgesi (Helsinki Declaration)- (1964)'nde ve ABD'deki Belmont Raporu'nda (Belmont Report)- (1979) açıklığa kavuşturulmuş, geliştirilmiş ve tamamlanmıştır. ABD'deki Tuskegee Sifilis çalışmasındaki başka skandallar da tıp alanında yapılan araştırmalarda etik düzenlemelerin pekiştirilmesini tetiklenmiştir (Hammersley ve Traianou, 2012: 2-3). Sosyal Bilimler alanında ise Milgram deneyi (1974)⁸,

8. Stanley Milgram tarafından 1961 yılında gerçekleştirilen bu deney, otorite figürlerine bireyler tarafından itaatın boyutunu araştırmayı amaçlamıştır. Deneydeki ana fikir, katılımcıların (öğretmen rolünde) otorite figürünün talimatıyla, başka bir kişiye (öğrenci rolünde) zarar verip vermeyeceklerini gözlemlemektir. Ancak deneyde araştırma öznelere bilgilendirilmediğinden araştırmaya gönüllü bir katılım olmamış, aksine deneyde öğretmen rolündeki katılımcılar otorite figürünün baskısına maruz kalarak diğer katılımcılara psikolojik zararlar oluşturmışlardır (Milgram, 1974).

Zimbardo deneyi (1973)⁹ ve Laud Humphreys'in (1970)¹⁰ araştırması etik bakış açısının geliştirilmesinde temel araştırmalar olarak ortaya çıkmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 102-103). Tüm bu gelişmeler etik kodların üretilmesinde, bilim dışı kuruluşların ve hükümetlerin yer aldığı göstermiştir. Küresel düzeyde etkisi gözlemlenen bu ihlallerden hareketle birçok etik kod geliştirme girişimi ortaya çıkmıştır.

Kuzey Amerika, Avustralya, Güney Afrika ve Avrupa'nın bazı bölgelerinde farklılaşan araştırma etiği anlayışları da bu ihlallerle bağlantılı düşünülebilir. Ortaklaşan nokta, birçok erken düzenleyici girişimin genellikle biyomedikal araştırma uygulamalarının neden olduğu krizlere verilen yanıtlardan oluştuğudur. Günümüzde ise etik düzenleme, bireysel ve kurumsal hesap verebilirliğe yönelik daha geniş sosyal farkındalığın, bilime ve otoriteye karşı kamu şüpheciliğinin ve kurumsal risk kaynaklı endişelerin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca ülkelerin birçoğunda, biyomedikal deneyime dayalı etik inceleme stratejileri sosyal bilimcilerin çalışmalarına da uygulanmaktadır. Bu, genellikle ulusal mevzuat yoluyla ya da kuruluşların araştırmaya verdikleri desteklerin karşı konulamaz koşulları öne sürerek belirli eylemleri dayatması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Yani finansman desteğine sahip bilim dallarının görüşleri, uygulanması için diğer disiplinlere dayatılmıştır (Israel ve Hay, 2006: 40).

Bir diğer önemli konu ise etik düzenlemelerin yönüne ilişkindir. Ülkelerdeki sosyal bilim araştırma etiğinin düzenlenmesine yönelik yaklaşımlarda önemli farklılıklar olmuştur. Bundaki temel neden biyomedikal

9. Zimbardo Deneyi, Stanford Hapishane Deneyi olarak da bilinir. Sosyal psikolog Philip Zimbardo tarafından 1971 yılında gerçekleştirilen ünlü bir psikolojik deneydir. İnsanların sosyal rollere ve otoriteye nasıl tepki verdiklerini incelemeyi amaçlayan bu deney, katılımcılara verilen zararlar ve etik ihlaller nedeniyle büyük eleştiriler almıştır. Deneyde gönüllü bir katılım söz konusu olmamakla birlikte deneyde oynanan roller kontrolden çıkmış, mahkûm ve gardiyan rollerindeki sıradan öznelere ciddi psikolojik zararlara uğramıştır (Zimbardo, 1972).

10. Kamusal alandaki seksin sosyal yapısı ve bunu mümkün kılan mekanizmalar hakkında bilgi edinmek isteyen Humphreys bunu yapmak için özel, ancak tanımlanabilir ve erişilebilir yerleri incelemek istemiştir. Bunun için St. Louis parklarındaki bir dizi umumi tualete odaklanmıştır. Böylece, Humphreys, 1966 baharında başlayan ve iki yıl boyunca devam eden bir dikizcilik uygulaması yapmıştır. Araştırma notlarını tutarken katılımcıların araba plakalarını ve ev adreslerini kullanmıştır. Bu notlardan yola çıkarak 50 görüşmeciye ulaşmış ve onlarla daha sonra yayına dönüşecek anket yapmıştır. O zamanlar araştırma öznelere açık kamuya açık verilerinin etik bir hassasiyet gözetmeden kullanılması büyük bir etik tartışmaya neden olmuştur (Humphreys, 1973).

araştırmalardan türetilen etik yaklaşımların bazen devlet eliyle zorlayıcı bir biçimde geniş araştırma alanlarına uygulanmasıdır. Bu ülkelerde etiğe yönelik yaklaşım etik otorite, siyasi otorite ve ekonomik otoriteden etkilenmiştir. Bu yüzden önemli ve yüksek profilli etik suistimallere yanıt vermek zorunda olan kodlar alandaki şüpheli otoriteden alınmıştır. Bunun gibi zorunluluklardan dolayı birçok ülkede, sosyal bilimcilerin en kötü etik davranış siciline sahip disiplinlerde geliştirilen düzenleyici uygulamaları takip etmeleri istenmektedir. Üstelik bu düzenlemelerin ahlâk felsefesi ile bir bağlantısı da yoktur. Ancak araştırma uygulamalarını saygılı, adil ve faydalı hale getirmenin yollarını arayan sosyal bilimciler etik otoritenin iddialarını müzakere etmeye girişmişlerdir. Sosyal bilimlerde araştırma etiği ile ilgilenmenin önemli hale gelmesi bu konuya yaklaşımın ülkeler özelinde bağlamsal olarak farklılaşmasına neden olmuştur. Etik düzenlemeler bazı ülkelerde disipline duyarlı ve kurumsal “aşağıdan yukarıya” yaklaşımlardan, daha merkezi “yukarıdan aşağıya” yaklaşımlara doğru bir kayma sergilemiştir (Israel ve Hay, 2006: 40- 41). Bu doğrultuda aşağıdan-yukarıya doğru seyreden yaklaşımların etik otoritenin kodlarını reddettiği söylenebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya ve Norveç gibi ülkelerde yukarıdan-aşağıya bir akış söz konusu iken, Birleşik Krallık, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Danimarka gibi ülkelerde aşağıdan-yukarıya bir akış hâkim görünmektedir. İlkinde, yasal düzenlemeler, büyük hükümet organları ve araştırma kuruluşları tarafından belirlenen ulusal stratejiler belirgindir. İkincisinde, mesleki kuruluşlar ve bireysel kurumlar (ve hatta Danimarka örneğinde bireysel araştırmacılar) çok sayıda etik yaklaşımı yönlendirmektedir. Buna karşın, Güney Afrika ve Birleşik Krallık gibi bilim çevrelerinde aşağıdan-yukarıya düzenlemelerden ziyade, homojen ulusal düzenlemeler tartışma konusu olmuştur. Günümüzde ise yeni uluslarüstü yaklaşımların (örneğin, Avrupa Araştırma Alanı) etik araştırma davranışı için uluslararası kriterler belirlediği görülmektedir (Israel ve Hay, 2006: 41). Tüm bu gelişmelerdeki farklılıklara rağmen uzlaşılan birtakım noktalar da bulunmaktadır.

Araştırma etiği söz konusu olduğunda belki de en önemli ilke araştırmacıların eylemlerinden kaynaklanabilecek zararlar ve sonuçlarla ilgilidir. Etik kodlar ve düzenleyici çerçeveler genellikle zarardan kaçınılması gerektiğini söylemektedir. Bu yüzden araştırmacıların araştırmalarında araştırma öznelerine ciddi zarar vermekten kaçınılmalıdır. Hemen hemen her katılımlı çalışmanın öznelere potansiyel olarak zarar verme riski bulunmaktadır (Hammersley ve Traianou, 2012: 57). Tüm riskler bir araya geldiğinde etik gerekliliklerin amacının aynı olduğu görülmektedir. Zarar

vermeme ilkesi, bir araştırmanın nihai hedeflerine bakılmaksızın; etik mekanizmalar, araştırma sorusunun formülasyonu ve tasarımı, araştırmanın yürütülmesi ve katılımcılara davranış şekli gibi etik kaygılara neden olan bilimsel faaliyetin tüm yönlerine duyarlı olmayı gerektirir (Sieber ve Barbara, 1988: 50-51). Bu yüzden zarar vermeme ilkesi tek başına araştırmada etik davranışı tanımlayamayabilir. Araştırmada zarar verme olasılığı farklı değişkenleri göz önünde bulundurmayı gerekli kılabilir. Etik bir araştırmanın yürütülmesi için birçok farklı meslek örgütünün, devlet kurumunun ve üniversitenin özel kodlar, kurallar ve politikalar benimsemiş olması gerekir. Araştırma öznelerine zarar vermemek için atılacak adımlar çoğu etik yaklaşım bakımından ortaklaştırılmıştır (Resnik, 2015: 4-5). 1979'da kabul edilmiş olan Belmont Raporu'ndan bugüne kadar insan öznelerin araştırılmasında zarar vermeme ilkesi anonimlik ve mahremiyet gibi kavramlar ile birlikte düşünölmüştür (Novak, 2014: 36). Çünkü bir araştırmada bu kavramlardan herhangi birinin ihlal edilmesi halinde zarar vermeme ilkesine uyulmadığı söylenebilir. Bu kavramların zarar vermeme ilkesi ile olan bağı dışında, kendi aralarındaki bağlarından da bahsedilebilir. Anonimlik, mahremiyet ile yakından ilgilidir. Anonimlik bir öznenin mahremiyetini korumaya yönelik bir adım iken bir kez bozulduğunda kişinin izinin sürölmesinin riski artar ve mahremiyetin korunması azalır (Stein, 2010: 564). Bu açıdan bakıldığında anonimlik tesis edildiğinde ve mahremiyetin korunması sağlandığında araştırmadan elde edilecek sonuçların, araştırma özneleri açısından herhangi bir risk veya zarar oluşturmayacağı söylenebilir.

İletişim Araştırmalarında Araştırma Etiği

İletişim araştırmalarında gerçekteştirilen çalışmaların veri kaynağının büyük bölümünü insan özne oluşturmuştur. Ayrıca kitle iletişim araştırmaları insanlara sorular soran veya yaptıklarını inceleyen gözlemleri içermiştir. İletişim araştırmalarının ilk örneklerinde insan öznenin yer aldığı çalışmalarda katılımcıların haklarının ihlal edilip edilmediğine bakmak bu bağlamda önemlidir. Çünkü iletişim araştırmalarında araştırma etiği ele alınırken böyle bir izlekte konuya bakmak bütönlöklü bir analiz yapmaya yardımcı olacaktır. Araştırma etiği konusunda kurumsallaşmış yapıların varlığının sorgulanması, tanımlanmış kodlara uyulup uyulmadığı konusunda fikir oluşturacaktır. Bu doğrultuda geçmiş çalışmalar üzerinde araştırma etiğiyle ilgili yorumlar yapılabilmesi mümkün olabilir.

Ne yazık ki, insan öznesinin haklarını koruyacak evrensel bir tanım araştırma etiğinde bulunmamaktadır. Bunun yerine, çeşitli kılavuzlar, genel prensipler ve tavsiyeler tamamen veya kısmen kabul edilmiştir (Wimmer ve Dominick, 2011: 64). Bu örnekler ise daha önce vurgulandığı üzere genellikle biyomedikal araştırmalar için oluşturulmuştur. Sosyal bilimlerde araştırma öznesine duyarlı yaklaşım araştırmacının tüm süreçlerini düşünerek hareket etmeyi gerekli kılar. Araştırmacı, ekibine, kendine ve çalıştığı gruba yönelik sorumluluk taşımaktadır. Bu nedenle, sosyal bilimlerdeki araştırma etiği anlayışının koşullara göre değişen dinamikleri olduğunun farkında olmak önemlidir (Uyan Semerci, 2021).

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda bile, araştırmacının zararı tamamen önleyebilmesi mümkün olmayabilir. Sosyal bilim araştırmalarında veri, genellikle konuyla bağlantılı bağlamda toplanır. Bu nedenle, toplanan veri bir olayı, kişiyi, ortamı ve bağlamı tanımlar. Veriler tamamen sayısal verilere dönüştürülse bile, ilgili verinin izini sürmek mümkün olabilir.

Böyle bir durumda, araştırma özneleriyle ilgili korkulan senaryolar gerçekleşebileceği gibi, hiçbir zarar vermeyen çalışmalar da olabilir. Sosyal bilim araştırmalarında tespit edilen riskler, biyomedikal araştırmalarda olduğu gibi ciddi zararlar üretmemiştir. Ancak sosyal bilim araştırmacılarının da etik kodlar belirlenmeden önce araştırma etiğine yönelik özel bir bakış açısı geliştirdiğinden söz edilemez. Bu durum çoğu zaman etik kodların bulunmayışıyla, bazen de araştırmacının etik risk barındırmamasıyla ilgili olarak düşünülmüştür. Bu doğrultuda, araştırma tasarımının bir parçası olan araştırma öznesine yönelik zarar verici öğeler ve mahremiyet ile ilgili konular için bilgilendirilmiş onam nadiren istenmiştir (Fisher ve Anushko, 2008: 96).

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1966 yazına kadar sosyal bilimlerde etik tartışmaların izine pek rastlanılmamaktadır. Örneğin, Amerika'daki Kamu Sağlığı Hizmeti'nin federal olarak finanse ettiği araştırmaların içerisinde yer alan sosyal bilim araştırmalarının etik kontrolden geçirilmesine gerek duyulmamıştır. Ancak, sonraki on yılda, federal yetkililer araştırma etiği gerekliliklerini daha geniş bir şekilde uygulamışlardır. Böylece 1970'lerin başında antropologlar, sosyologlar ve diğer sosyal bilimciler araştırma planlarının etik kurullar tarafından onaylanmak zorunda kalacağını duymaya başlamışlardır. Ancak yeni kuralları yazanlar çoğunlukla sosyal bilimcileri, sosyal bilimcilere yönelik araştırma etiğini ve uygulama tekniklerini görmezden gelmişlerdir. Bu

görmezden geliş, bugüne kadar Institutional Review Board¹¹ (Kurumsal Etik Kurul)'ları yöneten federal tüzük olan 1974 Ulusal Araştırma Yasası'nı oluşturan kongre tartişmalarında dođrulanmıřtır¹². İlgili tartişmalar sosyal bilimlere ait etik yaklaşımların gerekliliğinin önemi ortaya koymuştur. Ancak Amerika Birleşik Devletleri'nde federal yetkililer sosyal bilimlere özđü etik yaklaşım gereğini çoğu zaman görmezden gelmeye devam etmiştir. Buna karşın sosyal bilimciler de kendi etik tartişmalarını başlatmışlardır (Schrag, 2010: 31-32).

KEK uygulamalarının sosyal bilimlere doğru genişlemesi, Ulusal Sağlık Enstitüleri (NIH) ve Halk Sağlığı Servisi'nin bağlı olduğu kurum olan Sağlık, Eğitim ve Refah Departmanı (DHEW) bünyesinde gerçekleşmiştir. 1966 ve 1971 yılları arasında yetkililer, kurumsal inceleme gerekliliklerini tıbbi araştırmalardan, bölümün sponsor olduğu psikolojik, antropolojik ve sosyolojik araştırmalara doğru genişletmişlerdir. Hatta bunu, bakanlık tarafından desteklenmeyen projeler için de teşvik etmiřlerdir¹³. Bu politikalar şekillenirken, sosyal bilimciler görüşlerini ifade etme fırsatı bulmuşlar ve çalışmalarının genel olarak gözden geçirilmesi şartına itiraz etmişlerdir. Ancak bu alandaki politika yapma gücü, NIH'deki tıbbi ve psikolojik araştırmacıların elinde kalmıştır. Sosyal bilimcilerin şikayetleri ise büyük ölçüde görmezden gelinmiştir (Schrag, 2010: 31-32).

Amerika Birleşik Devletleri Federal hükümeti üniversitelerin beşeri bilimler ve sosyal bilimlerdeki araştırmalarında KEK incelemesini zorunlu kıldığı süreç şu şekildedir: Öncelikle Kongre'den gelen yasal düzenlemelerde açık hükümler yer almamıştır. Bununla birlikte sosyal bilimleri kapsayan maddelere de bu düzenlemelerde rastlanılmamıştır. Bu yüzden Halk Sağlığı Hizmeti kendi yolunu izlemiş ve daha sonra Kongre'nin sosyal bilim araştırmaları üzerinde yargı yetkisini öne sürerek KEK'ları devreye sokmuştur. Üstelik sosyal bilimlerde her ne kadar 1960'larda ve 1970'lerde etik tartişmalar yer alsada Tuskegee Frengi¹⁴ çalışmasındaki

11. Bundan sonra KEK olarak kısaltılacaktır.

12. İki Psikolog Mordecai Gordon ve Eli Rubinstein davranışsal araştırmalara ilişkin ilk politikaların geliştirilmesinde etkili olmuştur. Özellikle Gordon, Ulusal Sağlık Enstitüsü (NIH)'nden arkadaşlarının düşüncelerini kurulla paylaşmıştır. Kamu Sağlığı Hizmeti (PHS)'nden bir cerrahattan aldığı davranışsal araştırmaların kurul denetiminden geçmesi gerektiğini ifade eden mektup da bu politikaların geliştirilmesinde etkili olmuştur (Schrag, 2010: 32).

13. DHEW sadece departmanın fonlarını kabul eden üniversitelerde yer almıştır (Schrag, 2010: 32).

14. Tuskegee Çalışması olarak adlandırılan Tuskegee Frengi Çalışması, etik an-

gibi ağır etik tartışmalar yaşanmamıştır. Fakat Laud Humphreys¹⁵ gibi araştırmacıların çalışmalarında yer alan araştırma etiği skandalları endişenin boyutunu değiştirmiştir. Bunun gibi olaylar etik bakışı gerektirecek araştırmaların KEK uygulamasından geçmesine giden yolu açmıştır (Schrag, 2009: 27- 28).

Yine de, sosyal bilim araştırmalarına uygulanan düzenlemeler, sosyal bilimcilerin hak ve sorumluluklarına doğrudan referans veren düzenlemeler olmamıştır. Bu yüzden, ilgili düzenlemeleri esas alan KEK uygulamasının, sosyal bilim araştırmalarında katılımcıları koruyabildiğine dair genel yargılara varılamamaktadır. Bu tür uygulamalar 1970'lerde yeni yeni ortaya çıktığından, inceleme süreciyle ilgili bilgilerin yetersizliği söz konusu olmuştur. 1970'lerde yürütülen KEK faaliyetleri daha çok çalışma üzerinde otorite kurma girişimleriyle sonuçlanmıştır. Bu da göstermektedir ki, araştırmaya katılanların anonimliğini ve mahremiyetini korumak için samimi bir şekilde hareket edilmemiştir.

Bu noktada, Kongre Üyesi Cornelius Gallagher'ın kişilik testleri ve okullarda yapılan anketler konusundaki gizlilik kaygısı, sosyal bilimlerin düzenlenmesini harekete geçirmeye yardımcı olmuştur. Ayrıca Gerald Klerman'ın araştırma katılımcılarına yönelik etik kaygısı, bazı görüşme ve anket araştırmalarının KEK uygulamasına tabi tutulmasını sağlamıştır. Ancak Gallagher'ın yalnızca güç ilişkilerini içeren konuşmaları (işve-

lamında bir trajedi ile sonuçlanmıştır. Halk Sağlığı Hizmeti, günümüzde ABD biyomedikal araştırmalarında insan öznelerin katılımını yöneten kurumların ve uygulamaların yaratılmasında kilit bir rol oynamaktadır. Tuskegee Frengi Çalışması 1932'den 1972'ye kadar ABD Halk Sağlığı Hizmeti (PHS) tarafından Alabama'da bir yerleşim yeri olan Tuskegee'de birkaç paydaş ile yürütülen çalışmayı kapsar. Bu çalışmada frengi hastası tedavi edilmemiş 400'den fazla siyahi erkeğin hastalığı nasıl geçirdiği gözlemlenmemeye çalışılmıştır. Söz konusu erkekler üzerinde çeşitli testler ve tıbbi muayene yapılırken, esasen bu uygulamaya bir ölüm nöbeti de denebilir. Çünkü çalışma için seçilen hastalar büyük ölçüde tedavi edilmemiştir. Sadece komplikasyonların izlenmesiyle araştırmaya veri sağlamaya çalışılmıştır (Jones, 2008: 86).

15. Kamusal alandaki seksin sosyal yapısı ve bunu mümkün kılan mekanizmalar hakkında bilgi edinmek isteyen Humphreys bunu yapmak için özel, ancak tanımlanabilir ve erişilebilir yerleri incelemek istemiştir. Bunun için St. Louis parklarındaki bir dizi umumi tuvalete odaklanmıştır. Böylece, Humphreys, 1966 baharında başlayan ve iki yıl boyunca devam eden bir dikizcilik uygulaması yapmıştır. Araştırma notlarını tutarken katılımcıların araba plakalarını ve ev adreslerini kullanmıştır. Bu notlardan yola çıkarak 50 görüşmeciye ulaşmış ve onlarla daha sonra yayına dönüşecek anket yapmıştır. O zamanlar araştırma öznelerinin kamuya açık verilerinin etik bir hassasiyet gözetmeden kullanılması büyük bir etik tartışmaya neden olmuştur (Humphreys, 1973).

ren-çalışan ve müdür-ğrenci) yöneten politikalar için çağrıda bulunduğu da belirtilmelidir. Klerman da KEK uygulamasını yalnızca “sağlık ve ruh sağlığı alanlarındaki araştırmalar” için öngörmüştür. Yani sıradan öznenin gizliliği yine ikinci planda kalmıştır (Schrag, 2009: 28).

Araştırmalarda bireyin kişisel verilerinin izinin sürülmesinden kaynaklanabilecek zararların en aza indirilmesine dönük bir gizlilik anlayışı bu tartışmalarda yer almamıştır. Bunun yerine, hiyerarşık ilişkilerden doğabilecek problemlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu durum, söz konusu uygulamaların günümüzdeki araştırma etiği anlayışından uzak olduğunu göstermektedir.

Bunun yerine sosyal bilim araştırmalarında araştırma etiğini hangi kurumun nasıl uygulayacağını belirlemeye yönelik kurumlar arasındaki bürokratik alan kapma yarışından bahsedilebilir. Bu yüzden sosyal bilimler ve biyomedikal araştırmaların temsilcilerinin uzlaşı girişimi sosyal bilimcilerin istediği sonuçları vermemiştir. Gcl bir aktör olan biyomedikal kuruluşların alanda otoritesi sabit kalmıştır. Sosyal bilimcilerin görüşleri ise çoğu zaman dikkate alınmamıştır. Sonuç, tıbbi araştırmalarının ihtiyaçlarına hizmet etmek için tıp görevlileri tarafından yazılmış bir dizi insan “denek” yönetmeliği olmuştur. 1974 yönetmeliği sosyal bilim araştırmaları için de bir umut taşımıştır ancak sosyal bilimlerle ilgili bir politika geliştirilememiştir. En iyi ihtimalle, tıbbi deneyler için geliştirilen düzenlemelere birkaç uyarlama veya istisna önermişlerdir. Fakat sosyal bilimler bu uyarlamalara uygun olmadığı gibi, günümüzde söz konusu bu gelişmeler halen baskın konumdadır (Schrag, 2009: 28-29). Kısacası KEK’ların genellikle araştırmacılar ve katılımcılar için araştırma sürecini dolambaçlı hale getirdiği söylenebilir. Uygulanan otorite nedeniyle araştırmacıların ücretsiz araştırma yapma hakları önüne engeller çıkarılmıştır. Üstelik KEK’lar görüşme, anket ve gözlemsel araştırma gibi insan öznelerle ilgili çalışmalarda sınırlı koruma sağlamaktadır (Hamilton, 2005: 200). KEK’ların araştırma etiği konusunda sosyal bilim araştırmalarına katkısının sınırlı olması sosyal bilim araştırma etiğinde ilgiyi alanın kendisine yönelmeyi gerekli kılar. Bu noktada sosyal bilimler özelinde araştırma etiğine yönelik farklı yaklaşımların olduğunun bilinmesi önemlidir.

Sosyal bilimler alanında araştırma etiği süreci Amerikan Psikoloji Derneği’nin (APA) 1953’te araştırma, ğretim ve uygulamayı kapsayan ilk etik kodu uyarlaması ile bařlamıřtır¹⁶ (Fisher, 2017: 65). Bunu 1967

16. Nicholas Hobbs’un 1947 tarihli *The Development of a Code of Ethical Standar-*

yılında Amerikan Antropoloji Derneği'nin (AAA) *Antropolojik Araştırma ve Etik Sorunları Beyannamesi*¹⁷'ni onaylaması takip etmiştir (American Anthropological Association, 1967). Ancak bu dönemde sosyal bilim araştırmalarındaki etik farkındalıkta eksiklikler söz konusudur. Bu eksiklikler söz konusu etik kodların tematik kullanımından kaynaklanmaktadır. Bu durumu aşmaya yönelik girişim ise araştırma uygulamaları için özel olarak ifade edilmiş operasyonel davranış standartlarının APA Etik Kurallarına dahil edilmesi ile gerçekleşmiştir. Bu model Sosyoloji Derneği ve Kanada Psikoloji Derneği gibi diğer sosyal bilim disiplinleri tarafından uyarlanmıştır (Canter vd., 1994) İlerleyen yıllarda APA'nın etik kodları, araştırmada etik ihlallere yönelik daha koruyucu bir standart içermiştir. Araştırma önemli bir zarara yol açıyorsa, bu tür araştırmaları yasaklamak ve araştırmacıların bilgi alma işleminin ardından katılımcının verilerini geri çekme talebine saygı duyulması şart koşulmuştur (American Psychological Association, 2002: 1069).

Ancak bu aşamada bir noktanın altını çizmek önemlidir. Sosyal bilim, tek bir bilimsel disiplini değil, insanların düşüncelerini, sözlerini ve eylemlerini incelemek için parçalı bir şekilde tanımlanmış disiplinleri ifade

ds for Psychology adlı çalışması psikoloji alanında ilk etik tartışmaların 1947'de başladığını göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hobbs, N. (1948). *The Development of A Code of Ethical Standards for Psychology*, 80-84.

17. Antropoglar bazı durumlarda araştırmaları için askeri fonlar kullanarak verilerini ulusal güvenlik amaçlı kullanıma sunmuşlardır. Özellikle 1950'ler ve 1960'lar boyunca Amerikan Ordusu'nun faaliyet göstereceği bölgelerdeki el kitaplarının hazırlanmasında faydalanılan bunun gibi verilerin elde edilmesi için antropogların teorik araştırmaları desteklenmiştir. Buna ek olarak Amerikan Üniversitesi Özel Yöneylem Araştırma Ofisi (SORO) ve Ayaklanma Karşıtı Bilgi ve Analiz Merkezi (CINFAC) antropolojik yazılarak dayanarak isyan bastırma raporları hazırlamıştır. Bir SORO programı olan Camelot Projesi de bu noktada Amerikan Antropoloji Derneği'nin dikkatini çekmiştir. Antropogların askeri ve istihbarat etkileşimlerinde kullanılmak üzere Camelot gibi projelerle veri toplaması CIA'in Soğuk Savaş başlarında antropoglardan nasıl yardım ve bilgi aldığını göstermiştir. Sızan bilgiler Amerika'lı antropogların Tayland'da isyan bastırma çalışmaları yürüttüklerini ortaya çıkardıktan sonra birkaç antropolog bu tür çalışmaların politik ve etik uygunluğu konusunda AAA içinde tartışma başlatmıştır. Rand Şirketi için Vietnam üzerine yapılan antropolojik araştırmalar ve antropogların Tayland'daki USAID, ARPA ve AACT kontrgerilla projelerine katkıları, kontrgerilla için antropolojik bilginin kullanıldığını göstermiştir. Bu tür gelişmeler AAA'yı ilk etik kodu geliştirmeye zorlamıştır. Bunun sonucunda gizli araştırmalar yasaklanmış, antropolojik araştırmalar araştırma konularının ilgilerine göre yönlendirilmiş ve araştırmanın yapılışı sırasında ve öncesinde yeni bilgilendirme süreçleri gerekli kılınmıştır. AAA'nın askeri ve istihbaratla ilgili etik problemlere dikkat çekmesi ve etik kod geliştirmesi disiplinle ilgili bazı sorunları ortaya çıkarmıştır (Price, 2016: xxiii).

etmektedir. Günümüz sosyal bilim disiplinlerinin çoğu, 19. yüzyılda ortak bir düşün eylemi etrafında birleşmiş olsa da, 20. yüzyılın başlarında metodolojik ve kurumsal olarak ayrılmışlardır. Söz konusu disiplinlerin ortak ve çeşitlenen mirası, 20. yüzyılın ortalarında bir dizi etik tartışmayı beraberinde getirmiştir. Birçok durumda, farklı disiplinler ortak zorluklarla yüzleşmiş ve zaman zaman ortak yanıtlar üretmişlerdir. Bunun sonucunda, bilimsel toplulukların kurumsal ve entelektüel farklılığı, bu grupları birbirinden ayırt edilebilecek etik kodlar geliştirmeye yöneltmiştir (Schrag, 2010: 10). Bu girişimler, araştırma etiği konusunda biyomedikal kodların hakimiyeti karşısında, sosyal bilimlerin kendi içinde değerlendirilmesi gereğine dikkat çekmiştir.

Sosyal bilimciler arasındaki etik tartışmalardan çıkan alanın kendi içinde değerlendirilmesi düşüncesinin otoriteler tarafından karşılık bulduğu söylenemez. Sosyal bilimcilerin çalışmalarını çok az bilen ve önemseyen biyomedikal etikçiler tarafından tasarlanan sonraki düzenlemelerin bu yönde olmadığı görülmüştür. Yine de sosyal bilimlerdeki atılamayan bu adıma dikkat çekmek önemlidir. Tıpkı araştırmacıların ve yetkililerin tıbbi deneyler için bir dizi etik kod oluşturması gibi sosyal bilimciler de sponsorluk, aldatma ve kişisel verilerin gizliliğiyle ilgili endişeleri vurgulayarak kendi tartışmalarını yapmışlardır. Fakat, bunun yerine KEK'ları oluşturan politika yapıcılar yalnızca tıbbi ve psikolojik araştırmalara odaklanmışlardır. Ayrıca kurallarının anket, görüşme ve gözlemsel araştırma yapan bilim insanları üzerindeki etkisini düşünmek için neredeyse hiç zaman harcamamışlardır. Yazdıkları kuralların sosyal bilimi kapsamasına rağmen bu kuralların sosyal bilim disiplinlerinin etiği ile ilişkisi sınırlı olmuştur (Schrag, 2010: 10). Sosyal bilimlerin araştırma etiği konusunda karşılaştığı durum iletişim araştırma etiğini de doğrudan etkilemiştir. Çünkü iletişim araştırmaları insan öznesinin merkezde olduğu iletişimsel süreçlerin yarattığı etki ile doğrudan ilgilenebilir.

İletişimsel süreçler sosyal bilimcilerin dikkatini çektiğinden, bu bağlamda adımlar atılmış ve insan öznesinin yer aldığı çalışmalar yapılmıştır. İletişim araştırmaları yürüten bilim insanları, sosyal bilim bakış açısından insan iletişimini anlamak için önemli adımlar atmışlardır. Ancak araştırma etiği ve iletişim araştırmalarının birleşimi söz konusu olduğunda, çoğu zaman (en azından Amerika Birleşik Devletleri'nde) iletişim uzmanları ve onların KEK'ları akla gelmektedir (Koerner, 2005: 231).

Bununla bağlantılı olarak, iletişim araştırma etiği denildiğinde deneysel çalışma tasarımları ile çalışan araştırmacılar, esas olarak metodolojik düzeydeki etik kaygıları ön plana çıkarmışlardır. Bu da veri toplama sırasında araştırmacının konumu, bilgilendirilmiş onam, katılımcıların gizliliğini korumak için anonimleştirilmesi, istenmeyen sonuçlar gibi araştırma aşamasındaki iletişimsel etkileşimden kaynaklanan riskleri içermiştir (Sarangı, 2019: 98). Bu uygulamalar, iletişim araştırmalarında araştırma etiğinde bazı noktaların gözden kaçabilmesine neden olabilir. Çünkü iletişim araştırmaları bağlamsal düşünmenin gerekebileceği biçimler alabilmektedir. Bu yüzden hangi araştırma türünden yararlanılırsa yararlanılsın, iletişim araştırmacısının araştırmacının biçimine göre atması gereken adımlar vardır.

İletişim araştırmalarında araştırma etiği söz konusu olduğunda, sosyal bilim araştırma etiğine atıf yapmak bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Buradaki temel neden, insan etkileşimini merkeze alan bir çalışma alanı olan sosyal bilimlerin etik kodlarının genellenebilir olmasıdır. Bu kodlar, iletişim araştırmalarına da uygulanmıştır. Genel olarak, APA yönergelerine uymaları önerilen iletişim araştırmacıları, Amerikan Psikoloji Derneği'nin (APA) kılavuzlarındaki en kapsamlı kodlara başvurumaktadırlar (Myers vd., 1999).

Bu durumda, iletişim araştırmalarında araştırma etiğini düzenleyen alana özgü temel kodların bulunmadığı söylenebilir. Ancak etik bağlamda bir iletişim araştırmacısının nasıl davranması gerektiği konusunda 1985 yılında Ronald D. Gordon tarafından yazılan "Ethics of Communications Research: Treatment Of Research Participants" adlı makalede bir dizi ilkeye değinilmiştir. Bu çalışmada, katılımcılara nasıl davranılması gerektiği ve topluma karşı etik sorumluluklar başlığı altında araştırma öznelerinin aldatılmaması ve araştırmacı-katılımcı ilişkilerinin etik bir biçimde yürütülmesi gibi konulara yer verilmiştir (Gordon, 1985). Bu ilke girişimi, genel uygulamalara ve diğer bilim dallarının daha önce belirlediği ilkelere benzemekle birlikte, iletişim araştırmaları bağlamında yer alması nedeniyle değerlidir. İletişim araştırmalarında etik konusunda göz önünde bulundurulması gereken diğer bir nokta da iletişim araştırmalarının metodolojik önkabulleridir. Yvonna S. Lincoln ve Egon G. Guba'ya (1987: 10) göre, pozitivist bir araştırmacı nesnel ve tarafsız doğrulara ulaşmak için "denek¹⁸" ile arasında orantısız bir güç ilişkisi kurar. Araştırmacı denek üzerinde bazı şeyleri deneme otoritesine sahiptir.

18. Burada "denek" vurgusu yazarlara aittir. Çalışmada denek yerine "araştırma öznesi" kavramı kullanılmaktadır.

Denek bu noktada nesnel gerçekliğe giden yolda araştırmanın sadece bir parçasıdır. Araştırma bağlamında “deneğin” duygularının ve kişisel özelliklerinin bir önemi yoktur. Böyle bir paradigma içerisinde konumlanan araştırmacı, nesnel gerçekliğe giden yolda deneklere araştırma ile ilgili herşeyi doğru bir şekilde aktarmayabilir. Bu pratik, doğruların deneklere söylendiği bir araştırmada nesnel gerçekliğin olduğundan farklı bir şekilde seyredebileceğinden dolayı gerçeğin doğal akışına bir müdahale olarak görülmektedir (1987: 10).

Araştırma öznelerine yönelik bakış, araştırmada etik yaklaşım geliştirme konusunda temel bir belirleyici olabilir. Bu durum araştırma öznelerine “nesne” ya da “denek” olarak yaklaşmanın etik açıdan riskli olabileceğine işaret etmektedir. Yorumsamacı paradigma çatısı altında ise etik kavramının farklı anlamları olabilmektedir. Burada birey ve gerçeklik arasında çoklu anlamların olduğu kabul edildiğinden, bu gerçekliği anlamak için çoklu, esnek, zaman ve mekan bağımlı yöntemlere başvurmak gerekmektedir. Bu yüzden yapılandırılmış deneysel ortamlar yerine, doğal çevrede ve olguların doğal akışı içinde incelenen birey, bunun gibi çalışmalarda özgür iradesiyle yer almaktadır. Ayrıca bunun gibi araştırmalarda araştırmacı ile araştırma öznesi arasında hiyerarşik bir ilişkiden ziyade, eşit, adil, şeffaf ve karşılıklı etkileşime dayalı bir ilişki söz konusudur (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 104-105). Böyle bir araştırma çevresinde etik yaklaşım daha olasıdır.

Bu ayırım iletişim araştırmalarında yöntem ve veri toplama teknikleri bölümünde tartışılan nicel ve nitel araştırma yöntemi tartışmaları ile ilgilidir. Nicel araştırma yönteminin uygulandığı araştırmalara yöneltilen eleştirilerden birisi de araştırma etiği konusunda gelmiştir. Nicel araştırma yöntemini uygulayan araştırmalar araştırma öznelerini kendilerinin belirlediği kategorilere göre araştırmaya dahil etmektedir. Nicel araştırmanın doğası gereği bireyler özne olarak çağrılmak yerine istatistiki olarak sayılabilen ve temsil edilebilen şeklinde ele alınmıştır. Bu araştırmaların sunduğu pratik veriler kitlelerin davranışları hakkında bilgi edinmek ve onların olası davranışları hakkında tahminde bulunmak için kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda ise insanların hayatlarına dahil olma pratikleri daha yaygın uygulanmaktadır. Araştırma öznelerine erişimin doğrudan olması nitel araştırmalarda etik bakışın nicel araştırmalara göre daha görünür olduğuna işaret etmektedir (Traianou, 2014: 67). Buradan nicel araştırmaların araştırma etiğine hiçbir koşulda yaklaşmadığı anlamı çıkamaz. Nicel iletişim araştırmaları alanın kurucu araştırmalarıdır. Kökenleri araştırma etiğinin kurumsallaşmasından önceye dayanır.

Bu yüzden nicel araştırmaların alanın kurucu çalışmaları olduğunu ve nitel araştırmalara giden süreçte bilgi birikimin desteklediğini vurgulamak gerekir. Nitel araştırmalar bu birikimden faydalanarak iletişim araştırmalarını farklı bağlımlara taşımıştır. Bu nedenle araştırma etiğine nicel ve nitel araştırma açısından bakmak, söz konusu yöntemlerle araştırma gerçekleştirilirken etik açıdan sadece ana hatları ve araştırmacının sorumluluğunun nerede başladığını ortaya koyabilir. Araştırmadan doğabilecek bir zararı öngörebilmek araştırmacının sorumluluğunda olsa da Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Derneği (*International Association for Media and Communication Research*) ve Uluslararası İletişim Derneği (*International Communication Association*) gibi kuruluşlar da herhangi bir araştırma etiği kodu geliştirmemiştir (Jensen, 2002b: 289). Etik kod geliştirme ve buna yönelik tartışmaların ortaya çıkması 21. yüzyılda gerçekleşmiştir. Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Derneği günümüzde etik ile ilgili çalışma grupları kurarak, konuyu aktif bir biçimde tartıřmaktadır¹⁹. Uluslararası İletişim Derneği iletişim araştırmaları ile ilgili birtakım kodlar geliştirse de, bu kodlar sosyal bilimlerin genel kodlarından farklılaşmamakta, genel kodlara referans vermektedir²⁰.

Avrupa İletişim Araştırmaları ve Eğitimi Derneği (*European Communication Research and Education Association- ECREA*) ise Kasım 2018'deki Genel Kurul'da derneğin etik kuralların oluşturulması konusunda karar almıştır. Bu kodlar oluşturulana kadar Tüm Avrupa Akademileri'nin (ALLEA) Araştırma Dürüstlüğü için Avrupa Davranış Kuralları (*The European Code of Conduct for Research Integrity*)'nin geçici olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Bu kurallar araştırma kimliğinin temel ilkeleri, iyi araştırma uygulamaları ve araştırma kimliği ihlalleri olarak üç bölüme ayrılarak diğer alanların yanı sıra teknolojik gelişmeler, açık bilim, yurttaş bilimi ve sosyal medyadan kaynaklanan yeni zorlukları ele almaktadır (ECREA, 2024).

Araştırma etiği söz konusu olduğunda geleneksel iletişim araştırmalarında araştırma etiğinin gelişimine katkıda bulunan feminist medya araştırmalarına değinmekte fayda vardır. Feminist medya araştırmaları anaakım iletişim araştırmalarında genellikle toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bariz Şekilde görüldüğü metinlerin yapı bozumuna odaklanır.

19. Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Derneği'nin etik çalışma grupları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. <https://iamcr.org/s-wg/working-group/eth>

20. Uluslararası İletişim Derneği'nin etik kodları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icahdq.org/page/MissionStatement>

Bunu yaparken sosyal adalete bağıllık gösterir ve metinlerdeki iktidar ilişkilerinin anlaşılmasına katkıda bulunur. Bu yüzden bu araştırmalarda etik değerleri ön plana koymak, cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan ideoloji temelli iktidar ilişkilerini keşfetmek ve ortaya çıkarmada önemlidir (McIntosh ve Cuklanz, 2014: 267). Bunu yaparken feminist araştırmacılar uzun yıllardır uygulanan “değerlerden bağımsız” araştırma yöntemlerine meydan okumuşlardır. Araştırmada etik ve kişisel değerlerin dikkate alınmasını içeren güç ilişkileriyle, kişisel verilerin gizliliği ve baskı karşıtı uygulamalarla ilgilenmişlerdir. Etik yaklaşımın merkezde olduğu ve genellikle kadınlarla gerçekleştirilen bu araştırmalarda bilgilendirilmiş onam alma sürecindeki güç ve otorite sorunları gibi birçok etik sorun ele alınmıştır. Ayrıca hassas özneler göz önünde bulundurularak bağlam odaklı etik kararlar alınabilmesi de feminist araştırmalarda mümkündür. Bu yüzden feminist araştırmaların etik konusunda insan özne lehine daha hak ve adalet yanlı bir duruş benimsemesi önemlidir. Nitekim feminist iletişim araştırmalarında etik uygulama iyi bir insan ve aynı zamanda iyi bir araştırmacı olmakla ilgilidir (Bell, 2014: 4-5). Feminist araştırmacıların bu şekilde hak ve adalet odaklı bir biçimde etiğe yaklaşımının iletişim araştırmalarında kendisini bulması etiğe yaklaşımın sınırlarının net olarak çizilmediği bir durumda önemli olabilir. Bu doğrultuda feminist değerlerden bağımsız olarak insani değerleri dikkate alan, yansıtan ve destekleyen bir biçimde araştırma yapmak feminist yaklaşımların iletişim araştırmalarına etik konusunda yaptığı bir katkıdır diyebiliriz.

Genel Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümünde “araştırma etiği” başlığı altında ilk olarak araştırma etiği kavramı tanımlanmıştır. Araştırma etiğinin hangi koşullar altında ortaya çıktığı ve nasıl kurumsallaştığı üstünde durulmuştur. Araştırma etiğinin bir meslek etiği olduğu ve araştırma uygulaması hakkında birtakım ilkeleri bünyesinde barındırdığına değinilmiştir. Bu doğrultuda araştırma etiğinin bazı unsurlara dikkat çekerek araştırmalarda yer alan insan özneleri koruma konusunda önemli bir işlevi olduğu görülmüştür. Fakat araştırma etiğine yönelik yaklaşımlar bir bütünlük sağlamamaktadır. Farklı araştırma yaklaşımları, coğrafi farklılıklar, kurumsal yaklaşımlar gibi etkenler araştırma etiği konusunda ortak bir uygulamayı mümkün kılmamaktadır. Aksine araştırma etiği alanı farklı disiplinlerce bir otorite savaşına dönüştürülmüştür. Ayrıca kurumsal olarak araştırma etiği otoritesine dönüşenler sosyal bilimleri de kapsayıcı biçimde hareket ettiğinden bu alanla ilgili kararlar da almışlardır.

Uygulamadaki farklılıklara rağmen bir meslek etiği olarak araştırma etiğinin kişisel verilerin gizliliği, anonimlik ve zarar vermemek gibi ilkeleri vurguladığı üzerinde durulmuştur.

İletişim araştırmalarında da zarar verilmemesi gereken insan özneler, gizliliği ve anonimliği sağlanması gereken veriler olduğundan bahsedilmiştir. Bu yüzden iletişim araştırma etiğinin, üzerine düşünülmesi gereken bir konu olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda sosyal bilimlerin 20. yüzyılın ilk yıllarında biyomedikal araştırmalar için oluşturulan etik düzenlemelerden faydalandığına değinilmiştir. Sosyal bilimler için ilk etik kod girişimlerinin 1953 yılında Amerikan Psikoloji Derneği tarafından başlatıldığı belirtilmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise bu kodların iyileştirildiği görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ MEDYA ARAŞTIRMALARINDA YÖNTEM, VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE ARAŞTIRMA ETİĞİ

Bu bölümde ilk olarak sosyal bilimlerde araştırma yöntemi konusu açıklanacaktır. Sonrasında yöntemle yakından ilişkili bir kavram olarak veri toplama teknikleri ele alınacaktır. Yöntem ve veri toplama tekniklerinin asıl amacı olan “veri”nin de bu denklem içerisindeki yerinin öneme işaret edildikten sonra bilimsel anlamda ele alınışına kadar olan sürece değinilecektir. Ardından yeni medya araştırmalarında nasıl bir yöntemsel yol izlendiği ve veri toplama tekniklerinin ağ bağlantılı teknolojiler ile nasıl dönüştüğü ele alınacaktır. Yeni medya araştırmalarının söz konusu gelişmeler ışığında geleneksel medya araştırmalarından niteliksel ve niceliksel olarak farklı bir veri evreni olduğu ortaya koyularak, veri odaklı araştırma yaparken neden etik bir bakış açısı geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılacaktır. Takiben, yeni medya araştırmalarında araştırma etiğinin nasıl ele alındığı ve geleneksel araştırma etiğinden nasıl farklılaştığı açıklanacaktır. Yeni medya araştırmalarının araştırma etiği konusunda geleneksel medya araştırmalarından farklı etik hassasiyetleri ortaya çıkardığı göz önünde bulundurularak, bu konudaki etik kodlar ve ilkeler ele açıklanacaktır.

Sosyal Bilimlerde Yöntem, Veri Toplama Teknikleri ve Veri

Bu başlık altında sosyal bilim araştırmalarında bir araştırmayı yürütürken başvurulan araştırma yöntemleri açıklanacaktır. Nicel, nitel ve karma biçimde tasarlanan araştırmaların hangi dinamiklere sahip oldukları ve temel özellikleri ele alınacaktır. Nicel, nitel ve karma yöntem ile yapılan araştırmalarda veri toplama tekniklerinin bu yöntemler ile nasıl iç içe geçmiş olduklarına değinilerek, bu tekniklerin neler olduğu aktarılacaktır. Bu yöntem ve veri toplama tekniklerinin uygulanma amacı olan veriye değinilerek onun ne olduğu ve günümüzde nasıl bir bilimsel anlam kazandığına odaklanılacaktır.

Yöntem ve Veri Toplama Teknikleri

Araştırma süreçlerimize rehberlik eden bir dizi genel ön kabuller söz konusudur. Bu ön kabuller sosyal dünyanın doğası, sosyal yaşam hakkında ne bilinebilir, araştırma nasıl ilerlemeli, kim bilen olabilir, ne tür bilgiye değer verilir ve nasıl bilebiliriz gibi sorular etrafında dönmekte-

dir. Bunlar hep birlikte araştırmanın felsefi altyapısını oluşturur ve konu seçiminden araştırma bulgularının nihai sunumuna ve yayılmasına kadar olan süreçlerde etkilidir. Genel ön kabuller içerisinde paradigmlar; araştırmanın tasarlandığı ve yürütüldüğü mercekler haline gelmektedir. Bu paradigmlarca benimsenen yöntem ve teori ise araştırmaya bakışta temel belirleyici olmaktadır (Leavy, 2017: 11). Bu noktada araştırmaya bakışta yöntem ve teoriyi içine alan bir diğer kavram olan metodolojiden bahsedilebilir.

Metodoloji, bilgiyi toplamak ve analiz etmek için kullandığımız teknikler veya yaklaşımlarla ilgilidir. Aynı zamanda, bilgiyi nasıl kavramsallaştırdığımızı, konuyu nasıl kuramsallaştırdığımızı ve soyutlamalar yaptığımızı da merkeze alır. Metodolojinin bu yönü, araştırma evrenimiz için bir kural ve muhakeme setini ifade ederken, diğer yönü ise araştırmacının benimsediği metodolojik yaklaşımı aracılığıyla başkaları ile kurduğu iletişim, düşünme biçimi, dil ve kurallar bütünüdür.

Bu açıdan, metodoloji, sadece fikirleri ve kanıtları organize etmenin bir yolu değildir. Aynı zamanda kişinin araştırmasında bulunduğu şeyi iletmek için bir dil ve format sağlar (Miller ve Brewer, 2003: 192). Metodoloji, araştırmaya rehberlik eden ve iddiaların değerlendirilebileceği bir dizi kural ve prosedürü ifade eder. Metodoloji yöntemlerin felsefesidir ve bu nedenle her tür bilginin inşası için temeldir. Metodoloji, yaygın olarak bilinen ve genel olarak uyulan bir dizi talimat olarak düşünülebilir. Bu talimatlar ve rehberler, araştırmacıya bir araştırma iskeleti ve bazı sonuç çizgileri sağlar. Bu çizgiler, disiplinin mantıksal, felsefi ve epistemolojik temellerinden kaynaklanmaktadır (Given, 2008: 517). Bu nedenle metodolojiyi, yöntem, veri toplama ve analiz teknikleri ilişkisinde kapsayıcı bir çatı terimi olarak adlandırmak daha açıklayıcı olacaktır.

Metodoloji ile bağlantılı olarak, paradigmlar da metodoloji hakkında düşünmek için önemli kavramsal çerçeveler sunar. Hatta paradigmların belirleyici metodolojik perspektifinin yöntem üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Özellikle, “pozitivist” metodolojiyi benimseyenler genellikle nicel ve istatistiksel yöntemleri tercih ederken, yorumbilim taraflındaki ise daha çok nitel yöntemleri kullanmaktadırlar (Somekh, vd., 2005: 2). Bu nedenle, 20. yüzyılda sosyal bilimlerde baskın olan düşünce tarzlarını belirlemede büyük ölçüde rol oynamış olan yukarıdaki metodolojik yaklaşımları gözden geçirmek faydalıdır. Bu bağlamda, kitle iletişim araçlarını düşünmede derin bir etkiye sahip olduğu için özellikle üç gelecek dikkate alınabilir: pozitivism, yorumsamacı sosyal bilim ve eleştirel

sosyal bilim (Gunter, 2000: 3-4). Bu geleneklerin yöntemsel öncelikleri, araştırmaların nasıl gerçekleştiğine dair bazı surelere ışık tutar.

Pozitivizm ile ilişkili araştırma turnde genellikle deneyler, anketler ve istatistiki veri toplama teknikleri kullanılır. Bu yüzden pozitivist araştırmalar nicel bir biçimde yapılandırılan araştırma yürütürler. Pozitivist araştırmalarda, ölçümde nesnellik aranır ve sosyal fenomeni anlamak için ağırlıklı olarak sayısal ölçüm biçimlerinden yararlanılır. Öncelikli amaç, hipotezleri kanıtlamak veya rtmektir. Sonrasında doğa bilimlerinde kullanılanlara benzer sayısal olarak tanımlanmış ve nicelleştirilmiş ölçüler kullanarak evrensel davranış yasaları oluşturulur (Gunter, 2000: 4).

Yorumsamacı sosyal bilimin araştırma uygulaması dışarıdan gzlemenebilen davranıştan insanları harekete geçiren i faktörlere veya glere odaklanarak gerçekleşir. Bu noktada yorumsamacı sosyal bilim genellikle pozitivizm ile çatışmaktadır. Yorumsamacı yaklaşımın pozitivizme yönelik yaptığı eleştirilerde insanların metinler aracılığıyla öznel deneyimlerini aktardığından bahsedilmektedir. Buna göre bu tür çalışmaların yakından incelenmesi, bir kişinin içsel duygularını ve güdülerine ilişkin i görülerini ortaya çıkaracaktır. Bu paradigmayı takip eden araştırmacılar genellikle katılımcı gözlem veya saha araştırması yaparlar. Bu teknikler, araştırmacıların çalışılan kişilerle doğrudan kişisel temas halinde sayısız saat geçirmelerini gerektirmektedir. Bu araştırmacılar konuşma metinlerini analiz ederler veya davranışların ayrıntıları üzerinde çalışırlar. Ayrıca araştırma dhilindeki kişiler arasındaki sözlü ve sözlü olmayan iletişimi de analiz ederler. Nitel araştırma teknikleriyle toplanan veriler, sayısal olarak tanımlanmaktan ziyade izlenimcidir. Örneğin nitel bir medya araştırması bağlamında ham veriler, çoktan seçmeli anketlere verilen sayısal olarak puanlanmış yanıtlardan ziyade, insanların medya içeriği hakkında yaptığı konuşmaların dökümlerini veya medya metinlerini içerebilir. Araştırmacı, büyük miktarlarda nitel veriyi ayrıntılı biçimde toplamak için titiz bir biçimde çalışır. Buna karşılık, pozitivist bir araştırmacı, insanların sözlü veya davranışsal olarak yanıt verme seğlini kısıtlayan önceden yapılandırılmış teknikler kullanır, ancak genellikle yorumsamacı sosyal bilimsel yaklaşımların takipisine göre daha fazla sayıda kişiden veya daha fazla medya çıktısından veri alır. Yorumsamacı bir araştırmacı, hayatlarını derinlemesine anlamak için bir yılını bir düzine insanla geçirebilir. Nicel deneysel yöntemleri kullanan bir pozitivist, sadece birkaç dakika süren bir görüşmede 1200 kişiden veri elde etmeyi tercih eder (Gunter, 2000: 5).

Eleştirel sosyal bilim yaklaşımı ise çoğu yönden yorumsamacı yaklaşımın pozitivistliğe yönelttiği metin temelli olmama eleştirisini paylaşır. Ancak yorumsamacı yaklaşım ile ayrıldığı hususlar da söz konusudur. Eleştirel sosyal bilimin kökenleri Karl Marx'ın düşüncesine dayanır ve bu nedenle sınıf mücadeleleri kavramları tarafından desteklenir. Çünkü toplumsal ilişkilerin işleyişini etkileyen güç ilişkilerinin perdesini aralamadan toplumsal ilişkiler ve bireylerin davranışları açıklanamaz. Bu yaklaşım ayrıca pozitivistliğin insan davranışını tahmin edilebilir olana indirgemesine karşıdır. Ek olarak, eleştirel sosyal bilim, toplumdaki baskın siyasi ve sosyo-ekonomik güçlerle uyumlu bir bilimsel araştırma yaklaşımı olarak görülen pozitivistliğe karşıt olarak, belirli sosyo-politik motifler tanımlayarak konuya sosyo-ekonomik ve politik bir boyut katmaktadır. Dolayısıyla eleştirel sosyal bilim araştırmacısı için araştırmanın temel amacı toplumdaki güç yapılarını ve ilişkilerini ortaya çıkarmak, açıklamak ve anlamaktır. Eleştirel sosyal bilim yaklaşımı, sosyal gerçekliğin birden çok katmanı olduğunu savunmakta, gözlemlenebilen yüzey gerçekliğinin arkasında derin yapılar veya gözlemlenemeyen mekanizmalar yattığını ileri sürmektedir (Gunter, 2000: 7).

Bu üç paradigmadan yola çıkarak araştırmada bazı izleklerin takip edildiği ve bunların çoğunlukla yöntemle ilgili olduğu görülmektedir. O halde yöntembilimsel bir topluluğun kullandığı fikirler, kurallar, teknik ve yaklaşımların yöntemi işaret ettiğini söyleyebiliriz (Neuman, 2006: 16). Bu haliyle yöntem araştırma tasarımı, veri toplama ve çözümleme süreçlerini de içeren, araştırmacının nasıl gerçekleştirileceğini belirleyen kavram setidir (Punch, 2016: 28). Araştırma yöntemlerini bu bağlamda iki ayrı kategori altında düşünmek olağan hale gelmiştir. Niceliksel ve niteliksel terimler, yöntem setlerine atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Sıklıkla araştırma paradigması olarak da adlandırılan bu yaklaşımlar genellikle birbirinden farklı ve birbirini dışlayıcı olarak görülmektedir (Stokes, 2003: 2). O halde yöntem bir araştırmayı tasarlarken ele aldığımız konu ile ilgili nasıl bir yol izleyeceğimizdir. Bu yol ise nicel veya nitel bir şekilde inşa edilmektedir.

Nicel ve nitel araştırma arasındaki temel farklılığı sayısallaştırılmış ve yorumlanmış sosyal veri şeklinde özetleyebiliriz. Ya da araştırma tasarımının yapılandırılmış veya yapılandırılmamış olarak belirlenmesi de bu farklılığı tanımlayabilir. Aralarındaki farklılıkları görebilmenin bir diğer yolu da araştırmacıların çalışmaya getirdiği temel felsefi varsayımlardan, araştırmada genel olarak kullanılan araştırma stratejisi türlerinden ve kullanılan belirli veri toplama tekniklerinden geçmektedir (Creswell,

2009: 3-4). Bu temelde her iki yöntemin söz konusu özelliklerine detaylı bakmak aralarındaki farkı daha görünür kılabilir.

Nicel araştırma değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyerek var olan teorileri test etmeyi veya bunlara güvenmeyi amaçlar. Böylece sayısallaştırılmış veriler istatistiksel prosedürler kullanılarak analiz edilebilmektedir. Bu sorgulama biçimine katılanlar, teorileri tündengelimli olarak test etme, önyargılara karşı korumalar geliştirme, alternatif açıklamaları kontrol etme, bulguları genelleme ve çoğaltma konusunda varsayımlara sahiptir (Creswell, 2009: 4). Nicel araştırmalar, tarafsızlık, nesnellik ve oldukça geniş kapsamlı bilgilerin edinilmesini içerir. Örneğin, büyük bir örneklemden istatistiksel bir genel bakış gerçekleştirilebilir. Bu yaklaşım genellikle birincil amacı açıklamak veya değerlendirmek olan çalışmalara uygundur (Leavy, 2017: 9). Bu haliyle nicel araştırma, yapılandırılmış süreçler gerektirmektedir. Toplumsal bir sorundan yola çıkan araştırmacı oluşturduğu hipotezi bu yolla doğrulayarak ya da yanlışlayarak çalışmasını gerçekleştirir. Sınırları belli ve izleği net bir araştırma tasarımının uygulanması ile bilimsel süreç sonuçlandırılır.

Nitel araştırma ise genellikle bireylerin/grupların sosyal veya insani bir soruna atfettiği anlamı keşfetmek için gerçekleştirilmektedir. Araştırma sürecinde ortaya çıkan sorularda ve prosedürlerde katılımcının kendi ortamında toplanan veriler söz konusudur. Süreç, ayrıntılardan genel temalara kadar tümevarımsal olarak yapılan veri analizini ve araştırmacının verilerinin anlamının yorumlamasını içermektedir. Nihai çalışma esnek bir yapıya sahiptir. Ayrıca bu araştırma biçimini kullananlar, tümevarımsal bir yolu benimser, bireysel anlama odaklanmayı ve bir durumun karmaşıklığını ortaya koymaya çalışır. (Creswell, 2009: 4). Nitel araştırmanın altında yatan değerler insanların öznel deneyimlerinin önemini öne çıkarır. Bununla ilgili derin bir anlayış elde etmeyi, yani küçük bir örneklemden ayrıntılı bilgi çıkarmayı amaçlar. Nitel araştırma genellikle, birincil amacın keşfetmek, tanımlamak veya açıklamak olduğu durumlara uygundur (Leavy, 2017: 9). Dolayısıyla bu tür süreçleri gerçekleştirmek için yapılandırılmamış adımlar gerekmektedir.

Nitel araştırmada veriler yapılandırılmamış teknikler ile toplanır. Amaca yönelik hangi verilerin elde edileceği belirlendikten sonra bazı durumlarda nicel veri toplama tekniği de kullanılabilir. Nitel yöntemi katı bir biçimde benimseyenler ise sosyal ve beşerî alanlarda güvenilir verinin sadece yapılandırılmamış teknikler ile elde edilebileceğini savunurlar. Ancak araştırma sorusu bir ölçek ile ölçülebilir veri gerektiriyor-

sa bu noktada araştırmacı nicel veri toplama tekniklerini de kullanabilir. Bu tür çalışmalar da genellikle örneklemin geniş olduğu, nicel veri beklentisi olan, ya da davranışlar ile ilgili kestirimde bulunmayı hedefleyen araştırmalarda gerçekleştirilmektedir. Fakat bu davranışların doğasının anlaşılması, bileşenlerin durumunun derinlemesine bir analize tabi tutulması gerektiği durumlarda da nitel araştırma yöntemine başvurulur (Kartarı, 2017: 216-217). Buna benzer durumlarda eğer araştırma sorusu karma yöntemi gerekli kılıyorsa her iki yöntemden yararlanmanın zorunlu olduğu durumlar ortaya çıkabilir.

Karma araştırma yöntemi, nicel ve nitel verilerin tek bir araştırmada toplanmasını ve bütünleştirilmesini içerir. Dolayısıyla, incelenen olgunun daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayabilir. Metodolojik olarak karma araştırma yöntemi yaklaşımları hem nicel hem de nitel veri oluşturmak için tündengelimli ve tümevarımlı tasarımları birleştirmeye ve veri kümelerini bir şekilde entegre etmeye dayanır. Bu yaklaşımlar amacın tanımlamak, açıklamak veya değerlendirmek olduğu durumlarda faydalıdır. Özellikle karmaşık sorunları incelemek için yararlıdırlar (Leavy, 2017: 164). Karma araştırma yönteminin işleyişinde de görüldüğu gibi yöntemler veri toplama süreçleri ile doğrudan ilgilidir. Bu yüzden veri toplama teknikleri yöntem konusunun ayrılmaz bir parçası olarak görülebilir.

Veri toplama tekniklerinin nitel ve nicel biçimleri bulunmaktadır. Toplanacak verinin niteliğine göre kullanılacak teknikler farklılık göstermektedir. Tekniğin, nicel veya nitel olmasına bakılmaksızın ana amacı gereken veriyi elde etmektir. Keith Punch'a (2016) göre de nicel ve nitel veri toplama teknikleri arasındaki fark, sayısal olan ve olmayan verilerden ibarettir, ancak asıl konu değişkenlerin nasıl ölçüleceğiyle ilgilidir. Ayrıca, Punch, ileri düzeyde yapılandırılmış mülakatları ve gözlem tekniklerini nicel olarak tanımlar, ancak sayılara dönüştürülemedike bunların nicel olarak adlandırılmayacağını belirtir.

Punch'un yaklaşımını izlerseniz, nicel veri toplama teknikleri arasında anket ve deney yer almaktadır. Ayrıca, sayısallaştırılabildiği oranda içerik analizi de nicel veri toplama teknikleri arasında sayılabilir. Nitel veri toplama yöntemleri ise sayısal olmayan veri kavramı içinde kelimeler, resimler, grafikler ve işitsel malzeme gibi materyalleri içerir. Bu veriler anketler, gözlemler, etnografi, katılımlı gözlem, içerik analizi ve söylem analizi gibi nitel teknikler ile toplanmaktadır (Punch, 2016).

Veri toplama teknikleri, yöntem ile bağlantılı olmakla birlikte, araştırmadan elde edilecek verilere ulaşmada temel araçtır. Bu yüzden veri, tüm bu süreçlerin merkezindedir.

Veri Nedir?

Veri, olay ve olguları öğrenmeye ve kavramaya yönelik bilginin elde edilmesinin temel dinamiğini oluşturur. İster düşünsel ister bilimsel bilgi olsun, olanı anlamaya dönük çabanın bir sonucu olan bilgi, tüm anlama ve dönüştürme çabalarının temelinde yatmaktadır (Külcü, 2018: 13). Bilgi üretiminde kritik önemde olan öge veridir. Veri, dünya hakkında ilk elden gözlem ve bilgi anlamına gelmektedir. Bu nedenle çok geniş bir kullanımı vardır (Punch, 2016: 57). Temel olarak, gerçek dünyadaki bir varlığa (kişiye, nesneye ya da olaya) dair soyutlamadır (Kelleher ve Tierney, 2020: 39). Bununla birlikte veri, bilgi üretiminde temel koşul olduğu için toplumsal çıkarım yapmanın da temel koşuludur (Işıklı, 2014: 90). Çünkü toplumla ilgili çıkarım yapabilmek gerçek dünyadaki soyutlamaların birbirileri ile ilişkilerini kurabilmekle mümkündür. Toplumla ilgili çıkarım yapmanın izi sürüldüğünde veri kavramının kökenlerinin çok eskilere dayandığı görülür.

Veri kavramının etimolojik kökenlerinin İngilizce'ye Latince'den geldiği bilinmektedir. Veri (*data*) "vermeye cesaret etme" (*dare 'give'*) fiilinin geçmiş zaman hali olan Latince *datum* kelimesinin çoğuludur. Latince'de tekil olarak kullanılan veri, modern bilimsel olmayan kullanımında da genellikle çoğul olarak ele alınmaz. Bunun yerine, küçük bilgi yığını anlamına gelen bir kullanımı vardır. Bu "birkaç yıl içinde toplanan veriler" gibi cümlelerdekine benzer standart bir kullanımdır²¹ (Lexico, 2021). Bununla birlikte "veri" teriminin yerine, "gerçek" ve "kanıt" gibi benzer terimler kullanılsa da bunlar farklı retorik ve kavramsal işlevlere hizmet etmektedir. Daha kesin olarak ifade etmek gerekirse diğer terimlerin aksine, verilerin anlamsal işlevi retorik özellikler taşımaktadır.

21. Latince'de veri her zaman çoğuldur. Ancak İngilizcede on sekizinci yüzyılda bile, ortak kullanım verinin çoğul veya toplu tekil olarak işlev görmesine izin vermiştir. Nitekim, modern İngilizcede terimin çoğul mu yoksa toplu tekil olarak mı ele alınacağını belirlemesine izin vermek tercih edilebilir görünmektedir. Çünkü çağrışımlar farklıdır. Ayrı ayrı veri parçalarına veya çeşitlerine atıfta bulunurken ve bunları birbiriyle karşılaştırırken, "bu verilerin hepsi eşit derecede güvenilir değildir" gibi çoğul olanı tercih etmek mantıklı olabilir. Diğer yandan, veriye tek bir kütle olarak atıfta bulunurken, "bu veri güvenilirdir" demek de makuldür (Rosenberg, 2013: 19). Steven Pinker'a (1999: 178) göre, bugün İngilizce'de ikinci kullanım olağan hale gelmiştir.

Bunu anlamak için veriyi, diğer ilişkili kavramlardan neyin farklı kıldığını, nereden geldiğini, daha geniş bir kavramsal ve retorik ortamda nasıl farklı bir alan oluşturduğuna odaklanılmalıdır (Rosenberg, 2013: 17-18). Kullanımında da görüleceği üzere dönem dönem veri kavramının farklı kullanımları ve anlamları ortaya çıkmıştır. Bu da yeni ortaya çıkan bir kavramın karşılaşılabileceği olası durumlardan biri olarak görülebilir.

Nitekim 17. yüzyıl İngilteresindeki anlamıyla verinin ne *data* ne de *datum* olarak yaygın bir kullanımı olmuştur. Benzer şekilde ilk kullanıldığı zamanlarda veri terimi matematik alanında Öklid'deki gibi teknik ve nicel anlama gelecek biçimde kullanılmıştır. Örneğin matematikteki $X = 3$ gibi basit argümanları sabitlemek için kullanılmıştır. Burada veri terimi, uzlaşma ve tartışmanın ötesinde olan gerçekleri/ilkelere tanımlama işlevi görmüştür. İncil verilerinde olduğu gibi apaçık bir gerçeğe, Tanrı tarafından verilmiş olan ve bu nedenle sorgulanmaya açık olmayan hakikatlere ve kutsal kitaplara atıfta bulunmuştur. Zaten bu dönemde teolojide tarihsel veriler hâkim olmuştur ve bu tarihsel veriler Tanrı'nın buyruğu olan gerçekler ve ilkelerden ileri gitmemiştir. Matematikte ve teolojideki kullanımında görüldüğü üzere; gerçeklere dayalı, gerçeğe aykırı veya keyfi olup olmadığıyla ilgili kullanımlarının veri olma statüsüyle hiçbir ilgisi olmamıştır. Veri kavramının bu dönemde matematik ve teoloji alanlarında adının sıkça geçmesi şaşırtıcı değildir. Ancak bu alanlara ekler de yapılabilir. Astronomik fenomenlerin kayıtlanması, yorumlanması ve kronoloji alanlarında da veri kelimesinin yer aldığından bahsedilebilmektedir. Buna ek olarak veri terimine Latince'den İngilizce'ye çevirilerde de rastlanılmaktadır. Bu çevirilerde veri kelimesi Latince'den İngilizce'ye çevrilirken çevirmenin kullandığı bir kelime olmaktan ileri gitmemektedir. 18. yüzyılda Francis Bacon ve Newton'un eserlerindeki veri kavramı çevirmenin kelime seçiminin bir ürünüdür (Rosenberg, 2013: 20-21).

Burada önemli olan nokta “veri” ve “modern” kavramlarından ne anlaşıldığıdır. Bilgisayımusal teknolojilerin getirdiği veri kavramı 20. yüzyılın bir ürünüdür. Yine de kavramın ortaya çıkışı ile modernlik arasında bir bağ söz konusudur. Verinin 18. ve 20. yüzyıllardaki yükselişi, modern bilgi kavramının gelişimiyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Joseph Priestley'in 1788 tarihli *Lectures on History and General Policy* adlı çalışmasında veri kavramından bahsettiği bilinmektedir. Ayrıca Priestley'in 1765 tarihli *Biyografi Şeması*²² (*Chart of Biography*) ünlü iki bin tarihsel figürü

22. Priestley'in *Biyografi Şeması* için bkz. <https://echo.mpiwg-berlin.mpg.de/>

gösteren erken bir veri şeması girişimi niteliğindedir (Rosenberg, 2013: 15). Bunlar verinin modern anlamdaki kullanımına en yakın olanlardır. Bu durumda yukarıda bahsedilen veri kelimesinin İngilizceye 17. yüzyılda girmiş olması, 18. yüzyıl başlarında ise temelde matematik ve teoloji tartışmaları ile yerini sağlamlaştırması verinin günümüzdeki anlamına kavuşmasında bir aşamayı oluşturmuştur diyebiliriz.

Üstelik o dönemde matematik ve teoloji günümüzdeki bağlamıyla tıp, finans, doğa tarihi ve coğrafya gibi disiplinlerin hâkim olduğu alanın yaklaşık yüzde 20'sini oluşturmuştur. 18. yüzyılda terimin kullanımı hala geniş değilken, 19. yüzyılın tüm bilimsel başarıları için veri terimi hâlâ geniş bir öneme sahip olamamıştır. Kavram, icadından sonra kültürel bir gecikmeyle literatüre girmiştir. Kullanımı belirli alanlarda sürekli genişlemesine rağmen genel kullanımda küçük bir rol oynamıştır. Ancak 20. yüzyılda kullanımı arttığında yerleşik bir kavram statüsüne kavuşmuştur. Bilgisayar teknolojisi ve bilgi teorisinin gelişimi 18. yüzyılda kurulan temel veri kavramına yeni bir önem kazandırmıştır. Bu süreçte veri teriminin önceden var olan anlamsal yapısı, onu değişen epistemolojik ve anlambilimsel bağlamlarda esnek hale getirmiştir. Refleks olarak, muhtemel bir keşif sürecinin dışında kalan şeylerle ilişkilendirilmiş, deney ve gözlem yoluyla elde edilen olgulara referansla kullanılmaya başlanmıştır (Rosenberg, 2013: 32-33).

Deney ve gözlem yolu ile elde edilen olgu olma durumuna zaman içerisinde farklı paradigmlar tarafından farklı biçimde yaklaşılmıştır (Lincoln vd., 2018: 213). Nicel araştırmada daha önce bahsedildiği üzere basit olarak kavramsallaştırma, tasarım, veri toplama, veri analizi ve yorumlama süreçlerinin sistematik hale getirildiği yapılandırılmış bir süreç sonunda veriye ulaşılmaktadır. Öte yandan, nitel araştırmada bu süreç ilgili fenomenlerin belirli analitik kategorilerde açıklandığı ve detaylandırıldığı, serbestçe hareket edilen bir veri toplama sürecine işaret eder (Jensen, 2002a: 258-259). Ayrıca Punch'tan (2016: 29-30) yola çıkarak nicel araştırmalarda verinin sayısal olduğu ve nitel araştırmalarda verinin sayısal olmadığı gibi basit tanımlar yapıldığını da söyleyebiliriz. Temel farklılıkları metodoloji düzeyinde ortaya çıktığından nicel araştırmada veri elde etmek olayların ve nesnelerin tekrarını oluşturarak mümkün olduğunca sayısal veri elde etmektir. Nitel araştırmada ise insan davranışı bir bütün olarak kabul edilip ilgili bağlamlar yorumlanarak nitel veri elde edilir (Jensen, 2002a: 255-256). Bu farklılıklar ve bilimsel

[ECHODOCView?url=/permanent/library/BVC1P0A1/pageimg&start=11&pn=11&mode=imagepath](https://www.echodoc.com/docuView?url=/permanent/library/BVC1P0A1/pageimg&start=11&pn=11&mode=imagepath)

araştırmalarda yaygınlığı, günümüzde veriyi metodoloji ve paradigma kavramları ile düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

Söz konusu birbirine rakip teorik ve metodolojik ayrılıklar, veriye yaklaşım konusunda kapsayıcı bir çerçeve sunmanın ve onu tanımlamanın zorluğuna işaret ederken, bilgi biriktirmenin farklı yollarının bulunması zamanla bilim anlayışını dönüştürerek veriye yönelik farklı anlamlar üretilmesiyle de sonuçlanmıştır (Hammersley, 2011: 24). Fakat üretilen farklı anlamlara rağmen güncel anlamdaki veriyi tanımlananın yolu deney ve gözlem yolu ile erişilen verinin niteliğı hakkındaki tartışmalardan geçmektedir. Bu tanım zorunlu olarak günümüzde olgulara verilen değerler, gerçekler ve kanıtlarla ilgili olmalıdır. Bu da veriyi farklı metodolojilere sahip yaklaşımlar tarafından deney ve gözlem yoluyla elde edilen bilimsel bir olgu olarak ele almakla ilgilidir (Rosenberg, 2013: 35-36). Sonuç olarak veri Latince İngilizceye geçtiğı anlamdan farklı bir anlama bürünmüş, mevcut anlamıyla deney ve gözlem yolu ile elde edilen bir olgu halini alarak, akademik araştırmalarda kanıt ve verili bir gerçeğı niteler duruma gelmiştir.

Yeni Medya Araştırmalarında Yöntem, Veri Toplama Teknikleri ve Veri

Yeni medyayı anlamaya yönelik ilgi, metodu bir şekilde ağ tabanlı uygulamalara entegre etmiştir. Ancak, bu alanda kullanılan yöntem geleneksel uygulamalar ile çoğı konuda benzerlik göstermektedir. Söz konusu entegrasyon, veri madenciliğı gibi daha teknik süreçlerin kabul edilmesine yol açmıştır. Ağ bağlantılı toplumu incelemek yenilikçi olmayı gerektirdiğinden tekniklerin sınırları genişlemiştir. İncelenen ağ bağlantılı uygulamanın doğasına göre, araştırma tasarımı nicel ve nitel olarak yapılandırılmıştır.

Nicel veri toplama teknikleri yazılımsal uygulamalar ile daha çok entegre edilmiştir. Nitel veri toplama tekniklerinin bilgisayar aracılığıyla kullanılabilmesi için sayısallaştırılması gerekmektedir. Her iki veri toplama tekniğı de ayrı ayrı kullanılabilceğı gibi bir arada da kullanılabilir. Kısaca, geleneksel veri toplama tekniklerinin ağ tabanlı toplumun verisini elde etmeye uyarlandığını söylemek gerekir. Bu nedenle, yöntem konusunda pragmatik ilkeler daha belirleyici hale gelmiştir.

Ağ bağlantılı toplumda iletişim altyapıları veriyi daha ulaşılabilir hale getirmiştir. Bu veriler şirketler için bir insan laboratuvarı görevi

görürken, araştırmacılar da bu veriye ilgi göstermişlerdir. Ağ bağlantılı bir biçimde üretilen ve toplanan bu veriden iletişim araştırmaları da etkilenmiştir. Araştırmacılar, ağ tabanlı platformları bir veri kaynağı ve araştırma ortamı olarak görmüşlerdir. Veriye erişimdeki kolaylık ise bir diğeri önemli değişim olmuştur.

Yeni Medya Araştırmalarında Yöntem

Ağ bağlantılı olguları incelemek, yöntem, veri toplama teknikleri, gözlemsel stratejiler ve iş birliği için araçlar gerektirmektedir. Bu yüzden yeni formlara ve veri hacimlerine uyumlu çevrimiçi yeni analiz yollarına ihtiyaç duyulmuştur. Araştırma yöntemleri de bu gelişmeler doğrultusunda yeni medya ekosistemini analiz edebilmek üzere dönüşmüştür (Lee, vd., 2017: 3). İletişim pratiklerinin farklı bir biçime büründüğü göz önünde bulundurulduğunda araştırmacının çalışmada izlediği yolun bu değişikliklerden etkilenmesi kaçınılmazdır.

Ağ bağlantılı teknolojilerin ortaya çıkışı araştırma yöntemleri konusunda araştırmacılara farklı olanaklar sunmuştur. Özellikle sosyal bilimciler kendilerini ağ bağlantılı teknolojiler ile iletişim kuran ve yine bunları kullanarak organize edilen yapıları ortaya çıkarma girişiminin ortasında bulmuşlardır. Mevcut denenmiş ve test edilmiş araştırma yöntemleriyle ortaya çıkan teknoloji dolayımı sistemin araştırılmasının ne kadar etkili olacağı şüphelidir. Yeni medya, farklı araştırma ortamlarına yeni yollarla ulaşma imkânı sunmaktadır. Ancak bu imkanlarla araştırma yapmak, bilimsel yöntemle eşgüdüm konusunda sorunlar doğurabilmektedir (Hine, 2005: 1). Buna rağmen hem yeni medyanın ortaya çıkışı hem de onların ayırt edici özelliklerini yakalamaya yönelik yöntemsel yenilikler gerçekleşen iletişimi anlamada büyük ölçüde kolaylık sağlamıştır (Helles, 2021: 307-308).

Bu noktada asıl konu yeni olanın araştırma yöntemleri ile uyumlaştırılmasıdır. Başlangıçta yeni medya araştırmaları *problem tanımlama ve formülasyon, araştırma tasarımı ve metodolojisinin geliştirilmesi, veri toplama, veri analizi ve sonuçların yorumlanması* gibi klasik araştırmaların başlıca adımlarını takip etmiştir. Geleneksel araştırmaların adımlarının takip edilmesi, ağ bağlantılı fenomenlerin insanı merkeze alan katılım, etkileşim, bilgi üreticisi ve toplayıcısı gibi kavramlarının sosyal bilimlerin metodolojileriyle uyumlu olabileceği şekilde yorumlanmıştır (Sudweeks ve Simoff, 1999: 30). Ancak ağ bağlantılı teknolojiler sosyal olanın yapısını bir miktar değiştirmiştir. Yeni olanı anlamaya yönelik

farklı bir bakış açısı geliştirmek, yeni medya araştırmalarının gündemini meşgul etmiştir. Yeni yöntemler beklenmedik zorluklar ve fırsatlar yaratırken eski sorunlara da yeni bir ışık tutmaktadır.

Ağ bağlantılı teknolojiler söz konusu olduğunda hızlı değişen teknolojiler gibi hesaba katılması gereken yeni pek çok unsur yer almaktadır. Bu unsurlar geleneksel araştırma yöntemlerinin uygulanmasını karmaşıklaştırmaktadır. Bu nedenle yeni medya araştırmacıları, bilgi sistemleri ve veri madenciliği alanlarında geliştirilen tekniklere giderek daha fazla yönelmektedir. Ancak genel olarak ilgili konunun ve araştırma sorunlarının araştırma tasarımı ve yöntemsel araç seçiminde önemli olduğu söylenebilmektedir. Araştırma tasarımı söz konusu olduğunda ise nicel ve nitel araştırma yöntemleri tartişması başlamaktadır. Araştırmacı, ilgisine ve araştırma sorusunun formülasyonuna göre ikisinden birini ya da ikisini de seçebilir (Sudweeks ve Simoff, 1999: 31-32). Burada, Adorno ve Lazarsfeld arasındaki çatışma ile özetlenen “eleştirel” ve “yönetmel” araştırma türleri arasındaki bilime ve bilmeye ilişkin tartişmalarda olduğu gibi, farklı bilme ve düşünme biçimlerine işaret eden paralellikler söz konusudur (Rieder ve Röhle, 2017: 110). Bu yüzden yeni medya araştırmalarında araştırma sorusuna uygun yöntem seçmek yaygındır denebilir.

Ağ bağlantılı ortamlardan elde edilen veriler ile araştırma yapmak günümüzde yöntem konusunda esnek olmayı gerekli kılmaktadır. Günümüzde Uygulama Programlama Arayüzleri (API'ler) aracılığıyla kullanıcı faaliyetlerine ilişkin yapılandırılmış verilerin artan kullanılabilirliği göz önünde bulundurulduğunda nicel ve nitel yöntemin bir aradalığı daha görünür olmaktadır. Böylelikle internet çalışmaları, büyük veri ve beraberindeki tartişmalar, beşerî bilimler odaklı bir dizi yeni araştırma yöntemi tartişmasını beslemektedir (Burgess ve Bruns, 2012). API verileri üzerine inşa edilen araştırmalar, potansiyel olarak kullanıcı etkinliklerine ilişkin çok daha büyük veri kümelerine erişebilmekte ve sosyal medyanın kullanımına ilişkin önceki yaklaşımlardan daha fazla sistematik bakış açısı geliştirebilmektedir. Bu durum medya, kültür ve iletişim çalışmalarında daha bilimsel modellerin gelişiminin habercisi olarak da görülmüştür (Berry, 2011: 4).

Böyle bir düşünceenin nedeni yeni medya araştırmalarında veri analiz işlemlerinin bilgisayarlı hale gelmesidir. Örneğin nitel araştırma ile veri güdümlü bir analiz gerçekteştirmek için onu bilgisayarlı hale dönüştürmek gerekmektedir. Bunu yaparken nitel veriler önemli

ölçüde soyutlama gerektirir. Ancak ezbere bir uygulamadan ziyade anlam oluşturmak bu sürecin temel amacıdır. Bu doğrultuda nitel verilerin bilgisayarlı tekniklerle işlenmesi ve analiz edilmesi konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Kitchin, 2014: 36). Veri erişimi ve analiz araçlarının uzman olmayanlar için artan erişilebilirliği nedeniyle, medya, iletişim ve kültürel çalışmalar için bilim insanlarının yetişmeye başlaması bu düşünceyi desteklemiştir. Dünyanın dört bir yanındaki çeşitli medya, iletişim ve kültürel çalışmalar araştırma grupları tarafından başlatılan, sosyal medyanın toplumsal kullanımlarını ve etkilerini inceleyen yeni, büyük ölçekli araştırma projelerinin çoğu, veri analizi için mevcut araç ve yöntemlerin yelpazesini önemli ölçüde genişletmiştir. Dolayısıyla bu tür projeler tarafından geliştirilen araştırma altyapısı, artık en az bilgisayar biliminin temel ilkeleri kadar kendi disiplin geçmişlerini de yansıtmaktadır. Buna karşılık, bu tür yeni ve genellikle deneysel araçlar ve yöntemler, zorunlu olarak yeni epistemolojik ve metodolojik zorlukları da ortaya çıkartmıştır (Burgess ve Bruns, 2012). Bu zorlukların temelinde teknolojinin iletişimi ağ bağlantılı hale getirmesinden kaynaklı unsurlar yer almaktadır.

Araştırmalarda ağ bağlantılı teknolojilerden faydalanmak artık daha belirgin hale gelmiştir. Bu yüzden ağ bağlantılı teknolojilerin bir araştırma programının altında yatan dinamikleri etkilediği söylenebilmektedir. Tabii ki, bu gelişme disiplinlere ve araştırma gündemlerine bağlı olarak değişebilir. Bazıları ağ bağlantılı teknolojiye diğerlerinden daha fazla bağımlıdır. Ancak günümüzde araştırmasının bir parçası olarak ağ bağlantılı teknolojiye erişimi olmayan bir akademisyenden bahsetmek mümkün değildir (Berry, 2011: 4). İletişim araştırmaları da sosyal medya platformları ve onların kullanıcı etkinliği verilerine erişimde API gibi sistemler ile erişim sağlamaktadır. Bu doğrultuda yeni medya araştırmalarında bu tür verilerin varlığı, sosyal medya analizinin bir endüstri ve bilimsel araştırma alanı olarak gelişimini de desteklemiştir. Bu tür araştırmalar, diğerlerinin yanı sıra, sosyal medyanın günlük iletişim için kullanımlarını, canlı ve televizyonda yayınlanan etkinlikler için bir ikinci ekran olarak kullanımını incelemeye başlamıştır. Gelişmiş dünyanın birçoğunda Facebook ve Twitter (X)²³ gibi önde gelen sosyal medya platformlarının yaygın olarak benimsenmesi, bu platformların ortaya çıkan kullanımlarını araştırmak ve analiz etmek isteyen beşerî bilimler ve sosyal bilimler arasındaki araştırma projelerinde bir artışa neden olmuştur (Bruns vd., 2014: 113). Yeni medya araştırmalarına artan ilginin bir sonucu olarak yukarıda bahsedildiği gibi araştırma uygulamalarında

23. Twitter'ın adı 22 Temmuz 2023 tarihinde "X" olarak değiştirilmiştir.

teknoloji ile ilişkili teknik olarak bir farklılaşma yaşanmıştır.

Geleneksel medyayı incelemek için sahip olduğumuz yöntemlerin yeni medya araştırmalarına nasıl uygulanacağı bu doğrultuda tartışmaya açılmaktadır²⁴. Geleneksel iletişim araştırma yöntemleri gazeteleri, sözlü iletişimi, radyoyu, televizyonu ve genel olarak kamusal yaşamı anlamamıza yardımcı olmak için kullanılan yöntemlerdir. Medya teknolojilerini, toplumlari, medya olaylarını, anlamlarını, niyetlerini incelemek ve tanımlamak için kullandığımız hipotezler, araştırma soruları, modeller, istatistiksel prosedürler vb. unsurların interneti araştırmak için ne kadar uygun olduğu da bu yöntemler ile ilgilidir. Bu yüzden interneti ve onun içinde ve çevresinde neler olup bittiğini incelemek için geleneksel yöntemlerin ne kadar başarılı olabileceği de tartışılmaktadır (Jones, 1999: 13). Rice ve Rogers da (1984: 82), “Yeni medyanın doğal bağlamları, geleneksel araştırma tasarımlarının ve yöntemlerinin ne kadar sadık bir şekilde uygulanabileceğini sınırlayabilir. Yeni medyanın doğası, yeni fırsatların yanı sıra sınırlamalar da yaratabilir” diye belirtmektedir. Burada akılda tutulması gereken Andrea Press ve Sonia Livingstone’un (2006: 186) internet kullanıcısı ve televizyon izleyicisi karşılaştırmasında görüldüğü gibi, internet kullanıcısının kullanım pratiklerinin yakalanmasının zor olduğudur. Etnografik bir yöntem ile televizyon izleyicisi oturma odasında gözlemlenebilirken, internet kullanıcısının davranışları özel kalabilmektedir. Bu da yeni medya çalışmalarında yöntemsel olarak yenilikçi olmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır²⁵.

24. İnternet ve beraberinde getirdiği dijital kültür olgusunu incelemek için, iletişim ve medya araştırmalarında birincil verilerin toplanmasına yönelik bir araştırma aracı olarak internetin kendisi popülerleşmiştir. Daha yakın zamanlarda internet, sosyal bilimlerde bir araştırma aracı olarak kullanılmıştır ve araştırmacılara yeni bağlamlarda insan etkileşimlerini ve deneyimlerini incelemek için yenilikçi yollar açmıştır. Yeni medyanın etkileşim, çevrimiçi topluluk vb. gibi özelliklerini ele alan literatürün yanında bir de onun nasıl araştırılacağına yönelik bir literatür eklenmiştir. Bu da yeni medya araştırmaları literatüründe öncü birtakım yöntem kitabının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnternet araştırma yöntemlerini inceleyen, derleme bir kitap olan Steve Jones’un *Doing Internet Research* (1999) adlı kitabı bunlardan birisidir. Chris Mann ve Fiona Steward’ın *Internet Communication and Qualitative Research* (2000) adlı çalışması da interneti yöntemsel açıdan ele alan ilk çalışmalardan biridir. Bunlara Christine Hine’in *Virtual Ethnography* (2000) çağır açıcı kitabı da eklenebilir. Buna benzer metinler, internet teknolojisini hem veri toplama aracı hem de katılımcılarının diğer alanlarına ve zamanlarına sızan bir kültür ürünü olarak etkisini incelemiştir (James ve Busher, 2012: 152).

25. Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntemleri üzerine ilk çalışma Frederick Williams, Ronald E. Rice ve Everett M. Rogers’ın *Research Methods and the New Media* (1988) adlı çalışmasıdır. Ancak bu çalışma günümüzdeki anlamıyla

yeni medyayı ele almamaktadır. İlgilendiği temel mesele iletişim çalışmalarındaki teknolojik yeniliklerin yöntemsel olarak nasıl ele alınacağıdır. Bu bağlamda çalışma internet bağlantılı yeni medyaya işaret etmemektedir. Bu çalışma günümüzdeki internet araştırmacılarının yeni kavrayışından farklı olarak o zamanki yeni medyanın en iyi nasıl inceleneceğiyle ilgilenmiştir (Jankowski ve van Selm, 2005: 200). İnternetin yaygın kullanıma girmesi ve toplumsal yaşama uyum sağlanmasıyla yönetime ilişkin kaygıları ortaya koyan ilk çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Williams, Rice ve Rogers'ın kitabından kısa bir süre sonra internet ortaya çıkmış ve takiben internet araştırma yöntemlerini inceleyen ilk kitap görünmüştür. Steve Jones editörlüğünde hazırlanan Doing Internet Research (1999) adlı kitap yeni iletişim ve bilgi alışverişi biçimlerini araştırmak için öncü olan bir grup bilim insanını bir araya getirmiştir. Kitaba ağ analizi, çevrimiçi anketler, göze batmayan ölçümler, metinsel ve edebi analiz, katılımcı gözlem ve bir tür eylem araştırması üzerine bölümler dahil edilmiştir. Bu çalışmasında Jones, internetin farklı türde bir nesne olduğuna ve üzerinde çalışmak için bilinçli bir odak değişikliği gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu yüzden yöntemin sürekli değişebileceğine ve internetin temel değişikliklerini kavramanın önemine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte geleneksel medya çalışmalarında kullanılan yöntemler yeni medya çalışmalarında başarıyla kullanılmaktadır. Öyle ki, nicel ve nitel pek çok açıdan internet meselesine yaklaşılmıştır. Genellikle iletişim araştırmaları bünyesinde değerlendirilmesine karşın, antropoloji, psikoloji, sosyoloji, kültürel çalışmalar vs. bünyesinde disiplinler arası bir biçimde çalışılmaktadır (Jones, 1999: xi). Jones'un vurguladığı nokta yeni medya araştırmalarının yöntemsel olarak sabit sınırlar dahilinde çalışılmadığı ve sınırların homojenleştiğidir.

Jones'un çalışmasından bu yana kitaplar, interneti incelemek için araştırma yöntemlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunmuştur. Örneğin Chris Mann ve Fiona Stewart tarafından kaleme alınan *Internet Communication and Qualitative Research: A Handbook for Researching Online* (2000) adlı kitap çevrimiçi araştırmaya yer verilen ders kitabı tarzında bir kitaptır. Bernad Batinic, Ulf Dietrich Reips ve Michael Bosnjak ise *Online Social Sciences* (2002) adlı kitapta çevrimiçi ortamlara uygulanan çok çeşitli sosyal bilim yöntemlerini yansıtan bir derleme gerçekleştirmiştir. Annette Markham da *Life Online: Researching Real Experience in Virtual* (1998) adlı kitabında çevrimiçi söylem üzerine etnografik çalışma hakkında detaylar veren bir bölüm yayınlamıştır. Christine Hine ise *Virtual Ethnography* (2000) adlı çalışmasında sanal ortamlarda etnografinin nasıl gerçekleştirilebileceğinin temelleri atmıştır. Hine'in yeni medyada yöntem ile ilgili bir diğer önemli çalışması da *Virtual Methods and the Sociology of Cyber-Social-Scientific Knowledge* (2005) adlı çalışmadır (Jankowski ve van Selm, 2005: 200-201).

Bu çalışmaların genelinde geleneksel medyayı incelemek için başarılı bir şekilde uygulanan yöntemlerin günümüzde interneti incelemek için de başarıyla bir şekilde kullanılabileceği öne çıkmaktadır. Üstelik bu yöntemler bilgisayar aracılı iletişim sistemlerinin kullanımları ve etkileri üzerine araştırma yapan farklı disiplinleri kapsamaktadır (Rice, 1989: 469). İnternet araştırması söz konusu olduğunda, bunların çoğu iletişim araştırmaları, medya çalışmaları, antropoloji, sosyoloji, edebiyat eleştirisi, kültürel çalışmalar, psikoloji ve ekonomi politiktir. Bu araştırmaların bazıları niceliksel olarak gerçekleştirilirken, bazıları da niteliksel olarak gerçekleştirilmektedir (Jones, 1999: xi). 1990'ların ortalarında

Yeni medya araştırmalarında yöntembilimsel yenilikler nicel ve nitel araştırma yöntemleri üzerinden düşünülebilir. Her iki araştırma yönteminin yeni medya araştırmalarına getirdiği birtakım yenilikler ve değişimler olmuştur. Örneğin araştırma maliyetlerinde gözle görülür düşüşler olmuştur. Ayrıca evrimii imkanlar kullanılarak ulusal sınırları açan araştırmalar gerçekleştirilebilmiştir. Örnekler çoğalsa da araştırmalarda bu yöntemleri kullanmanın birincil amacı bilimsel veri üretmektir (Jensen, 2011: 43). Söz konusu yöntem setleri ile yeni medya araştırmalarının bilimsel veri üretmek farklı konularda gerçekleştirilmiştir.

Yeni medya araştırma yöntemleri genellikle araştırmanın yapıldığı ortama odaklanmak, mümkün olan mevcut özel araştırma araç setlerini vurgulamak, ağ tabanlı araştırmayı araştırmanın yürütüldüğü benzersiz ereve açısından tanımlamak gibi etkenler ile düşünülmektedir (Tsuria vd., 2017: 75). Bu yüzden ağ bağlantılı ortamda araştırmacının konuşmanın yapısına, anlam ve kimliğin müzakeresine, ilişki ve toplulukların gelişimine yaklaşımı bu kategoriler ile düşünülebilir. Bu etkileşimler yaşandıkça ve sosyal yapıların dönüşümüne şahit olundukça söz konusu dönüşümlerin analiz edilmesi için benzersiz imkanlar ortaya çıkmaktadır. Araştırmacı ister katılsın ister basitçe gzlemlesin, ağ bağlantılı etkileşim aracılığıyla ortaya çıkan dilsel ve sosyal yapılar, araştırmacılara dilin sosyal gerçekliği nasıl inşa ettiğini ve sürdürdüğünü izleme ve analiz etme fırsatı sağlamaktadır (Markham, 2004: 97). Bu da yeni medya araştırma yöntemleri ile ilgili olarak ağ bağlantılı ortama odaklanmanın, çalışmanın yapıldığı yere öncelikli olarak odaklanmak anlamına geldiğini göstermektedir. Başka bir deyişle buna, araştırma verilerinin elde edildiği ve sosyal etkileşimin gerçekleştiği platforma veya alana dikkat etmek de denebilmektedir (Scheifinger, 2016: 71). Ayrıca yeni medya araştırmaları söz konusu olduğunda araştırma yöntemleri kapsamında düşünülmesi gereken başka dinamikler de söz konusudur. Yeni medya

kamusal kullanıma girdiğinden bu yana internetin çok sayıda araştırmaya konu olması yöntem meselesini gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda yöntemler genellikle, geleneksel yöntem tartışmalarında olduğu gibi nicel ve nitel gruplara ayrılarak karakterize edilmektedir (Jensen, 2011: 43). Araştırma girişimlerinin çoğu da bu ayırımdan yola çıkararak nitel yöntem (rneğin, bu platformlardan kaynaklanan metinsel ve iletişimsel eserlerin yakından okunması veya belirli kullanıcıların ve kullanıcı topluluklarının etnografik çalışması) ve nicel yöntemi (kullanıcıların daha büyük davranış kalıplarını araştırmak için tutumlarını ve faaliyetlerini incelemek için yapılan anketler gibi) kullanarak mevcut iletişimsel ve kültürel pratikleri incelemişlerdir (Bruns vd., 2014: 113). Fakat burada önemli ayrımların altının çizilmesi de gerekmektedir. Yeni medya araştırmalarında giderek daha fazla tartışılan yöntem meselesi araştırmacıyı farklı davranışları benimsemeye itmiştir.

araştırmacıları bilgi sistemleri ve veri madenciliği alanlarında geliştirilen yöntemlere yönelmiştir. Genel olarak, ilgilenilen araştırma soruları, araştırma tasarımı ve metodoloji yöntemin belirlenmesinde etkilidir. Bu değişkenleri takiben yöntemin belirlenmesi gerektiği noktada nicel ve nitel araştırma tartışması başlamaktadır. Her iki yöntem de incelenen fenomenle ilgili veri yığnında saklı olan örtük kavramları açıklamaya çalışmaktadır. (Sudweeks ve Simoff, 1999: 32). Ancak artan oranda veriye erişim araştırmacının yöntem belirlemesini etkilemektedir. Araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemi belirlenimi hala geçerli ve önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Her ne kadar yeni medya araştırmalarında artan oranda veriye erişim, araştırmacının yöntem belirlenimini etkilese de nicel ve nitel yöntem bir araştırma tasarımı oluşturmanın hala kilit noktasıdır. Bu yüzden bu yöntemler ile araştırma yapmak hala geçerli ve önemli bir aşamayı oluşturmaktadır.

Görüldüğü üzere yeni medya araştırmalarında yöntem konusu geleneksel yöntem meselesinden ayrı düşünülememektedir. Geleneksel iletişim araştırmalarında yöntem konusuna benzer bir biçimde nicel ve nitel yöntem internet araştırmalarında aynı doğrultuda uygulanmaktadır. Nicel araştırma yöntemi, toplanan verilerin ölçülebilir olduğunu varsayar ve ölçülebilir değilse de ilgili ölçümlerin alınabileceği bir deney veya bilgisayar simülasyonu tasarlamak gereğine işaret etmektedir. Ölçümler yapıldıktan sonra, sorun veriler ile desteklenerek geliştirilmektedir. Ayrıca bu süreç hipotezin test edilmesi üzerine kurulmuştur. Nitel araştırma yönteminde ise olgunun niteliksel özelliklerine odaklanılır. Bu yöntem, her ayrıntıyı nicelleştirmeye çalışmak yerine, incelenen olgunun biçimini, içeriğini ve bazı kısıtlamalarını kavramaya ve niteliklerini analiz etmeye çalışmaktadır (Lindlof, 1995). Bu açıdan bakıldığında yeni medya araştırmaları bağlamında nicel ve nitel yöntem, teorik olarak geleneksel iletişim araştırmalarıyla benzerlikler taşımaktadır. Ancak nicel ve nitel yöntemin yeni medya araştırmalarında kullanılmasının bazı konuları tartışmaya açık hale getirdiği de söylenebilir.

Bunlar nicel ve nitel yöntemin yeni medya araştırmalarındaki güçlü ve zayıf yanları ile ilgilidir. Yeni medya araştırmaları ile maliyet ve fayda dengesi araştırmacıları daha birleşik yollar aramaya yöneltmiştir. Bu yüzden her iki yöntemin uygulayıcıları yeni medya araştırmalarında artan bir biçimde karma yöntem²⁶ ilgi göstermektedir. Bu nedenle, araş-

26. Karma yöntem araştırması nicel ve nitel araştırmadan sonra üçüncü ana araştırma metodolojisidir. Aynı zamanda en yeni metodolojidir (nicel araştırma ve nitel araştırmadan sonra) ve bu nedenle şu anda en az gelişmiş olanıdır. Karma yöntem araştırması, sistematik ve resmi olarak son yıllarda geliştirilmiştir

tırmacılar nitel verileri nicelleştirebilmektir. Örneğin, görüşmelerden ve anketlerden elde edilen veriler kodlanarak istatistiksel analiz için uygun hale getirilebilir. Araştırmacılar ayrıca nicel verileri de nitelleştirebilmektedir. Örneğin, istatistiksel bir modeli desteklemek için tamamlayıcı diyaloglardan alıntılar kullanılabilir (Sudweeks ve Simoff, 1999: 32-33). Bu doğrultuda yeni medya araştırmalarında incelenen olguların, yöntem söz konusu olduğunda geleneksel kalıpları bir miktar esnettiği söylenebilir. Ancak bu durum yeni medya araştırmalarında araştırma yöntemi konusunda geleneksel iletişim araştırmalarının birikiminden faydalanılarak birtakım uyarlamalar yapılması şeklinde gerçekleşmiştir. Bunun veri toplama ve analiz tekniklerine birtakım zorluklar/ fırsatlar getirmesi de kaçınılmazdır. Bu yüzden yeni medyayı inceleme konusunda yenilikçi ve farklı veri toplama tekniklerinin birleşimine ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim veri toplama tekniklerindeki yenilikler bu yönde gelişmelerin olduğunu göstermektedir.

Yeni Medya Araştırmalarında Veri Toplama Teknikleri

Nicel ve nitel araştırma yöntemi her ne kadar birbirinden farklı gibi görünse de esasen incelemek istedikleri olgunun yorumunu yapmaktadırlar. Her iki yöntem de bu yorumlara dayalı olarak analizleri için bir çerçeve oluşturmaktadır. Ağ bağlantılı toplumu araştırmak için farklı disiplinler yine bu iki yöntem üzerinden hareket etmektedir. Bu yüzden çoğu disiplinin bu iki yöntemin temel izleklerini takip ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Veri toplama teknikleri de yeni medya araştırmalarında bu şekilde değerlendirilmektedir. Yeni medya araştırma alanlarının herhangi birinde toplanan veriler, nicel ölçümlerin ve nitel gözlemlerin heterojen bir birleşimidir. Tamamlayıcı keşifsel veri analizi aşamasından önce, araştırmacı kullanılması gereken yöntemlerin kombinasyonunu tanımlamaktadır (Sudweeks ve Simoff, 1999: 39-40). Fakat çalışmada nicel ve nitel öğelerin birlikte yer alması araştırmacının nicel ya da nitel bir biçimde yapılandırıldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Bu doğrultuda araştırmacı nicel/nitel yöntem ve veri toplama tekniklerinden birini ya da ikisini kullanarak çalışmasını gerçekleştirir. Bu haliyle veri toplama teknikleri geleneksel araştırma yöntemleri ile bağlantılı bir biçimde

(Christensen vd., 2014: 362-363). Karma yöntem araştırmalarının savunucuları nicel ve nitel yöntemlerin tek bir araştırmada birbirini tamamlayıcı ve etkin bir şekilde kullanılabileceğini savunur. Yani, nicel ve nitel araştırma yaklaşımları, tek bir araştırma sorusunu veya bir dizi ilgili araştırma sorusunu ele almak için tek bir araştırmada birlikte kullanılabilir (Christensen vd., 2014: 362-363). Dolayısıyla, karma yöntemden kasıt nitel ve nicel süreçlerin etkileşimidir (Hewson, 2008: 558).

düşünülebilir. Ancak ağ bağlantılı teknolojiler yeni medya uygulamalarından veri toplamaı bir miktar dönüştürmüştür.

Bir yeni medya araştırmasında veri toplama süreci tipik olarak şu adımları takip edebilir. Yeni medya araştırmaları genellikle platformlardan elde edilen verilerin analiz edilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu analizden önce verilerin anlamlı bir şekilde yorumlanabilmesi için kodlama işlemleri gerçekleştirilmektedir. Bu kodlamalarda gerçekçi aralıklar ve kısıtlamalar tanımlanmak zorundadır. Çalışma ile ilgili kategoriler ve terminolojiyi keşfetmek çalışmanın başında yapılması gereken bir işlemdir. Ancak hatalar tabii ki olacaktır. Hataların doğasını anlamak burada kritik önemdedir. Bu yüzden nicel değişkenlerin rollerini detaylı bir biçimde ele almak sağlıklı bir nicel model geliştirmenin yapıtaşlarından dır. Devamında nitel yargıları düzenlemek, genel bir anlayış elde etmek ve kategorik bir model geliştirmek gerekmektedir. Sonuç olarak nicel ve nitel birleşimini takiben elde edilen kodlama şemalarını, kategorileri, terimleri ve değişkenleri analiz ederek bir araştırma gerçekleştirilir. En sonunda ele alınan nicel ve nitel tüm değişkenler birlikte özümsemek zorundadır (Sudweeks ve Simoff, 1999: 41). Yeni medya araştırmalarındaki veri de yeri geldiğinde buna benzer bir yaklaşımı çağırabilir. Yeni medya araştırmalarında nicel ve nitel veri sık sık bir araya gelmektedir. Bu noktada araştırmacı yöntem ve veri toplama tekniği birikimini gözden geçirerek yenilikçi adımlar atmak durumunda kalabilmektedir.

Bu konu araştırmacıların görece yeni olan bir teknoloji karşısında araştırmalarını nasıl gerçekleştirebileceğiyle ilgilidir. Ağ bağlantılı teknolojiler sosyal bilimcilere fazla maliyeti olmadan dünyanın dört bir yanından günde yirmi dört saat veri toplayabilecekleri sanal bir laboratuvar oluştırmalarını sağlamıştır. Tıpkı video kameranın gözlem yöntemlerinde devrim yaratması gibi, internet de insanlık durumu ve toplumsal yapıları gözleme, ölçme ve raporlama tekniklerini derinden etkilemiştir (Joinson, 2005: 21). Ancak veriye ulaşım kolaylaşsa da veri toplama teknikleri, geleneksel olarak nicel ve nitel gruplandırmalara bölünmüş veri toplama ve analiz teknikleriyle aynı temeli paylaşmaktadır. Örneğin, nicel yöntemin veri toplama tekniklerinden olan anket çevrimiçi ve çevrimdışı olarak gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca çevrimiçi ve çevrimdışı bir şekilde gerçekleştirilen içerik analizi, metinlerdeki ve belgelerdeki anlamları ortaya koyabilmektedir (Jensen, 2011: 47-48). Ayrıca eşi görülmemiş bilgi işlem kaynaklarına ve güçlü algoritmalara erişim sayesinde, nicel araştırmacılar artık geçmişin bazı sınırlamalarının üstesinden gelebilmektedirler. Bu yeniliklerle dijital medya kullanımları

tarafından oluşturulan büyük veri kümelerinin analizi yapılabilmektedir (Latzko-Toth vd., 2017: 199). Bu bağlamda söz konusu büyük veri kümelerinin analizini mümkün kılan teknikler yeni medya araştırmalarında veri toplama tekniği olarak yeniliği temsil edebilir.

Veri toplama tekniklerindeki yeniliklere günümüz yeni medya araştırmalarında da sıklıkla başvurulmaktadır. Üstelik, kullanım alanı sadece akademik araştırmalar ile sınırlı kalmamaktadır. Şirketler tarafından müşterilerin davranış kalıplarını çıkarmaya çalışmada kullanılan bu teknik, çoğunlukla veri bankalarına hizmet etmektedir. Yani, ister şirketler ister araştırmacılar API'leri kullansın, bu veri toplama tekniği, araştırmacıların belirli bir sosyal medya hizmetinden veri toplaması için bir arayüzdür.

Araştırmacılar, küçük yazılım komut dosyaları aracılığıyla, daha fazla ampirik analiz için bir hizmetin kullanıcıları tarafından bırakılan dijital izleri almak, depolamak ve işlemek için API'ye erişebilmektedir. API'ler hem nicel hem de nitel internet araştırması için önemli fırsatlar sunmaktadır. API tabanlı araştırmanın cazibesi, verilerin toplanması, düzenlenmesi, ayıklanması, saklanması ve analizinin otomatikleştirilebilmesinden gelmektedir. Nicel araştırmalarda bu süreç, büyük verinin toplanması ve analiz edilmesini içermektedir. Nitel araştırmalarda ise API'ler, derinlemesine analiz için platformlardaki iletişim kalıplarının metinsel arşivlerini toplamak için kullanılmaktadır (Lomborg ve Bechmann, 2014: 256).

Web hasatçılığı terimi, bu işlem için çatı bir terim olarak da kullanılabilir. Bu şekilde toplanan veriler, araştırmacılar tarafından anlamlı hale getirilmekte ve bir araştırma çıktısına dönüştürülmektedir. Ancak, platformlardan veri toplamanın yolu yine geleneksel yöntemlerden geçmektedir. Web hasatçılığının uygulamalar ile edindiği veriyi, geleneksel veri toplama tekniklerinin internete uyarlanmış biçimleri ile elde etmek farklı uğraşlar gerektirmektedir.

Yukarıda uygulamalar ile yeni medya araştırmalarında ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamanın yaygınlaştığına değinilmiştir. Böylelikle büyük veri analizlerinin artık yeni medya araştırmalarında yaygın bir uygulama olduğunu söyleyebiliriz (Webster, 2014: 94). Bu noktada nicel veri toplama teknikleri de bu süreçten etkilenmiştir. Nicel araştırmalarda verinin sayısal olduğu göz önünde bulundurulduğunda iki tür veriden söz edebiliriz. Bunlardan ilki olan "oluşturulmuş veri"; ilgili ampirik

materyal anketler, yapılandırılmış görüşme ve deneyler gibi geleneksel veri toplama teknikleriyle toplanır. Araştırmacı bu veriyi toplamak için sahaya çıkmak durumundadır. Bir diğeri “bulunmuş veri” ise, veri toplama tekniği ile önceden biçimlendirilmiş materyalin toplanması şeklinde gerçekleşir. Burada daha önce oluşturulmuş hazır nicel belgeler ve günlük veri çalışmaları (web hasatçılığı tekniği ile elde edilebilen veriler-sosyal ağ hizmetlerinden gelen veriler) yer almaktadır (Ørmen, 2021: 261). Buradan yola çıkılarak API’ler ve web hasatçılığı gibi teknikler dışında, genel olarak nicel veri toplama teknikleri geleneksel nicel veri toplama teknikleri ile karakterize edilmektedir. Öyleyse tüm bu yeniliklere ek olarak yeni medya araştırmalarında nicel veri toplama teknikleri arasında anket, yapılandırılmış görüşme, web kullanımına yönelik deneyler ve nicel içerik analizi²⁷ gibi teknikler yer almaktadır (Jensen, 2011: 48).

Buna benzer bir gelişme nitel veri toplama tekniklerinde de yaşanmıştır. Nitel veri toplama teknikleri ile veri toplayan araştırmacılar ağ bağlantılı imkanlar sayesinde derinlemesine ve odak grup gibi görüşmeleri yapabilir hale gelmiştir. Söylem analizi gibi veri toplama teknikleri de ağ bağlantılı imkanlar kullanılarak uygulanabilmektedir (Jensen, 2011: 48). Çevrimiçi ortamlardaki söylemleri analiz etmeye dönük bir veri toplama tekniği olarak söylem analizi ağ bağlantılı ilişkileri analiz etmede sıklıkla kullanılmaktadır (Rau vd., 2018: 297). Bunlara katılımcı gözlem ve çevrimiçi etnografi²⁸ de örnek gösterilebilir. Araştırmacıların çevrimiçi etnografilerinden elde ettikleri etnografik malzeme, burada çevrimiçi veri olarak adlandırılan şeyi oluşturmaktadır. Başka bir çevrimiçi veri toplama tekniği de çevrimiçi olarak yürütülen araştırmaların katılımcılarıyla yapılan görüşmelerden üretilen metinlerdir²⁹. Yeni

27. İçerik analizini burada nitelden ayıran bir metin akışının, bazı özelliklerinin varlığını, yoğunluğunu veya sıklığını temsil eden standart bir istatistiksel semboller grubuna sistematik bir şekilde indirgenmesidir. Bu, metinlerin bağlamlarına yönelik tekrarlanabilir geçerli çıkarımlar yapılmasına izin vermektedir. Çoğu durumda metnin kaynağı araştırılır, ancak bu, metnin kendisini, okuyucuyu veya metnin alıcılarını dışlamamalıdır. Bu teknik ölçüm içermektedir. Nitel veriler, istatistiksel çıkarım sağlamak amacıyla nicelleştirilir. Bu teknik geçmişte insan kodlayıcılar tarafından gerçekleştirilmiştir (Popping, 2017: 329).

28. Nancy K. Baym’ın pembe dizi hayranlarının çevrimiçi toplulukları hakkındaki *Tune in, log on: Soaps, fandom, and online community* adlı çalışması da çevrimiçi etnografi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama tekniği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bu çalışmaya göz atılabilir (Baym, 2000).

29. Joëlle Kivits, *Online Interviewing and the Research Relationship* adlı çalışmasında internet kullanıcılarıyla e-posta yoluyla görüşmeler gerçekleştirerek. Kullanıcıların internette bilgi arama pratiklerini ve bu bilgileri nasıl anlamlandırdıklarını açıklamak için

medya çalışmalarında nitel veriye erişmenin bir diğer yolu da çevrimdışı ortamlardaki veriye erişmekten geçmektedir. Burada, ağ bağlantılı fenomenleri incelemek için araştırmacı, çevrimdışı veriler üreten çevrimdışı bağlamlarda nitel veri toplama tekniklerini kullanmaktadır³⁰ (Orgad, 2009: 35-36).

Ayrıca nitel veri toplama teknikleri arasında sayılan odak grup görüşmesi de yeni medya platformlarından veri toplamak için kullanılabilir. Gerçek zamanlı ya da asenkron bir biçimde uygulanabilen bu veri toplama tekniği ile çevrimiçi alanlarda gerçekleştirilen bir görüşme ile veri üretilebilmektedir (Mann ve Stewart, 2000, 101). Netnografi ise internette bulunan kültürlerin ve toplulukların davranışlarını araştırmak için Robert V. Kozinets tarafından tasarlanmış yeni bir nitel veri toplama tekniğidir. Netnografinin kökenleri, etnografi ile bağlantılı olarak kültürel antropolojik gelenekler üzerinde temellenmektedir (Kozinets, 1998: 366).

Bu da nitel veri toplama tekniklerinin, nicel biçimlerinde olduğu gibi ağ bağlantılı izlerin peşinden gittiğini göstermektedir. Sosyal medyada ve diğer ağ bağlantılı iletişim biçimleri aracılığıyla üretilen muazzam miktarda metin, nitel araştırma yapan bazı bilim insanlarını, bu tür verilerin en iyi biçimde nasıl kullanılabileceğiyle ilgilenmeye yöneltmiştir. Nitel olguları analiz etmek için mevcut birçok teknolojiden en iyi şekilde nasıl yararlanılabileceği de başka bir ilgi kaynağı olmuştur. Çünkü ağ bağlantılı verilerle araştırma yaparken araştırmacılar kendilerini blog gönderileri, forum yorumları, YouTube video açıklamaları, Facebook gönderileri, tweet'ler vb. metinler ile baş başa bulmuşlardır (Lindgren, 2018: 444). Bu doğrultuda nitel veriler de iki ana kaynak olan çevrimiçi ve çevrimdışı etkileşimlerden elde edilmeye başlanmıştır. Çevrimiçi gönderiler metinler, başlıklar veya bağlantılar gibi metinsel öğeleri ya da yüz yüze görüşme veya etnografların alan notlarını içerebilmektedir. Web sitelerinden alınan resimler veya kullanıcıların internet deneyimiyle ilgili mekân fotoğrafları, sesler, videolar gibi veriler de buna dahil

elde ettiği çevrimiçi verileri, yani çevrimiçi görüşmelerin e-posta dökümlerini analiz etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bu çalışmaya göz atılabilir (Kivits, 2005).

30. İnternet kullanıcılarının gündelik yaşam entegrasyonunu inceleyen Maria Bakardjewa ve Richard Smith'in *The Internet in Everyday Life: Computer Networking from the Standpoint of the Domestic User* adlı çalışmasında internet kullanıcılarının ev içi ortamlarında etnografik ziyaretler ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Televizyon izleyicileri üzerinde yapılan çalışmalardan etkilenen bu tür araştırmalar, görüşmeler yoluyla elde edilen ve kullanıcıların evlerindeki katılımcı gözlemlerinden oluşan çevrimdışı verilere dayanmaktadır (Bakardjewa ve Smith, 2001).

edilebilmektedir. Bu veriler de doğal olarak ağ bağlantılı araştırmalarda kullanılan veri toplama teknikleri aracılığıyla elde edilmektedir.

Bu verileri toplamak için yukarıda bahsedildiği gibi geleneksel veri toplama tekniklerinden olan görüşme, gözlem, etnografi, katılımlı gözlem, içerik analizi, söylem analizi gibi teknikler kullanılmak durumundadır. Yani nitel araştırma yöntemini belirleyen araştırmacı, veri toplarken bir zanaatkâr olarak kendi mesleğinin araçlarını seçmektedir. Ancak geleneksel araştırmaların çoğu biçiminde, veri toplama yöntemleri iyi yapılandırılmıştır ve prosedürler az çok bellidir. Burada çevrimiçi veri toplamak isteyen nitel araştırmacılar için veri toplamada ek zorluklardan söz edilebilmektedir (Mann ve Stewart, 2000: 64). Geleneksel veri toplama tekniklerinin uygulanmasında prosedürler belli olduğu gibi nitel veri toplama tekniklerini çevrimiçi ve çevrimdışı platformlara uygulamak; veri yönetimi, araştırma yönetimi, araştırma özneleri ile iletişim, teknik problemler ve etik gibi pek çok noktayı birlikte düşünmeyi gerektirmektedir (Denissen vd., 2012: 205). Öte yandan, ağ bağlantılı izlerin çoğalması geleneksel teknikler kullanılarak yapılan nitel analizler için ciddi bir zorluktur. Sosyal medya izlerinin sistematik bir şekilde toplanması, kolayca metinsel ve görsel bir veri yığını oluşturabilmektedir. Bu da araştırmacının verileri ayrıntılı bir şekilde tanımlamasını ve yorumlamasını zor ve çok zaman alıcı hale getirebilmektedir (Latzko-Toth vd., 2017: 200).

Ancak ağ bağlantılı teknolojilerin veri toplama teknikleri konusunda araştırmacıları daha esnek kıldığı da söylenebilir. Araştırmacılar veri toplama tekniklerini kullanmada daha fazla veri odaklı hale gelmiştir. Bu doğrultuda bahsi geçen veri toplama teknikleri araştırmalarda tek başına kullanılabil-diği gibi birlikte de kullanılabilir. Araştırmacının konu seçimine göre araştırma tasarımında sınırları çizilerek farklı veri toplama teknikleri bir araya getirilebilmektedir. Üstelik yeni medya çalışmalarında ele alınan verinin ağ bağlantılı doğası bu uygulamayı gerekli kılmaktadır. Ayrıca veriler giderek ağ bağlantılı hale geldikçe, veri kaynakları arasındaki sınırlar zayıflamaktadır. Yazılım paketleri halihazırda veriyi dışa aktarma olanaklarına sahiptir. Ayrıca yeni medya çalışmalarında veri güdümlü analizin nitel yöntem ile gerçekleştirilmesi konusu da bu noktada önemli bir kırılmayı temsil etmektedir. Çeşitli yazılım paketleri³¹ sayesinde nitel araştırmada veri yeni medya uygulamalarından çekilmektedir. Böylelikle veri güdümlü bir hale getirilen nitel

31. Nvivo, Maxqda, Atlas.ti gibi programlar nitel veri analizi programlarına örnek gösterilebilir.

veri bilgisayımsal yenilikten yararlanmaktadır.

Dolayısıyla veri elde etmeye yönelik girişimler karma bir biçimde yapılabılır hale gelmiştir diyebiliriz. Yeni medya araştırmalarında araştırmacılar yazılımlar aracılığıyla veri işleme konusunda daha bilinçli hale geldiğinden ağ kaynaklı elde edilen nicel ve nitel veriler kolaylıkla yazılımlara bırakılabilmektedir (Mann ve Stewart, 2000: 96). Bu doğrultuda nicel ve nitel veri toplama tekniklerin tek bir araştırmada kullanılabilmesi daha ilgi çekici ve mümkün hale gelmiştir (Christensen, vd., 2014: 362-363). Ağ bağlantılı teknolojilerin doğasının böyle bir uygulamayı gerekli kılması, veri toplama tekniklerine yeni kombinasyonların eklenmesine imkân sağlamıştır. Bu doğrultuda çalışmaların çoğu veri toplama tekniklerini karma bir biçimde kullanmaya başlamıştır (Hine, 2015: 503). Veri toplama tekniklerinin uygulanmasındaki değişiklikler, ağ bağlantılı ortamlardan elde edilen veriyle ilgili benzersiz değişikler olduğuna işaret etmektedir.

Yeni Medya Araştırmalarında Veri

Ağ bağlantılı teknolojilerin ortaya çıkardığı veri toplumun medya ile bağlantısını ve nasıl iletişim kurduğunu anlamaya yarayan bir veridir. Yeni medya araştırmalarında araştırmacıların anlamaya çalıştığı da tam olarak budur. İşte günümüzde raflarda giderek artan sayıda ağ bağlantılı medya veya yeni medya başlığı taşıyan çalışmanın yer alması bununla ilgilidir (Dewdney ve Ride, 2006: 20). Yeni medya araştırmalarında ele alınan veri ağ bağlantılı ortamı kullanan bireylerin etkileşimlerinden doğan bir veridir. Geleneksel iletişim araştırmalarından farkı bireylerin etkileşimli bir biçimde ürettikleri verilerden yola çıkarak, ağ bağlantılı ortam kullanıcılarının davranışlarını yorumlamada kullanılmasıdır. Ancak geleneksel iletişim araştırmalarında aktif izleyicinin yorumlanması şeklinde gerçekleştirilen araştırmalar göz önüne alındığında, yeni medya araştırmalarında kullanıcıların söz konusu olması araştırma gündemini bir miktar karmaşılaştırmıştır. Bu yüzden çok sayıda değişkenin yer aldığı devasa veri setlerini yorumlama süreci daha hassas hale gelmiştir (Lister vd., 2009: 49-50). Yeni medya ortamlarında yığın halinde erişilebilir veri durmaktadır. Aynı zamanda bu ortamlarda büyük miktarda veri günlük olarak üretilmektedir. Ayrıca, çevrimiçi kaynaklardan faydalanma yolu ile devasa miktarda veri toplanmaya hazır olduğundan, “veri toplamak” terimi çevrimiçi ortamlara çok daha uygun hale gelmiştir. Yani ağ bağlantılı platformlar, araştırma verilerinin toplanması için tercih edilen ortam halini almıştır. Bu ortamda her türlü veri aranabilir ve ardından

çevrimiçi olarak bulunabilir ve erişilebilir haldedir (Rasmussen, 2017: 38). Bu da araştırmacıların veri ile olan ilişkisinin temelden değiştiğini ve artık verinin ağ bağlantılı bir nitelik kazandığını açıkça göstermektedir. Ancak verinin ağ bağlantılı bir nitelik kazanmasına giden yolda bahsedebileceğimiz bazı dönüm noktaları yer almaktadır.

Yeni medya ortamındaki veriye dönük gelişmelere giden yolun dönüm noktasını, 1940'lı yıllarda bilgisayarların bilgiyi okunabilir hale getirmesine götürebiliriz. 1980'li yıllarda da internetin onu erişilebilir hale getirmesi bir diğer önemli aşamadır. Bundan on yıl sonra, ilk arama motorunun kullanıma girmesi verinin izinin veri tabanlarında sürülebilmesini sağlamıştır (Anderson, 2000). Yeni medya araştırmalarının ilk dönemini oluşturan bu süreçlerde internet temelli sosyal ağlara geçiş tartışılırken, internetten parlayan bir ışık, kapsamı sonsuz bir şey ve dünyayı dönüştürebilecek teknolojik bir mucize olarak bahsedilmiştir³².

32. 1993 yılında, gazeteci Howard Rheingold, *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier* adlı kitabında teknolojik olarak etkinleştirilmiş yeni bir sosyal yaşam biçimi tanımlamıştır. Sanal topluluğu da bu yeni sosyal yaşam biçiminin bir uzantısı olarak ileri sürmüştür. Rheingold bu çalışmasında 1985 yazından beri, haftada yedi gün, günde ortalama iki saat, kişisel bilgisayarını telefonuna bağladığını ve WELL (Whole Earth 'Lectronic Link) adında bir bilgisayar konferans sistemi ile iletişim kurduğunu söylemiştir. Bu sistem ile dünyanın her kesiminden kişiler ile irtibata geçtiğini belirtmiştir. Sadece bilgisayar ekranından erişilebilen bir topluluk fikri ilk başta gelse de bu iletişim biçiminin sanal bir topluluk biçimine evrileceğini ve gelecekte bunun gibi sistemler olacağını ileri sürmüştür (Rheingold, 1993: 2). Ancak Rheingold'un yazısının yeni medya araştırmaları üzerindeki etkisini saptamak mümkün görünmemektedir. Bu zamana kadar araştırmacılar genellikle çevrimiçi toplulukları bu şekilde ele almamışlardır. Bunun yerine, bilgisayar aracılı iletişime, özellikle bilgisayar teknolojilerinin kişiler arası iletişimi şekillendirme biçimlerine ve dolayısıyla çalışma gruplarının, ekiplerin ve ticari organizasyonların performansına odaklanmışlardır. Örneğin Ronald E. Rice'in (1989) *Issues and Concepts in Research on Computer-Mediated Communication Systems* ve Lee Sproull ve Sara B. Kiesler'in (1991) *Connections: New Ways of Working In The Networked Organization* adlı çalışmaları bu tür konulara eğilen çalışmalardır. Steven G. Jones gibi araştırmacıların işaret ettiği bakımdan ise bu dönemde araştırmacılar bilgisayarların zaman ve mesafe engellerini nasıl yaktığına özellikle dikkat çekmişlerdir. *Information, Internet, and Community: Notes toward an Understanding of Community in the Information Age* adlı kendi derlediği kitaptaki bu bölümde buna değinmektedir. Ayrıca *Cybersociety 2.0: Revisiting Computer-Mediated Communication and Community* (1998) adlı bu kitabın genelinde dijital teknolojilere özgü bölümler yer almaktadır. Bu kitapta Jones, toplulukların yeni topluluklara ihtiyaç duyabileceği fikrine karşı bakış açısı olumlu bir şekilde gerçekleşmiştir. Ayrıca aynı kitaptaki Nancy K. Baym'in *The Emergence Of Community In Computer-Mediated Communication* adlı bölümü bilgisayarların çevrimiçi kişilerarası etkileşimi yaratmaya nasıl yardımcı ya da başarısız olduğu ve bu süreci şekillendiren sosyal

Ağ bağlantılı ortamlar aracılığıyla gerçekleşen iletişim zaman ve mekân sınırları olmaksızın birbirine bağlı olarak kabul edilmiştir³³. Fakat bu dönemde önemli olan interneti anlamak olduğundan ilk analizler internetin ütöpik ve distopik yanlarıyla ilgili sınırlı betimsel varsayım verilerinden oluşmuştur (Wellman, 2011: 17). Bu dönemdeki çalışmalar doğal olarak ağ bağlantılı teknolojiler ile ilgili genel çıkarımlar üretmiştir. Örneğin ağ bağlantılı teknolojilere artan ilgiye rağmen araştırmacı ile veri arasındaki ilişki günümüzdeki kadar kuvvetli olmamıştır. Ağ bağlantılı teknoloji araştırmalarının 1990'lı yıllardaki örneklerinde çok az miktarda büyük ölçekli veri kullanılmıştır (Wellman, 2011: 21).

2000'lere doğru araştırmacılar, bu teknolojilerin doğasını belgelemek için standart sosyal bilimsel yöntemleri (anketler ve saha çalışması) kullanarak az miktarda veri toplamışlardır. 2000'lerden sonra ise yeni medya araştırmaları kapsamında sosyal bilimler, beşeri bilimler ve bilgisayar bilimlerinden akademisyenleri bir araya getiren kendi başına bir alan

ve söylemsel normlar üzerine odaklanmıştır (Jones, 1998).

Clifford Stoll'un (1995) *Silicon Snake Oil: Second Thoughts on the Information Highway* ve Susan B. Barnes'in (2001) *Online Connections: Internet Interpersonal Relationships* adlı çalışmaları çevrimiçi iletişim biçimlerinin, artan yakınlık duygularına ya da yeni ve potansiyel olarak yıkıcı kimlik oyunları biçimlerine yol açabileceği yollarla ilgilenmiştir. Sherry Turkle'in (1995) *Life On The Screen: Indetity In The Age Of The Internet* adlı çalışması da bu doğrultuda gerçekleştirilmiş bir çalışmadır. Daha yakın zamanlarda ise bilim insanları çevrimiçi ve çevrimdışı iletişimin etkileşim yollarına odaklanmışlardır. Sara B. Kiesler'in derlediği *Culture of the Internet* adlı derleme kitapta yeni medyanın söz konusu etkileşim özelliği ile ilgili çokça bölüm yer almaktadır. Marc A. Smith ve Peter Kollock'un (1999) *Communities in Cyberspace* adlı derleme kitabında aynı konu ile ilgili bölümler yer almaktadır.

Ayrıca Toru Ishida ve Katherine Isbister'in (2000) *Digital Cities: Technologies, Experiences, and Future Perspectives* adlı derleme kitabında aynı konu ile ilgili konular yer almaktadır. Maria Bakardjieva'nın *Media, Culture and Society* dergisinin 2003 yılı 25. sayısında yayımlanan *Virtual Togetherness: An Everyday-Life Perspective* adlı makalesi de sanal topluluk kavramının bazı boyutlarını araştırmıştır (2003). Fakat o dönemde yeni medya bağlamında sanal topluluklar merak uyandırdığından sanal topluluklarla ilgili literatürde başka çalışmalar da yer almaktadır. David Ellis, Rachel Oldridge ve Ana Vasconcelos'un (2004) *Annual Review of Information Science and Technology* dergisindeki *Community and Virtual Community* adlı makalesi buna eklenebilmektedir. Leah A. Lievrouw ve Sonia M. Livingstone'in (2002) derlediği *The Handbook Of New Media* kitabı ve yine Steven G. Jones'in (2002) derlediği bir kitap olan *Encyclopedia of New Media* adlı kitap da alandaki öncü araştırmalar arasında yerini almaktadır.

33. Ancak bu iyimser bakış daha sonra kaybolmuştur. Evgeny Morozov, John Foster ve Robert McChesney gibi düşünürlerin ağ bağlantılı teknolojilere yönelik coşkulu bakışı kaybolmuştur (Wellman, 2011: 17).

olarak ağ bağlantılı teknoloji çalışmaları geliştirilmiştir³⁴. Ayrıca iletişim bilimlerinin de dahil olduğu pek çok disiplin interneti merkeze koyarak farklı bir gündem belirlemiştir (Wellman, 2011: 21).

İnternet araştırmalarının ikinci aşaması, politika yapımcılar, ticari girişimciler ve akademisyenlerin internetle sistematik olarak ilgilendiği 1998 yılında başlamıştır. İnternetin kullanımının ve teknolojisinin yaygınlaştığı bu aşamadan sonra interneti tanımlamanın gereği ortaya çıkmış, bu tanımdan sonra 2000'li yılların başında internet kullanıcıları ve kullanımlar bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır³⁵. İnternet kullanımı arttıkça sahiplik, metin ve tüketici/kullanıcı ekseninde gerçekleştirilen araştırmalar artmıştır (Wellman, 2011: 18). Hem dünyada hem de Türkiye'de böylesi bir süreçten sonra ağ bağlantılı teknolojilerin ilgi çekici özellikleri gündelik hayatın bir parçası haline gelmiştir. Bir diğer deyişle internetin sihirbazları dünyasından interneti sıradan bir biçimde kullanan insanların dünyasına geçilmiştir. Öyle ki, artık özel bir şey olmaktan çıkıp sıradan insanların gündelik hayatında ihtiyaç duyulan bir teknoloji olmuştur. Bilgisayar bilimcilerden çok kitlelerin fayda sağlayacağı bir unsur haline gelmiştir. Bu gelişme sosyal medya uygulamalarının filizlenmesine ve bu uygulamaları kullanma isteğinin artmasına sebep olmuştur (Wellman, 2011: 20-21). Bundan sonraki süreçte sadece araştırmacılar değil Google ve benzer şirketler bu verinin ölçülebilirliğinden faydalanmıştır. Bu şirketler insanlık durumunu analiz edebilmek için de-

34. Yeni medyanın diğer medya, bilgi kaynakları ve hizmetleriyle yakınsaması hızla devam etmiştir. 1990'lardaki teknolojik yeniliklerin hızı 2000'lerde daha fazla iyileştirme ve uyarlamalara yol açmıştır. Ayrıca dot.com balonunun patlaması gibi büyük olayların sonucunda yeni medya sistemlerine yönelik ilgi radikalden rutine geçmiştir. Çalışmalar da bu doğrultuda yenilenmeye başlamıştır. Söz konusu çalışmalar birçok yönden geleneksel iletişim çalışmalarından farklılaşarak çevrimiçi dinamikleri incelemeye yönelmiştir. Daha önce izleyicileri, alımlamayı ve etkileri inceleyen araştırmalar, artık kullanıcıları ve kullanımları, etkileşimi ve karşılıklılığı hesaba katmaya başlamıştır (Lievrouw ve Livingstone, 2006: 1).

35. Lev Manovich'in ilgi çekici eseri *The Language of New Media* (2001), yeni medyanın uzun tarihini açıkça ortaya koyma noktasında ilklerden biridir (2001: 27). Ancak örnekler bundan daha fazladır. Lisa Gitelman ve Geoffrey B. Pingree tarafından ele alınan *New Media, 1740-1915* (2003) de bu konuda erken örneklerden birisidir. Bu çalışmada genel olarak yeni medya kelimesini duyduğumuzda çoğumuzun aklına bilgisayarlar ve dijital sistemlerin geldiğinden bahsedilmektedir. Bu doğrultuda bahsedilen teknolojiler en son iletişim ve bilgi sistemleri sınırını oluşturmaktadır (Gitelman ve Pingree, 2003: xii). Lisa Gitelman'ın 2006 yılında yayımladığı *Always Already New Media, History, and the Data of Culture* de yeni medyanın yeniliğine yönelik detaylı çıkarımlar barındıran bir çalışma olarak literatürde yerini almıştır (Gitelman, 2006).

vasa veri madenini bir laboratuvar olarak görülmüştür. Söz konusu bu yeni veri biçimi ile insanlar eşi benzeri görülmemiş bir doğrulukla takip edilmiş ve ölçülmüştür (Anderson, 2000).

Ayrıca, bu dönemde internet üzerinde kamusal tartışmaya olanak sağlayan çeşitli tartışma gruplarının veya sohbet odalarının siyasal, toplumsal ve kültürel yapıların demokratikleşmesi üzerine etkilerini inceleyen çalışmalar da yapılmıştır (Binark, 2005: 177). Bu dönemde ağ bağlantılı teknolojilerin veriye erişimde imkanları çoğalttığı da söylenebilir. Bu durum ağ bağlantılı teknolojilerin veriye erişimde daha demokratik uygulamalar sunduğu fikri ile bağlantılıdır. Araştırmacı veriye erişimde görece daha demokratik bir alan kazanmıştır denebilir (Ackland, 2013: 14). Söz gelimi enformasyon tüketimi kadar üretiminde de birtakım yeni olanaklar ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar bibliyografik kaynaklardan arama motorlarına, veri tabanlarından ikincil veri kaynaklarına, istatistiksel veri setlerinden çeşitli diğer çevrimiçi arşiv kaynaklarına genişletilebilecek veri kaynaklarını yararlanmışlardır (Hughes, 2012: xxii).

Ağ bağlantılı teknolojiler iletişim araştırmalarını araştırmacıların ilgilendiği veri söz konusu olduğunda nicelik ve nitelik olarak en üst düzeyde etkilemiştir. Fakat yeni medya araştırmaları geleneksel iletişim araştırmalarının yaptığı gibi genellikle medyanın işleyişi ile ilgili süreçleri göstermeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda yeni medya araştırmaları kapsamında kurumlar, endüstriler, izleyiciler, vb. düşünülmekte ve araştırılmaktadır (Dewdney ve Ride, 2006: 26). Örneğin, ana akım iletişim araştırmalarında olduğu gibi izleyici anlayışına etkileşimsel öğelerin eklenmesi sıradan iletişim ortamını değiştirmiş, kitle iletişimine yeni aktörler eklemiştir (Kaul, 2012: 1).

Bu noktada, ağ bağlantılı ortamlarda yer alan çok çeşitli oyunculara ait veriler analiz edilecek daha fazla veri anlamına geldiğinden, bu süreçte veri madenciliği gibi teknikler ile destekli teknolojik uygulamalar veriye erişimi daha mümkün hale getirmiştir (Mertia, 2020: 9). Veri toplama teknikleri ve büyük veriye erişim imkânı geliştikçe araştırmacılar büyük veri ve ağ bağlantılı teknolojilerin sunduğu imkanlar ile daha geniş ve derinlemesine analizler yapabilmeye başlamıştır. Yeni medya araştırmalarının ilk iki döneminde yer alan interneti anlamaya ve tanımlamaya yönelik araştırmalar yerini toplumsal dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına ve sosyal sorunların çözümüne yönelik önemli katkılar sunan büyük veri analizlerine bırakmıştır.

Bu süreçte büyük veri analizi ve veri madenciliği gibi teknikler, bilgi/enformasyonun giderek yaygınlaşması, geleneksel akademik değerlendirme modellerine meydan okuma ve açık kaynakların doğruluğunun payı vardır. Ayrıca ağ bağlantılı teknolojilerin bilginin değiş tokuşunu ve doğrulanmasını mümkün kılması ve artan araştırma maliyetlerini azaltmasının da bu süreçte payı vardır (Hughes, 2012: xxiii). Böylece kaynaklara erişim konusunda daha demokratik imkanlara ulaşan araştırmacılar geçmişin sınırlılıklarından kurtularak ağ bağlantılı olguları daha özgür bir biçimde araştırmışlardır.

Örneğin ağ bağlantılı teknoloji çalışmaları kapsamında ele alabileceğimiz Haewoon Kwak ve arkadaşlarının (2010) "What is Twitter, a Social Network or a News Media?" adlı makalesi veriye erişim konusunda geçmişle günümüz arasındaki farkı göstermektedir. Kwak'ın çalışması yayınlandığı günden bu yana 9142³⁶ kez alıntılanmıştır. Ayrıca bu çalışma 41,7 milyon kullanıcı tarafından atılan 106 milyon tweeti inceleyen büyük ölçekli bir sosyal ağ analizidir. Bu verilerin ağ bağlantılı bir teknoloji yardımı olmadan elde edilmesi için, tahmini güç bir zaman dilimine ihtiyaç duyulabilirdi. Nitekim 1940'larda radyo yayınlarının konularını el ile tek tek sayan Lazarsfeld ve meslektaşlarının öncü çalışmalarında böyle bir süreç işlemiştir. (Manovich, 2017: 58). Ancak günümüzde ağ bağlantılı teknolojiler sayesinde verinin daha kolay elde edilmesi dışında ele alınması gereken farklı konular da vardır. Araştırma yapmayı kolaylaştıran teknolojilere erişim çok önemli kolaylıklar sağlasa da insanların bıraktığı ağ bağlantılı izler farklı uygulamalar gerektiren bir araştırma evreni ortaya çıkarmıştır.

Bu ağ bağlantılı izler günümüzde insan davranışını anlamlı ve tahmin edilebilir kılmak için kullanılmaktadır. Nitekim izi kolay sürülebilen bu yeni medya verisi, veri toplama ve depolama tekniklerindeki son gelişmelerle birleştiğinde bir araştırma patlaması ortaya çıkmıştır (Howison vd., 2011: 772). Ancak veri tek başına bir şey ifade etmeyeceğinden bu verilerin ilişkisel doğasını anlamak önemli hale gelmektedir (Mertia, 2020: 9). Aksi halde kullanılan tüm teknolojik imkanlarla erişilen terabaytlarca ya da perabaytlarca veri anlamsız bir veri yığını olmaktan öteye gitmeyecektir.

Bu ilişkisellik gereği yeni medya araştırmalarını bilgisayarlı alanların araştırma pratiklerinden farklılaştırmaktadır. Yeni medya araştırma-

36. Bu rakam 16/06/2022 tarihine kadar olan süreci kapsamaktadır.

larında veri toplama pratikleri bir dereceye kadar bilgisayarlı³⁷ alanlar ile benzeşse de kapsamı çok daha geniştir. Buna göre, iletişim verisini de kapsayan kavramları ele alan çalışmalar çevrimiçi davranışı anlayabilmek için teori temelli hareket etmek durumundadır. Derinlemesine metodolojik tanımlama, istatistiksel analiz ve veri görselleştirmenin bir birleşimi şeklinde gerçekleştirilen araştırmalar literatür incelemesi ve tartışma bölümlerinden yoksundur (Freelon, 2014: 59-60). Söz konusu araştırmalar sosyal bir varlık olan insanın sosyal olarak inşa edilmiş ilişkilerini göstermede başarısız olabilir.

Tüm bunları ele alan artan sayıda çalışma, veri merkezde olacak şekilde yöntem ve veri toplama tekniklerini yeni bir bakışın gerekliliğini göstermektedir. Sadece elde edilen verinin teori ile bağının kurulması dışında ele alınacak türlü konular yer almaktadır. Gelişmiş veri toplama teknikleri ile elde edilen veriler sıradan insanlara ait verilerdir. Bu yüzden toplanan devesa miktardaki veriler ve ağ bağlantılı yöntemler ile araştırma süreçlerinde sağlanan görece kolaylık etik konusu tartışmayı gerekli kılmaktadır. Ağ bağlantılı platformlardan veri toplamada gelişen tekniklerin önemi burada görülmüştür. Ancak bu kolaylık farklı problemlere de yol açabilecektir. Bu yüzden araştırma etiği tartışmasına girmeden önce veri odaklı analize konu olan veriye yönelik neden hassas biçimde yaklaşılması gerektiğinin altını çizmekte fayda vardır.

Veri Odaklı Araştırmalarda Araştırma Etiğine İhtiyaç

Yapay Zekâ ve Makine Öğrenim Sistemleri destekli bilgisayarlı süreçlerin araştırmalarda yer alması ve büyük hacimli verilerin analiz edilmesinin mümkün hale gelmesi (Wu vd., 2020: 1-2), araştırmacıya birtakım kolaylıklar sağlamıştır. Ancak kolaylıkların yanında birtakım zorluklar da ortaya çıkmıştır. Bunlar, yeni medya araştırmalarında incelenen verinin bilgisayarlı oluşu ve araştırmacılar tarafından kolaylıkla erişilmesinden kaynaklı zorluklardır. Veri sahipliği konusu ise bu zorlukların temelinde yatmaktadır.

37. Ağ bağlantılı teknolojilerin yükselişi toplumla ilgili geleneksel pek çok verinin kitlesel olarak sayısallaştırılması ile sonuçlanmıştır. Sosyal bilimciler tarafından toplanan geleneksel veri kümelerinden farklı olarak bu yeni ağ bağlantılı kaynaklar genellikle geniş popülasyonlardaki sosyal ilişkilerin evrimi hakkında zengin ayrıntılar sağlar. Bilgisayarlı sosyal bilim de sosyal medya platformlarından, internette veya idari kayıtlar gibi diğer sayısallaştırılmış arşivlerden büyük veri kümelerine bilgisayarlı teknikleri uygulayarak insan davranışı teorilerini geliştiren disiplinler arası bir alandır (Edelmann vd., 2020: 2).

İnsanların kişisel verisine araştırma dahilinde kimin, nasıl erişilebileceği konusu, kişisel verilerin gizliliği kapsamında değerlendirildiğinde birtakım soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Ağ bağlantılı platformlarda paylaşılan kişisel veriler, kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişi ile ilgili her türlü bilgi anlamına gelir (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 1995). Buradan anlaşıldığı üzere, ağ bağlantılı ortamlarda yer alan verinin asıl sahipleri bireylerdir. Bireylerin ağ bağlantılı ortamlarda yer alan söz konusu kişisel verileri gizlidir.

Gizli olan bu verileri işleyenlerin ve sonrasında anlamlı hale getirenlerin, veri gizliliğini gözeticek şekilde hareket etmesi gerekir. Kişisel verilerin gizliliği gözetilmediğinde, veri sahibi bireylerin veri gizliliği ihlal edilmiş olur. Bu ihlalin gerçekleşmemesi için risk doğuran faktörlerin belirlenmesi ve buna göre davranılması gerekir. Ağ bağlantılı ortamlarda yer alan verinin insan özneye ait ve özel olduğu bilinmelidir. Bu yüzden, bu veriye kamusal bir veri biçiminde değil, özel veri olarak yaklaşılması gerekir. Veri güdümlü bir araştırma yaparken, içeriğe erişimde bazı kuralların belirlenmesi riskleri azaltabilir.

Çalışmanın amacını ve çalışmaya katılanların hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak, risk doğuran faktörlerin önüne geçilebilir. Aksi halde, hassas özneler ile gerçekleştirilen bir çalışmada, araştırma öznesinin verisinin izi takip edilebilir ve potansiyel zararlar ortaya çıkabilir. Bu zararların ne olacağını tahmin etmek ise çoğunlukla mümkün değildir. Vakıa temelli düşünülebilecek bir biçimde, bireylerin zarara uğrayabileceği sayısız senaryo vardır. Örneğin, hassas bir öznenin kimliğinin izinin sürülebilir bir biçimde verilmesi, o kişinin ayrımcılığa, eşitsizliğe uğramasına ve dışlanmasına sebep olabilir. Bu yüzden, veri güdümlü bir analizde, araştırmacı verileri saklarken, analiz ederken ve bulguları sunarken potansiyel riskleri hesaplamalıdır (Markham ve Buchanan, 2012). Aksi halde özneler zarara uğrayabilir.

Araştırmacının ilgili riskleri göz önünde bulundurarak hareket etmesi, kişisel verilerin ağ bağlantılı ortamlarda büyük bir alanı kapladığı düşünüldüğünde zorlayıcı olabilir. Çünkü ağ bağlantılı bir toplumda, gündelik yaşamın ağ bağlantılı bir biçimde devam edebilmesinde kişisel veriler hayati önemdedir. Bu önem hem bireylerin ağ bağlantılı toplumda var olabilmesi hem de veriye ihtiyaç duyanların arzularından ileri gelmektedir. Bu yüzden ağ bağlantılı toplumun verileştirilmiş dünyası, veri ile etik davranış arasındaki dengeyi düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

Verileştirmenin veriyi kişisel değil de kamusal bir mal olarak görmesini aşmak, etik bir bakış ile mümkün olabilir. Çünkü ağ bağlantılı toplumda veri aleni bir biçimde kullanılabilir. Bu yolla şirketler veriden değer üretirler. Yeni medya araştırmacılarının da araştırmalarında veriye erişilebilir ve aleni bir biçimde yaklaşması söz konusu olmaktadır. Böyle bir durumda araştırma öznesi zarara uğrayabilir. Bu nedenle yeni medya araştırmalarına etik bir bakış gereklidir.

Ağ bağlantılı veri çevremizin yanı sıra özel ve kamusal yaşamımızın tüm evrelerini kapsamaktadır. Genellikle kişisel olan ve büyük veri ile bağlantılı daha fazla verinin kapsamlı kullanımı kişilerin seçimlerini şekillendirmek, kararlar almak ve (MÖS, YZ ve algoritmalarla) bunları analiz etmede kullanılmaktadır. İnsan öznenin bu süreçlere katılımının kademeli olarak azaltılması ve otomatik bir biçimde gerçekleşen gözetim, adalet, sorumluluk ve insan haklarına saygı gibi acil sorunları ortaya çıkarmaktadır (Floridi ve Taddeo, 2016: 2).

İnsanların ağ bağlantılı teknoloji kullanımı sonucu ortaya çıkan veri, verinin sahibine eşitsizlikçi ve zarar üretici sonuçlar doğurabilir. Bireyin geride bıraktığı veriyi, araştırmasında aleni bir biçimde kullanan araştırmacı araştırma kaynaklı zararlara yol açabilir. Bu yüzden araştırmasında ağ bağlantılı ortamlardan elde edilen veriyi kullanan araştırmacı tüm riskleri hesaba katarak hareket etmek durumundadır. Ancak teknoloji üretkenlerin ve o teknolojiyi kullanarak araştırma yapanların kişisel veriyi korumaya yönelik gereken hassasiyeti gözetmediği söylenebilir. Hem teknolojinin kişisel verileri korumaya yönelik tasarlanmaması, hem de araştırmacıların bu konudaki yaklaşımları farklı coğrafyalarda yanlış uygulamalar kaynaklı zararları arttırmaktadır. Üstelik ağ bağlantılı platformların sahipleri mevcut durumun iyileştirilmesi, kullanıcıların korunması veya bilgilendirilmesi konusunda isteksiz davranmaktadır (Nissenbaum, 2010; Gangadharan, 2017: 597). Aksine bu tür teknolojilerin geliştirildiği ve yaygın kullanımda olduğu Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gibi kötü verilerle desteklenen kötü algoritmik modeller kaynaklı ayrımcılıklar ortaya çıkmaktadır³⁸. Yanlış sınıflandırmalar, aşırı hedefleme, engeller ve hatalı tahminler yüzünden tarihsel olarak marjinalleştirilmiş gruplar giderek daha fazla zarar görmektedir.

38. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapay zekâ tabanlı bazı yüz tanıma teknolojileri cinsiyet ve ırka dayalı ayrımcılığa neden olmuştur. Bu teknolojilerin geliştirilmesi sürecinde ilgili veri tabanlarında erkek egemen verilerin yer alması ve algoritmaların bu yönde eğitilmesi açık tenli erkeklerde hata yapma oranını %0,8'e, koyu tenli kadınlarda ise %34,7'ye çıkarmıştır (Hardesty, 2018).

Önyargılı, ırkçı, cinsiyetçi vb. eşitsizliklerin ve zararların önlenmesi için pek çok kişi adil, hesap verebilir ve şeffaf sistemlerin olması gerektiğini iddia etmektedir (Gangadharan ve Niklas, 2019: 882). Böylesi kötü tasarlanmış sistemlerin eşitsizlikçi ve zarar üretici sonuçları ortadayken, araştırmacıların bu sistemlerden faydalanması veri gizliliğiyle ilgili endişeleri katlamaktadır. Bu yüzden araştırmacı ilgili sistemlerin kişisel veri gizliliği riskleri barındırdığını bilerek hareket etmelidir. Araştırmacının kişisel verinin gizliliğiyle ilgili riskleri en aza indirmesinin yolu ise etik yaklaşımdan geçmektedir.

Ağ bağlantılı teknolojilerde etik ve veri gizliliği gibi tartışmaların bundan daha fazlasını gerektirdiği açıktır. Özellikle gözetleme gibi skandallar teknolojik alanlarda etik uygulamaların önemini daha da görünür hale getirmektedir. Teknoloji şirketleri de kendi bünyelerinde dijital teknolojilerin uzun vadeli etkilerini vurgulamakla birlikte, etik kaygıların teknik süreçlere nasıl dâhil edilebileceğine dair çok az girişimde bulunmaktadırlar. Bu yaklaşımlar etiği, CEO'lar tarafından geliştirilecek ve tasarımcılar tarafından uygulanacak tepeden tırnağa bir dizi emir olarak ele almaktadır. Aksine teknoloji şirketleri veri kullanımında etik bakış açısını içselleştirmelidir (Amrute, 2019: 57). Fakat günümüzde işleyiş böyle olmadığı gibi teknoloji devlerinin yetkilileri bu durumu gizleyici bir biçimde aktarmaya ve meşrulaştırmaya çalışmaktadır³⁹.

39. Bu durumu somut bir örnek ile ele almak daha yerinde olacaktır. Google'ın her yıl düzenlediği Zeitgeist Konferansı için 2013'ün Mayıs ayında İngiltere'nin Hertfordshire şehrindeki Grove Hotel'e 200 seçkin konuk davet edilmiştir. Bu toplantıya alandan seçkin pek çok konuşmacı katılabildiği gibi, pek çok devlet yetkilisi de hazır bulunmaktadır. Söz konusu toplantı Google CEO'su Eric Schmidt'in teknolojinin özgürleştirici gücüne adanmış şarkı ile açılmıştır (Bridle, 2020: 246-247). Bu noktada Schmidt (2013): "belki siyaset yapma biçimimiz yüzünden, belki medyanın işleyiş biçimi yüzünden... Bir şeyleri gözden kaçırmıyoruz galiba. Yeterince iyimser olamıyoruz... Oysa hem Google'da hem de küresel ölçekte insanlık adına oldukça olumlu gelişmeler yaşanıyor; inovasyonun doğal seyrine güvenmeli, ileride ne olup biteceği konusunda daha iyimser olmalıyız." Bu konuşmanın ardından gelen tartışma oturumunda, ironik bir biçimde George Orwell'in 1984 adlı romanından hareketle sorulan kendince ütöpik bir soruya cevap verirken, teknolojinin dünyayı nasıl daha yaşanabilir hale getirdiğini cep telefonlarının kullanımının yaygınlığı ile anlatmaya çalışmıştır (Bridle, 2020: 247). Savunması şu şekildedir (Schmidt, 2013): "İnternet çağında sistemli kötülük uygulamak çok çok daha zordur; bakın size bir örnek vereyim. Ruanda'daydık, 1994 yılında, orada yaşananlar korkunç... aslında soykırımdı. Dört aylık bir süre zarfında palalarla 750.000 insan öldürüldü; bu insan öldürmenin korkunç, çok korkunç bir yoludur. Planlama gerektirir. Bu planların yazılmasını gerektirir. 1994'te herkesin bir akıllı telefonu olsaydı bunu yapmak imkânsız olurdu bana sorarsanız; insanlar orada neler olup bittiğini anında fark ederdi.

Bu tür gelişmeler çözümlerden daha fazla sorunlara neden olmaktadır. Etik ve YZ/MÖS etrafındaki tartışmaların tonunu belirleyen bu ifadeler, yeni çatışmalar üretirken aynı anda mevcut gerilimleri de görünmez kılmaktadır. Ayrıca teknolojileri tasarlayanlar YZ/ MÖS etiği alanını nasıl tartışmamız ve uygulamaya koymamız gerektiğine de müdahil olmaktadır. Aksi bir durumda ise sorunlu olan etik meseleyi yumuşatmaya girişmektedirler (Greene vd., 2019: 2123). Etiğe yönelik bakışı, teknolojileri tasarlayanların yönetimine bırakmamak için etik konusuna daha geniş bir perspektiften bakmak gerekmektedir. Mimi Onuoha'nın (2018) tanımladığı gibi, bu tehdit sadece yeni eşitsizlikler yaratabileceği için değil, mevcut olanları gizleme ve büyütme gücüne sahip olduğu için de endişe vericidir. Akademi, endüstri ve hükümetteki uzmanlara göre ilgili teknolojiler kontrol edilmezse ayrımcılık üretme olasılıkları hayli çoğalabilecektir. Aynı zamanda, bu araçlara eleştirel olmayan bir yaklaşım geleneksel ayrımcılık türlerini yaşatma riskini de taşımaktadır (Hoffmann, 2019: 900). Bu yüzden söz konusu süreçlerin ortaya çıkardığı yeni ortam ele alınırken kötü sonuçları göz önünde bulundurulmalıdır.

Bunlara ek olarak bunun gibi süreçler bir *veri şiddeti (data violence)* de doğurabilir. Bu şiddet mühendislik kazaları, veri toplamak ve bunları yorumlarken algoritma kullanımı gibi süreçlerde gerçekleşebilir. Dünyadaki fiziksel şiddet gibi, bu tür veri şiddeti⁴⁰ dolaylı ve açık bir şekilde zararlı ve hatta ölümcül sonuçlara yol açan seçimlerin sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir (Hoffmann, 2018). Böylelikle bu tür süreçlerin sonucunda dolaylı ve açık bir şekilde zararlı ve hatta ölümcül sonuçların

Planlar sızdırılırdı. Birileri çözerdi; birileri bu korkunç katliamı önleyecek bir tepki ortaya koyardı”.

James Bridle ise soykırım yaşanabileceği ile ilgili bilginin haftalar, hatta aylar evelden ABD, Fransa ve Belçika gibi bölgedeki eski sömürgeciler tarafından edildiğini belirtmektedir. Ayrıca bölgede çok sayıda STK, elçi ve diğer personeller, hatta Birleşmiş Milletler'in personelleri de yer almaktaydı ancak yaptıkları tek şey geri çekilmek olmuştur. İstihbarat personelleri de tehditlerin ve ölüm ilanlarının yer aldığı radyo yayınlarını sadece takip etmişlerdir. ABD ise soykırımın gerçekleştiği sırada elinde olan verileri yıllarca inkâr etmiştir. Ancak 2012 yılında, Ruanda'daki katliamın sorumlularından birinin ABD'de görülen davasında savcılık, soykırımın bütün seyrini gösteren yüksek çözünürlüklü uydur fotoğraflarını mahkemeye sunmuştur. Bu fotoğraflarda her şey tüm açıklığı ile görünürken, toplu mezarlar ve sokaklardaki cesetler de net bir şekilde görünmektedir (2020: 247-248). Bridle'dan yola çıkarsak meselenin teknoloji meselesi olmadığı ortadadır. Bu durumu çokça verinin şiddeti önleyemediğine bir kanıt olarak sunabiliriz. Ayrıca Schmidt'in dediğinin aksine çokça veri yeni bir şiddet biçimi doğurmuştur.

40. Veri şiddeti Dean Spade'in yönetsel şiddet kavramından esinlenen bir terimdir (Hoffman, 2018).

ortaya çıkamayacağıının garantisini bulunmamaktadır (Center For Public Philosophy, t.y.).

Öyle ki, verinin merkezde olduğu eşitsizlik, ayrımcılık ve şiddet gibi sonuçlar artık hayatlarımıza eşlik eden tüm veri tabanlı sistemlere ulaşmaktadır. İzleme ve alışveriş alışkanlıklarımız, sağlık takibimiz, finansal bilgilerimizin tümü, üçüncü şahıslar tarafından kullanılmak için hazırda beklemektedir (Hoffmann, 2018). Verinin insanlık için doğru amaçlar uğrunda kullanılabileceğini de burada belirtmek gerekmektedir. Yönetilemez pek çok sürecin çözümünde verinin etkili bir unsur olarak kullanılabilmesi bilinmektedir. Tam da bu yüzden veri, veriye sahip olmak isteyenlerin amacını meşrulaştırmak için günümüzde belirsizliği ve kontrol eksikliğini ortadan kaldırmayı vaat edenlerin hakimiyetindedir (Andrejevic, 2019: 9). Veri yapılarının ve kümelerinin ne yönde kullanılabilmesine yönelik söz söylenebilecek bir ortamdan şu an için uzağız. Bu durumda verinin iyi niyetli ellerde iyiye, kötü niyetli ellerde ise kötüye kullanılabilmesini söylemek gerçekçi bir yaklaşımdır.

Nitekim, Luke Stark'ın (2019: 50) atom bombasının yapımında kullanılan plütonyum ile YZ ve yüz tanıma sistemleri arasındaki benzerliğe dikkat çekmesi tehlikenin boyutunu ortaya koymaktadır. Günümüzde plütonyumun askeri olmayan kullanımları çok azdır. Plütonyum, nükleer enerjinin bir yan ürünü olarak üretilir ve nükleer atıkların ana bileşenidir. Küçük miktarlar halinde uzay sondaları gibi özel bilimsel aletlerde de bir güç kaynağı olarak kullanılmaktadır. Plütonyum yalnızca son derece uzmanlaşmış ve sıkı bir şekilde kontrol edilen kullanımlara sahiptir ve çoğalmasına izin verilirse farklı ellerde kötü sonuç doğurabilecek kullanımları olabilmektedir. Başka bir deyişle Plütonyum, dijital yüz tanıma gibi veri odaklı teknolojiler için uygun bir materyal metaforudur. Toplum sağlığı için lanetlenmiş ve sonuç olarak büyük ölçüde kısıtlanması gereken bir şeydir. Eğer yaygın bir biçimde kullanılırsa sosyal varlıklar olarak hayatlarımız için etkisi o kadar toksik olur ki pek çok risk ortaya çıkabilir (2019: 1-5).

Ağ bağlantılı teknoloji kullanımında, etik kaygıları ve insani değerleri ön plana koyan araştırmacılar için teknolojiye insan odaklı yaklaşım kaçınılmaz görünebilir. Ancak Silikon Vadisi gibi geliştiricilerin olduğu yerlerde durum böyle değildir (Weigel, 2018). Üstelik etik kaygıları ikinci plana atanlar sadece teknoloji geliştirenler değildir. Bazı araştırmacılar etiğe yaklaşım konusunda teknoloji geliştiriciler gibi davranmaktadır. Karl Popper, 1968 yılında Viyana Uluslararası Felsefe Kongresi'nde

“Bilim Adamının Ahlâki Sorumluluğu” nun bir “örtmece” den ileriye gidemeyeceğini belirtmiştir (Popper, 1970: 330). Nitekim bu yaklaşımın ortaya çıkardığı somut çıktıları araştırma etiği literatüründe bulmak mümkündür.

Veri güdümlü analizde kullanılan bireylerin verileri ile ilgili etik kararlar alabilmek için verinin teknik özelliklerinin etikle birlikte düşünülmesi gerekir. Veri güdümlü analize ihtiyaç duyanların⁴¹ mevcut amaçları için bu tartışma bir şekilde önlenebilir. Ancak veriye etik yaklaşımın tartışılmasının bir şekilde engellenmesi konunun önemsiz olmasından kaynaklanmamaktadır. Buradaki eksiklik, eşitlikçi normların, algoritmik sistemlerin neden ve ne zaman toplumsal, ekonomik ve eşitsizlikçi olarak açık şekilde değerlendirilebileceğine dair ortak bir bakış açısının olmamasından kaynaklanmaktadır (Binns, 2018: 5-6). Bu yüzden veri etiği gibi kavramları geliştirebilmek ve bunu internet araştırmalarında uygulamak için ortak akla ihtiyaç duyulmaktadır.

Veri şiddetinin doğduğu yerlerde, kurumsal düzeyde sembolik etik kaygıların olduğu göz önünde bulundurulduğunda katedilmesi gereken çok mesafe olduğu görülmektedir. Konuyu teknik süreçlere indirgemek veri güdümlü analizde bazı noktaların eksik kalmasına neden olabilir. Bu yüzden yeni veri etiğinde bir sosyal teori anlayışının benimsenmesi zorunluluktur. Sosyal teori bu noktada gündelik yaşamımızın ayrılmaz bir parçası olan ağ bağlantılı teknolojilerin insani ve doğal yönüne dikkat çekecektir. Bu da göstermektedir ki konunun özünde şu anda gerçekleştirmediğimiz ağ bağlantılı pratiklerden fazlası yer almaktadır. Bu yüzden veri güdümlü analizde insanı merkeze almak ve buna göre davranmak etik pek çok ihlalin ortadan kalkmasına katkı sağlayacaktır. Böylelikle etik ihlallere neden olabilecek süreçler karşısında insan özneye koruyucu bir kalkan oluşturulabilecektir. Yeni medya araştırmalarında araştırma etiği konusu da bu süreçler ile bağlantılı düşünülmelidir. Özellikle insan öznesinin verilerinin mahremiyetine zarar verilmesinin ve veri şiddetine maruz kalmasının önüne geçebilmek için böyle bir anlayış şarttır.

41. Amy Webb'e (2019: 2) göre dünya genelinde dokuz teknolojik dev bulunmaktadır. Bunlar ABD'de Google, Amazon, Apple, IBM, Microsoft, Facebook ve Çin'de Baidu, Alibaba ve Tencent olarak sıralanmaktadır.

Yeni Medya Araştırmalarında Araştırma Etiği

İnternet, sosyal bir olgu, araç ve aynı zamanda bir araştırma alanıdır. İnternet terimi, başlangıçta, bilginin merkezi olmayan iletimini mümkün kılan bir bilgisayar ağını tanımlamaktaydı. Ancak şimdi terim; sayısız teknoloji, cihaz, kapasite, kullanım ve sosyal alan için bir şemsiye görevi görmektedir. İnternetin mümkün kıldığı etkileşim ve bilgi aktarım türleri çeşitlilik gösterdiğinden, araştırmacılar kavramı bireysel çalışmalarda daha dar bir şekilde tanımlamanın gerekliliğine işaret etmektedir. Ancak interneti ele alan çalışmaların tüm akademik disiplinleri kapsadığı gerçeği alanın ne kadar geniş olduğunu da gözler önüne sermektedir. Alanın genişliğine rağmen bir yeni medya araştırmasında nelerin yapıldığına dair bazı çerçeveler çizmek gerekebilmektedir. Buna göre bir yeni medya araştırması kapsamında genellikle şunlar yapılmaktadır (Markham ve Buchanan, 2012: 3-4):

- a) Çevrimiçi görüşmeler, anketler, arşivleme veya otomatik veri kazıma araçları yoluyla veri toplanır.
- b) İnsanların interneti nasıl kullandığı ve internete nasıl eriştiği incelenir. Bu incelemede sosyal ağ sitelerine, web sitelerine, bloglara, oyunlara, sanal dünyalara veya diğer çevrimiçi ortamlara veya bağlantılara katılım sağlanarak etkinlikler incelenir ve gözlemlenir.
- c) İnternet aracılığıyla veri bankalarından ve depolarından elde edilen veri kümeleri veri işleme ve analizine tabi tutularak araştırma gerçekleştirilir.
- d) Yazılım, kod ve internet teknolojileri incelenir.
- e) Sistemlerin, arayüzlerin, sayfaların ve öğelerin tasarımı veya yapıları incelenir.
- f) Web ve/veya internet ile kolaylaştırılmış görseller, yazılar ve medya formlarını incelemek için görsel ve metinsel analiz, göstergebilimsel analiz, içerik analizi veya diğer analiz yöntemleri kullanılır.
- g) Hükümetler, endüstriler, şirketler ve askeri güçler tarafından internetin büyük ölçekli üretimi, kullanımı ve düzenlenmesi incelenir.

Ağ bağlantılı bir ortamda inceleme yapmak farklı pek çok şekilde gerçekleşebilir. Özellikle internete farklı alanlardan ilgi gösterilmesi buna neden gösterilebilir. Alanın genişliği, farklı disiplinlerden çok sayıda araştırmacı anlamına geleceğinden bu alanda yapılan araştırmalar araştırmacıların farklı ön kabullerinden de etkilenebilir. Bu yüzden ağ bağlantılı teknolojilerin yeni medya araştırmalarına getirdiği pek çok sorundan bahsedilebilir. Özellikle etik konusu yeni hassasiyetlerle birlikte

düşünülmeye başlanmıştır (Markham ve Buchanan, 2012: 3). Araştırma etiğine yönelik ağ bağlantılı teknoloji temelli bir bakış genel olarak araştırma yöntemleri, etik, teknoloji, internet veya çevrimiçi teknolojiler hakkında bütüncül ve evrimsel olarak düşünmeye ihtiyaç duyar (Buchanan, 2011: 83).

Araştırma etiği söz konusu olduğunda tek bir teknolojik cihaz yerine sürekli yeni öğeleri kapsayacak bir düşünüş içerisinde girmenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ağ bağlantılı teknolojilerin bağlamları, kategorileri ve deneyimleri sürekli değişmektedir. Söz konusu dönüşüm gündelik yaşamın pratiklerini değiştirdiğinden, araştırma etiği konusunda yeni öğelerin düşünülmesi gerekmektedir. Nitekim ağ bağlantılı araştırmaların uygulandığı da buna paralel olarak değişmektedir. Günümüzde ağ bağlantılı teknolojilerin kullanımı ve araştırmacıların bu kullanımları araştırma biçimleri etik bakımdan güncel uygulamaların gerekliliğine işaret etmektedir. Akademik çevrelerde süren tartışmalar mevcut ilkelere yeni koşullara göre güncellenerek dönüşen bağlamların dikkate alınmasına dikkat çekmektedir (Markham ve Buchanan, 2012: 4).

Dönüşen bağlamların dikkate alınmaması kaynaklı etik sorunların yer aldığı çalışma örnekleri literatürde yer almaktadır. 2000'li yılların başında çevrimiçi araştırma bir dizi yeni mekânda (e-posta, sohbet odaları, web sayfaları, çeşitli anlık mesajlaşma biçimleri vb.) gerçekleştiğinden araştırmacılar geçmiş etik kılavuzlarda yer almayan etik ikilemler ile karşı karşıya gelmiştir (Ess, 2002: 2-3). Nitekim bazı yeni medya araştırmalarındaki etik ihlaller, bu ikilemlerin görünür olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmacılar bu yeni ortamı araştırırken etik dışı bazı uygulamalarda bulunmuşlardır. Lindsay Van Gelder'in 1985 yılındaki *The Strange Case of the Electronic Lover* adlı çalışmasında ortaya çıkan etik ihlaller bu konudaki ilklerdendir. Bu çalışmada bir erkek psikiyatrist, CompuServe'in CB kanalında iki yıl boyunca kendisini internette yoğun sempatik arkadaşlıklar ve bazı romantik ilişkiler kuran, ciddi derecede engelli bir kadın olan "Joan" olarak sunmuştur. Joan ile uzun süreli ilişkileri nedeniyle diğer bazı engelli kadınların hayatlarında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Erkek psikiyatristin maskesini düşüren sonuç, ilgili kadınların birçoğu için son derece travmatik olmuştur. Burada etik olarak riskli olan, yanlış beyanda bulunulmuş olunmasıdır. Bu eylem sonucunda da katılımcılarda kalıcı bir aldatılma hissi ve büyük olasılıkla çevrimiçi ortamlarda gerçekleşecek anlamlı ilişkilere girme konusunda bir isteksizlik oluşmuştur (Van Gelder, 1985). Bir diğer örnek olarak 1993 tarihli bir Village Voice makalesinde Julian Dibbell'in LambdaMO-

O'daki bir "siber tecavüz" olayını biraz ayrıntılı olarak anlatması gösterilebilir. Burada yalnızca kadın kurbanın duygusal travmasını değil, aynı zamanda böyle bir eylemin sanal topluluktaki yansımalarını da detaylandırmıştır. İnternetteki salt metinsel bir betimlemenin kurban üzerinde çok az etkisi olacağı, tüm dehşetleri ve sonuçlarıyla gerçek dünyadaki bir tecavüze çok daha az benzeyeceği yönündeki yaygın anlayışın aksine, saldırının kurbanı gerçek gözyaşları dökmüş ve bu olay daha büyük bir topluluk tarafından izlenmiştir. Böylelikle söz konusu çalışmada anonimleştirme ve mahremiyet göz ardı edilmiştir (Dibble, 1993).

Marty Rimm'in 1995 yılındaki çalışması da etik ihlaller konusunda dikkat çeken bir araştırmadır. *Time Magazine* adlı dergi internette pornografi hakkında bir araştırma projesini kapak yazısı olarak sunduğunda bu durum insanların dikkatini çekmiştir. Ancak bu ilgi *Time* editörlerinin umduğu doğrultuda olmamıştır. Hikâye, Georgetown Law Journal'da yayımlanan Carnegie Mellon Üniversitesi'nden bir lisans öğrencisinin "cyberporn" adlı projesinin sonuçlarını içermiştir. *Time*'de yayımlanan bu kapak çalışmanın, araştırma etiği ve sayısız açık etik riski görmezden geldiği gerçeği gözler önüne serilmiştir. Çalışmada gerçekleştirilen etik ihlallerin sayısı birden fazladır. Bunlardan ilki araştırmacıların verileri nasıl topladığının belli olmayışıdır. Ekip, üniversite bilgisayar sisteminde yer alan 4227 kullanıcının Usenet okuma alışkanlıkları hakkında veri toplamıştır. Ancak bu eylemin nasıl gerçekleştirildiği ve kullanıcıların gizliliğine ne olduğu belli değildir. Üstelik bu kullanıcıların çoğunun pedofili olma ihtimali söz konusudur. Bu yüzden hassas özne grubu içerisinde yer almaktadırlar. Fakat araştırmacıların araştırma öznelerinin verileri ile ilgili ne kadar hassas oldukları ve üçüncü kişiler ile bunları paylaşıp paylaşmadıkları bilinmemektedir. Bir başka ciddi etik ihlal ise Rimm ve ekibinin veri toplamayı dahi aldatıcı bir şekilde gerçekleştirmesidir. Çalışmada ekipten birileri pornografik içeriğin listesini yapmak adına sisteme misafir ya da kullanıcı girişi yaparak pusuculuk yöntemi ile veri toplamıştır. Muhtemelen en korkunç etik ihlal ise, çalışma için federal fon almada Rimm'in çalışmasının Adalet Bakanlığı'nın dikkatini çekmesi olmuştur. Bakanlık Rimm'in çalışmasını kendi alanı ile bağlantılı gördüğünden hibe kaynaklarını daha etkin bir şekilde tahsis etmede yardımcı olmuştur (Rimm, 1995). Bunun gibi örnekler alandaki erken etik endişeleri ve internet tabanlı toplulukların çevrimiçi etkileşimi üzerine yapılan araştırmalarda ortaya çıkabilecek potansiyel zararları gündeme sokmuştur.

Günümüzde ağ bağlantılı arşiv taramaları, sosyal medya, çevrimiçi forumlar, iz etnografisi, metin madenciliği veya etkinlik izlerini kullanarak araştırma yapan binlerce çalışmada buna benzer etik risklerle karşılaşılabilir. Bu tür çalışmalarda kullanılan kamuya açık, yaygın ve büyük verinin birçok biçimi, temel araştırma etiği ilkelerinin geleneksel tanımlarına yönelik zorluklar doğurmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki araştırmalar 30 yılı aşkın bir süredir, tıp ve psikolojideki etik ihlallere yanıt olarak yazılan Belmont Raporu'nda belirlenen ilkeler tarafından yönetilmektedir. Bu raporda yol gösterici üç ilke; araştırma katılımcılarına saygı, fayda ve katılımcı seçiminde adalet yer almaktadır. Yine ABD'de Ortak Kural⁴² (Common Rule) olarak bilinen rapora dayalı mevzuat, federal fon alan ABD üniversite kampüslerinde araştırma etiğini denetleyen kurumsal inceleme kurullarının oluşturulmasında bu ilkeleri temel almıştır (Martin, 2007: 321; Vitak vd., 2016: 942).

Ancak söz konusu ilkelerin varlığına rağmen, ağ bağlantılı teknolojilerin mümkün kıldığı araştırma verilerinin kolay erişilebilirliği, neyin kamusal neyin özel olduğu konusu kaynaklı mevcut etik sorunlar devam etmektedir. Bu nedenle, araştırma öznelerinin özerkliğine saygı duymak, olası zararlardan kaçınmak, kişisel verilerin gizliliği ve verileri korumakla ilişkili etik araştırma yürütmenin temel tartışma konuları son derece günceldir. Ayrıca, yeni ağ bağlantılı ortamlar bağlamında bu konuların daha fazla tartışılmasına ihtiyaç vardır (Kantanen ve Manninen, 2016: 86).

Ancak genel olarak herhangi bir akademik araştırmada uygulamaya konan araştırma etiği hakkındaki görüşler hakkında uzlaşmaya varılmamıştır. Örneğin, faydacılık, bir eylemin ürettiği toplam mutluluk veya acının miktarını tahmin ederek bir eylemin ahlâklılığını hesaplamaya çalışırken, deontoloji, sonuçlarına bakılmaksızın belirli eylemleri ahlâksız veya ahlâki olarak görebilmektedir. Bu tutumların her ikisinin de yeni medya araştırmalarında görüldüğü söylenebilir. Tutumların farklılığı, araştırmacıların çalışmalarında yer alan araştırma öznesinin gizliliği hakkındaki pratiklere yansımaktadır.

42. Amerika Birleşik Devletleri'nde Belmont Raporu'na dayanan ve Ortak Kural olarak bilinen müteakip mevzuat, federal fon alan ABD üniversite kampüslerinde araştırma etiğini denetleyen KEK'lerin oluşturulmasında bu ilkeleri temel almıştır (Vitak vd., 2016: 942).

Faydacı görüşü benimseyenler, ele aldıkları verilerle kendilerince iyi sonuçlara ulaştıklarında veri gizliliğine yönelik belirli müdahalelere izin verebilmektedir. Deontolojik açıdan bakıldığında ise araştırmada gizliliğin belli bir düzeyi muhakkak sağlanmalıdır. Araştırmaya konu olan öznelerin bilgilendirilmiş onamları alınmadan bir çalışma yürütülmemesi buna örnek gösterilebilir (Jouhki vd., 2016: 76). Bilgilendirilmiş onam almak, bir araştırmada gizliliğin tamamen sağlanmasını garanti etmese de, araştırmacının etiğe yaklaşımının bir göstergesi olabilir.

Yeni medya araştırmalarında, veri toplama ve analiz süreçlerinde etik standartların ve yaklaşımların duruma göre uyarlanması gerekmektedir. Araştırmacıların, çalışmanın her aşamasında katılımcıların haklarını ve gizliliğini korumaya özen göstermeleri, etik araştırma uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle, bilgilendirilmiş onam süreci ve veri gizliliği konusundaki yaklaşımlar, araştırmacıların etik duruşlarını yansıtmakta ve araştırma öznelerinin korunmasını sağlamaktadır. İnsan öznelerin korunmasının temel aracı olarak bilgilendirilmiş onam, katılımcıların araştırmaya gönüllü olarak, ilgili riskler ve faydalar hakkında yeterli bilgiyle katılmaları anlamına gelir. Bilgilendirilmiş onam sağlanması, tipik olarak araştırmacının araştırmanın amacını, kullanılan yöntemleri, araştırmanın olası sonuçlarını ve ayrıca katılımcıların karşılaşabileceği ilişkili riskleri veya zararları açıklamasını içerir.

Süreç, katılımcıya bu konularla ilgili kısa ve öz bir şekilde açık ve anlaşılır açıklamalar sağlamayı, bunları dikkate almak ve onay vermeden önce araştırmanın herhangi bir yönü hakkında bilgi almak için yeterli fırsat sunmayı ve araştırma öznesinin katılmaya zorlanmadığını garanti etmeyi içerir. Geleneksel araştırmalarda rıza alma, genellikle sözlü veya yazılı olarak, araştırmacının belgeyi gözden geçirdiği yüz yüze bir toplantıda, telefon görüşmeleri, posta yoluyla gönderilen belgeler, faks veya video yoluyla yapılmaktadır. En önemlisi, bilgilendirilmiş onam ideal "süreç" ve anlayışın doğrulanması üzerine inşa edilmiştir ve bu nedenle araştırmacılar ve katılımcılar arasında sürekli bir iletişimsel ilişki gerektirir.

İnternetin araştırma için hem bir araç hem de bir mekân olarak ortaya çıkması, bilgilendirilmiş onama yönelik bu geleneksel yaklaşıma zorluklar getirmiştir. İnternet araştırmasının çeşitli biçimleri, onay sürecine farklı yaklaşımlar gerektirir. Bu yüzden, mekâna bağlı olarak bazı standartlar ortaya çıkmıştır (özel bir Facebook grubuna karşı

çevrimiçi bir anket onamı gibi) (Buchanan ve Zimmer, 2021). Bu durum, araştırmacıların araştırma etiğine yaklaşımının vaka ve etik yaklaşım temelli değişime uğrayabileceğini göstermektedir.

En temel etik yaklaşım adımı olan bilgilendirilmiş onamın duruma ve araştırmacıya göre değişen uygulaması, etik karar almada çoklu karar verme çerçevelerinin olduğuna işaret etmektedir. Bu çeşitlilik, araştırmacıların etik standartları her duruma uygun şekilde uyarlamalarını gerektirir, böylece katılımcıların hakları ve gizliliği her zaman korunmuş olur.

Görüldüğü üzere etik kaygılar, yalnızca değerler ve çıkarlarla ilgili bariz çatışmalarla karşılaştığımızda değil, aynı zamanda bu çatışmaları analiz etmek ve çözmek için kullanılan birden fazla etik karar verme çerçevesi olduğunu kabul ettiğimizde de ortaya çıkar. Yukarıdaki etik yaklaşımlara ek olarak erdem etiği ve feminist etik de bu yaklaşımlar arasında sayılabilmektedir. Özellikle feminist araştırma etiği bu süreçlerde elde edilen verinin insan özneye ait olduğunu hatırlatır (Binark ve Dikmen, 2020: 6). Burada esas vurgulanması gereken husus yaklaşımların çokludur. Araştırmacılar ve kurumlar, belirli ulusal ve uluslararası gelenek/kültür içinde farklı etik çerçeveleri esas almaktadır. Farklı etik çerçevelerin varlığına rağmen burada vurgulanması gereken nokta bu çerçevelerin belirli durumlarda çalışması gerektiğidir. Karşıt değerler ve farklı etik çerçeveler araştırma etiğine bakış için bir ön adım olabilir. Araştırmacılar ve meslektaşları, tartışmayı belirli değerler arasındaki çatışmadan etik çerçeveler arasındaki bir karşıtlığa kaydırarak, çatışmayı yeni bir boyutta anlayabilir. Böylelikle çatışmayı çözmeye yardımcı olacak ek sorunlar ve düşünceleri ayırt edebilmenin imkânı doğabilir (Ess ve Jones, 2004: 28-29). Araştırma etiği söz konusu olduğunda karşıt değerler ve farklı etik çerçevelerin uzlaştırılmasının aciliyeti ağ bağlantılı teknolojilerin ilerlemesiyle doğru orantılıdır denebilir.

Ağ bağlantılı teknolojiler gözetim, büyük veri tabanları ve bilginin dünya çapında yıldırım hızında dağıtımını mümkün kıldığı için, gizliliğe yönelik büyük bir tehlike olarak görülmektedir. Bu haliyle kişisel verilerin gizliliği, dijital teknolojilerle ilişkili en kalıcı sosyal risklerden biri olmuştur. 1960'lardan günümüze, devasa veri tabanlarının yaygın kullanımına girmesinden bu yana bu risklerin kapsamı ve kişisel veriler⁴³ ile

43. Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi'ne göre kişisel veriler, kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişi (veri sahibi) ile ilgili her türlü bilgi anlamına gelmektedir. Kimliği belirlenebilir bir kişi, doğrudan veya dolaylı olarak,

ilgili hassasiyetler çoğalmıştır (Nissenbaum, 2010: 1). Bu duruma yönelik endişeleri; verinin toplanmasını, depolanmasını ve işlenmesini kolaylaştıran teknolojiler artırmıştır. Üstelik bu veriler belirli kurumsal amaçlar için hükümetler, şirketler veya diğer kuruluşlar tarafından işletilen veri tabanlarında birleşmekte ve işlenmektedir. Veri tabanları, çok yönlü amaçlar için elde edilen ve düzenlenen veri koleksiyonlarıdır. Söz konusu verinin kendisi belirli bir tasarım doğrultusunda toplanmaktadır. Veriler belirli amaçlara yönelik soruları yanıtlamak için seçilmektedir. Bu da verinin yerine göre operasyonel bir biçimde kullanılabilmesini işaret etmektedir (Whitaker, 1999: 123). Verilerin bu doğrultuda işlenmesi, analiz edilmesi ve depolanması sonucu ortaya çıkan tanımlanabilir veri tehlikesiyle bireyi karşı karşıya getirmenin tarafı veriyi talep edenlerdir (Mai, 2016: 199). Fakat yeni medya araştırmaları, farklı bağlamlarda ortaya çıkan bu yeni sorunlarla baş etmek ve insan özneyi korumak adına yeni yollar bulmak zorundadır (Ess ve Jones, 2004: 28; Buchanan, 2009: 43).

Yeni medya araştırma etiği ağ bağlantılı teknolojilerin araştırma alanı ve/veya araştırma aracı olarak kullanılmasından kaynaklanan etik sonuçları sistematik olarak disiplinler arası bir şekilde inceler. 1990'lardan beri çeşitli disiplinler interneti araştırma için kullandığından ve bir dereceye kadar bu tür araştırmaların etik sonuçlarıyla karşılaştığından, hiçbir disiplin internet araştırma etiği üzerinde tek başına hak iddia edememektedir. Gerçekten de yeni medya araştırması disiplinlerarası bir biçimde yürütüldüğü için yeni medya araştırma etiği tıp, beşerî bilimler ve sosyal bilim araştırmaları için geliştirilmiş araştırma etiği geleneklerini temel almaktadır. Bu da internet araştırma etiği için nesnel ve evrensel olarak tanınan normları hedefleyen ve disiplinlerin farklılıklarını ortadan kaldıran kılavuzlar geliştirmeyi gerekli kılmaktadır (Buchanan ve Ess, 2008: 273). Nitekim araştırma etiğinin temel aldığı bazı değerler ve ilkeler böyle bir ortaklık geliştirmeyi gerektirir. Çünkü insan öznelere ağ bağlantılı ortamlar kaynaklı zararlara uğrayabilmesi çoğu disiplinde olasıdır.

Bu doğrultuda saygı, iyilik ve adalet, ağ bağlantılı araştırma için yol gösterici ortaklıklar kurmaya yarayacak ilkeler olmaya devam etmektedir. Ancak çevrimiçi verilerin toplanması ve analiz edilmesi, genellikle bu ilkelerin ortak kural ve kurumsal inceleme kurulları tarafından yapılan

özellikle bir kimlik numarasına veya fiziksel, fizyolojik, zihinsel, ekonomik, kültürel veya sosyal kimliğine özgü bir veya daha fazla faktöre atıfta bulunularak tanımlanabilen kişidir (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 1995).

geleneksel yorumlarına meydan okumaktadır. Örneğin, kurumsal inceleme kurullarının kişilere saygıyı yorumlamasının bir yolu olan bilgilendirilmiş onamın çevrimiçi bireylerden elde edilmesi zordur. Burada fayda, sıklıkla araştırmanın yararlarına karşı göreceli riskleri göz önünde bulundurmak olarak yorumlanmıştır. Katılımcılar için risk, kişisel verilerin gizliliği veya anonimlik yoluyla insan özne içeren araştırmalarda genellikle en aza indirilmektedir. Ancak bu korumalar çevrimiçi veri toplama işlemlerinde işlevsel olmayabilmektedir (Ohm, 2010: 1710). Bunun nedeni veri toplanan ağ bağlantılı ortamın niteliğiyle doğrudan ilgilidir.

Ağ bağlantılı ortamdan toplanan veriler söz konusu olduğunda verilerin gizliliğini koruma yeteneğinin sınırları vardır. Veri iletimi ve depolanması sırasında katılımcıların gizliliğini tehlikeye atabilecek pek çok durumla karşılaşabilmektedir (Christensen vd., 2014: 117). Çevrimiçi iletişim, birçok durumda oldukça kamusal bir ortamdır. Ancak kamuya açık olma potansiyeline rağmen, çevrimiçi iletişimin genellikle özel veya çevrimiçi bir grup söz konusu olduğunda yarı-özel bir eylem gibi hissettirdiği bir paradoks söz konusudur. Bu nedenle, insanlar internette belirli bir konu hakkında sohbet ederken, bir araştırmacının onların verilerini araştırma verisi olarak toplamasının duruma göre farklı önem derecesi olabilir. Konu bir sonraki cumhurbaşkanlığı seçimi, geçtiğimiz gün oynanan bir futbol maçı veya alışveriş olduğunda birinin sözlerini araştırma amacıyla kullanmanın duruma göre etik sonuçları çok önemli olmayabilir. Öte yandan, yaşamı tehdit eden hastalıkları veya bağımlılıkları olan pek çok savunmasız nüfus ve sosyal desteğe ihtiyaç duyan bireylerin yer aldığı çalışmalar da olabilir. Bunun gibi ortamlarda bireyler kendileri için özel ve dile getirilmesi zor olan duygularını paylaşabilmektedir. Bu durumda araştırmacı kişinin bilgilerini ifşa edici bir davranış sergilemeden kaçınmalıdır (Sharf, 1999: 247).

Bu noktada İnternet Araştırmacıları Birliği'nin (Association of Internet Researchers) hemen hemen her raporunda yer alan "bağlam" vurgusunun önemi açıktır. İnternet araştırması değişen teknoloji ile yakından bağlantılıdır. Günümüzde de akıllı cihazların ve artan mobilitenin çevrimiçi iletişim üzerindeki etkisi büyüktür. Bu bağlamlarla ilgili tanımların ve deneyimlerin büyük ölçüde değişken olduğunu belirtmek önemlidir. Teknolojik yakınsama, gelişerek birçok bağlamı ve kategoriye dönüştürebilmektedir. Ancak internete aktif olarak erişilse de erişilme de, internet gelişmiş ve gelişmekte olan kültürlerde günlük yaşama aracılık etmektedir. Bu nedenle, internet araştırması her zaman en geniş anlamıyla değerlendirilmelidir (Markham ve Buchanan, 2012: 4). Örneğin günü-

müzde bir blogdan alınan ve blog yazarının görüşlerini içeren, hassas kişisel bilgiler de dâhil olmak üzere her şey araştırma yoluyla dağıtılmalı mıdır? Buna çevrimiçi oyunlar da eklenebilmektedir. Buradaki bağlam oyun olabilir, ancak bu ortamlar herkese açık olsa da araştırma yayınlarında oyuncuların isimlerini açıklamak uygun mudur? Sohbet odaları da bu şekilde ele alınmalıdır. Bir sohbet odası alanı herkese açık olsa da katılımcılar kendilerini güvenilir bir topluluğun parçası olarak hissedebilir ve bu alanı hayatlarının özel ayrıntılarını paylaşmak için kullanabilirler (Lee vd., 2017: 22). Bu yüzden araştırmacı araştırma öznelerinin gizliliğini değişen bağlamlarda düşünmek zorundadır. Bu bağlamlar vakıa temelli olarak farklı şekiller alabilir.

Araştırmacı bu tür değişen bağlamlara etik olarak yaklaşabilmek adına tüm araçları kullanmak durumundadır. Bunlara araştırma etiğinin daha önce bahsedilen felsefi kökenleriyle bağ kurmak da dahildir. Böylece araştırma etiğinin felsefi kökenleri ve uygulanışı ile köprü kurulduğunda daha etkili sonuçlar alınabilir. Etik, herhangi bir araştırma uygulamasında merkezi bir rol oynadığından yöntem içerisinde de düşünülebilir. Çünkü yöntemle ilişkisi bakımından katılımcıların nasıl tasvir edildiği noktasında araştırmacının etik bir yükümlülüğü vardır (Leavy, 2014: 4-5). Yani çevrimiçi olarak elde edilebilecek her türlü kanıt, bir dizi etik riski gündeme getirmektedir. Görünüşte önemsiz gibi görünen konular etik yaklaşım gerektirebilmektedir. Bir nesneyi araştırmak ya da kitapları incelemeyi farklı olarak, özneler medya çalışmalarında hem sosyal hem de duygusal olarak büyük ölçüde zarar görebilir. Araştırma öznelerinin araştırmada kendi kaderini tayin etme konusunda ayrıcalığı olsa da zararı öngörmek ve önlemek araştırmacının sorumluluğundadır. Bu nedenle araştırma yetkinliği, empati ve saygının yanı sıra etik tuzakların farkında olmak gerekmektedir (Jensen, 2002b: 289). Bu da araştırmacının araştırmayla ilgili tüm süreçlerde özdüşünsel bir biçimde davranması gerektiğine işaret etmektedir.

Yeni Medya Araştırmalarında Etik Düzenlemeler ve Yönergeler

Yeni medya araştırmalarında etik konularla ilgili gelişmeler, yeni medya araştırma etiğiyle ilgili hassasiyetleri ortaya koymuş ve buna yönelik adım atmanın gerekliliğini belirlemiştir. Bu süreçte, yeni medya araştırma etiğiyle ilgili kılavuz ve yönerge geliştirilme sürecine girilmiştir. Bu kılavuzlardan ilki, Aralık 1992'de Amerikan Psikoloji Derneği'nin (*American Psychological Association- APA*) psikologlar için gözden geçirdiği bir etik kılavuzdur. Kılavuzda internet araştırması konusu özellikle

vurgulanmasa da, araştırmadan elde edilen kayıtların ve verilerin gizliliğinin korunması ve sonuçların araştırma öznesini zarardan koruyacak şekilde nasıl rapor edileceği ele alınmıştır. Bireylerin mahremiyeti, gizliliği ve özerkliği burada önemli üç tema olarak öne çıkmıştır. Araştırmacının, bireylerin bu haklarını ön plana alarak onların refahını artıracak biçimde hareket etmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Zarardan kaçınmanın yolları olarak bilgilendirilmiş onam, üçüncü kişilerle bilgi paylaşımı, gizliliğinin nasıl sağlanacağı, kayıtların nasıl saklanacağı ve imha edileceği gibi konular kodlar biçiminde açıklanmıştır. Ancak bu kodlar, bir psikoloğün geleneksel biçimde araştırma yaparken uyması gereken kurallara işaret etmektedir (American Psychological Association, 1992).

Ağ bağlantılı teknolojileri konu alan ve yeni medya araştırma etiği konusunda rehberlik sağlamaya yönelik ilk girişimler arasında sayılabilecek internetin somut olarak ele alındığı ilk çalışma, *The Information Society*'nin 1996 yılındaki on ikinci sayısının ikinci cildir. Bu sayıda yer alan tüm makaleler, internet tabanlı teknolojiler bağlantılı araştırma yapmanın etik boyutunu ele almıştır. Bu sayıda, geleneksel etik yönergelerde yer alan katılımcının zarardan korunması, bilgilendirilmiş onam ve mahremiyet gibi ilkelerin siber uzam çalışmalarına nasıl adapte edileceği ya da edilip edilemeyeceği tartışılmıştır. Burada geleneksel araştırma etiği ilkelerinin uygulandığı çevrimiçi ortamlara özel statü verilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Özellikle kamusal-özel ayırımının bulanıklaştığı bir dönemde internetteki gönderilere aleni bir biçimde yaklaşılmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bunun araştırmacıda yanlış anonimlik bilinci oluşturabileceği olasılığından bahsedilerek ağ bağlantılı verinin gizli olması ve buna yönelik yöntem anlayışımızı değiştirmemiz gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca verilerin nasıl depolandığı ve yayımlandığı konusunda araştırmacıların, sistem yöneticilerinin ve bilgisayarlara erişimi olan diğer kişilerin etik yükümlölüklerinden de söz edilmiştir. Bu sayıda metinsel bir analiz, etik olarak çok büyük riskler oluşturmayacağı üzerinde durulurken, bir grup etkileşiminden elde edilen verilerin etik risklere açık olabileceği vurgusu yapılmıştır. Bu dönemde, araştırma etiğinin metodolojik norm olması gerekliliği üzerinde durularak, araştırma anında da devam eden bir etik düşünüm içerisinde olmanın önemi belirtilmiştir. Bu da katılımcılar ve belki de diğer araştırmacılar ile bağlantı içinde bir müzakere aşamasını gerektirmektedir. Buna günümüzdeki anlamıyla bağlam vurgusu da denebilir. Ancak söz konusu sayıda sadece mevcut etik ilkelerin ve yönergelerin sorunların çözümünde nasıl kullanılabilirceği açıklanmaktadır. Üç temel ilke olan araştırma öznelerini riske atmamak, onlara yalan söylememek ve top-

lumsal faydayı maksimize etmenin temelinde olduğu bir etik yaklaşım bu dönemde yerini almıştır diyebiliriz (The Information Society, 1996).

Bu gelişmeler, yeni medya araştırmalarında etik standartların ve yönergelerin önemini ortaya koyarak, araştırmacıların bu konulara daha dikkatli yaklaşmasını sağlamıştır. Araştırma öznelerinin haklarını ve gizliliğini korumak, yeni medya araştırmalarının temel etik ilkelerinden biri haline gelmiştir. 1999 yılında ise Amerikan Bilimsel İlerleme Derneği (*American Association for the Advancement of Science -AAAS*) tarafından insan öznelerinin etik ve hukuki yönleri üzerine bir çalıştay düzenlenmiştir. Bu çalıştayda çevrimiçi ortamların araştırma yapmayı kolaylaştırdığı üzerinde durulmuştur.

Araştırmaların daha kolay bir biçimde yapılmasının, bu tür araştırmalara entegre edilen geleneksel normları ve politikaları sorgulanır hale getirdiğine değinilmiştir. Hem araştırmacıların hem de araştırma öznelerinin çevrimiçi olarak anonim veya takma adlı kimlikler üstlenme yeteneği, bilgilendirilmiş onam almanın karmaşıklığı, kamusal ve özel alanlar arasındaki bulanık ayırım bahsedilen sorunlara temel oluşturmuştur. Bunun gibi sorunlar ışığında çalıştayda insan özneleri içeren sosyal ve davranışsal araştırmaların yürütülmesini yöneten mevcut politikaların yorumlanması ve uygulanabilirliği sorgulanmıştır. Buradan hareketle bu raporda araştırma etiğiyle ilgili temel etik ilkeler olarak özerklik, iyilik ve adalet öne çıkmıştır. Araştırma öznesinin bir birey olduğu ve haklarına saygı gösterilmesi gerektiği özerklik, özne hakkındaki tüm riskleri ve zararları minimize etme iyilik, araştırmadan sağlanacak faydanın hem araştırmacı hem de araştırma öznesi arasında bir ayırım barındırması ise adalet ilkeleri kapsamında düşünülmüştür. Mahremiyet, kişisel verilerin gizliliği, faydalar ve riskler ise bilgilendirilmiş onam ilkesi kapsamında değerlendirilmiştir (Frankel ve Siang, 1999: 1-2). Bu adımlar yalnızca ağ bağlantılı teknolojilerin getirdiği birtakım sorunları açıklamaya dönük olmuştur. Araştırmacıların yeni bir ortamda araştırma yapabilmesine yardımcı olacak kodlar ve ilkeler oluşturma girişimleri bundan sonra gelişmiştir.

İnternet Araştırmacıları Birliği'nin 2002 yılındaki *Ethical Decision-Making and Internet Research (Etik Karar Verme ve İnternet Araştırması)* adlı raporundaki ilkeler alanda daha sonra başlayacak olan geliştirilmiş internet araştırması etik kılavuzları serisinin ilkinin oluşturmaktadır. Burada derneğin etik çalışma komitesinin internet araştırması üzerine spesifik tavsiyeleri yer almaktadır. 2002 yılındaki bu raporda internet-

tin insan etkileşimlerini yeni bağlamlarda, çeşitli disiplinler ve disiplinler arası yaklaşımlardan incelemek için çok çeşitli yeni yollar açtığına değinilmektedir. Fakat geleneksel araştırmalar gibi çevrimiçi araştırma da insan özneler için kritik risk ve güvenlik konularını gündeme getirmektedir. Bu nedenle, araştırmacıların bir yanda araştırmanın gereklilikleri ve olası faydaları ile insan öznelerin özerklik, kişisel verilerin gizliliği, bilgilendirilmiş onam vb. hakları ve beklentileri arasında çatışmalarla karşılaşabileceğine vurgu yapılmıştır. Yeni medya araştırmalarının artışa geçtiği ve farklı disiplinlerin yeni medya araştırmalarına ilgili duymaya başladığı bir dönemde etik ilkelerin farklılaşabileceği de bu metnin konusu olmuştur. Bu metin ilkelerdeki farklılaşmanın üstesinden gelmek için ortak bir yaklaşım ve bu doğrultuda ilkeler geliştirmenin önemine işaret etmektedir. Bu yüzden internet araştırma etiğine konu olabilecek etik ilkelerin etik çoğulculuğu, kültürlerarası farklılığı ve bu ilkelerin sadece bir yönerge olabileceğini vurgular. Böylece genel ilkelerden bahsetmenin zorluğuna işaret edilmiştir. Ancak bazı ilkelerden bahsedebilmenin gerekliliğine de değinilmiştir. Bu doğrultuda raporda güncel ağ bağlantılı araştırmalarda veri gizliliğinin nasıl sağlanacağına yönelik yol gösterici ilkeler sunulmuştur. Bu dönemde *iletişimin gerçekleştiği ortam, araştırmadan beklentiler, yazar/araştırma öznesi ve bilgilendirilmiş onam* gibi unsurlar veri gizliliği ve araştırma etiği ile birlikte düşünülmüştür. Web siteleri bloglar, Google aramaları, e-posta, listserv, USENET haber grupları, metin temelli sohbet odaları, diğer ses-video uygulamaları, oyun ve multimedia sistemlerinden gelen görseller araştırmaya konu olduğunda bu alanlardan gelen veriye hassas bir biçimde yaklaşmanın önemine vurgu yapılmıştır (Ess, 2002: 2-3).

İnternet Araştırmacıları Birliği'nin ilk raporunda ilgili platformun bireylerin kişisel veri gizliliğini ne kadar, nasıl koruduğu ve bununla ilgili bir politikasının olup olmadığına bakılmıştır. Raporda platformun büyüklüğü arttıkça mahremiyet, kişisel verilerin gizliliği ve bilgilendirilmiş onam gibi unsurların o kadar göz ardı edilebileceğinin üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu platformlarda paylaşılan materyalin ya da etkileşimlerin öznesi, yazarı ve yaratıcısının kim olduğu da sorunsallaştırılmıştır. Araştırmacının bu denklemi göz önünde bulundurarak araştırmada zarar üretici süreçleri önleyebilmesi üzerinde de durulmuştur. Yani araştırma öznesinin ve yazarın zarar görme oranı ne kadar büyükse, araştırmacının yazarı ve özneyi koruma yükümlülüğü o kadar artmaktadır. Bu dönemde üzerinde durulan bir diğer unsur ise bilgilendirilmiş onam olmuştur. Araştırmacının insan öznesinin mahremiyet, kişisel verilerinin gizliliği ve bilgilendirilmiş onam hakkını

koruma çabası, katılımcılardan araştırmanın başında onam istenmesini gerekli kılmıştır. Bağlama göre değişebilen onam isteme durumundan bu dönemde bahsedilmiştir. Araştırma yapılan araca, platform sahibine ya da sayfa sorumlularına ve hangi materyalin kullanıldığına yönelik bir onam süreci işletilmesine dikkat çekilmiştir. Bunlara ek olarak İnternet Araştırmacıları Birliği'nin bu ilk metninde veri mahremiyeti ile ilgili bazı diğer uygulamalara dikkat çekilmiştir. Disipline has etik yönergelerin araştırmaları ne kadar kapsadığı, bu yönergelerin ilgili ülkelerde ne kadar geçerli olduğuna da dikkat çekilmiştir (Ess, 2002: 6-7).

Araştırmacının ya da araştırma öznesinin araştırma başlangıcındaki etik varsayımlarının önemi de bu raporda sorgulanmıştır. Bununla bağlantılı olarak araştırma öznelerinin karşılaşabileceği risklerin ne olduğu, araştırma verisine kamusal/özel olarak nasıl yaklaşılabileceğinin de göz önünde bulundurulması gerektiğine değinilmiştir. Ayrıca araştırmadan nasıl bir fayda sağlanacağı da araştırma etiği yaklaşımı altında değerlendirilmiştir. Şüphesiz bu durum İnternet Araştırmacıları Birliği'nin ilk raporunda belirtildiği üzere ülkeye ve kültüre göre farklılaşabilmektedir. Bu da etik geleneklerin kültür ve ülkeye göre değişebileceğini göstermektedir. Burada araştırma etiğinin felsefi etik ile bir bağlantısı olabileceği konusu önemlidir (Ess, 2002: 7-8).

2002 yılındaki raporun veri gizliliğine yaklaşımı bu şekilde iken, 2012 yılında bir rapor daha yayınlanmıştır. Bu rapor 2002 yılından 2012 yılına kadar internet çalışmaları alanında veri gizliliği konusundaki değişikliklerin altını çizmiştir. Rapor, internet araştırmalarındaki etik risklerle karşılaşan ve bunları çözen deneyimli araştırmacılar, düşünürler ve Birliğin uluslararası, disiplinlerarası topluluğunun diğer üyeleri arasındaki bir dizi kapsamlı diyalogdan ortaya çıkmıştır. Raporun amacı bizzat araştırmacıların deneyimlerinden kaynaklı sorunlardan hareketle evrensel normlar, ilkeler, uygulamalar ve düzenlemelerle bir yönerge geliştirmektir. Bu yaklaşım çok önemli olmuştur çünkü internet araştırması geniş bir alanı kapsamaktadır. Öyle ki küresel çapta yapıldığı gibi tam tersine yerel olarak da yapılabilmektedir. Bu yüzden, bu metin dönüşen teknolojinin ve araştırmacının akademik duruşunun araştırma etiğine etki ettiğini kabul ederek genel ilkelere odaklanmıştır. Bireyin özerkliği, insan onuru, güvenlik, faydaların maksimize edilmesi, zararların en aza indirilmesi ya da kişiye saygı, adalet ve fayda gibi ilkelerin bir başlangıç noktası sağlayarak; etiğe müzakereci, vaka bazlı, tümevarımcı ve süreç temelli bir şekilde yaklaşılmasına dikkat çekmiştir. Bu raporun öne sürdüğü ilkeler tıpkı 2002 yılındaki belge gibi farklı disiplinler tarafından

çok çeşitli yayınlarda alıntılanmış ve kullanılmıştır. En önemlisi de Birliğin kılavuzları araştırma etik kurulları ve kurumsal inceleme kurulları tarafından internet araştırmasına dayalı protokoller hakkında kararlar alınırken kullanılmıştır (Markham ve Buchanan, 2012: 2). İlgili raporlar günümüzde halen internet araştırmasında etik ikilemler ile karşılaşanlara yol göstermektedir. Çünkü 2012 yılındaki *Ethical Decision-Making and Internet Research Recommendations From The AoIR Ethics Working Committee* adlı raporda yer alan bazı özel maddeler internet araştırması ile ilgili bazı özel hususlara işaret etmektedir. Bu maddeler şu şekildedir (Markham ve Buchanan, 2012: 8-11):

- Bağlam nasıl tanımlanır ve kavramsallaştırılır?
- İçeriğe (mekân/katılımcılar/veri) nasıl erişilmektedir?
- Çalışmaya kimler katılmaktadır?
- Çalışmanın birincil amacı nedir?
- Veriler nasıl yönetilmekte, saklanmakta ve temsil edilmektedir?
- Metinler/kişiler/veriler nasıl incelenmektedir?
- Bulgular nasıl sunulmaktadır?
- Bu çalışmayla ilişkili potansiyel zararlar veya riskler nelerdir?
- Bu çalışmayla ilişkili potansiyel faydalar nelerdir?
- Başkalarının özerkliği, onların kendimiz için eşit değerde oldukları ve onlara böyle davranılması gerektiği nasıl kabul edilmektedir?
- Reşit olmayanlar veya savunmasız kişiler konusunda hangi özel riskler ortaya çıkabilmektedir?

Bunun gibi maddeler bir çalışmaya başlamadan önce araştırmanın etik yönetimi noktasında riskleri olabildiğince minimize etmeye yardımcı olacaktır. Ayrıca söz konusu maddelerin altında daha detaylı sorgulamalar da mevcuttur⁴⁴.

Yukarıda yer alan maddelerin bir çalışmada özdeşünümsel bir biçimde uygulanması veri gizliliğinin sağlanmasına katkı sağlayacaktır. Araştırmacı etik bir yaklaşımla çevrimiçi ve çevrimdışı ayrımında veri gizliliğini düşünerek hareket edecektir. Bu yüzden çevrimiçi bir dizi düzenlemeler yapmak, araştırmacı için etik açıdan zorunlu gibi görünmektedir. Çünkü çevrimiçi ve çevrimdışının sınırlarının bulanıklaştığı güncel araştırma evreninde, araştırmacının hassas olması gereken durumlar çoğalmıştır.

44. Söz konusu maddeler ve bağlamları hakkında detaylı bilgi için bkz. Markham, Annette ve Buchanan, Elizabeth (2015). Etik Karar Alma ve İnternet Araştırmaları İnternet Araştırmaları Birliği (AoIR) Etik Çalışma Komitesinden Tavsiyeler. *Folklor/Edebiyat*, (83), 411

Bu yüzden Annette Markham'ın (2007: 7) belirttiği gibi araştırma etiğini mahremiyet, anonimlik ve bilgilendirilmiş onam gibi süreçlerin ötesinde aramak gerekmektedir. Bu noktada öncelikli olarak yöntem ele alınmalıdır. Yönteme sadece amaca giden yolda bir araç olarak bakmak araştırma etiğinin göz ardı edilmesine yol açar. Araştırmacı hangi yöntemi ve veri toplama tekniğini kullanırsa kullansın öncelikle kavramsal etik riskleri gündemine almak durumundadır. Bu yüzden Markham'dan hareketle yöntem etikdir, etik de yöntemdir denebilmektedir (Markham, 2007: 7). Ayrıca yöntem ve etik ilişkisi araştırma boyunca sürekli yeniden düşünülmelidir. Araştırma tasarımı ve metodolojik seçimler yenilendikçe başlangıçtaki etik varsayımlar ve tasarımlar yeniden gözden geçirilmelidir. Böyle bir yaklaşım araştırma için tek seferlik bir onam almak yerine çalışma boyunca güncellenebilecek bir etik anlayışı yerleştirebilir. Bu durum yöntem ile iç içe geçen etik konusuna sürekli bir dikkat çekmeye katkı sağladığı gibi genellikle daha iyi bir araştırmanın ortaya çıkmasını sağlayabilir. Çünkü bu dikkat hem araştırma tasarımında hem de etik boyutlarda iyileştirmeler gerektirmektedir (Franzke vd., 2019: 4). Üstelik dijital teknolojilerdeki yenilikler ve buna bağlı olarak verilmiş toplum uygulamaları yaşamın her anını takip edilebilir kılmaktadır⁴⁵. Bu yüzden araştırmacının etik açıdan tüm riskleri dinamik bir biçimde ele alması gerekir.

Ağ bağlantılı teknolojilerin gelişmesi, bireyin paylaştığı verinin miktarını ve etkileşimini de artırmıştır. Artık platformlar kişisel veriye daha fazla ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Bu yüzden veri gizliliğiyle ilgili risklerde de bir artış söz konusu olmuştur. Bununla bağlantılı olarak yeni medya araştırma etiği literatürü teorik ve pratik öneriler sunarak kapsamlı bir büyüme sergilemiştir. Dolayısıyla bu rapor, veri gizliliği konusunda gelişen teknoloji ile yeni unsurların göz önünde bulundurulması gerekliliğine dikkat çekmiştir (Markham ve Buchanan, 2012: 2). Bu raporda araştırmayı etik ön kabuller ile değerlendirmek yerine, vakıa bazlı mevcut etik ilkeler⁴⁶ doğrultusunda değerlendirmenin önemine vurgu yapılmıştır. Bu yaklaşım evrensel normların, ilkelerin, uygulamaların ve düzenlemelerin kullanılmasından ziyade dünyanın çeşitli yerlerinde araştırma yürüten araştırmacıların kendi deneyimlerine bağlı bir araş-

45. Burada bireylerin ve toplulukların internet çerezleri ve sunucuları gibi otomatik kodlar aracılığıyla interneti nasıl tükettiğine ve internete nasıl katkıda bulunduğu dair günlük aktiviteleri ve bunların sosyal bilim araştırmalarındaki uygulamaları kastedilmektedir (Eynon vd., 2012: 294).

46. Bu raporda verilerin nasıl depolanacağı, saklanacağı ve sonrasında bu verilerin nasıl izi sürülemez hale getirileceği sorunsallaştırılmıştır (Franzke, vd., 2019: 26).

tırma etiği anlayışı benimsemesine işaret etmektedir (Markham ve Buchanan, 2012: 5).

Önerilen süreç yaklaşımı karşılıklı etkileşim ve düşünömselliğın gerek araştırmacının önceki çalışmalarından beslenmesine gerekse riskleri kendisinin hesaplaması gerektiğini öngörür (Markham ve Buchanan, 2012: 6). Bu da bağlamı ve ona ait tüm detayları akla getirir. Süreç ve bağlam odaklı olmak bu yüzden yöntem konusu ile yakından ilişkilidir. Araştırmacı yöntemini belirlerken araştırma etiği ile ilgili bazı riskleri öngörebilir. Bu yüzden araştırma öncesinde ve sırasında bazı etik risklerin devamlı bir değerlendirmeden geçirilmesi gerekir. İnternet Araştırmacıları Birliği'nin ikinci raporu bu çerçevede Youtube, sosyal paylaşım ağları gibi web 2.0'ı kullanan cihazlardaki artışı göz önünde bulundurarak oluşturulmuştur (Markham ve Buchanan, 2012: 8-9). Bu gelişmeler mahremiyetin nasıl sağlanacağına dair pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Özellikle gençlerin gizli verilerini kamusal ya da yarı özel platformlarda paylaşmaları bir mahremiyet beklentisi oluşturmuştur. Bu verilerin gizliliğinin durumu platformların, forumların ya da sosyal paylaşım sitelerinin teknik altyapılarına bağlı olsa da mahremiyet talep edenin talebine saygı gösterilmesi düşünöcesi öne çıkmıştır. Bu düşünöceyi söz konusu paylaşımların anonim ve yarı anonim olarak korunması ve paylaşımına açılmadan, uygun bir onam alma sürecinden geçmesi gerekliliği takip etmiştir (Markham ve Buchanan, 2012).

Çevrimiçi platformlarda araştırma yapmanın araştırma öznelerinden onam almayı güçleştirmesine bu rapor kapsamında yer verilmiştir. Bu sorunsal özerklik ve eşitlik ilkeleri ile bağlantılı olarak onam kaynaklı değişkenler ile düşünölmüştür. Çevrimiçi katılımlı bir araştırma yaparken katılımcıların gerçekten bilgilendirilmesi etkileşimli bir süreç gerektirmektedir. Bu yüzden raporda bu tür platformlardaki etkileşimlerin farklılıklar göz önünde bulundurularak hesaplanması gerektiğini vurgulanmıştır. Bu açıdan bakıldığında onam almak, sadece kişinin kendisinden onam almak değildir. Örneğın ortamdaki kişinin irtibatlı olduğu herkesten, topluluklardan ve sistem yöneticilerinden onam almak bu noktada önemlidir (Franzke vd., 2019: 11). Ayrıca bu raporda verilerin nasıl saklanacağı, yönetileceği ve temsil edileceğine yönelik çıkarımlar da yer almaktadır. Bunları sorunsallaştıran araştırmacının, hassas verilerin gizliliğini sağlamada özdüşünömsel bir şekilde davranmış olacağı belirtilmiştir. Raporda, ne kadar faydacı bir bakış açısına sahip olunursa olunsun, verilerin gizlenmesi sırasında anonimlik, kişisel verilerin gizliliği ve mahremiyet gibi konuların hesaba katılması gerekir denmiştir. Burada kritik önemdeki bir uyarı ise, otomatik metin

analizi ve yüz tanıma teknolojileri gibi yeni teknolojilerin etik konuları hangi açıdan tehdit ettiğine dair farkındalık içerisinde olunması gerektiridir (Markham ve Buchanan, 2012: 9).

Avrupa genelinde kişisel verilerin korunması noktasında hukuki bir dayanak olan Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Yönetmeliği (General Data Protection Regulation) (GVKY), dünyadaki en katı kişisel veri gizliliği ve güvenlik yasası olarak öne çıkmaktadır. Bu yönetmelik Avrupa Birliği (AB) tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiş olmasına rağmen, AB'deki insanları hedefledikleri veya bunlarla ilgili verileri topladıkları sürece tüm dünyadaki kuruluşlara yükümlülükler getirmektedir. Yönetmelik, Avrupa Parlamentosu'ndan geçtikten sonra 2016 yılında yürürlüğe girmiştir, ancak 25 Mayıs 2018 itibariyle tüm kuruluşlarla uyumlu hale getirilmiştir.

Yönetmelik kapsamında kişisel veri, veri işleme, veri öznesi, veriyi kontrol eden ve veri işleyicilere yönelik sorumluluklardan bahsedilmektedir. Söz konusu kişilerin yasalara uygun, adaletli ve şeffaf bir biçimde davranması gerekmektedir. Ayrıca veri ile ilgilenenlerin amaçlarının sınırlandırılması, verileri minimize etmesi, toplanan verilerin doğruluğunu sağlaması, her türlü veriyi depolamamaya yönelik adımlar atması, verilerin bütünlüğünü ve gizliliğini sağlaması ve son olarak da bu verileri toplamaktan doğan sorumluluklarını kabul etmesi gerekmektedir (GDPR, 2016).

Bu yönetmelik, yukarıda da belirtildiği gibi, Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği'ne üye insanları hedef alan tüm veri odaklı girişimleri kapsadığından, araştırma öznesi bu kapsamda olan tüm akademik çalışmalara yönelik bir hukuki dayanak da sağlamaktadır. Bu yüzden, yukarıda sayılan yeni medya araştırmalarında etik kodların aksine, bu yönetmeliğin hukuki bir bağlayıcılığının olması onu diğerlerinden ayırmaktadır.

Öyle ki, yönetmeliğin hukuki dayanağının olması Avrupa dışındaki ülkelerin de dikkatini çekmiştir. Veri konusunda ayrımcı, eşitsiz ve mahrem olmayan uygulamaların sıkça gözlemlendiği Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Future of Privacy Forum (Mahremiyetin Geleceği Forumu) GVKY'nin ABD'de yükseköğretim kurumlarına uygulanabileceğini ileri sürmüştür. Bu kuruluş ilgili konuda bir GVKY uyum programı başlatmak için on adım önermiştir. Bu adımlar, ilgili kuruluşların yönetmelik ile ilgili bir veri sorumlusu ataması ile başlar. Sonrasında GVKY'ne tabi veri akışları tanımlanarak hangi verilerin ilgili yönetmelik kapsa-

mında değerlendirileceği belirlenir. Günümüzde uluslararası veri akışı da söz konusu olduğundan, veri akışlarının niteliğini belirleyip her aktarım için GVKY uyumlu bir mekanizma oluşturulabilir. Bu uygulamaları takiben veri işleme faaliyetlerini destekleyen hukuki gerekçeleri de belirlemek gerekir. Ayrıca bu veri işleme faaliyetlerinin kaydının tutulması bir adım olarak görülebilir. Veri sahiplerinin GVKY kapsamındaki haklarını anlayıp araştırma öznelerinin taleplerini ele almak için dahili bir süreç de işletilebilir. GVKY'ne konu olan kişisel veriler için saklama takvimi oluşturmak bu sürecin bir parçasıdır. Bu yüzden GVKY'yle uyumlu bir genel mahremiyet politikası benimsemek vazgeçilmezdir. Buna bağlı olarak, gerekli olan özel mahremiyet adımları da oluşturulabilir. Veri işleyen tüm organizasyonları tanımlayıp, veri işleyenler ve denetleyenler arasında anlaşmalar düzenlenebilir. Son olarak teknik ve kurumsal veri güvenliği önlemlerinin uygulanması ile süreç sonlandırılabilir (Zanfir-Fortuna, 2020: 6).

Bunun gibi uygulamalar bir yasal çerçeve olarak GVKY'nin etik kodlarının geliştirilebileceğini ve araştırmalara yol gösterebileceğini işaret etmektedir. Ancak GVKY bir yasal yönetmeliktir. Kodlarının uygulanması araştırma için avantajlar teşkil etse de ülkelerde uygulanması mümkün olmayabilir. Çünkü yasal temsilcilerin ilgili ülkelerde yer alması gerekmektedir. Bu yüzden yeni medya araştırma etiği yaklaşımlarında ülkelere ve bölgelere göre farklılıkları göz önünde bulundurmak önemlidir. Bu bağlamda araştırmacının araştırma etiği anlayışı ile bağlantılı olarak İnternet Araştırmacıları Birliği'nin kılavuzları, araştırmaya etik olarak yol gösterme bakımından faydalıdır. Bu da araştırma etiği konusunda yasal adımlar atmanın yine yasal boşluklara takılabileceğini göstermektedir. Bu yüzden mevcut etik ilkeler dâhilinde araştırmacının özdeşimselliği etik konusunda en önemli enstrümandır.

Ağ bağlantılı araştırmada etik konusunu ele alan İnternet Araştırmacıları Birliği'nin ilk iki raporu⁴⁷ kişiye saygı, fayda ve adalet gibi kavramları ön planda tutmuştur. Özellikle kişiye saygı çatısı altında anonimlik, kişisel verilerin gizliliği ve onam kavramlarının araştırmacılar için kritik önemde olduğu vurgulanmıştır. Ancak Birliğin internet araştırmaları hakkında etik ilke oluşturma girişimleri bu iki rapor ile sınırlı kalmamış-

47. Bu raporlar için bkz. Ess, Charles (2002). Ethical Decision-Making and Internet Research Recommendations From The AoIR Ethics Working Committee. AoIR. Markham, Annette ve Buchanan, Elizabeth (2015). Etik Karar Alma ve İnternet Araştırmaları İnternet Araştırmaları Birliği (AoIR) Etik Çalışma Komitesinden Tavsiyeler. *Folklor/Edebiyat*, (83), 411.

tır. Dönüşen internet ortamını ele alan çalışmaların çokluğu yeni ve güncel bir rapor yayınlamayı gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda 2019 yılında "Internet Research: Ethical Guidelines 3.0" (İnternet Araştırma Etiği 3.0) adlı bir rapor daha yayınlanmıştır. Bu rapor, önceki raporları temel alan ve bunlarla birlikte okunması gereken ortak bir belgedir.

Rapor, özellikle araştırmaları sırasında etik kaygılarla karşılaşan veya genel olarak internet araştırma etiği ile ilgilenen araştırmacılar, öğrenciler veya teknik geliştiriciler için yazılmıştır. Büyük veri, ilgili veri madenciliği ve veri toplama tekniklerinin araştırma etiğine getirdiği riskleri daha çağdaş biçimde çözümlerin yolları aranmıştır. Önceki iki Birlik raporunda olduğu gibi, bu üçüncü belge de etik çoğulculuk ve kültürlerarası farkındalığa yönelik birincil taahhütler üzerine kuruludur. Merkezde yine kişiye saygı, fayda ve adalet gibi ilkeler vardır. Burada kişiye saygı kapsamında anonimlik, kişisel verilerin gizliliği ve bilgilendirilmiş onamın önemi halen birinci plandadır.

Söz konusu ilkelerin araştırma aşamaları ve araştırmacıyı koruma gibi süreçlere uygulanmasından ise bir yenilik olarak bahsedilebilir. Ayrıca etiğin tümdengelimci ve kural odaklı biçiminden ziyade, bağlamsal temeline yapılan vurgu bu metinde daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle, raporun hazırlandığı döneme kadar olan örnekler, araştırma etiği noktasında araştırmanın her bağlamının ve aşamasının farklı olduğunu ve farklı soruları gündeme getirdiğini göstermiştir. Bu yüzden bu rapor, araştırma aşaması ve bağlamını ön planda tutarak araştırma etiği konusunda rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken, bir başlangıç noktası sağlamakta ve daha fazla kaynağa işaret etmektedir. Ayrıca rapor, araştırma etiğinin gelişmeye açık bir alan olduğunu kabul ederek gelecekteki olası gelişmelere karşı yenilikçi pozisyonunu korumaktadır (Franzke vd., 2019: 2).

Birliğin üçüncü raporunda, araştırma aşamaları ve araştırmacıların korunması başlıkları öne çıkmıştır. Burada veri gizliliği konusunda üzerinde durulacak belli başlı temalar ve etik analiz için genel bir çerçeve denemesi yer almıştır (Franzke vd., 2019: 13). Araştırma aşamalarında projenin başlangıcı ve gerçekleştirildiği dönem olarak iki ayrı Birliğin ikinci raporunda yer almıştır. Üçüncü rapor ise araştırma aşamalarına dair sınıflandırmanın kapsamını büyük veri ve diğer büyük ölçekli araştırmalara genişletmiştir. Bu aşamalar *araştırmanın tasarlandığı araştırma tasarımı aşaması, veri toplama sürecinin yer aldığı araştırmanın başlangıç aşaması, çeşitli algoritmik analizlerin de sürece dahil olduğu*

analiz aşaması, bulguların sunulduğu yayınlama aşaması ve ilgili verilerin imhasını ilgilendiren projenin sonlandırılma aşamasıdır. Araştırma aşamalarının bu şekilde kategorize edilmesi bilgilendirilmiş onam almayı da kolaylaştırmıştır. Büyük veri analizi şeklinde gerçekleşen çalışmalarda otomatikleştirilmiş sistemler kullanıldığından, onamın hangi aşamada ve nasıl alınacağı karmaşaya neden olmuştur. Ancak çalışmanın türüne göre, bu aşamaların birinde onam alınmasının riskleri azaltacağı, hatta azalttığı üzerinde durulmuştur (Franzke vd., 2019: 13-14).

Yeni medya araştırmalarında araştırma etiğinde kalıcı bir tema olan bağlamın içerisinde bu raporda büyük veri ve algoritma gibi teknolojiler ile gerçekleştirilen büyük ölçekli araştırmalar dâhil etmiştir. Burada yeni medya araştırmasının bir süreç olarak tüm bağlamlarının araştırmadan önce hesaplanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Büyük veri setleri ile araştırma yapıldığından böyle bir durumda kontrol çoğunlukla araştırmacıdan çıkmaktadır. Algoritmik olarak yönlendirilen süreçlerin öngörülemezliğinden kaynaklanan etik riskler bu noktada önemli hale gelmiştir. Öyle ki büyük veri ve algoritmalar ile yapılan araştırmalarda, zarar verme durumu artık araştırmacının kendisini de kapsar hale gelmiştir. Çünkü araştırmacı artık veri setlerini bağımsız olarak yönetememektedir. Araştırma için platformlara bağımlı olan araştırmacı bu platformların izin verdiği kadarıyla araştırma yapabilmekte ve adımlar atabilmektedir. Üstelik söz konusu büyük veriye algoritma destekli API'ler olmadan çoğu zaman erişilememektedir. Büyük veri bu haliyle internet araştırmasını daha teknik hale getirirken, araştırmacıyı da araştırma etiği konusunda daha ayrıntılı düşünmeye teşvik etmiştir (Franzke vd., 2019).

İnternet Araştırma Etiği 3.0'ın raporlar içerisindeki en yeni ve önemli katkısı ise araştırmacıların korunması hususundadır. Araştırmacı yaptığı çalışmadan dolayı eleştirilere maruz kalabilir. İdeolojik tepkiler, ölüm tehditleri, araştırmacının bilgilerini yayıp onu hedef gösterme gibi durumlar da söz konusu olabilir. Bu yüzden araştırmacıyı koruyucu adımlar atmanın ve politikalar geliştirmenin önemine bu raporda yer verilmiştir. Veri yoğun bir biçimde gerçekleştirilen araştırmalar, araştırmacının güvenlik riskini körüklemektedir. Bunlara ek olarak üçüncü rapor kapsamında araştırma sorularının bireylerden hassas ve kişisel içerikli verileri talep etmeyecek şekilde tasarlanmasının önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca büyük veri içeren, bireylerin ağ bağlantılı pratiklerini ve sosyal medya davranışlarını analiz eden araştırmaların Google, Microsoft, Apple gibi teknoloji devlerinin sistemlerine bir şekilde bağımlı

olması yeni etik risklerin düşünülmesini gerekli kılmaktadır (Franzke vd., 2019: 15-16). İnternet Araştırma Etiği 3.0'da görüldüğü üzere 2012 yılından 2019 yılına kadar, ağ bağlantılı teknolojiler araştırma etiği konusunda yeni kavramları tartışmaya açmıştır. Çalışmanın *Etik Analiz için bir Genel Çerçeve Denemesi* adlı bölümü de buraya kadar olan birimden faydalanarak araştırma etiğine yönelik bir şema önermektedir. Söz konusu şemanın bileşenleri şu şekildedir (Franzke vd., 2019);

- Araştırma etiği ile ilgili benzer içerikli kılavuz metinler: NESH (Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Etiği Ulusal Komitesi- Norveç) ve GVKY vb.
- Hukuki boyut: GVKY gibi yönetmeliklerin bağlayıcılıkları.
- Ortamlar ve platformlar: Ortamlar ve platformların hüküm ve şartları.
- Kültürel boyut: Araştırma etiği yaklaşımları arasında ortak bir dil bulunması.
- Katılımcı özneler: İnsan öznelere yönelik risklerin hesaplanması ve incinebilir öznelerin korunması.
- Kavramsal konular: Araştırma etiğini güçlendirecek, üzerinde uzlaşmış farklı kavramların kullanılması. Anonimlik, kişisel verilerin gizliliği vb.
- Veri toplama, veri analizi, veri saklama ve veri aktarımı: Bu süreçlerde yer alan veriye etik yaklaşımın gerekliliği.
- Algoritmalar ve öğrenme modelleri: Bu modellerle elde edilen verilerin niteliği ve ilgili verilere üçüncü kişilerin yeniden erişim imkanının doğuracağı etik riskler.

Üçüncü raporun üzerinde durduğu etik riskler genişletilebilir. Veriyi talep eden ve verisi talep edilenlerin ileride bir sorundan kaynaklı olarak karşı karşıya gelebileceğini söylenebilir (Franzke vd., 2019: 31). Çünkü ağ bağlantılı teknolojiler söz konusu olduğunda araştırmacı veri gizliliğiyle ilgili sınırları tamamen göz önünde bulunduramayabilir. Beklenmedik şekilde gerçekleşecek durumların araştırmacıya ve araştırma öznesine doğurabileceği risklerin ucu olabildiğince açıktır. Bu rapor söz konusu durumun önemini ortaya koyma bakımından değerlidir.

Birliğin internet araştırma etiği konusundaki bu girişimleri kıymetlidir. Çünkü yeni medya araştırmalarının artışa geçtiği bir dönemde araştırmacılara yol gösterici ilkelerin olması geleneksel iletişim araştırmalarının etik kodları ile başa çıkılamayacak uygulamalara ışık tutmaktadır. Özellikle internet ve sosyal medya platformlarında kullanıcıların

kişisel verilerinin korunması konusunda yasal mevzuatların geliştiği bir dönemde, farklı kültürlerdeki özel/kamusal alan ayırımına yönelik etik bakış açılarının farklılaştığı göz önünde bulundurulduğunda bu ilkelerin önemi daha da artmaktadır (Binark ve Dikmen, 2020: 6-7).

Nitekim geleneksel iletişim araştırmalarının çatı birliklerinin internet araştırmasına yönelik düzenleyici çabalarının kısıtlı olduğu bir dönemde, İnternet Araştırmacıları Birliği'nin ilkeleri yeni medya araştırmaları açısından önemlidir. Çünkü dünya çapında faaliyet gösteren iletişim derneklerinin internet araştırmasıyla ilgili etik kod geliştirme girişimleri söz konusu değildir. Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Derneği (*International Association for Media and Communication Research*) ve Uluslararası İletişim Derneği (*International Communication Association*) gibi kuruluşlar herhangi bir internet araştırma etiği kodu geliştirmemiştir. Geleneksel iletişim araştırmalarında olduğu gibi, Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Derneği günümüzde Etik ile ilgili çalışma grupları kurarak konuyu aktif bir biçimde tartışmaktadır⁴⁸. Uluslararası İletişim Derneği'nin internet sitesinde bir takım kodlar yer alsa da, bu kodlar sosyal bilimlerin genel kodlarından farklılaşmadığı gibi genel kodlara referans vermektedir. Bu kodlar, internet araştırmalarıyla ilgili bir araştırma etiği problemini nitelermemektedir (Humphreys vd., 2019). Zaten gerek genel gerekse özel bir biçimde yeni medya araştırmalarını düzenleyen kuruluşların araştırmayla ilgili yaptırım seçenekleri de bulunmaktadır. Bu kuruluşlar yerel ya da özel bir biçimde ilkeler belirleyerek araştırmacılara rehberlik ederler.

Günümüzde insanların çevrimiçi platformlardaki deneyimleri, sosyal medya davranışları vb. üzerine yapılan tüm araştırmaların belirli bir ağ mimarisi içerisinde yer aldığı bilinmelidir. Bu yüzden sosyal medya mecraları dâhil olmak üzere, ele alınan konular daha geniş anlamda platformlarla (ör. Alphabet, Microsoft, Apple vb.) bağlantılı bilgi mimarileri ve altyapıları içinde düşünülmelidir. Bu ilişkinin veri gizliliğine yönelik yeni etik riskleri ön plana çıkarabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu platformlar, büyük veri teknikleri aracılığıyla olağanüstü araştırma olanakları sunabilirken, bunların tasarımları ve günlük işleyişi, büyük ölçüde araştırmacıların kontrolü dışında kısıtlamalar getirebilmektedir (Franzke vd., 2019: 12). Nitekim İnternet Araştırma Etiği 3.0'da bahsedildiği üzere, platformlar kendi kurallarını dayatarak yeni etik risklerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

48. Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Derneği'nin etik çalışma grupları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. <https://iamcr.org/s-wg/working-group/eth>

Burada önemli bir etik risk olarak değinilmesi gereken nokta, teknoloji devlerinin kendi bilgi düzenlerini kurma eğilimleridir. Microsoft, Alphabet ve Meta gibi altyapı ve Spotify gibi hizmet şirketleri, akademi ile ilişkilerini yönetmek istemekte ve kendilerini veri gizliliği konusunda sorumlu olarak tanıtmaktadırlar. Ayrıca, çeşitliliği teşvik ederek, stratejik ortaklıklar veya araştırma bölümleri kurarak itibarlarını artırmaya çalışmaktadırlar. Ancak bu yaklaşım, çoğunlukla art niyetleri gizlemek ya da şirketlerin halkla ilişkiler faaliyetlerini desteklemek için sergilenmektedir. Bu tür girişimler, dava tehdidi, istenmeyen çalışmaların yürütülmesini engelleme veya yayınlanmasını önleme yolları olabilir (Eriksson vd., 2019: 222). Nitekim, Maria Eriksson ve arkadaşlarının “Spotify Teardown: Inside the Black Box of Streaming Music” (2019) adlı çalışmasında hizmet şirketinin bir müdahalesi görülmüştür. Araştırmacılar, Mayıs 2017’de Spotify’dan araştırmaları ile ilgili bir e-posta almıştır. Bu e-postada, çalışmanın yöntemi konusunda Spotify’ın ciddi endişeleri olduğu belirtilmiştir. Spotify, araştırmacıların komut dosyaları ve diğer otomatik süreçler yardımıyla hizmetlerini manipüle ettiğini ileri sürmüştür. Buna ek olarak, uygulamanın kullanım koşullarının da sistematik olarak ihlal edildiği iddia edilmiştir. Bu ihlalin teknik yollar ile maskelendiğini de eklemişlerdir. Araştırmacılar, bu tür eylemlerini sonlandırdıklarına dair yazılı bir beyan istenmiştir. Spotify’ın yasal adımı, böylece çalışma için bir müdahaleye dönüşmüştür. Araştırmacılar, Spotify’ın talebi sonrası, özel bilgileri toplamadıklarını, şirket sırlarını ifşa etmediklerini ve araştırma öznelerinin ilgi alanlarına ve davranışlarına zarar vermediklerini söyleyerek Spotify’a garanti vermişlerdir. Yine de Spotify, projenin fonunun kesilmesi için İsveç Araştırma Konseyi ile bağlantıya geçmiştir (Eriksson vd., 2019: 222). Bu kültürel miras çalışması göstermektedir ki, platformun kullanım şartları, araştırmacılara politik, ekonomik vb. konular üzerinde anlaşmada zorluklar çıkarabilmektedir. Ayrıca, araştırmacılara yönelik hukuki zararların da ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Bu durum, teknoloji şirketlerinin, araştırmacıların çalışmalarını kontrol etme ve yönlendirme çabalarının bir örneğidir. Bu tür müdahaleler, akademik özgürlüğü tehdit edebilir ve araştırma sonuçlarının tarafsızlığını zedeleyebilir. Bu nedenle, araştırmacıların, çalışmalarını yürütürken bu tür olası müdahalelere karşı dikkatli olmaları ve etik ilkeler doğrultusunda hareket etmeleri önemlidir. Ayrıca, akademik kurumlar ve araştırma fonları sağlayan kuruluşlar, araştırmacıları bu tür durumlardan

koruyacak mekanizmalar geliştirmelidir.

Yeni Medya Araştırmalarında Etik İlkelere İlişkin Yenilikçi Bazı Uygulamalar

Ağ bağlantılı teknolojilerin bir araç veya alan olarak kullanılmasından kaynaklanan etik risklerin hangi noktada ortaya çıktığını görmek önemlidir. Ağ bağlantılı teknolojiler ile araştırmada etik yaklaşım oldukça farklılaşmıştır. Katılımcılar, özneler, nesnelere ve araştırmacılar arasındaki ilişki biçimleri değiştiği ve potansiyel olarak tanınmaz hale geldikçe, araştırma ve araştırma etiği değişmektedir. Bireylerin değişen sınırlara sahip platformlarda paylaştığı verileri toplamanın getirdiği mahremiyet risklerinin daha da belirgin hale gelmesinin bunda payı büyüktür (Zimmer ve Kinder-Kurlanda, 2017: xx). Nihayetinde, geniş bağlamda düşünüldüğünde ağ bağlantılı teknolojiler insan özne araştırmalarının mevcut modellerini temelden değiştirme potansiyeline sahiptir. Bu yönde bir eğilim söz konusu olduğundan yeni medya araştırmaları için etik yönergelerin sürekli güncellenmesi gerekmiş ve bağlamsal koşulların gözetilmesi gereği ortaya çıkmıştır.

Araştırma öznelerinin veri gizliliğini sağlamaya dönük geliştirilmeye çalışılan yönergeler ve politikalar, insan özne içeren araştırmalarda araştırmacıları ve araştırma öznelerinin haklarını korumayı esas alır. Ayrıca bu ilkeler söz konusu çalışmaları onaylama, takip etme ve gözden geçirmekle görevli olanlara rehberlik etmeyi de amaçlar. Bu sorgulamalar kişisel veri ile bağlantılı farklı etik risklere ve bununla ilgili etik ilke ihtiyacına işaret etmiştir. Araştırmacıların kısmen kamusal alan olarak nitelenen ağ bağlantılı platformlarda yer alan araştırma öznelerinin mahremiyetini korurken hangi etik kodlara sahip olduğu, küresel ağları, toplulukları ve bilgi akışlarını araştırırken hangi ulusal ve uluslararası etik standartlara bağlı kaldığı, çevrimiçi ortamlarda kişisel verilerin gizliliği ve anonimliğin nasıl sağlandığı, reşit olmayan bireyler ile araştırmanın nasıl yapılacağı, çevrimiçi alanlardaki kötüye kullanımların norm mu yoksa aldatma mı olduğu, çevrimiçi alanlarda var olan birine zarar vermenin mümkün olup olmadığı, platform sağlayıcıları tarafından yönetilen alanlarda araştırmacıların yükümlülüğünün ne olduğu gibi başlıklar bu sorunlar ile bağlantılıdır. Bu sorunlar ile karşılaşan artan sayıda bilim insanı ve kuruluş ilgili sorunların üstesinden nasıl gelineceğine dair girişimlerde bulunmuştur. İnsan özne araştırmalarının incelenmesinden sorumlu düzenleyici makamlar internet tabanlı araştırmaların ortaya çıkardığı sayısız etik kaygıyla yüzleşmeye başlamıştır. Bunun üzerine *Yeni*

Medya Araştırmalarında Etik Düzenlemeler ve Yönergeler adlı bölümde bahsedildiği gibi çok sayıda dernek internet araştırmasıyla ilgili etik yönergeler ve kodlar hazırlamaya başlamıştır (Zimmer ve Kinder-Kurlanda, 2017: xx-xxi). Yönergeler ve kodların geliştirilmeye başlanması kişisel veri gizliliğinin korunmasına hizmet eden diğer anonimlik ve kimlik korumalarıyla birlikte, bireylerin mahremiyetini korumanın yeni medya araştırmalarında açık bir gereklilik olduğunu göstermiştir (Ess, 2015: 57).

Fakat araştırmacılar için mevcut davranış kuralları veya metodolojik yönergelerin bu yeni sosyal alanlara iyi bir şekilde tercüme edildiği söylenemez. 1990'ların ortalarında internet, az sayıda bilim insanı tarafından kullanılan bir ortamdan, hızla sanayileşmiş ülkelerde yaşamın tüm yönlerini etkileyen popüler bir teknolojiye dönüşmüştür. Farklı disiplinlerden akademisyenler, internet ve internet kullanıcılarını anlamaya çalışmışlardır. Bununla birlikte, internetin yaygın kullanıma girmesinden önce yazılmış insan özneler üzerine etik araştırma kılavuzlarını internet kullanıcıları üzerine yapılan araştırmaları kapsayacak şekilde genişletmek zor olabilmektedir (Eysenbach ve Till, 2001: 1103). Açık yönergelerin olmaması, etik ikilemleri internet araştırmacıları için daha da önemli hale getirmektedir.  nk  sohbet odalarında bilgilendirilmiş onam almak imkânsız değilse bile zor olabilmektedir. Ayrıca katılımcıların fiziksel bağlantısı kesildiğinde kişilerin haklarının nasıl korunacağı gibi durumlar işi daha da zorlaştırmaktadır. Bu platformların kamuya açık olması göz önünde bulundurulduğunda,  evrimi i bağlantılarda kişilerin mahremiyetini korumak riskli hale gelmektedir. Verilerin saklanması ve imha edilmesi gibi süreçlerin işletilmesi, sadece ses kasetlerini ve yazıları kilitli bir dosya dolabında sakladığımız zamanlardan tamamen farklı bir d şunme biçimi gerektirmektedir (Markham, 2007: 2-3). Bu yüzden ağ bağlantılı ortamlardaki araştırmalara yol gösterici ilkelerin bundan farklı olması beklenmektedir.

BM İnsan Hakları Bildirgesi, Nürnberg Yasası, Helsinki Bildirgesi ve Belmont Raporu gibi bir dizi politika ve belgenin paylaştığı temel ilkelere olan; insan onuru, özerklik, koruma, güvenlik, faydaların maksimize edilmesi ve zararların en aza indirilmesi veya en son kabul edilen ifadeyle kişilere saygı, adalet ve iyilik gibi temel kavramların hala kullanışlı olabileceği de bir gerçektir. Bu ilkeler bugün başlangıçtaki biyomedikal bağlantılara uyarlanan biçiminin ötesine geçerek pek çok disiplini ve metodolojiyi kapsamaktadır. Ayrıca bir araştırma girişiminde etik temeller olarak kabul edilmektedir. Bu temel ilkeler, herhangi bir özel araştırma

projesinin çeşitli noktalarında ortaya çıkan bir dizi etik değerlendirme için başlangıç noktası sağlayabilir⁴⁹ (Markham ve Buchanan, 2012: 4). Ağ bağlantılı teknolojilerin farklı etik zorlukları bağlama vurgu yapsa da internet araştırma etiği geleneksel etik kodlar ile bağlantılı olmak durumundadır. İnternet araştırma etiği, internette yürütülen araştırmalarla ilgili etik konuların analizi ve araştırma etiği ilkelerinin uygulanması olarak tanımlanırken geleneksel ile olan bağı görülmektedir (Buchanan ve Zimmer, 2021: 4). İnternet araştırma etiği de tıpkı geleneksel araştırma etiğinde olduğu gibi birtakım araştırma ihlalleri referans alınarak geliştirilmiştir. Bunların temelinde insan öznelerin gizliliğine ve mahremiyetine yönelik yanlış uygulamalar yer almıştır.

Fakat daha önce belirtildiği gibi internet araştırmasının bağlamı bu ilkeleri aşmıştır. Bu yüzden İnternet Araştırmacıları Birliği gibi kuruluşların raporları internet araştırmalarına referans olma ve araştırma etiği ilkeleri/kodları geliştirme konusunda bağlamı gözetmektedir. İnternet

49. Söz konusu köşe taşı etik çalışmaların etkisi ile dünya çapında bir etik düşünüm başlamış ve birçok ülke etik kod geliştirme süreçlerini başlatmıştır. Kişilere saygı, iyilik ve adalet gibi benzer ilkeleri kullanan benzer ifadeler ilk olarak 1970'lerin sonlarında Kanada'da ortaya çıkmıştır. Bu ilkeler 1994'ten beri *Tri-Council Policy Statement*'ın (Üçlü Konsey Politika Raporu) insan içeren araştırmalar için etik davranış kapsamında yer almaktadır (Buchanan, 2011: 85). Avrupa Birliği nezdinde de araştırma etiğini düzenlemeye yönelik çeşitli direktifler hazırlanmıştır. Bunlar *Direktif 95/46/EC* ve *Direktif 2006/24/EC* olarak öne çıkmaktadır (Directive 95/46/EC, 1995; Directive 2006/24/EC, 2006). Birleşik Krallık'ın *NHS National Research Ethics Service* (NHS Ulusal Araştırma Etiği Hizmeti) ve *Economic and Social Research Council* (Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi) (ESRC)'nin araştırma etiği çerçevesinin yönergeleri de Birleşik Krallık'ta araştırma etiğinin düzenlenmesine yardımcı olmuştur (Buchanan, 2011: 85). Avustralya'da ise 1960'lardan bu yana araştırma etiği programları 1986'da politika raporuna eklenen sosyal ve davranışsal araştırmalarla birlikte, Ulusal Sağlık ve Tıbbi Araştırma Konseyi'nin İnsan Deneylerine İlişkin Raporu kapsamında yönetilmektedir (NHMRC, 2007). Afrika ülkelerindeki araştırma etiği kurulları ise çeşitli bir varlığa sahiptir. Örneğin Güney Afrika'daki araştırma etiği kurullarının tarihi Witwatersrand Üniversitesi'ndeki 1966 tarihli çalışmalara kadar uzanmaktadır (Moodley ve Myer, 2007: 1-2). Diğer Afrika ülkeleri ise hala resmi programların geliştirilmesi üzerinde çalışmaktadır. Hindistan, 1980 yılında yakın zamanda yenilenen ve 2000 yılında güncellenen *Indian Council of Medical Research* (Hindistan Tıbbi Araştırma Konseyi) tıp etiği kılavuzları setini kabul etmiştir. Ayrıca, 1998 yılında, sosyal bilimler için daha fazla etik farkındalık ve etik ilkelerin kodlanması için büyük bir baskı oluşmuştur. Ocak 2000'de Asya ve Batı Pasifik'teki Etik İnceleme Komiteleri Forumu (FERCAP) kurulmuştur. Bu örnekler kapsamlı bir inceleme oluşturmasa da resmileştirilmiş araştırma etiği programlarının dünya genelinde olgunluk açısından çeşitlilik gösterdiği görülebilmektedir (Buchanan, 2011: 86).

araştırma etiği dinamik bir alandır. Araştırma etiğine yaklaşım internetin kullanıma girdiği günden bugüne dönüşümünü devam ettirmektedir. Bu durum araştırma gündeminin de sürekli dönüşümünden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden masum gibi görünen araştırmacı eylemleri, gerçek zararlara yol açabileceğinden ele alınan verilerin yeniden bağlamsallaştırılmasında dikkatli olunmalıdır. Farklı bağlamlardaki aynı bilgiler farklı kişisel veri gizliliği kararları gerektirebilmektedir. Bir Twitter kullanıcısı, topluluğun normlarını izleyerek halka açık bir paylaşım yapma konusunda kendisini rahat hissedebilir. Ancak bu verilerin kamuya açık bir veri seti olarak toplandığını ve analiz edildiğini bilmek bireyleri rahatsız edebilir. Olası tüm zararları hesap etmenin bir yolu olmadığından, araştırmacıdan bazı sorumluluklar üstlenmesi ve adımlar atması beklenmektedir. Araştırmacı bu noktada zarar vermenin esnek ve özel bir kavram olduğunu bilmelidir. Araştırmacı bir platformdan, araştırma öznesinin kısmi onay verdiğini belirterek kamusal olan verisini alabilir. Ancak bir araştırma öznesine yönelik mevcut zararların hepsini hesaplama, araştırmacı uygun önlemleri almış sayılmaz (Markham ve Buchanan, 2017: 206-207).

Bu yüzden zararların en aza indirilmesi için araştırmacının bazı adımlar atması gerekir. Alternatifi çok iyi gerekçeler ile desteklenmedikçe, insanlardan bilgilendirilmiş onam koşulları altında çalışmaya katılması istenmelidir. Ancak araştırmacı bir kereye mahsus aldığı bilgilendirilmiş onamı daha katılımcı odaklı yaparak veri mahremiyetini sağlamaya dönük tedbirler alabilir. Helen Nissenbaum (2004) bilginin doğası gereği kamusal veya özel olmadığını savunur. Nissenbaum'a göre bilginin kime ve hangi amaçla iletileceğini belirleyen bağlama özel normlar vardır. Luke Hutton ve Tristan Henderson *I didn't Sign Up for This Inform Consent in Social Network Research* (2015) adlı çalışmalarında Nissenbaum'un bağlamsal bütünlük (*conceptual integrity*) yaklaşımının bilgilendirilmiş onama uygulanabileceğini belirtmişlerdir. Bu yaklaşım insanların verilerini paylaşma istekliliklerini örnekleyerek, bağlama özel normların doğru bir şekilde çıkarılıp çıkarılmayacağına odaklanmaktadır. Eğer bu şekilde bireylerin hangi verilerini paylaşmak istediği öğrenilirse, çalışmanın başında alınan bilgilendirilmiş onamdan kaynaklı gereksiz harcanan süre de azaltılabilir. Ayrıca veri gizliliği daha etkin bir biçimde sağlanabilir. Bu bağlamda Hutton ve Henderson katılımcılara, verilerini paylaşmak için sosyal bir norma açıkça uymadıkları veya bundan sapmadıkları sürece her bir veri parçasını paylaşmaya ne kadar istekli oldukları sorularak bağlamsal bütünlük onayı alınabileceğini belirtirler (2015: 179).

Crystal Abidin'in *Internet Celebrity: Understanding Fame Online* (2018) adlı kitabında araştırma öznelerinin verilerini gizleme konusunda kullandığı yöntem de yenilikçi olarak ele alınabilir. Sosyal medya kullanıcılarının paylaşımlarını incelerken onların veri gizliliğini korumak adına, paylaşımları aslından uzaklaştırarak araştırmada çizim halinde kullanması araştırmacının alabileceği önlemler arasında gösterilebilir (2018). Tüm bunlar toplanan kişisel verilerin gizli tutulması ve katılımcıların kimliğinin anonim olmasını sağlarken, zararı önleyici mekanizmalar olarak da ele alınabilir. Bu da ağ bağlantılı araştırmada temel bir ilkenin altını çizmektedir. İnsanın söz konusu olduğu bir araştırmada; insan onuru, özerkliği ve mahremiyetinin nasıl korunacağı ağ bağlantılı araştırmada merkezi önemdedir. Bu yüzden anonimlik ve kişisel verilerin gizliliği gibi risklerin çözümüne katkı sunan yeniden üretim (*fabrication*)⁵⁰ gibi uygulamalar araştırma etiğine katkı sağlayabilir. Böylelikle bilgilendirilmiş onam gibi zorlu süreçlere de alternatif bulunmuş olur. Yeniden üretilmiş verilerin anonimliği ve gizliliği garanti altına alındığından hiçbir verinin izi araştırma öznesine kadar izlenemez (Livingstone ve Locatelli, 2014: 73).

Ancak yine kişisel verilerin korunmasındaki etik hassasiyet sorunu devam etmektedir. Araştırma verilerine artık platformlar üzerinden erişilmekte ve depolanmaktadır. Bu yüzden araştırma sona erse bile bu veriler halen platformların elindedir. Böyle bir durumda verilerin akibetinden tamamen araştırmacı sorumlu değildir. Esasen araştırma etiği bir uygulama etiğidir ve platformların verilere sahip olduğu da açıktır. Bu yüzden araştırmacının etik özdüşünümselliği araştırma sürecinde etik tutumu belirlemektedir.

50. Geleneksel araştırmalarda araştırma öznelerin tüm verilerinin anonimleştirildiği sürece çalışmada yer almasında bir sakınca bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle araştırmacılar alan notlarını, transkripsiyonları, demografik verileri, çalışmanın yerini veya katılımcıların kimliklerini anonim bir biçimde saklama sorumluluğunu ellerinde bulundururlardı. Ancak bunun gibi geleneksel veri koruma yöntemleri yeni medya araştırmalarında etkisiz kalabilmektedir. Ağ bağlantılı verinin anonim bir şekilde ele alınması zordur. Bu yüzden izinin sürülemez hale getirilmesi gerekir. Bunu gerçekleştirmek için izlenecek yollardan birisi de Annette Markham'ın yeniden üretim (*fabrication*) kavramdır. Ağ bağlantılı ortamlarda mekanları ve çalışılmakta olan insanların verilerini gizlemenin bir yolu olarak yeniden üretim veri temsilini yaratıcı ve performatif bir biçime getiren yöntemdir (Markham, 2012).

Genel Değerlendirme

Bu bölümde ilk olarak yöntem konusu tartışılırken sosyal bilimlerde sıkça kullanılan nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin genel özellikleri ele alınmıştır. Veri toplama tekniklerinin yöntemin altında değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ardından yöntem ve veri toplama teknikleri ile yakından ilgili bir kavram olan “veri”ye değinilmiştir. Bu doğrultuda verinin ne olduğu ve bilimsel bilgi üretimine giden yoldaki önemi vurgulanmıştır. Veriyi tarihsel sürecinde açıkladıktan sonra modern sosyal bilim ile olan bağı kurulmuştur. 20. yüzyılda bilgi teknolojileri, değişen epistemolojik ve anlambilimsel bağlamların kavrama yön verdiği görülmüştür.

Veriye yönelik bilim çevrelerindeki yaklaşımlar, verinin farklı metodolojik ve teorik anlayışlar kapsamında değerlendirilmesine neden olmuştur. Böylelikle veri, araştırma tasarımı ile ilgili süreçlerde nicel ve nitel araştırma yöntemlerine göre farklı anlamlara gelecek şekilde yorumlanmıştır. Sonrasında ağ bağlantılı veri kullanımının artması ve gündelik yaşamın önemli bir parçası haline gelmesinden bahsedilmiştir. Sonrasında bunu incelemek isteyen araştırmacıların yöntem bakımından karşılaştıkları zorluklara değinilmiştir. Araştırmacıların ağ bağlantılı ortamları incelerken, yöntem konusundaki yeniliklerle ve zorluklarla karşı karşıya kaldıkları durumlar aktarılmıştır. Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin sınındığı bir sürecin ardından, bu yöntemlerin ilgili çalışmalara uyarlandığı ve karma yöntemi çağıran araştırmaların çoğaldığı üzerinde durulmuştur. Ayrıca ağ bağlantılı veriyi işlemenin bilgisayarlı teknikleri gerektirmesi, yöntem konusunun bu yeniliklerle birlikte ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

Yöntem konusunda yaşanan gelişmelerin veri toplama tekniklerini etkilemesi kaçınılmaz olduğundan, bu yönde yaşanan gelişmeler detaylandırılmıştır. Geleneksel iletişim araştırmalarında kullanılan veri toplama tekniklerinin yeni medya araştırmalarında da kullanıldığı görülmüştür. Bununla birlikte, ağ bağlantılı ortamlardan büyük miktarda veri toplamayı ve işlemeyi kolaylaştıran yenilikçi tekniklerin de araştırmalarda kullanıldığı ele alınmıştır.

Ağ bağlantılı ortamlarda veriye kolay erişim, konuya etik yaklaşım gerektiren hususları da beraberinde getirmiştir. Ağ bağlantılı veriye etik bir biçimde yaklaşılması gereği ortaya konulurken, bireylere zarar verebilecek süreçlerin söz konusu olabileceğine vurgu yapılmıştır. Yeni med-

ya araştırmalarını yakından ilgilendiren etik karar alma ve araştırma öznelerine yönelik etik yaklaşım geliştirmenin hangi durumlarda gerekli olabileceği, geçmiş örnekler de göz önünde bulundurularak açıklanmıştır. Yeni medya araştırmalarına yönelik etik yaklaşım gereğinin ortaya çıkmasına konu olan örnekler, araştırmalar ve bunun sonucunda geliştirilen yönergeler ve düzenlemelere değinilerek yeni medya araştırma etiğinin bağlamsal koşullarına vurgu yapılmıştır. Bu bağlamsal koşullara ve etik ilkelere vurgu yapılırken, anonimlik, mahremiyet, kişisel verilerin gizliliği vb. gibi kavramların altı çizilmiştir. Son olarak, ağ bağlantılı ortamlardan alınan verilere yönelik etik yaklaşımın, yönergeler ve ilkeler dışında dışünülebileceği, araştırmacının buna yönelik kendisinin birtakım yaratıcı adımlar atabileceği üzerinde durulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İLETİŞİM DERGİLERİNDE YAYINLANAN YENİ MEDYA ARAŞTIRMALARINDA ARAŞTIRMA ETİĞİ

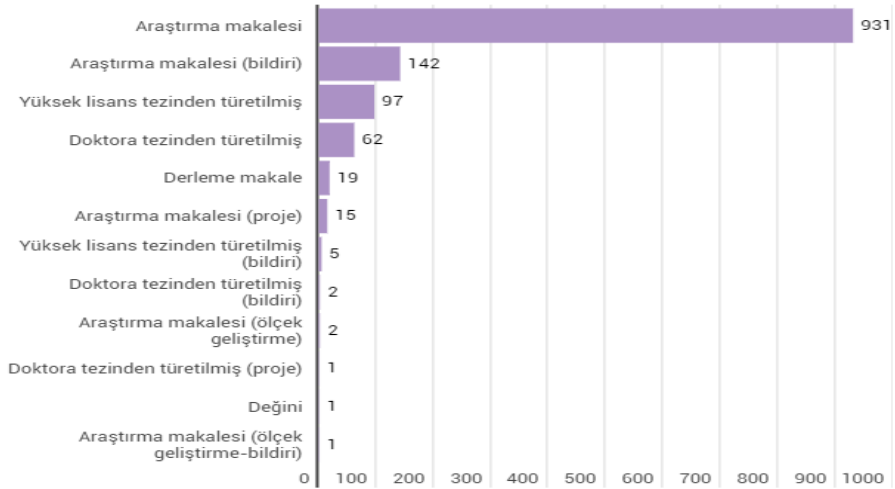
Bu bölümde Türkiye'de iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya makalelerinde araştırma etiğinin nasıl yaşama geçirildiğine yönelik gerçekleştirilen analizin bulguları dört ana başlık kapsamında irdelenecektir. İncelenen Makalelere Yönelik Tanımlayıcı veriler adlı bölümde, incelenen makalelerin yazarlarının unvanları, araştırmanın türü, araştırmanın yapıldığı ve yayınladığı yıl, araştırmacının araştırma sürecindeki konumu, araştırmanın yöntemi ve veri toplama tekniği, örneklemin niteliği, fon kaynağı, verinin toplandığı ortam ve verinin toplandığı ağ bağlantılı ortamın niteliğine ilişkin bulgulara yer verilecektir. *Araştırmada Veri Kullanımına Yönelik Bulgular* adlı ikinci bölümde makalelerdeki verinin mikro/büyük veri olma durumu, mikro veri ise veri toplama tekniği, büyük veri ise verinin toplandığı yazılım ve büyük verinin miktarı, kullanılan veri analiz programı, araştırma verisinin tanımlanabilirlik durumu ve kullanılan verinin niteliğiyle ilgili bulgular aktarılacaktır. İncelenen Yayınlarda Etik Riskler adlı üçüncü bölümde ise araştırma öznelerinin araştırma kaynaklı karşılaşabileceği riskler, araştırma öznesinin incinebilirlik durumu, incinebilir özneyse alınan önlemler, bilgilendirilmiş onam ve etik kurulu onayı bilgisinin varlığı, makalelerdeki anonimleştirme durumu, yapıldıysa anonimlik düzeyleriyle ilgili bulgulara yer verilecektir. Son olarak *Verinin Yeniden Kullanıma Açılması ve Veri Yönetim Politikası* adlı bölümde incelenen makalelerde veri yönetimi, açık veri politikası, araştırmanın yasal olması ve Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na uygunlukla ilgili bilgi notu olup olmadığıyla ilgili bulgular ele alınacaktır.

İncelenen Makalelere Yönelik Tanımlayıcı Veriler

İncelenen 1278 makaleye 2097 ayrı yazar katkı sunmuştur. Bunların 683'ünde birden fazla yazar hak sahibidir. 595 makale ise tek yazar tarafından üretilmiştir. Bu veriler yeni medya araştırmalarında kolektif çalışmanın görece yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Makalelerin yayımlandığı derginin formatı veya araştırmacıların bu bilgiye makalelerde yer vermemesinden dolayı araştırmacıların unvanlarının bazı dergilerde yer almadığı görülmüştür. 414 araştırmacının unvan bilgisine bu nedenlerden dolayı ulaşılammıştır. Makalelerin yazarlarının unvanlarının geneline bakıldığında öğretim üyelerinin sayısının 884

olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma görevlisi, okutman, uzman gibi unvanlara sahip araştırmacılar da öğretim üyeleri sayısına dahil edildiğinde ilgili araştırmaların büyük bölümünün üniversite bünyesinde çalışan araştırmacılar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Araştırmacıların büyük bölümünün akademik bir unvana sahip olması mesleki etik kodlara uymanın önemini ve beklentisini artırmaktadır. Çünkü araştırma etiğine uymanın standartlarını belirleyen ve denetleyen etik kurulların yaptırımları ilgili kişileri bağlamaktadır. Araştırmada sayıca az olsalar da bağımsız araştırmacı, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri için de bu bağlayıcılıklar geçerli olabilir. Bunların dışında Markham ve Buchanan'ın (2012: 9) üzerinde durduğu özdüşünümsellik kavramı kurumsal bağlayıcılıkların dışında tüm aktörlerin araştırma öznelerini koruyucu bir biçimde hareket etmesi gerektiğinin önemine vurgu yapar. Çünkü, özdüşünümsellik araştırmanın tüm taraflarının araştırmadan zarar görmemesini sağlayacak hususların araştırma öncesi süreci kapsayacak şekilde gözden geçirilmesini gerektirir.

İncelenen araştırmalar iletişim araştırmalarının türlerine yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Şekil 1'de görüldüğü gibi dört tür üzerinde yoğunlaşan yayınlar söz konusudur. Ancak araştırmaları genellikle araştırma makalesi, bildiri, lisansüstü tezlerden türetilmiş ve derleme makale olarak görmek mümkündür.

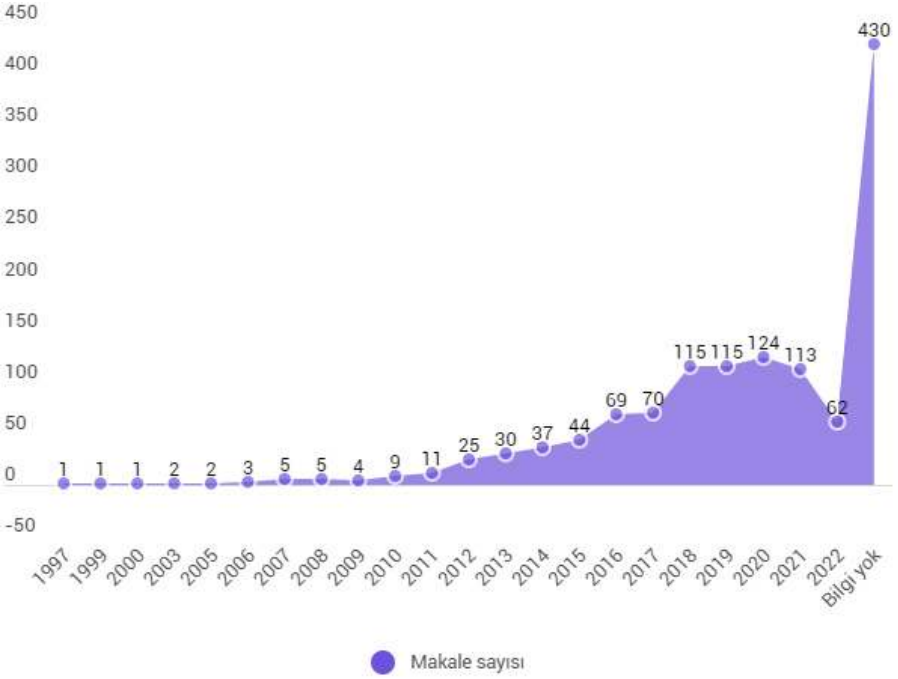


Şekil 1: Araştırmaların türleri

Proje, ölçek geliştirme, ya da değini gibi türlerin sayısı görece azdır. Bulgulara bakıldığında 1091 araştırma makalesi olduğu görülmektedir. Bazı araştırma makaleleri bildiri olarak sunulmuş, bazıları projelerden üretilmiş, bazıları ise hem ölçek geliştirme hem de bildiri için hazırlanmıştır. Araştırma makalesinden sonra lisansüstü tezlerden üretilmiş makaleler ve bu çalışmalardan türetilmiş bildirilerin yoğunluğu görülmektedir. 167 makale lisansüstü araştırmalardan türetilmiştir. Araştırma öznesi ile doğrudan bağlantı kurulmayan derleme makalelerin sayısı 19 dur. Derleme makale ve değini gibi türlerin sayısının az olması araştırma öznesiyle doğrudan bağlantı kurulmadığı durumlarda da etik bakış açısı gerektiren araştırmaların olabileceğini göstermektedir. Araştırma makaleleri ve lisansüstü araştırmalardan türetilen makalelerde ise araştırma özneleriyle doğrudan ya da dolaylı bir biçimde bağlantı kurulduğundan araştırma etiği konusunda daha hassas bir bakış açısı gerekebilir. Burada araştırma türlerine göre bildirilere neden ayrı bir kategori açıldığına da değinilebilir. Bildiriler genellikle kısa bir süre içerisinde hazırlanıp tam metin haline getirilmeden bir toplantıda sunulur. Böyle bir durumda etik kurul ve bilgilendirilmiş onam gibi süreçler işletilemeyebilir. Sonrasında ise bu araştırmalar makale olarak yayınlanabilir. Böyle bir durumda araştırma etiğine bakış sağlıklı işlemeyebilir. Ancak böyle bir durum bir araştırma makalesinden, projeden ya da lisansüstü bir araştırmadan türetilen çalışmalardan genellikle beklenmez. Çünkü bu araştırmalar en başından belirli bir akademik süreci takip eder. Ancak yine de bu durum ilgili araştırmalarda araştırma etiği ilkelerine uyulacağını da garanti etmez.

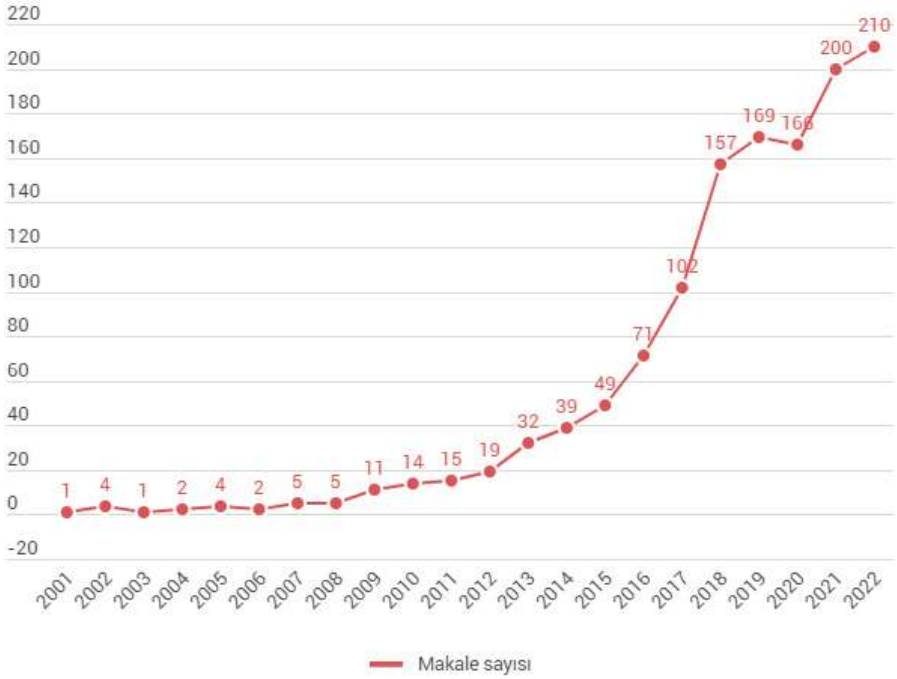
Analiz sürecinde araştırmaların türlerinin belirlenmesiyle ilgili bir zorluk araştırmacıların araştırma türlerini belirtmemesi olmuştur. Bir araştırmacının derleme makale mi yoksa araştırma makalesi mi olduğunu ortaya koyabilmek makalelerin bu bilgiyi vermemesi ve yöntemin detaylıca açıklanmamasından dolayı zor olmuştur. Çünkü bazı araştırmalarda veri yer alırken bu verinin nasıl elde edildiğine yönelik bilgi bulunmamaktadır. Bu araştırmalarda yöntem ve veri toplama tekniğinin olması araştırmaların bu çalışma kapsamında derleme bir makale olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

İncelenen çoğu makalede araştırmacının yapıldığı yıllara ilişkin bilginin yer almadığı görülmüştür. İncelenen toplam 430 araştırmada araştırmacının yapıldığı tarihle ilgili bir bilgiye ulaşılamadığından ilgili araştırmalarda yapılma tarihi bilgi yok olarak işaretlenmiştir.



Şekil 2: Araştırmaların yapılma tarihleri

Şekil 2, yapılma yıllarına ulaşılan Türkiye'deki yeni medya araştırmalarının bilimsel makaleler özelinde ne zaman yaygınlaşmaya başladığını ve sonrasındaki gelişim sürecini göstermektedir. Yeni medya araştırmalarında etik risk oluşturan çalışmalara 1985'li yıllarda rastlanmaktadır. 2000'li yılların başına gelindiğinde buna benzer çalışmaların çoğalması bu ortamlara özel bir etik bakış açısı geliştirmenin önemini ortaya koymuştur (Ess, 2002: 2-3). Bu durum yeni medya araştırma etiğine yönelik bakış açılarının geliştirilmeye başlandığı bir dönemde Türkiye'de de ilgili çalışmaların başladığını göstermektedir. Araştırmaların yapıldığı yıllara bakıldığında etik bakış açısı gerektiren özne içeren ilk çalışmaya 1997 yılında rastlanmıştır. Sonrasında bu tür araştırmalar günümüze doğru artarak çoğalmaktadır. Çalışmaların yıllara göre düzenli bir biçimde artış göstermesi, araştırma öznesine ilişkin tutum almaya dikkat edilmesini gerekli kılar. Bu yüzden yeni medya araştırmalarının yıllara göre düzenli bir biçimde artması etik bakış açısının önemine işaret eder.



Şekil 3: Araştırmaların yayınlanma tarihleri

Yayınlanma tarihleri zorunlu olarak her makalede yer aldığından, Şekil 3'te gösterilen yayınlanma tarihleri, yeni medya araştırmalarının günümüze kadar olan seyrinde daha ayrıntılı bir görünüm sunabilir. Buna göre 90'lı yılların sonuna doğru yapılmaya başlanan ve 2000'li yılların başında sayıca az olan insan özne içeren yeni medya araştırmalarının sayıları günümüze yaklaştıkça artmaktadır. Makale sayılarının bu şekilde artış göstermesi, bu çalışmada üstünde durulan ağ bağlantılı teknolojiler dolayımı iletişim pratiklerini anlamak için araştırmacıların bu alana ilgi gösterdiği çıkarımını doğrulamaktadır. Yeni medya araştırmalarına bu ilgi etik konusunda yeni riskler ortaya çıkarabilir. Nitekim Markham ve Buchanan (2007: 2-3) yeni medya araştırmalarında etik açıdan farklı bir düşünme biçimi gerekir derken bu durumu kastetmektedir. Yeni medya araştırmalarında çeşitli etik risklerin farkına varılmasıyla, 2000'li yıllarda araştırma etiğine bakış açılarının geliştirilmeye başlandığı bilinmektedir. Bulgular da etik bakış açısının geliştirildiği bu dönemde, Türkiye'de yeni medya araştırmalarının arttığını göstermektedir. Bu nedenle

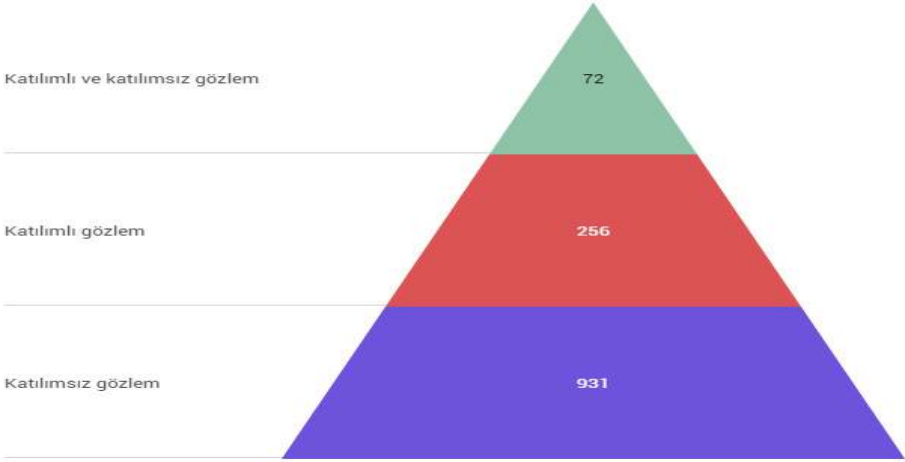
etik bakış açısı gereği Türkiye'deki araştırmalarda da aranabilir şeklinde bir yorumda bulunulabilir. Burada yeni medya ortamlarında araştırma etiği söz konusu olduğunda Türkiye'de kurumsal yapılar tarafından adımlar atılmıştır gibi bir husus söz konusu değildir. Sadece yeni medya araştırmalarında araştırma etiği tartışmalarının yapıldığı bir dönemde araştırmacının bu tartışmaların farkında olması gerekir şeklinde bir çıkarım yapılabilir⁵¹.

Bulgular araştırma makalelerinin örneklem kapsamında başlangıcından günümüze yeni medya araştırmalarında en çok yayınlanan tür olduğunu göstermiştir. 2001 yılından günümüze insan özne içeren araştırma makaleleri düzenli bir biçimde yayınlanmaktadır. Bu araştırmalar ağ bağlantılı teknolojilerin gündelik yaşamdaki rolünü doğrudan insan özneye başvurarak incelemektedir. Ayrıca akademik bir çevrede sunmak ve ilgili konuyu tartışmak üzere hazırlanan bildirilerden türetilen araştırma makalelerinin sayısının da 2008 yılından bu yana arttığı görülmektedir. Aynı şekilde yüksek lisans ve doktora tezinden türetilmiş makalelerin de 2010'lu yıllardan sonra yayınlanmaya başlanması bu konuda lisansüstü çalışmaların 2010'lu yıllardan önce başladığını göstermektedir. Projeden türetilen araştırma makalelerinin 2015 yılından sonra yer alması ise ilgili konulara yönelik kurumsal desteklerin görece geç bir tarihte başladığını göstermektedir.

Araştırmada incelenen makalelerin anahtar kelimeleri yeni medya araştırmalarının konu olarak ne yönde ilerlediğinin görülmeleri bakımından önemlidir. İncelenen makalelerin anahtar kelimelerinden yapılmış Görsel 1'de yer alan kelime bulutuna bakıldığında, araştırma konularının çeşitliliği dikkat çekicidir. İncelenen konular çeşitlendikçe ve bu incelemelerin içerisinde insan özne yer aldıkça ilgili çalışmalardaki etik bakış kendine has biçimler almaktadır. Bu araştırmalar sağlıktan dijital oyunlara, bağımlılıklardan göçmen karşıtlığına kadar geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Ancak öne çıkan kavramlar medya ve sosyal kavramlarıdır.

51. Yeni medya araştırmalarında araştırma etiğine yönelik 2000'li yıllardan bu yana birtakım raporların Türkçeleştirilerek yayımlandığı ve bazı özgün derlemelerin yayımlandığı bilinmektedir. Bunların bazıları Folklor Edebiyat Dergisi ve Alternatif Bilişim Derneği tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bkz. Markham, Annette ve Buchanan, Elizabeth (2015). Etik Karar Alma ve İnternet Araştırmaları İnternet Araştırmaları Birliği (AoİR) Etik Çalışma Komitesinden Tavsiyeler. *Folklor/Edebiyat*, (83), 411. Franzke, Aline Shakti, Bechmann, Anja., Zimmer, Michale, Ess, Charles M. (2019). İnternet Araştırmaları: Etik Kılavuz 3.0. İnternet Araştırmacıları Birliği, Çev: M. Burak Özdemir, 1-44.

çimde gerçekleştirilmesi araştırmacının araştırma öznesiyle etkileşimini etkileyebilir. Ayrıca katılımlı ve katılımsız gözleme ait etik risklerin ne olduğu ortaya koyulup, araştırma etiği konusunda bakış açılarının hangi yönde geliştirilebileceği konusunda bir yol haritası hazırlanmasında etkili araçlar sunulabilir.



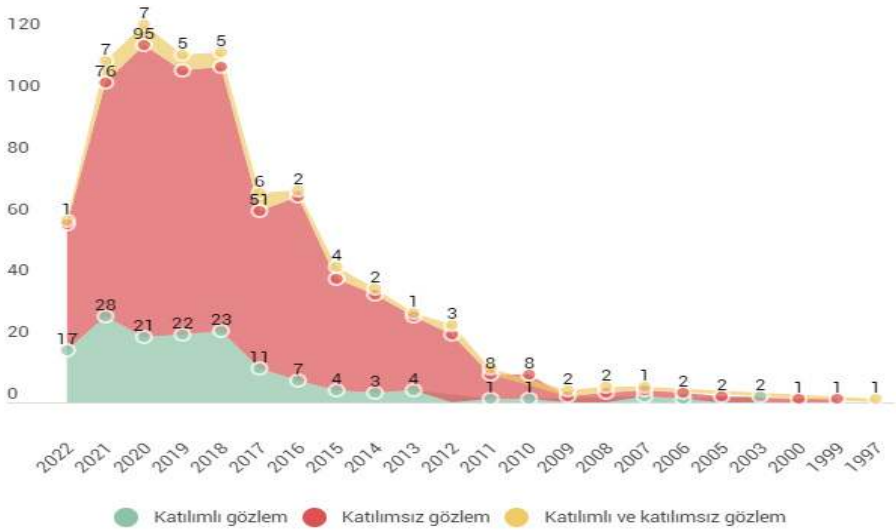
Şekil 4: Araştırmacıların araştırma sürecindeki konumu

Şekil 4'te görüldüğü gibi insan özne içeren iletişim araştırmalarının büyük çoğunluğu katılımsız⁵² gözlem tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. 1003 araştırmada öznelerle bağlantı kurulmadan veriler toplanmıştır. Bu tespit Rasmussen (2017: 38)'in belirttiği ağ bağlantılı ortamlarda yığın olarak hazır bulunan verilere kolay erişimin çevrimiçi araştırmaları çekici hale getirdiği iddiasıyla örtüşmektedir. Öznelerle bağlantı kurmak etik konuları da müzakere etmek anlamına gelebileceğinden bu araştırmalarda etik sorumluluk araştırmacıdadır. Bu durumda araştırmacı ele aldığı konuya göre etik bir bakış açısı belirleyebilir. Özneleri birey ya da metin olarak ele almak araştırma etiği açısından çok şeyi değiştirecek-

52. İncelenen makalelerde netnografinin katılımlı yönüyle ilgili birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Kozinets (1998: 366) netnografiyi tanımlarken ağ bağlantılı ortamlarda yapılan katılımlı gözlemleri tarif etmektedir. Ancak incelenen makalelerde netnografinin kullanımının katılımsız bir biçimde (forumlar, sosyal medya grupları, video yorumları vb.) toplanan verilerden oluştuğu görülmüştür. Üstelik incelenen makalelerde netnografi tanımlanırken Kozinets'den alıntı yapılarak netnografinin katılımlı olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu durum, araştırmalarda belli bir yöntem uygulanırken sorunlarla karşılaşıldığına işaret eder.

tir. Veriye kamusal ya da özel olarak yaklaşmayla sonuçlanabilecek süreç sonucunda araştırmacı etik duruşunu belirleyebilecektir. Katılımlı bir biçimde gerçekleştirilen 328 çalışmada etik açıdan riskler olabilir. Araştırmacı birebir görüştüğü araştırma öznelerine etik açıdan risk oluşturabilecek davranışlarda bulunabilir. Ancak burada araştırmacının etik konuları araştırma öznesiyle müzakere edebileceği şartlar da söz konusudur. Katılımlı bir gözlemde araştırmacı özneye birey olarak yaklaşmak zorundadır. Çünkü veri doğrudan insan öznelerden elde edilmektedir.

Araştırmaların yapıldığı yıllar ve araştırmacının konumu ilişkisinin gösterildiği Şekil 5'te katılımsız gözlemle gerçekleştirilen araştırmaların sayısının yıllar ilerledikçe arttığı görülmektedir. 2010 yılına kadar katılımlı ve katılımsız gözlemle gerçekleştirilen araştırmalar arasında belirgin bir fark yer almazken, 2010 yılından sonra araştırmacıların yeni medya araştırmalarında veriye katılımsız bir biçimde toplamaya doğru yöneldiği görülmektedir. İlgili yıllar Esteban Ortiz-Ospina'ya (2019) göre sosyal medya uygulamalarının ilk örneklerinin yaygın etkilerinin ortaya çıktığı ve yeni uygulamaların birbiri ardına kullanıma girdiği bir dönemi kapsamaktadır. Ayrıca bu dönemde internet kullanımına bağlı artışla forumlar, bloglar gibi çeşitli ağ bağlantılı ortamlara bırakılan verilerden bahsedilebilir. Bu dönemin bir diğer özelliği de Markham ve Buchanan (2012: 8-9)'a göre sosyal medya araçlarını kullanan bireylerin mahremiyet talep ettiği bir dönem olmasıdır. Bu dönem araştırmada etik bakış açısı gerekliliğinin iyiden iyiye tartışıldığı bir dönem olarak da öne çıkmaktadır. Bulgular katılımsız gözlem tekniğiyle yapılan araştırmaların söz konusu tarihlerden itibaren artışa geçtiğini göstermektedir. Bu yüzden yeni medya araştırmalarının katılımsız gözlem tekniğiyle yapılmasının araştırma etiği konusunda birtakım riskleri beraberinde getirdiği söylenebilir. Kullanıcıların uygulamalar ve diğer ağ bağlantılı ortamlara bıraktığı verilerin etik bakış açısı benimsenmeden araştırmalarda kullanılması riskin temelini oluşturmaktadır denebilir.

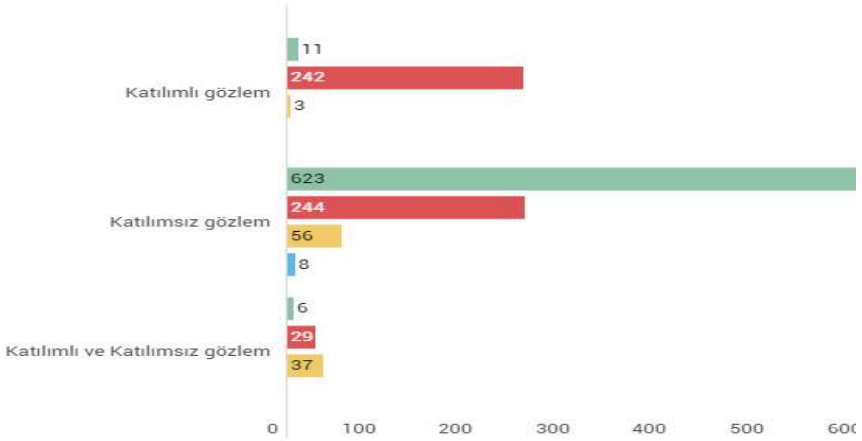


Şekil 5: Araştırmacının konumuna göre araştırmaların yapıldığı yılları

İnternet Araştırmacıları Birliği'nin 2019 yılında yayınladığı İnternet Araştırmaları: Etik Kılavuz 3.0 adlı üçüncü rapor bu araştırmalarda tespit edilen etik konularla ilgilidir. Raporla ağ bağlantılı izlere yeni teknolojik imkanlarla erişmenin bağlamsal olarak etik riskler doğurmasından dolayı araştırmacılardan ilgili bağlamları gözetmesi talep edilmiştir (Franzke vd., 2019). Ancak, katılımlı ve katılımsız gözlem tekniğiyle gerçekleştirilen araştırmalar da etik risklerin konusu olabilir. Katılımlı bir araştırma kaynaklı herhangi bir kişisel veri gizliliği ihlali öznelere zor durumda bırakabilir. Şekil 1, 2, 3, 4 ve 5'teki bulgular yeni medya araştırmalarının başlangıcından bu yana farklı konuları kapsayacak şekilde ve bunun da genellikle araştırma makalesi üreterek, katılımsız gözlem tekniğiyle gerçekleştirildiğini söylemektedir.

Şekil 6 araştırmacının konumu ve araştırma yöntemi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Burada nicel araştırmaların büyük bölümünün katılımsız gözlem tekniğiyle gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu araştırmalar çoğunlukla anket araştırmasıdır. Anket araştırmalarında veriler istatistiksel veriye çevrildiğinden verilerin izinin sürülmesi mümkün değildir. Bu yüzden araştırma etiği bakımından genellikle risklerle karşılaşmaz. Örneklem kapsamında katılımlı gözlem tekniğiyle gerçekleştirilen nicel çalışmalar söz konusu olsa da bunların sayısı oldukça azdır. Nitel

araştırmalarda ise katılımlı ve katılımsız bir biçimde gerçekleştirilen araştırmaların sayısı neredeyse birbirine eşittir. Bunlara hem katılımlı hem de katılımsız gözlem ile veri toplanan araştırmalar da eklendiğinde nitel araştırmalarda araştırmacıların veri toplamak için farklı yollar denediği sonucu ortaya çıkmaktadır.



şekil 6: Araştırmacının konumuna göre araştırma yöntemi

Nitel araştırmalarda araştırmacılar hem insan özneler ile doğrudan etkileşime girip hem de ağ bağlantılı verileri metin olarak elde etme eğilimindedir. Bunların her birinin bir araştırmada yapıldığı çalışma sayısı ise 29'dur. Karma yöntemde ise katılımlı ve katılımsız gözlem tekniğiyle gerçekleştirilen çalışmaların sayısı katılımsız gözleme yakındır. Yöntem bilgisine ulaşılamayan araştırmalar da katılımsız gözlem tekniğiyle veriye erişmiştir. Burada araştırma etiği konusunda üzerinde durulması gereken nokta Lindlof'un (1995) belirttiği gibi, nitel araştırmaların ele alınan olguların niteliksel özelliklerine odaklanması durumudur. Nicel araştırmaların veriyi istatistikselleştirmesinin aksine nitel araştırmalarda araştırmacılar incelenen olgunun biçimini tüm ayrıntısıyla tarif ederler. Böyle ayrıntılı bir tarif sunulurken nitel verinin etik risk oluşturmayacak bir biçimde sunumu ilave etik yaklaşım adımları gerektirebilir. Bulgular ilave etik bakış açısı geliştirilmeyen nitel ya da karma yöntem ile gerçekleştirilen bir araştırmada katılımsız biçimde toplanan verilerin sunulmasında araştırma etiği riskleriyle karşılaşılabileceğini göstermektedir. Aynı olasılık araştırmacının etik önlemleri almadığı katılımlı gözlem tekniğiyle veri toplanan bir çalışma için de geçerlidir.

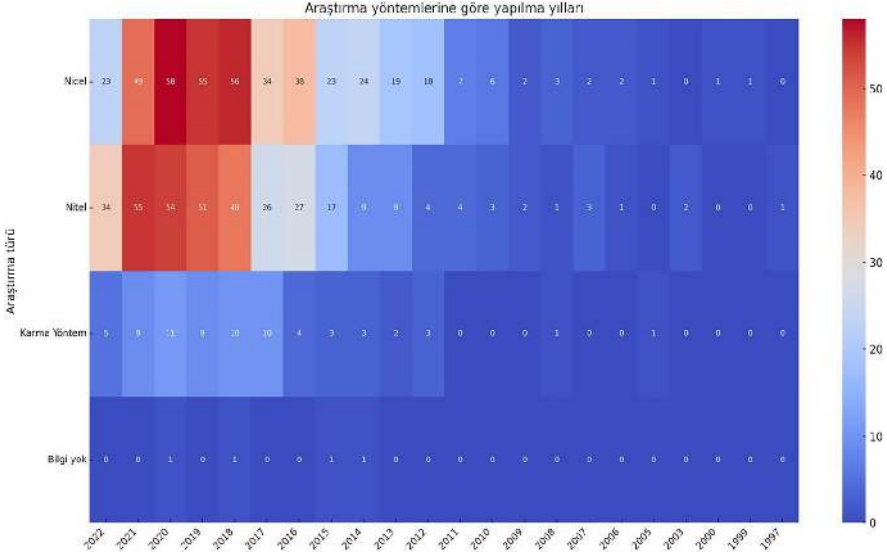
Ağ bağlantılı teknolojilerin ortaya çıkışının araştırma teknikleri konusunda araştırmacılara farklı olanaklar sunması, bu olanakların ortaya çıkan teknoloji dolayımı sistemde ne kadar etkili olacağına yönelik soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Bu soru işaretleri araştırma yöntemleriyle yakından ilgilidir. Araştırmacılar ağ bağlantılı olgulara yaklaşırken yönetsel kabullerini yeni medya araştırmalarına aktarabilirler. Ya da araştırmacılar ağ bağlantılı olgulara yaklaşımda yönetsel kabullerini bir kenara bırakarak ağ bağlantılı olguları incelemede yenilikçi davranabilirler.

Örneklem kapsamında incelenen makalelerden yola çıkıldığında insan özne içeren yeni medya araştırmalarında geleneksel iletişim araştırmalarının yönetsel birikiminden faydalandığı söylenebilir. Nitel yöntemle 527, nicel yöntemle 645 araştırmanın gerçekleştirilmiş olması böyle bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın *Yeni Medya Araştırmalarında Veri, Yöntem ve Veri Toplama Teknikleri* adlı bölümünde açıklandığı üzere yeni medya araştırmaları ile araştırmacıların maliyet ve fayda dengesini sağlamak için daha birleşik yollar aramaya yöneldiği iddiasının ise Türkiye'deki makaleler özelinde geçerli olmadığı söylenebilir. Çünkü bulgularda yer alan karma yöntem ile gerçekleştirilmiş 98 araştırma karma yönetime olan ilginin genel çıkarımlarla örtüşmediğini göstermektedir.

Araştırmacıların ağ bağlantılı ortamları incelerken daha önce bildikleri yöntem setlerini kullanması ve yöntem konusuna yenilikçi davranmamaları, geleneksel metodolojik kabullerinin de yeni medya araştırmalarına aktarıldığı şeklinde yorumlanabilir. İncelenen çalışmalarda yöntemden ne anlaşıldığı konusunda belirsizlikler dikkat çekicidir. Araştırmacıların herhangi bir veri toplama tekniğinin sonuna "yöntemi" kelimesini (örneğin görüşme yöntemi, anket yöntemi gibi) eklediğine sıklıkla rastlanılmaktadır. Ya da kısaca nicel ya da nitel tekniklerle veriler toplanmıştır şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Bazı makalelerde ise yöntem bilgisinin yer almadığı dahi görülmüştür.

Örneklem dahilinde Türkiye'deki yeni medya araştırmalarının yıllara göre hangi yöntemle gerçekleştirildiği bilgisi Şekil 7'de yer almaktadır. Buna göre yeni medya araştırmalarının ilk örneklerinin yöntem seçimi bakımından herhangi bir anlamlı fark göstermediği görülmektedir. Nicel ve nitel yöntem kullanılarak gerçekleştirilen araştırmaların sayısı 2010 yılına kadar birbirine yakın seyretmiştir. 2010'lu yıllardan sonra da aralarında bariz farklılıklar görülmemektedir. İnsan özne içeren yeni medya

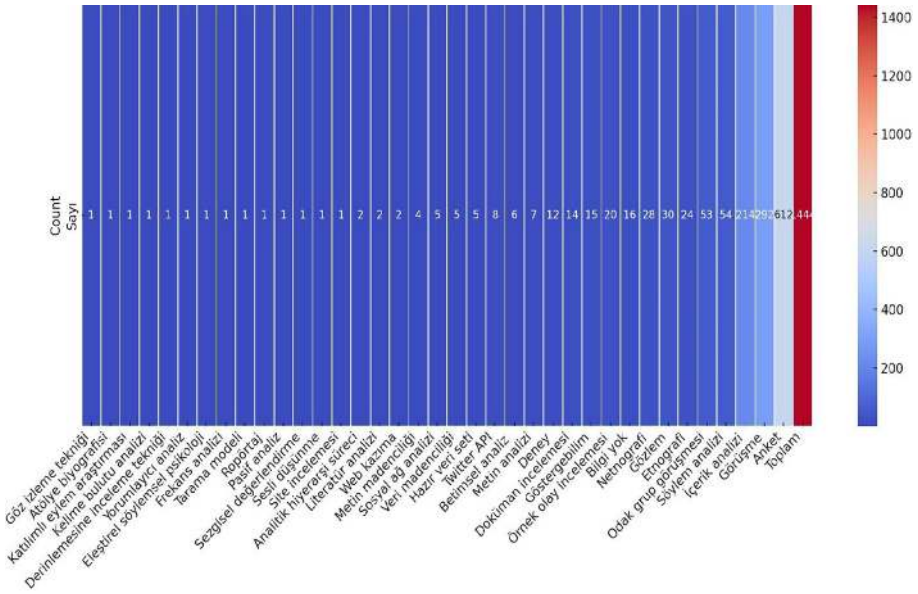
araştırmalarında karma yöntemin ilk uygulanışına ise 2008 yılında rastlanmıştır. 2012 yılı ve sonrasında ise ağ bağlantılı teknolojilerin kullanımının yaygınlaşmasıyla karma yöntemin sayıca fazla olmamakla birlikte kullanılmaya başlandığı söylenebilir.



Şekil 7: Araştırmaların yöntemlerine göre yapıma yılları

Araştırmaların yapıma yıllarına çoğu çalışmada ulaşamadığı da göz önünde bulundurularak mevcut bulgulardan hareketle böyle bir çıkarım yapılabilir.

Yeni medya araştırmalarında geleneksel yöntemlerin etkisine benzer bir durumun veri toplama tekniklerinde de yaşandığı söylenebilir. Söz konusu araştırmalar nitel ve nicel bir biçimde yapılandırıldığından, araştırmacılar ilgili yönteme uygun düşecek geleneksel veri toplama tekniklerine başvurmuşlardır.

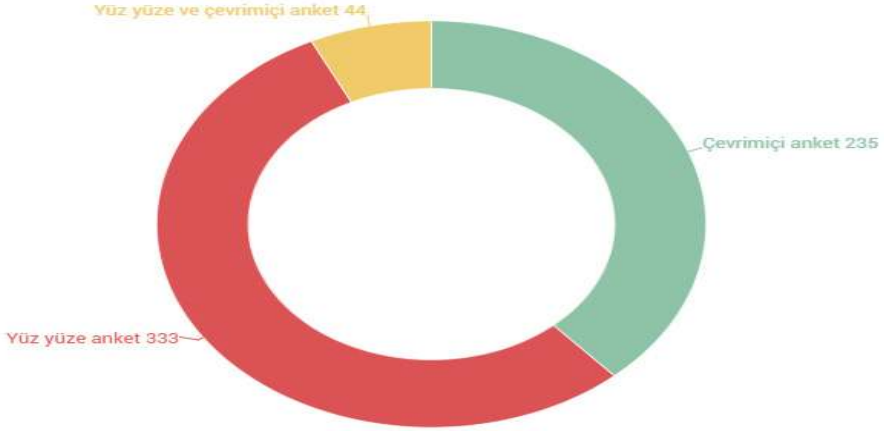


Şekil 8: Araştırmaların veri toplama teknikleri

Şekil 8’de bu çıkarımı doğrulayıcı bulgular yer almaktadır. Bulgular insan özne içeren araştırmaların büyük çoğunluğunda geleneksel veri toplama tekniklerinin ağ bağlantılı ortamlara uygulanmış biçimlerinin kullanıldığını göstermektedir. Bunlardan anket tekniği ilgili araştırmaların yaklaşık yarısında veri toplama amacıyla kullanılmıştır. Anketi takip eden veri toplama teknikleri görüşme ve içerik analizidir. Söz konusu üç veri toplama tekniğinden sonra söylem analizi, odak grup görüşmesi, etnografi ve gözlem gelmektedir. Göz izleme tekniği, atölye biyografisi, katılımlı eylem araştırması, kelime bulutu analizi, derinlemesine inceleme tekniği, yorumlayıcı analiz, eleştirel söylemsel psikoloji, frekans analizi, tarama modeli, röportaj, pasif analiz, sezgisel değerlendirme, sesli düşünme ve site incelemesi tekniklerinden ise yalnızca bir kere faydalanılmıştır. Bu veri toplama teknikleriyle ilgili bilgiler EK-3’te yer almaktadır.

Bu araştırma, ağ bağlantılı teknolojilerin yeni medya ortamlarından veri toplamayı bir miktar dönüştürdüğünü de bulgulamıştır. Bilindiği üzere nicel araştırma yönelimine sahip bir araştırmacı büyük veri kaynaklarına erişim olanağını yeni medya araştırmalarında uygulayabilir. Ancak incelenen makalelerde Twitter API’si, hazır veri setleri, veri ma-

denciliği, sosyal ağ analizleri, metin madenciliği ve web kazıma gibi veri toplama biçimleri söz konusu olsa da geleneksel veri toplama tekniklerine oranla sayıları oldukça azdır. Bu bulgular, Türkiye’de insan özne içeren yeni medya araştırmalarında ağ bağlantılı ortamlara özel yenilikçi araştırma tekniklerinin kullanımının henüz yaygın olmadığını göstermektedir. Bunun yerine araştırmacıların anket, görüşme, gözlem, odak grup görüşmesi vb. geleneksel veri toplama tekniklerinin çevrimiçi ve çevrimdışı biçimlerini kullanmayı tercih ettiği söylenebilir.



Şekil 9: Anketlerin çevrimiçi/yüz yüze yapıma durumu

Şekil 9’da görüldüğü üzere, çalışmada anket araştırmalarının yeni medya araştırmalarında çoğunlukla yüz yüze yapıldığı, ona çok yakın bir sayıda da çevrimiçi anket uygulandığı tespit edilmiştir. Ayrıca gözlem, görüşme ve odak grup görüşme tekniklerinin de ankette olduğu gibi ağ bağlantılı bir biçimde uygulandığından bahsedilebilir. Odak grup görüşmesi yapılan 53 araştırmanın 17’sinde görüşmeler ağ bağlantılı ortamda yapılmıştır. Görüşme yapılan 292 araştırmanın 108’inde ise görüşmeler ağ bağlantılı ortamda gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi, söylem analizi ve metin analizi ise zaten doğrudan ağ bağlantılı olguları incelemede kullanılmıştır. Çalışmada veri toplama tekniklerinin sıklıkla birbiri ile karıştırıldığı da tespit edilmiştir. Odak grup görüşmesi yaptığını iddia eden bir araştırmacı aslında görüşme yaparken, göstergebilimsel analiz yaptığını iddia eden bir araştırmacı da içerik analizi yapabilmektedir. Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bazı araştırmacıların ise veri toplama tekniğini belirtmediği görülmüştür.

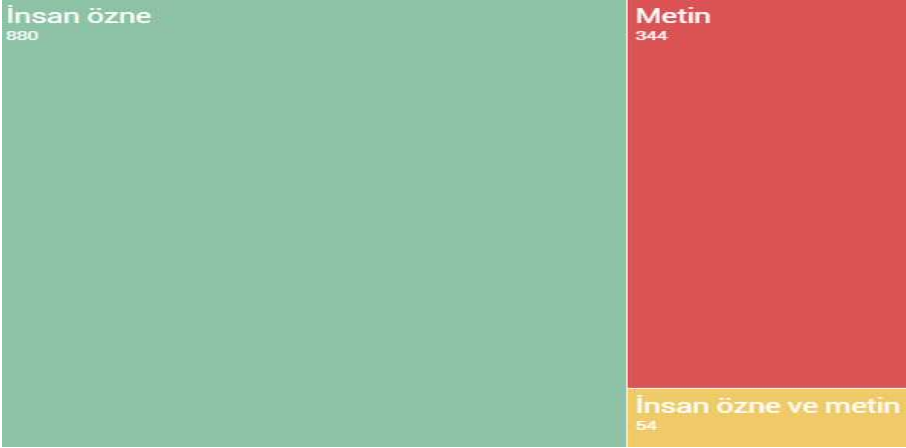
Buna ek olarak bazı araştırmacılar herhangi bir veri toplama tekniği olarak daha önce belirtilmeyen *lurking* (pusuculuk)⁵³ ile veri topladığını iddia etmiştir.

Ağ bağlantılı ortamlara özgü geliştirilen ve genellikle bulunmuş veri elde etmede kullanılan veri toplama teknikleriyle gerçekleştirilen az sayıda çalışmada veri tanımlanabilir hale gelebilir. Ancak Türkiye’deki yeni medya araştırmalarında yazılımlar yoluyla veri toplama durumunun henüz yeterince yaygın olmadığı söylenebilir. Bulgularda toplamda 8 ve daha az sayıda kullanılan veri toplama teknikleri arasında ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamanın yenilikçi yolları olarak ele alabileceğimiz Twitter API’sından veri çekmek, hazır veri setleri, veri madenciliği, sosyal ağ analizi, web kazıma, kelime bulutu analizinin yer alması bu çıkarımı desteklemektedir. Yine de büyük miktarda veriyi çekmek ve izlenen yöntemi olduğu gibi anlatmak ilgili veriye yeniden erişimin önünü açabilir. Bulunmuş verinin geleneksel araştırma tekniklerinin ağa uyarlanmış biçimleriyle elde edildiği araştırmalardaki etik risklerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Özellikle araştırma özneleriyle bire bir bağlantı gerektirmeyen içerik analizi, göstergebilim, söylem analizi, gözlem gibi tekniklerle ağ bağlantılı ortamlarda sıradan insanların verilerini metin olarak ele almak yaygın bir araştırma davranışıdır. Bu veriyi tanımlanabilir olmaktan çıkarmak ise etik bakış açısının temelini oluşturmaktadır. Anket, görüşme, etnografi, odak grup görüşmesi gibi teknikleri kullanan araştırmacıların araştırma öznesine temas etmesi etik kararların alınmasında diğer tekniklere göre avantaj oluşturmaktadır. İnsan zne ile karşılıklı etkileşim gerektiren bu araştırmaların evrimii veya yüz yüze olması hem kurumsal bazı gereklilikleri (etik kurul, bilgilendirilmiş onam vb.) hem de araştırma öznelerinin kişisel veri gizliliği beklentilerini gündeme getirebilir. Bu durumda araştırmacının birtakım etik adımları atması zorunluluk olabilir. Ağ bağlantılı ortamlar için geliştirilmiş veri toplama teknikleriyle gerçekleşen az sayıda araştırma ise İkinci Bölümde tartışılan büyük veri kümelerini analiz eden araştırmacıların etik yaklaşımını gösterebilir. İnternet Araştırmacıları Birliği’nin çalışmalarının üzerinde dikkatle durduğu büyük veri kümelerinin yazılımla toplandığı süreçlere yönelik etik açıdan hassas yaklaşılması gereği bu türden çalışmalarda gerçekleşebilir.

Ağ bağlantılı teknolojilerin ortaya çıkardığı iletişim pratiklerinin araştırmacılar için eşsiz bir veri hazinesi ortaya çıkardığına çalışmanın

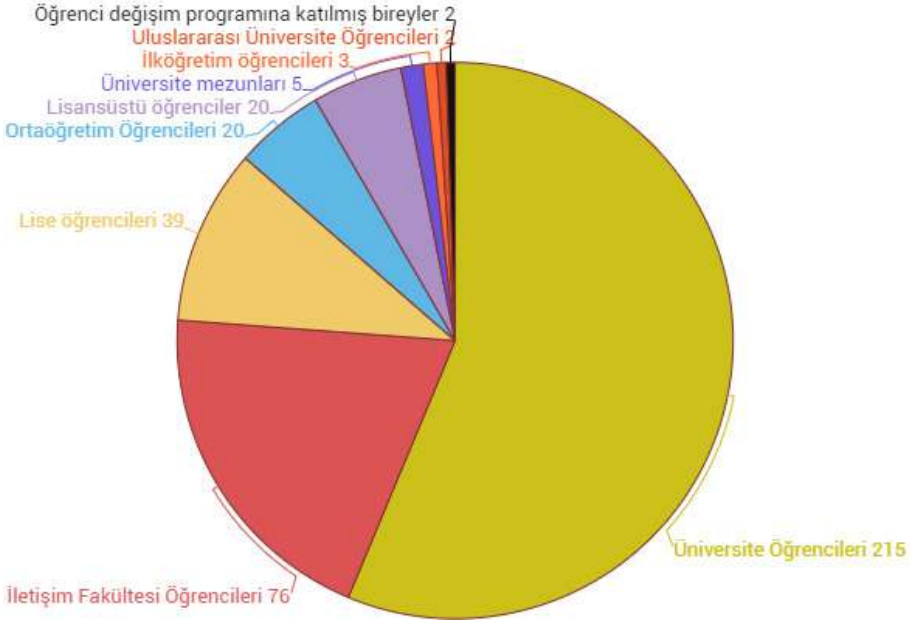
53. Lurking (pusuculuk) ağ bağlantılı ortamlarda gizlenerek ortamların ve olguların gözlemlenmesidir. Bir veri toplama tekniği değildir.

İkinci Bölümünde değinilmiştir. Bu veri hazinesini araştırmak isteyen araştırmacının ilgili veriye erişmede daha kolay ve demokratik imkanlara sahip olduğu da belirtilmiştir. Nitekim ağ bağlantılı ortamları daha iyi imkanlarla ele alan araştırmacının karşısında bir örneklem çeşitliliği bulunduğu da söylenebilir. Bu çeşitlilikte araştırmacı veriyi doğrudan insan öznelerden elde edebilir ya da insan öznelerin ağ bağlantılı ortamlara bıraktığı metin biçimindeki veriyi toplayabilir.



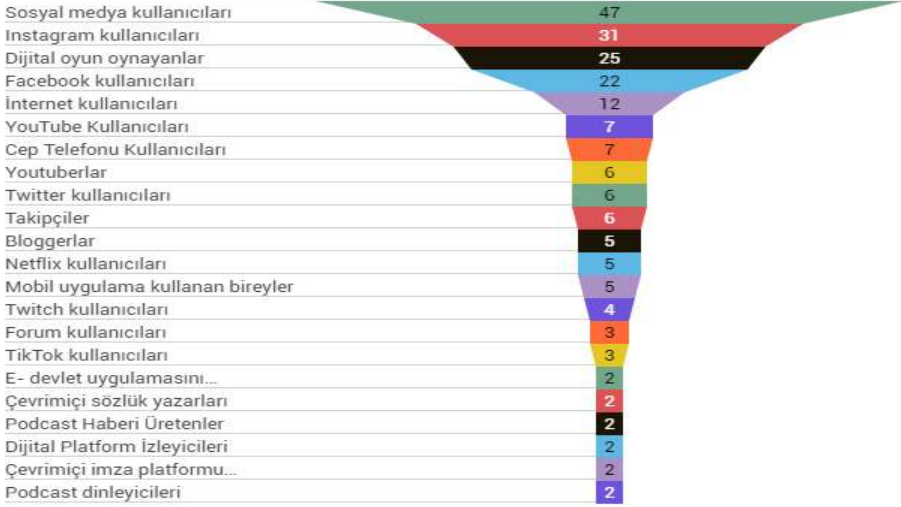
Şekil 10: Örneklemde insan özne ve metin olma durumu

Şekil 10'a göre yeni medya araştırmalarında verinin doğrudan insan öznelerden alındığı çalışmaların sayıca fazla olduğu görölmektedir. 880 çalışmanın örnekleminin farklı insan özne gruplarını içermesinden dolayı örneklemlerin niteliği verilirken insan özne grupları kendi içinde yeniden sınıflandırılmıştır. Aynı işlem örneklemlerin niteliği metin olduğunda da yapılmıştır.



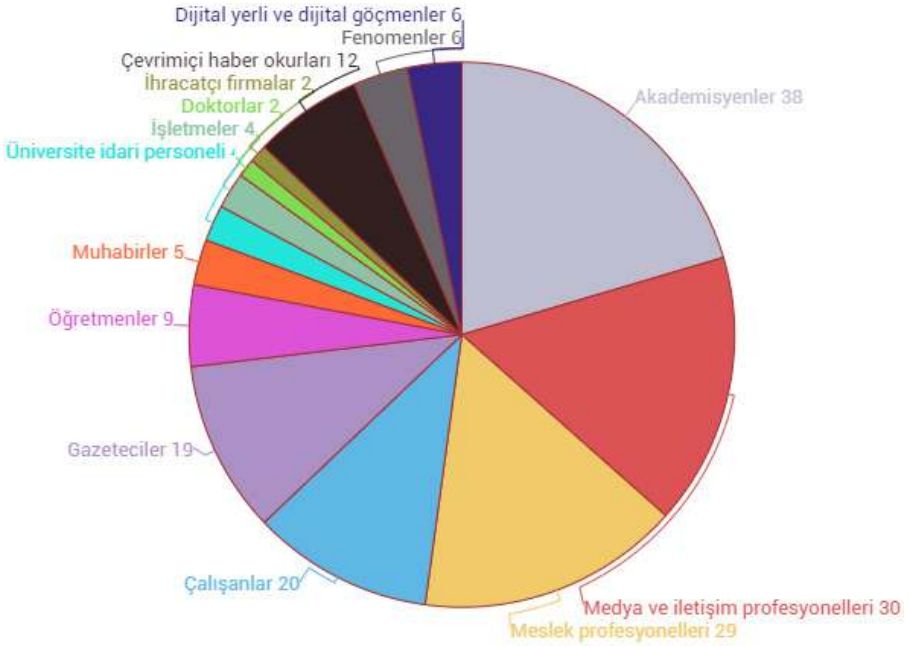
Şekil 11: Örneklemin insan özne olduğu durumda örneklem niteliği 1

Şekil 11’de incelenen çalışmaların eğitim kademesinin her aşamasından öğrencileri örnekleme aldığı görülmektedir. Burada lisansüstü, mezun ve uluslararası öğrenciler de yer almaktadır. İncelenen çalışmalar kapsamında üniversite öğrencileri ve İletişim Fakültesi öğrencileri ise yeni medya araştırmalarında en sık başvurulan insan özne örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmacıların görece en kolay ulaşabildikleri bu gruplarla araştırma yapmasının farklı nedenleri olabilir. Ağ bağlantılı teknoloji kullanımı ve sonuçlarıyla yakından ilgili olan genç kuşakların üniversite öğrencisi olması araştırmacıların böyle bir yol izlemesine neden olabilir. Ya da en basit anlamıyla, araştırmacıların örnekleme kolay ulaşım konusunda pragmatik bir yol benimsediği söylenebilir. Aynı durum lise, ortaöğretim ve ilkokul öğrencileri için de geçerlidir. Yine bu gruplarla pek çok araştırma gerçekleştirildiği görülmektedir. Sonuç olarak insan öznenen doğrudan veri toplandığı durumlarda genellikle öğrencilere başvurulduğu görülmektedir.



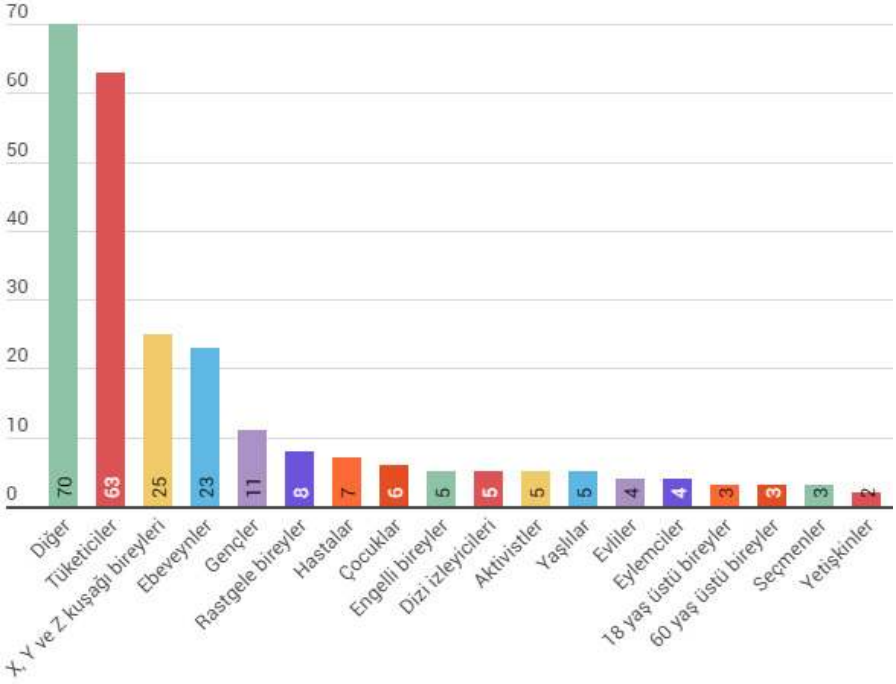
Şekil 12: Örneklemin insan özne olduğu durumda örneklem niteliği 2

Şekil 12’de örneklem niteliğinin insan özne olarak çeşitli ağ bağlantılı teknoloji kullanıcılarının gruplandırıldığı bir diğer kategori açıklanmıştır. Burada sosyal medya kullanıcıları en çok başvurulan insan özne grubunu oluşturmaktadır. Bunun dışında dijital oyun oynayanlar, bloggerlar, internet kullanıcıları vb. farklı kullanıcı gruplarını görmek mümkündür.



Şekil 13: Örneklemin insan özne olduğu durumda örneklem niteliği 3

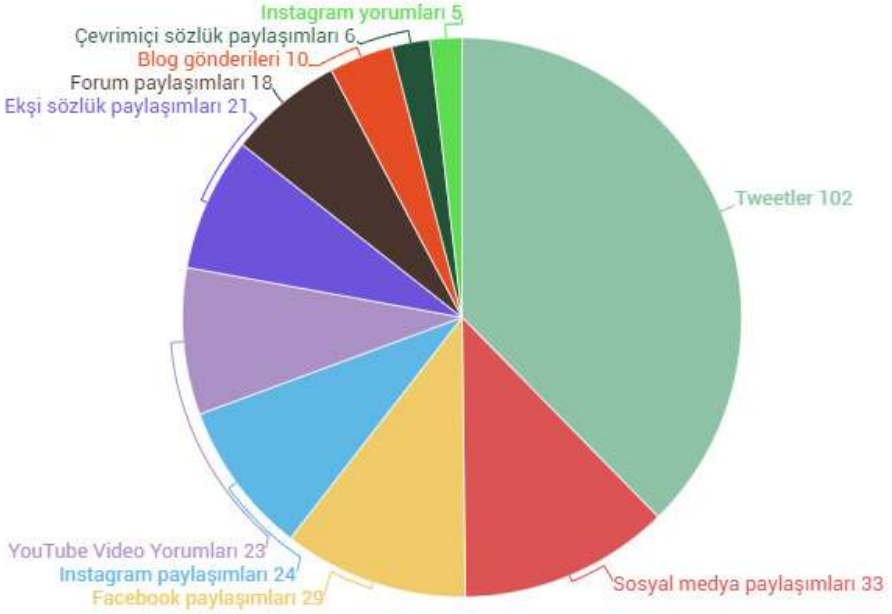
Şekil 13'te örneklemin insan özne olarak herhangi bir kurum çalışanı olduğu grup sınıflandırılmıştır. Burada da araştırmacıların kolay erişebildiği akademisyenler ilk sırada yer almaktadır. Akademisyenleri öğretmenler, medya ve iletişim sektöründeki diğer profesyoneller takip etmektedir.



Şekil 14: Örneklemin insan özne olduğu durumda örneklem niteliği 4

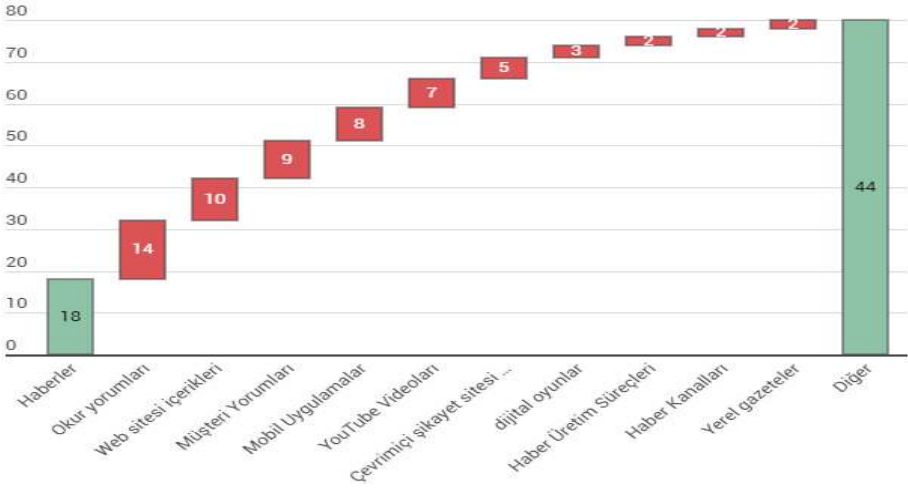
Şekil 14'te ise örneklemin insan özne olduğu diğer gruplar sınıflandırılmıştır. Burada tüketicilerin veri kaynağı olarak sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bunun dışında toplumun geniş bir kesimini kapsayan farklı örneklem ifadeleri de görülmektedir.

Şekil 15'te ağ bağlantılı ortamlardan toplanan metin biçimindeki verinin kategorileştirilmesi yer almaktadır. İlgili veriler sosyal medya paylaşımları, Youtube yorumları, çeşitli blog, forum ve sözlük paylaşımlarını kapsamaktadır.



Şekil 15: Örneklemin metin olduğu durumda örneklem niteliği 1

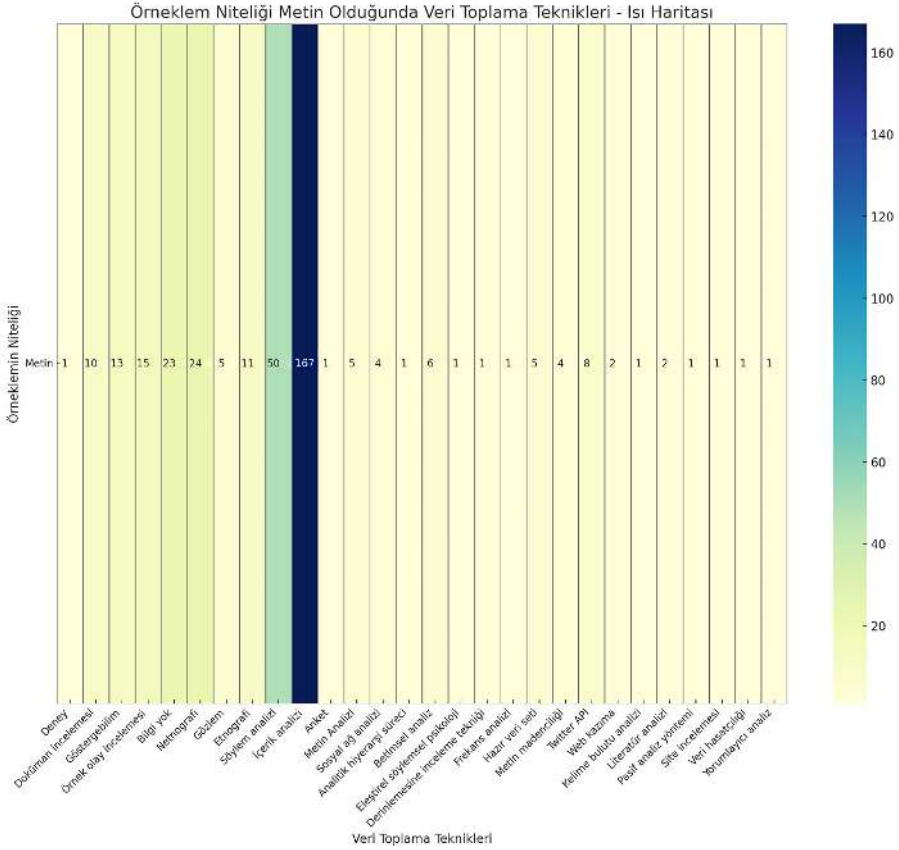
Bunlara Şekil 16'daki diğer ağ bağlantılı ortam kaynaklı veriler eklenebilir. Burada haberler, okur yorumları, web sitesi içerikleri gibi insan özne verilerinin bir şekilde yer aldığı örneklem grupları yer almaktadır. Bulgular gerek insan özne gerek ise metin olarak ele alınan verilerin örneklem niteliklerinin çok geniş bir düzleme yayıldığını göstermektedir. İncelenen araştırmaların örneklem nitelikleri araştırmaların anahtar kelimelerinden üretilen kelime bulutunda görüldüğü gibi konuların çeşitliliğini de desteklemektedir. Bu haliyle anahtar kelimelerin oluşturduğu geniş konu dağarcığının karşılığı örneklem niteliklerinde yer almaktadır denebilir.



Şekil 16: Örneklerin metin olduğu durumda örneklem niteliği 2

İncelenen araştırmalarda doğrudan insan öznelardan veri toplandığı durumlarda sıklıkla başvurulan veri toplama tekniği ankettir. 603 anket araştırmasını 250 görüşme ve 49 odak grup görüşmesi takip etmektedir. Bu durum ağ bağlantılı teknolojilerin getirdikleri dönüşümlerin incelenmesinde araştırmacıların hala doğrudan insan öznelardan veri topladığını göstermektedir. Ayrıca araştırmacıların veri toplama teknikleri konusunda başvurabilecekleri yenilikçi seçeneklerinin insan öznenen veri toplama söz konusu olduğunda fazla olmadığı görülmektedir. Sadece dijital hikâye anlatımı araştırmacılar tarafından yeni bir seçenek olarak kullanılmıştır. Bunun dışında kalan diğer tüm veri toplama teknikleri geleneksel iletişim araştırmalarında kullanılan veri toplama teknikleridir.

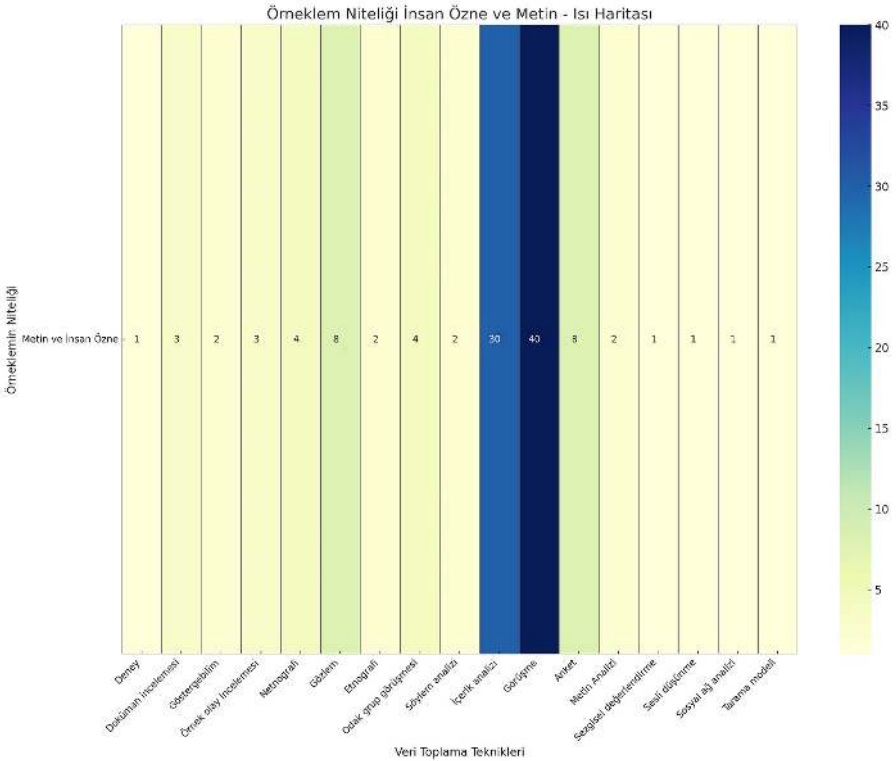
Örneklerin niteliği metin olduğunda da genellikle geleneksel iletişim araştırmalarında kullanılan veri toplama tekniklerinden faydalandığı Şekil 17’de görülmektedir. Bu bağlamda 167 araştırmada içerik analizinden faydalanılırken, 50 araştırmada söylem analizi yapılmıştır. Ağ bağlantılı ortamlara özgü yenilikçi bir veri toplama tekniği olarak netnografiden ise 24 kez yararlanılmıştır. Bunlara ek olarak Twitter API, sosyal ağ analizi, hazır veri seti, metin madenciliği, web kazıma, veri hasatçılığı gibi az diğer yenilikçi veri toplama tekniğinin kullanıldığı çalışmalar da söz konusudur. Her ne kadar sayıca az olsa da ağ bağlantılı ortamlardan metin biçimindeki veriyi toplamanın yenilikçi yollar gerektirebileceği bu bulgulardan hareketle söylenebilir.



Şekil 17: Örneklem niteliği metin olduğunda veri toplama teknikleri

Twitter API, sosyal ağ analizi, hazır veri seti, metin madenciliği, web kazıma, veri hasatçılığı gibi tekniklerle sadece metin temelli verilerin toplanması yeni medya araştırmalarında etik tartışmaya zemin hazırlamaktadır. Çünkü ağ bağlantılı izlerin elde edildiği bu tür araştırmalarda ilgili kişisel verileri içeren izlerin silinmesi gerekir. Bu tür araştırmalarda araştırma öznesinin bir araştırmaya konu olduğundan dahi haberi olmayabilir. Bu yüzden ilgili veri toplama teknikleri ile veri toplarken araştırmacının sıradan insanlara ait verilerinin kamusal bir veri olmadığını ya da herhangi bir önlem alınmadan araştırmaya konu olamayacağını bilmesi gerekir.

Araştırmaların örnekleminde hem insan özne hem metin olduğu durumlarda ise en çok başvurulan veri toplama tekniğinin görüşme olduğu Şekil 18’de görülmektedir.



Şekil 18: Örneklem niteliği insan özne ve metin olduğunda veri toplama teknikleri

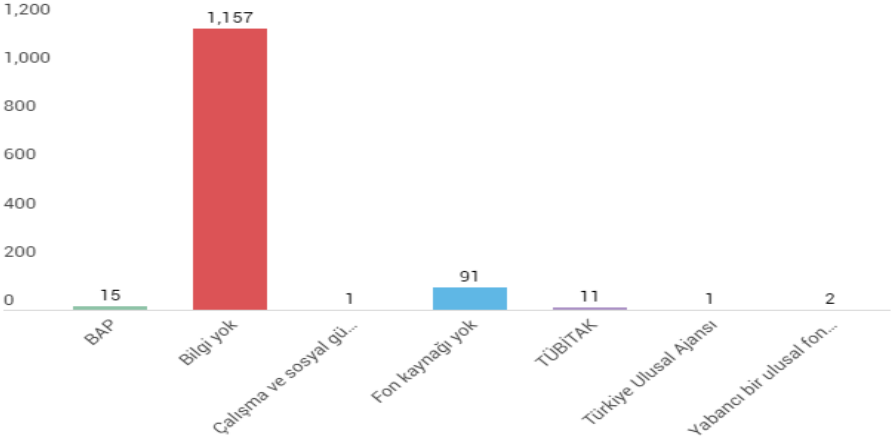
Araştırma etiği bakımından metin ve insan öznelerden doğrudan elde edilen verilerin araştırmada kullanılması önemli bir riske işaret eder. İnsan öznelerden doğrudan elde edilen veriler kolaylıkla anonimleştirilebilir. Metin biçimindeki verilerde ise anonimlik için ilave emek gerekebilir.

Katılımsız bir biçimde veri toplanan araştırmaların 584’ünde insan öznenen veri toplanmıştır. Bunların büyük bölümünün anket araştırması olması etik riskleri en aza indirmektedir. Dolayısıyla uç örnekler ile

karşılaşılmadıkça herhangi bir araştırma etiği riskinden bahsedilemez. Böylelikle insan özne içeren yeni medya araştırmalarında veri toplamak için en sık kullanılan teknik olan anket kaynaklı risklerin oldukça az olduğunu söyleyebiliriz. Metin biçimindeki verilerin ise 329 araştırmada (yaklaşık tamamına yakını) katılımsız bir biçimde toplandığı tespit edilmiştir. Katılımsız bir biçimde toplanan verilerin ağ bağlantılı ortamlardan metin biçiminde toplanmasının Türkiye'deki yeni medya araştırmalarında olağan bir hal aldığı söylenebilir. Bu da ağ bağlantılı ortamlarda yer alan sıradan insanlara ait verilerin genellikle bu yolla toplandığını göstermektedir. Bu durum metin biçimindeki verilerin hepsinde olduğu gibi tanımlanabilirlik riskinin en çok olduğu senaryolara işaret eder.

Bu durum araştırmanın örnekleminde yer alan insan öznelere niteliğindeki bazı hassasiyetlerle birleştiğinde, araştırmacıya ek etik ve yasal adımlar atma zorunluğu getirebilir. Örneğin üniversite öğrencileri ile çalışmak üniversite yönetimlerinden ilave izin alınmasını gerekli kılabilir. Araştırmacı hastalar, çocuklar, lise, ilkököl ve ortaoköl öğrencileri ile çalışıyorsa incinebilir öznelere karşı etik özen göstermesi gerekebilir.

Şekil, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 ve 18'deki bulgular katılımlı gözlemlerle veri toplanan araştırmaların genellikle nitel yöntemle gerçekleştirildiğini, katılımsız gözlemlerle gerçekleştirilenlerde ise her iki yöntemin de kullanıldığını göstermektedir. Karma yöntemle gerçekleştirilen çalışmaların sayısı az olmakla birlikte, yıllara göre de yöntem konusunda herhangi bir anlamlı fark bulgulanmamıştır. Geleneksel veri toplama tekniklerinin ve az sayıda yenilikçi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı yeni medya araştırmalarında yıllara göre anlamlı bir fark görülmediği gibi yeniliğin geleneksel veri toplama teknikleriyle ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamada yaşandığı söylenebilir. Bu tür veri toplama teknikleriyle üniversite öğrencileri ve ağ bağlantılı ortamları kullanan insanlardan insan öznenin veri toplamaya yarayan veri toplama teknikleriyle, sosyal medya paylaşımları ve ağ bağlantılı ortamlardaki diğer kullanıcı paylaşımlarını ise metin biçiminde veriyi toplamada kullanılan veri toplama teknikleriyle erişildiği söylenebilir.

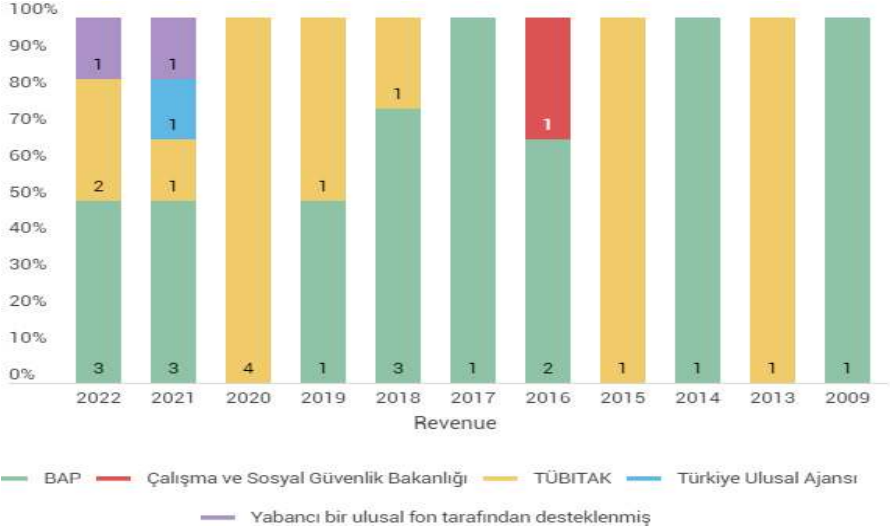


Şekil 19: Araştırmaların fon kaynakları

Şekil 19’da incelenen araştırmaların büyük bölümünün fon kaynağı bilgisine ulaşamadığı bulgusu yer almaktadır. Bu veriye araştırmaların kendisinden ulaşılmıştır. Makalelerin içerisinde herhangi bir fon kaynağı bilgisi yer almıyorsa bilgi yok olarak kodlanmıştır. İncelenen 91 araştırmada fon kaynağının olmadığı doğrudan belirtilmiştir. Araştırmalara destek olan fon kaynaklarını ise üniversitelerin Bilimsel Araştırma Projeleri birimleri, TÜBİTAK, Türkiye Ulusal Ajansı ve yabancı ülkeler kaynaklı ulusal fon kuruluşları oluşturmaktadır. Araştırmalarda Bilimsel Araştırma Projeleri birimleri destekli çalışmaların fon alan kaynaklar arasında sayıca fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu birimlerin kendi bünyesinde oluşturduğu yönergelerin araştırmaları etik açıdan kısmi olarak denetlediği söylenebilir. Örneğin Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Uygulama Yönergesinde (2018: 6) etik kurul, araştırmada etik davranış ve diğer etik konular detaylı bir biçimde açıklanmıştır. İlgili etik süreçlere uyulmadığı takdirde araştırmacıyı bağlayıcı yasal adımların atılacağı bilgisi verilmiştir. TÜBİTAK, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye Ulusal Ajansı ve yabancı ulusal fonlar için bu tür yönergeler ve sözleşmeler söz konusu olabilir. Bu yüzden araştırmacının hiçbir destek almadan gerçekleştirdiği çalışmalara kıyasla söz konusu 30 araştırmada etik yaklaşım bakımından (araştırmacının kendi etik yaklaşımı dışında) bir denetim sürecinden ve bağlayıcı sözleşmelerden bahsedilebilir.

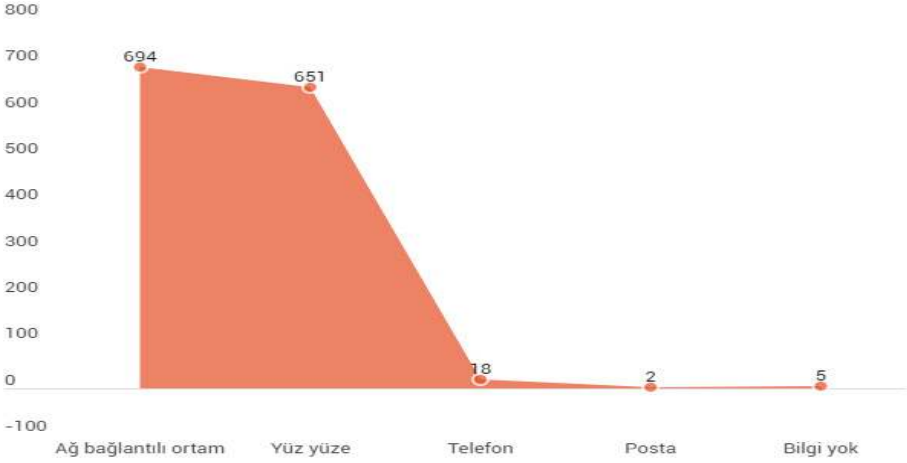
Bu tez çalışmasının bulguları fon desteğiyle araştırma gerçekleştiren 33 araştırmacının bir üniversitede çalıştığını tespit etmiştir. Şekil 20’de ise yeni medya araştırmalarında fon kaynaklarının görece geç kullanıl-

dığı bulgulanmıştır. 2010'lu yılların ikinci yarısından itibaren TÜBİTAK, BAP, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye Ulusal Ajansı ve yabancı ulusal fonlardan destek alan araştırmaların gerçekleştirildiği görülmüştür.



Şekil 20: Araştırmaların fon kaynağına göre yayınlanma yılları

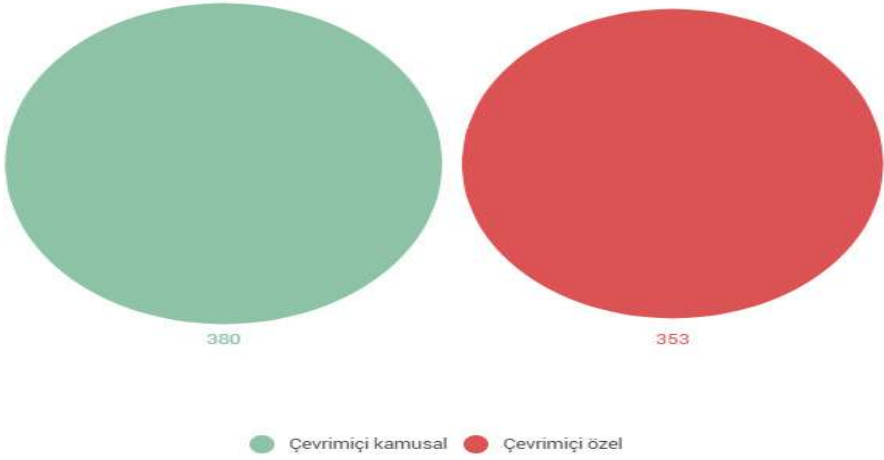
Şekil 21'de verilerin toplandığı ortamlara dair bulgular yer almaktadır. Bu bulgular bazı araştırmalarda verinin birden fazla ortamdan toplandığını göstermiştir. Bu yüzden verilerin toplandığı ortamların sayısı 1370 olarak tespit edilmiştir.



Şekil 21: Araştırma verilerinin toplandığı ortamlar

Verilerin yarısından fazlasının ise ağ bağlantılı ortamlardan toplandığı görülmektedir. Posta ve telefon gibi araçlarla da veri toplandığı görülse de bunların sayısı oldukça azdır. İnsan özne içeren yeni medya araştırmalarında verinin yüz yüze toplandığı çalışmaların sayısı ise mevcut çalışmaların neredeyse yarısına yakındır. Bazı araştırmalarda ise verinin hangi ortamdan toplandığına dair bir bulgu tespit edilmemiştir.

Verinin yüz yüze toplandığı araştırmalarda izi sürülebilir veri anonimleştirildiğinde etik adımlar atılmış olur. Ağ bağlantılı ortamlar söz konusu olduğunda ise katılımlı ve katılımsız gözlem tekniğiyle veri toplamak anonimleştirme konusunda farklı adımların atılmasını gerekli kılabilir. Ağ bağlantılı ortamlardan veri toplayan araştırmacı topladığı verinin insan özneye ait ve özel olduğuna dikkat etmelidir. Markham ve Buchanan'ın (2012) belirttiği gibi bu veri kamusal değil özel veridir. Asıl sahibi bireyler olan özel verilerin tanımlanabilir bir biçimde sunulması bireye çeşitli zararlar oluşturabilir. Bulgular ağ bağlantılı ortamdan veri toplayan 694 çalışmada bu tür risklerin yer alabileceğini göstermektedir. Verinin kamusal ya da özel bir ortamdan toplanması etik yaklaşım adımlarına etki edebilir. Kamusal bir ortamdan toplanan veri etik olarak her zaman risk barındırabilecekken, özel bir ortamda bu riskler azalabilir. İlgili makalelerin verilerinin çevrimiçi kamusal ya da özel ortamlardan toplanmasına dair bulgular Şekil 22'de görülmektedir.



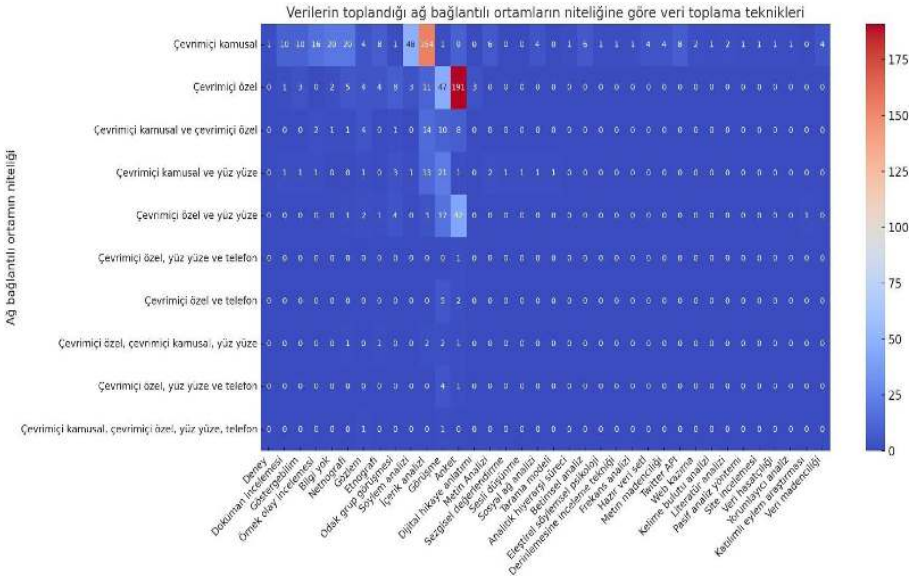
Şekil 22: Verilerin toplandığı ağ bağlantılı ortamların niteliği

İlgili araştırmaların bazılarında hem kamusal hem de özel ortamlardan veri toplanmıştır. Bulgular veri toplanan ağ bağlantılı ortamların niteliği arasındaki oranın hemen hemen eşit olduğunu göstermektedir. Ancak çevrimiçi özel veri olarak sınıflandırabileceğimiz kapalı bir sosyal medya topluluğuna katılıp oradan veri toplamanın farklı etik yaklaşımlar gerektireceğini bilmek önemlidir.

Çevrimiçi özel bir ortamda veri toplamanın farklı biçimleri farklı riskleri gündeme getirebilir. Çevrimiçi özel bir ortamda insan öznelerle doğrudan görüşme yapmak gerekli anonimleştirmeler yapıldığında riskleri ortadan kaldırabilir. Ancak çevrimiçi özel bir ortamda bir topluluğun davranış pratikleri gözlemleniyorsa burada etik risk ihtimali çoğalabilir. Böyle bir durumda araştırmacı etik karar almak zorundadır. Üyelik gerektiren farklı sosyal medya, forum vb. ortamlarında gerçekleşen iletişim özeldir. İzin alınmadan bu gruplara girip, araştırma yapmak ve burada veri toplamak farklı senaryolar dahilinde hem araştırma öznelerine hem de araştırmaya ilişkin etik risk yaratabilir. Çevrimiçi kamusal ortamlardan veri toplamanın da buna benzer riskleri olabilir. Çevrimiçi özel ortamları niteleyen belirli göstergeler yer alırken, bunun dışında kalan ağ bağlantılı ortamlar kamusal ortamlar olarak adlandırılabilir. Ancak buradaki veriler de her koşulda araştırmada kullanılabilir anlamına gelmez. Verisine çevrimiçi kamusal veri olarak yaklaşılabilecek kişiler bellidir. Sadece politikacı, ünlü, fenomen vb. grupların verilerine kamusal veri olarak yaklaşılabılır. Herhangi bir izin gerektirmeden girilebilen ve

bireylere ait verilerin yer aldığı çevrimiçi kamusal ortamlardan veri toplamanın gerektirdiği sorumluluklar vardır. Bulgular da bu doğrultuda ağ bağlantılı ortamlardan katılımsız bir biçimde veri toplanırken araştırma öznesiyle çoğu zaman doğrudan temas edilmediğini göstermiştir. Örneklem dahilinde 317 araştırmanın katılımsız bir biçimde ağ bağlantılı ortamlardan veri topladığı tespit edilmiştir.

İlgili ağ bağlantılı ortamlardan verinin hangi veri toplama teknikleriyle toplandığı ise etik risklerin boyutunu daha net bir biçimde ortaya koyabilir. Şekil 23'te ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamada en çok kullanılan veri toplama teknikleri sunulmuştur. Ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamada en çok başvurulan yöntem olan anketlerin büyük bölümünün çevrimiçi özel bir biçimde gerçekleştirildiği görülmektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerin büyük bölümü de aynı şekilde çevrimiçi özel ortamlarda yapılmıştır. Bu durum yüz yüze veri toplama gerektiren tüm veri toplama teknikleri için geçerlidir. İçerik analizi ve söylem analizinin ise çoğunlukla çevrimiçi kamusal alanlardan toplanan verilere uygulandığı görülmektedir.



Şekil 23: Verilerin toplandığı ağ bağlantılı ortamların niteliğine göre veri toplama teknikleri

Ancak bu veri toplama tekniklerinin çevrimiçi özel alanlara uygulandığını gösteren veriler de mevcuttur. Odak grup görüşmesinin ise veri toplama tekniğinin doğası gereği ya çevrimiçi özel ya da yüz yüze ortamlarda yapıldığı görülmektedir. Etnografi, gözlem, netnografi, örnek olay incelemesi, göstergebilim ve doküman incelemesi veri toplama tekniklerine ise özel bir başlık açmak gerekmektedir. Çünkü veri toplama teknikleriyle çevrimiçi özel ortamlardan veri toplamak basit bir biçimde ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamak anlamına gelmeyebilir. Bu durum katılımlı ve katılımsız gözlemlerle ilgili şeklin yorumlanmasında görüldüğü gibi ilgili ortama girilmeden farklı prosedürlere atıfta bulunabilir. Nitekim etnografi, gözlem, netnografinin doğrudan insan eylemlerini analiz etme gibi bir işlevi olduğundan ilgili tekniklerin kullanıldığı araştırmalarda çevrimiçi özel ortamlarda insanların davranışlarının gözlemlendiği söylenebilir. Veriye kamusal biçimde yaklaşılması sorunuyla karşılaşılabilen buna benzer araştırmalarda verilerin sunumunda risklerle karşılaşılacağı gibi tüm etik önlemlerin alındığı durumlarda da ilgili riskler ortadan kalkabilir.

Dijital hikâye anlatımının insanlarla doğrudan bağ kurarak özel ortamlardan veri toplamayı gerekli kıldığı söylenebilir. Nitekim bu veri toplama tekniğiyle çevrimiçi ortamlardan veri toplandığı görülmektedir. İlgili araştırmalarda sıradan insanların verilerinin anonimleştirildiği durumlarda herhangi bir araştırma riskinden bahsedilemez. Ancak dijital hikâye anlatımı yöntemiyle veri toplanan araştırmalarda tanımlanabilirlik riski oluşturan durumların olduğuna rastlanmıştır. Veri madenciliği, web kazıma, metin madenciliği, sosyal ağ analizi gibi yenilikçi yöntemler de dahil diğer tüm veri toplama teknikleriyle çevrimiçi kamusal ortamlardan veri toplanmıştır. Bu veri toplama teknikleriyle büyük veri elde edildiği de bilindiğinden çevrimiçi kamusal bir biçimde toplanan verilerin izi sürülebilir olmaktan çıkarılması tamamen araştırmacının sorumluluğundadır.

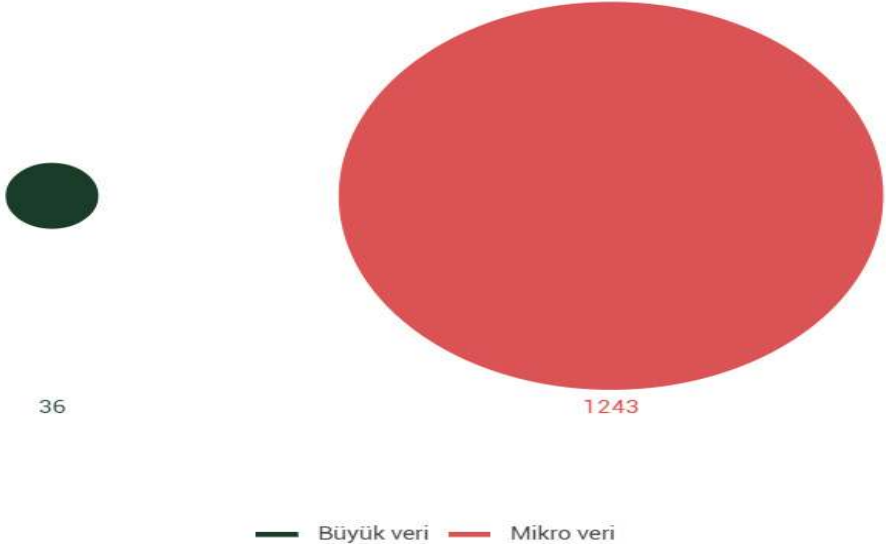
Fon kaynaklarının araştırmacıları bazı etik prosedürlere yönlendirmesi ilgili araştırmaların araştırma etiği ilkelerine uygun olmasına fayda sağlayabilir. Özellikle çevrimiçi kamusal ortamlardan toplanan verilerin etik ilkelere uygunluğunu denetleyen etik prosedürlerden bahsedilebilir. Bu prosedürler ilgili verileri toplamanın, araştırmada sunmanın ve araştırma sonraki süreçte ilgili verileri yönetmenin detaylı açıklamalarını isteyebilir. Sonrasında ise araştırma etiğine uygun olmayan uygulamalar varsa bunlar hakkında düzeltmeler talep edilebilir. Fon kaynağı, araştırmacının atacağı araştırma adımları araştırma etiği ilkelerine uy-

gun görülmediğinde ilgili çalışmayı desteklemekten vazgeçebilir. Ancak fon desteğiyle gerçekleştirilen bir araştırmada etik önlem alınmamış olması fon kaynağı desteği veren kuruluşların etik süreci daha dikkatli yönetmesi gerektiğine işaret etmektedir. Göç deneyimi yaşamış kişilerin dijital hikayelerinin tüm görseller açık olacak biçimde sunulması, BAP destekli bir araştırmada buna benzer risklerin yer alabileceğini göstermiştir. TÜBİTAK destekli bir araştırmada ise politik bir sorunla ilgili sosyal medya paylaşımları olduğu gibi verilmiştir. Sadece bu paylaşımların sahiplerinin profil fotoları ve isimleri anonimleştirilmiştir. Ancak bu veri küçük bir arama ile kolayca tanımlanabilir. Bu örnekler fon desteğiyle gerçekleştirilen çalışmaların etik bir tutum benimsenerek gerçekleştirileceği varsayımının geçersiz olduğunu göstermektedir. Şekil 19, 20, 21, 22 ve 23 az sayıda olan fon kaynağı almış araştırmaların 2010'lı yıllardan sonra gerçekleştirildiğini göstermektedir. Ayrıca bu şekiller, ağ bağlantılı ve yüz yüze ortamlardan toplanan verilerin sayısının birbirine yakın olduğunu, ağ bağlantılı ortamlardan toplananların çevrimiçi kamusal ve özel olacak şekilde geleneksel veri toplama tekniklerinden anket, görüşme, içerik analizi ve söylem analiziyle toplandığını göstermektedir.

Araştırmada Veri Kullanımına Yönelik Bulgular

Necmi Gürsaka1'a (2014: 25) göre büyük verinin tanımını yapmak zor bir iştir. Ancak büyük verinin farkı büyük miktar, hız ve çeşitlilik özelliklerinde ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklere sahip terabaytlarca ya da petabaytlarca verinin karar verme süreçlerini ya da öngörülerini düzenlemesi yeni bilgi işleme süreçlerini gerekli kılmaktadır. O halde sadece farklı platform devlerinin işleyebileceği ve saklayabileceği bu devasa miktardaki veriye büyük veri denebilir. Büyük çevrimiçi alışveriş siteleri, Facebook, Google ve Twitter (şu anda X) gibi ortamlarda saklanan büyük verinin bir kısmına araştırmacılar erişebilir (Gürsaka1, 2014: 16-17). Nitekim yeni medya araştırmalarında bu tür araştırmalar yapmak artık yaygın bir uygulamadır. Ancak Gürsaka1'ın belirttiği gibi büyük verinin tanımındaki farklılıkların rolü yapılan araştırmalarda görülebilir. API'ler aracılığıyla söz konusu büyük veri kümelerinden bir parça almayı araştırmacılar farklı yorumlayabilir. Büyük veri araştırmaları algoritmik sistemlerle destekli büyük ölçekli araştırmaları nitelediğinden araştırma etiği söz konusu olduğunda ise tüm süreçlerin önceden hesaplanması gerekebilir. İnternet Araştırmacıları Birliği'nin 2019 yılında yayınlanan İnternet Araştırmaları: Etik Kılavuz 3.0 adlı raporda bir büyük veri araştırmasında verilerin kontrolünün çoğu durumda araştırmacının kontrolünden çıktığı belirtilmiştir. Böyle bir durumda algoritmik sistemlerin

(Twitter API'leriyle veri çekmek gibi) yönlendirdiği öngörülemezliklerin etik riskleri ortaya çıkabileceğine değinilmiştir. Bu risk sadece araştırma öznesi için değil artık veriler üzerinde tam hakimiyeti olmayan araştırmacıyı da kapsar hale gelmiştir (Franzke vd., 2019).

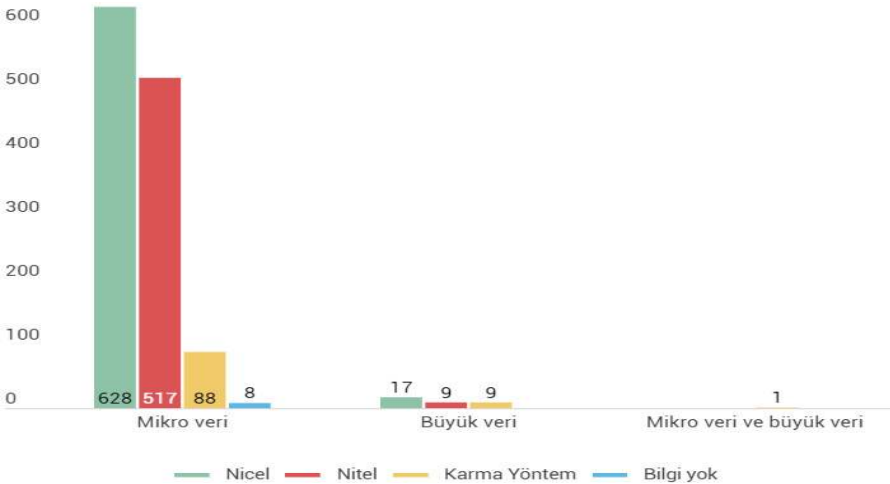


Şekil 24: Araştırmalarda kullanılan verinin niteliği

Şekil 24' de Türkiye'de insan özne verisi içeren yeni medya araştırmalarının büyük bölümünde mikro veri kullanıldığı tespit edilmiştir. Büyük veri kullanan araştırmaların sayısının sadece 36 olduğu görülmektedir. Büyük veri araştırması olarak tanımlanan araştırmalardan yalnızca biri yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Bu araştırmaları gerçekleştiren araştırmacılar topladıkları veriye büyük veri dedikleri için araştırma verisi büyük veri kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu araştırmalarda kullanılan veriler EK- 4'te görüleceği üzere tweetleri, sosyal medya paylaşımlarını, okur ve çeşitli sosyal medya yorumlarını içermektedir. Bu çalışmalarda veriler çeşitli yazılım ve programlar kullanılarak elde edilmiştir. Bunlar R Studio, Python, Nvivo, Maxqda gibi programlardır. Bu programlarla çekilen 14 milyon tweet büyük veri kapsamında değerlendirilirken, 1286 tweet içeren çalışma da büyük veri araştırması olarak araştırmacı tarafından nitelendirilmiştir. Bu tespit büyük veri araştırmasından neyin kastedildiği konusunda bir karmaşanın söz konusu olduğunu gösterebilir. Nitekim

mikro veri ile gerçekleştirilen araştırmalarda da söz konusu bilgisayarlı programlar kullanılabilir.

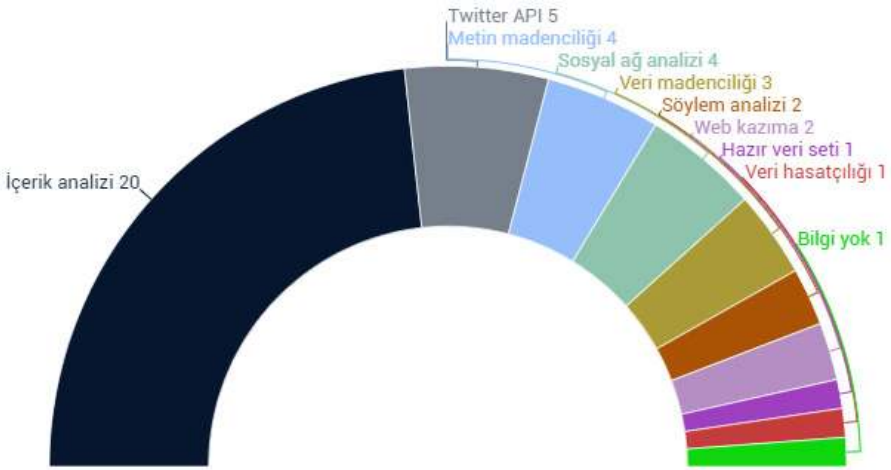
Çalışmalarda kullanılan büyük/mikro veri ve araştırma yöntemleri ilişkisine bakıldığında söz konusu verilerle yapılan 645 araştırma nicel olarak yapılandırılmıştır. Büyük veri araştırmalarının genellikle nicel bir biçimde gerçekleştirilmesi araştırmacıların ilgili verilerden yola çıkarak geniş kitlelerin davranışlarına yönelik kestirimde bulunmak istemesiyle ilişkili olabilir. Bu araştırmalarda büyük veri kümeleri kategorik olarak sayısal verilere dönüştürölüp birbiri ile ilişkilendirilebilir. Bu durumda araştırma öznelerinin verileriyle ilgili etik risklerden söz edilmeyebilir. Ancak araştırma etiği bağlamı temelidir. Bugün risk oluşturmayan bir konu ileride riskli hale gelebilir. Ağ bağlantılı ortamlara veri bırakan sıradan bir özne herhangi bir araştırmada kullanılacağından haberi olmayabilir. Araştırmacı belli bir kategori altında verileri derlediğinden ilgili kategoriler tersine mühendislik ile çözümlenebilir. Böylelikle araştırma öznelerinin kimliği açığa çıkabilir. Araştırma kapsamında buna benzer birçok çalışma incelenmiştir. Bir meslek grubuna yönelik Twitter gönderilerinin duygu analizinin yapıldığı bir araştırma bunlardan birisidir. Bu araştırmada verinin toplandığı ortam, verinin çekildiği etiketler, verinin toplandığı tarih aralığı, kullanıcıların yaptığı paylaşım sayıları gibi bulgulara yer verilmiştir. İşte böyle bir durumda söz konusu işlemi tekrarlayan başka biri aynı bulgulara tüm açıklığıyla ulaşabilir.



Şekil 25: Mikro/Büyük veri olma durumuna göre araştırma yöntemleri

Büyük veri araştırmaları karma yöntemle yapıldığında ilgili riskler katlanarak artabilir. Çünkü büyük veri elde edildikten sonra nicel ve nitel bir biçimde ilgili verileri değerlendirmek her iki yöntemle ait riskleri belirgin hale getirebilir. Mikro verinin daha yönetilebilir oluşu araştırma etiği risklerini ortadan kaldırmaz. Mikro veri nicel bir biçimde toplandığında sayısal verilerin anonimleştirici özelliğinden yararlanılsa da hala etik risk oluşturacak hususlar söz konusu olabilir. Mikro veriyle gerçekleştirilen nitel araştırmalar ise toplanan ve sunulan verinin niteliğinden dolayı araştırmada etik yaklaşım talep eder. Karma yöntemde ise ağ bağlantılı ortamlardan toplanan nicel ve nitel verilere özgü araştırma etiği önlemlerinin devreye sokulması gerekmektedir.

İnsan özne içeren büyük veri araştırmalarında verinin nasıl toplandığı araştırma etiğine yaklaşım konusunda bazı ipuçları verebilir. Aşağıda Şekil 26'da büyük veri araştırmalarında kullanılan veri toplama teknikleri yer almaktadır. Burada büyük verinin bir yazılım aracılığıyla toplanıp ardından genellikle içerik analizine tabii tutulduğu tespit edilmiştir.

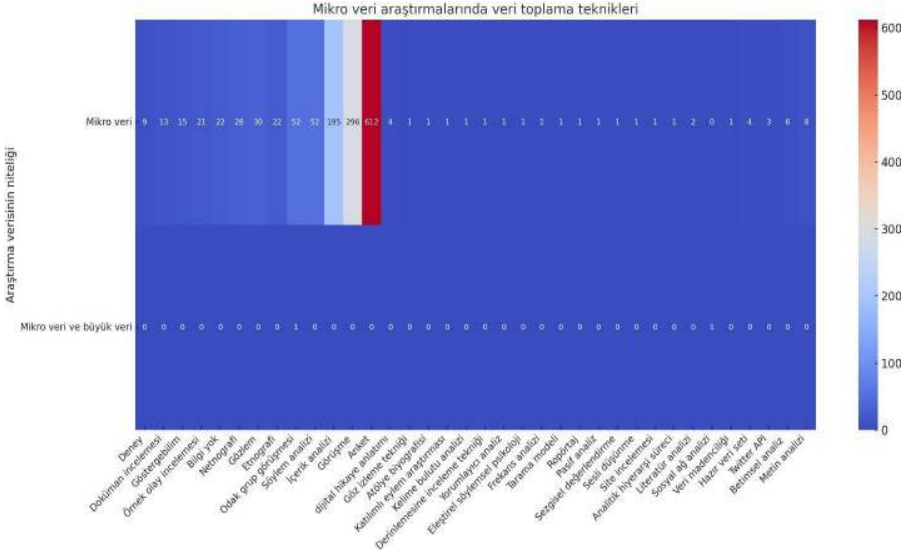


Şekil 26: Büyük veri araştırmalarında veri toplama teknikleri

Twitter'ın API'sı aracılığıyla veri toplandığını belirten araştırmalar ise yazılım ile yapılan içerik çözümlemelerinden sonra gelmektedir. Bu araştırmalarda sadece Twitter'ın arayüzünden verilerin çekildiği belirtilmiştir. Metin madenciliği ve sosyal ağ analiziyle büyük verinin toplandığı araştırmaların sayısı ise 4'tür. Veri madenciliğiyle 3, web kazımayla

2, veri hasatcılığıyla ise bir araştırmada büyük veri toplanmıştır. Söylem analizinin 2 araştırmada veri toplama tekniği olarak kodlanması içerik analizinde olduğu gibi bir şekilde toplanan büyük verinin söylem analizine tabii tutulduğunu göstermektedir. Bunların yanı sıra büyük veri biçiminde hazır veri setine erişilerek bir araştırmanın gerçekleştirildiği de tespit edilmiştir. Bir araştırmada ise büyük verinin nasıl elde edildiğiyle ilgili herhangi bir bilgi metinde yer almamaktadır. Büyük veri bir şekilde elde edilip söylem analizi ve içerik analizine tabii tutulduğunda bazı etik riskler ortaya çıkabilir. İlgili büyük veri kümesinden seçilen örneklerin söylemlerinin ve içeriklerinin analizinde bazı verilerin görünür hale getirilmesi gerekebilir. Örneğin sosyal medyada nefret söylemine ilişkin büyük veriler sunulup, ilgili söylemlerden birkaçı anonimleştirilmeden verilebilir. Örneğin söylem analizi yapılan araştırmalarda araştırmacının ağ bağlantılı ortamdan aldıkları veriyi söylem analizine tabii tutarken ilgili söylemleri genellikle izi sürülebilir biçimde sundukları tespit edilmiştir. Buna benzer riskler büyük veri toplamaya yarayan diğer yenilikçi veri toplama teknikleri için de geçerlidir. İlgili veri toplama teknikleriyle büyük miktarda veri toplandığında genellikle verinin nasıl toplandığı tüm detaylarıyla birlikte verilir. Bu da bir başkasının aynı yolu takip ederek ilgili verilere ulaşabileceği anlamına gelir. Konu ve öznel hassas olduğunda araştırmacı verileri anonim bir biçimde sunsa bile verilerin tanımlanmasına giden yolu açmış olabilir. Çünkü büyük veri çalışmalarında kontrol araştırmacıda değildir. Ortamlardan yazılım ile çekilen veri platformların kontrolündedir. Böyle bir durumda araştırma riski araştırmacının kendisini bile kapsayabilir. Bu yüzden büyük veri ile çalışırken çoklu bağlamları göz önünde bulundurmak gerekebilir. Örneğin söz konusu araştırmanın yasal olarak araştırmacıyı bağlayıcı yanları hesaplanarak çalışma tasarlanabilir. Sonrasında etik sorumluluk gereği araştırmacının konunun hassasiyetine göre veri elde etme süreçlerini anonimleştirilmesi zorunlu hale gelebilir. Örnek paylaşımların tanımlanabilme riski oluşturduğu durumlarda ilgili veriler nitel bir biçimde sınıflandırılabilir ya da istatistikî verilere dönüştürülebilir.

Mikro veri araştırmalarında ise daha önce bahsedildiği üzere veri görece araştırmacının kontrolündedir. Şekil 27'de mikro veri kullanılan araştırmalardaki veri toplama teknikleri sunulmaktadır.



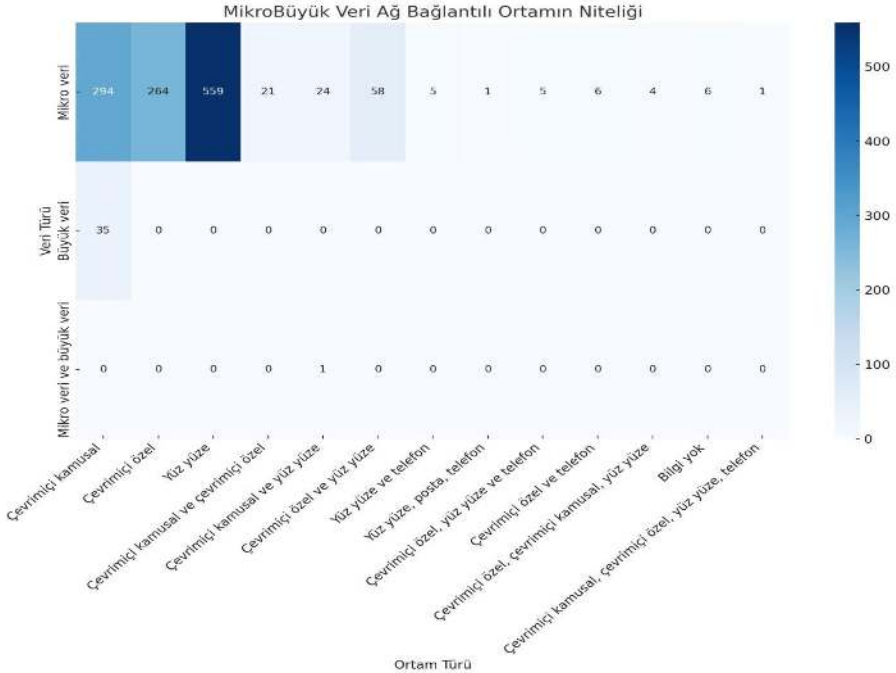
Şekil 27: Mikro veri araştırmalarında veri toplama teknikleri

Bu bulgular mikro veri kullanılan araştırmalarda geleneksel veri toplama tekniklerinden anket, görüşme, içerik analizi söylem analizi ve odak grup görüşmesi gibi veri toplama tekniklerinden faydalandığını göstermektedir. Twitter API, hazır veri seti ve veri madenciliğiyle mikro veri toplanan araştırmaların da yer alması büyük veri araştırmalarındaki etik hassasiyetlerin bu araştırmalarda da göz önünde bulundurulmasını gerektirebilir.

Büyük veri araştırmalarının sadece birinin TÜBİTAK desteği aldığını görülmesi araştırmacıların büyük veri çalışması yaparken bir fon desteğine ihtiyaç duymadığını şeklinde yorumlanabilir. Halbuki büyük veri araştırmaları genellikle satın alma işlemi gerektiren bazı yazılım programlarına ihtiyaç duyan araştırmalar olarak bilinmektedir. Bu yüzden ekonomik olarak araştırmacıya araştırma sürecinde ek yük getirebilir. Ancak bu çalışmanın 2022 yılı sonuna kadar olan yayınları kapsadığını ve TÜBİTAK tarafından desteklenen araştırmaları içeren veri tabanını da kapsamadığını belirtmekte fayda vardır. Bu yüzden Türkiye’de bu araştırmalarla ilgili kamu başta olmak üzere fon kaynakları için genel bir değerlendirme sunmak olanaklı değildir.

Şekil 28’de verinin büyük/mikro veri olma durumu ve ağ bağlantılı

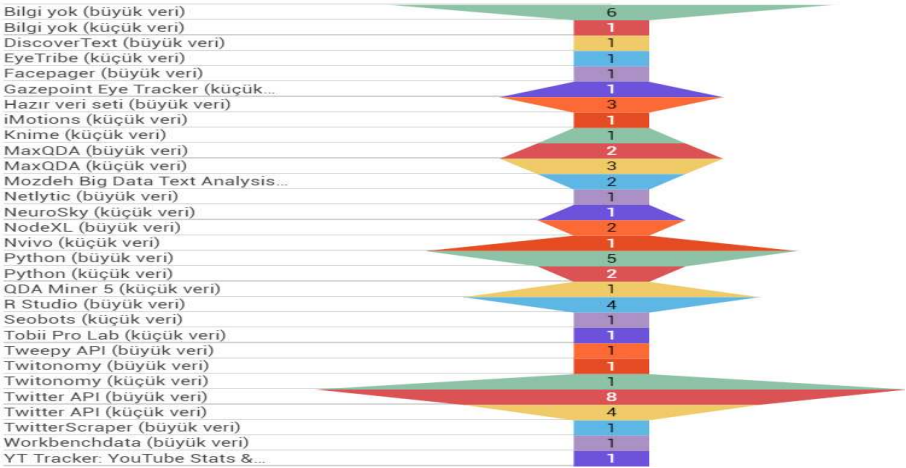
ortamın niteliği ilişkisi yer almaktadır. Şekil büyük verinin tamamının çevrimiçi kamusal ortamlardan toplandığı göstermektedir. Bir araştırmada ise mikro ve büyük verinin aynı anda çalışmada kullanıldığı görülmektedir. Bu araştırmada çevrimiçi kamusal ve yüze ortamdan veri toplandığı bilgisi vardır. Bu araştırmada mikro verinin yüz yüze ortamdan toplandığını varsayabiliriz.



Şekil 28: Mikro ve Büyük veri olma durumuna göre ağ bağlantılı ortamın niteliği

Büyük verinin çevrimiçi kamusal ortamlardan toplanması olağan bir durumdur. Ancak bazı ağ bağlantılı ortamlar kullanıcılara özel gizlilik ayarları yapma imkânı verebilir. Araştırmacıların bazılarının bu unsura dikkat ettiği görülmüştür. Burada büyük veri üzerine çalıştığını belirten bazı makalelerinin bir bölümünde araştırmacıların gizlilik ayarları özel olarak yapılandırılmamış sosyal medya paylaşımlarına eriştikleri tespit edilmiştir. Bu konuya Twitter, Instagram ve Facebook gibi sosyal medya paylaşımlarını inceleyen araştırmacılar özel olarak değinmişlerdir. Örneğin tweetleri bir yazılım aracılığıyla toplayan bazı araştırmacılar giz-

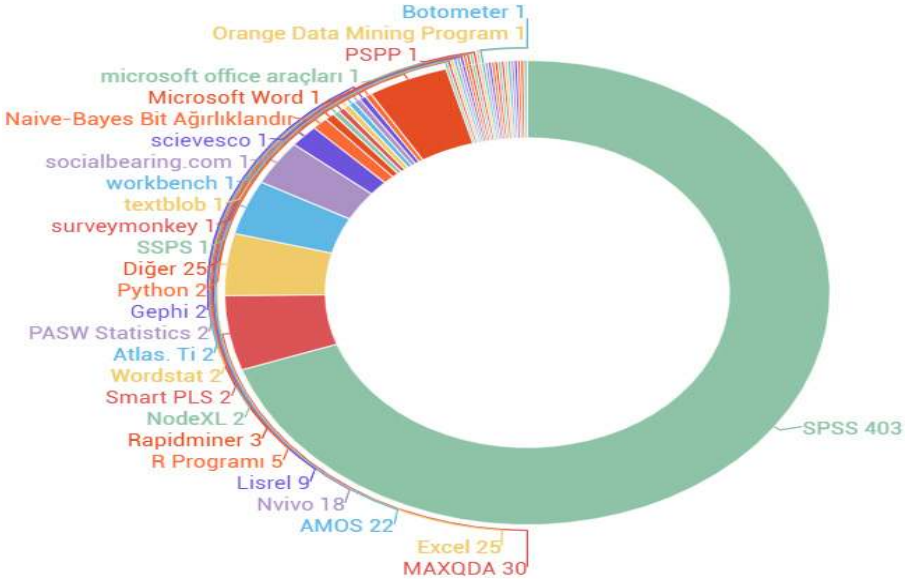
lilik ayarları yapılmış hesaplardan veri toplamadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmalarda erişilebilir verilerin kamusal oluşu onların araştırmada anonimleştirilmeden kullanılacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim büyük veri ya da mikro veri kullanılan araştırmaların bazılarında bu ilkelere uyulmadığı tespit edilmiştir.



Şekil 29: Mikro ve büyük veri araştırmalarında kullanılan yazılımlar ve programlar

Şekil 29’da mikro ve büyük veri elde etmede kullanılan çeşitli yazılımlar ve programlara ait bulgular yer almaktadır. Bu tür programlar kullanarak mikro ve büyük veri içeren çalışmalar yapmak araştırmacıya yeni bir araştırma deneyimi sunabilir. Bu anlayışla araştırmacının kullandığı veriyi kamusal veri olarak görmeden, insan öznelerin verilerini nasıl koruyacağını tasarlaması gerekir. Çünkü insan öznelerine ait verileri otomatikleştirilmiş tekniklerle toplamak verinin insan özneye ait olduğunu unutturabilir. Ağ bağlantılı ortamlarda insan özneye ait verinin hazır bir biçimde bulunması onların etik yaklaşım gerektirmeyen veriler olduğu-na yönelik bir körlüğe yol açabilir.

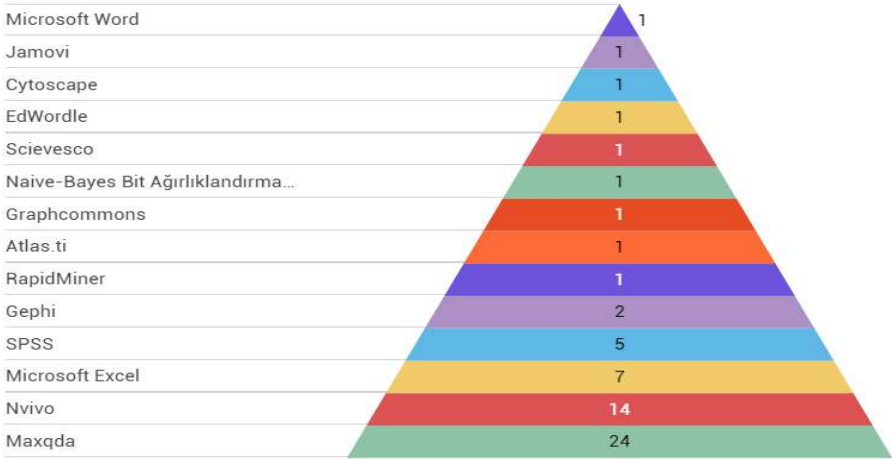
Ağ bağlantılı teknolojilerin yeni medya araştırmalarına getirdiği bir diğer önemli yenilik toplanan verilerin programlar aracılığıyla analiz edilebilmesidir.



Şekil 30: Araştırmalarda kullanılan veri analiz programları

Şekil 30'da toplamda 547 araştırmada veri analiz programı kullanıldığı görülmektedir. 403 kez kullanıldığı görülen SPSS programından nicel araştırmalarda uzun yıllardır faydalanılmaktadır. Bununla birlikte Maxqda, Excel, AMOS, Nvivo gibi programların da araştırmalarda kullanıldığı görülmektedir. Şekilde yer almayan ve yalnızca bir kere kullanıldığı belirtilen programlar da vardır. Şekilde diğ er olarak belirtilenler surveymonkey, Textblob, Workbench, socialbearing.com, Scievesco, Naive-Bayes, Microsoft Word, Microsoft Office Araçları, PSPP, Orange Data Mining Program, Botometer, DiscoverText, Brainwave Visualizer, Cytoscape programlarıdır. Burada yeni medya üzerine yapılan çalışmalarındaki verilerin analizinde bilgisayarlı yeniliklerin getirdiği imkanlardan faydalandığı tespit edilmiştir. Bu programlarla ilgili ayrıntılı bilgileri EK-5'te yer almaktadır.

Nitel veri analiz programları kullanılarak gerçekleştirilen araştırmaların hız ve emek açısından araştırmacılara ilgili olguları analiz etmede daha etkin yollar sunduğu söylenebilir. Şekil 31'de nitel araştırmalarda kullanılan veri analiz programları yer almaktadır. Burada nitel araştırmalar için tasarlanmış veri analiz programı olan Maxqda ve Nvivo'nun en çok kullanıldığı görülmektedir.



Şekil 31: Nitel araştırmalarda kullanılan veri analiz programları

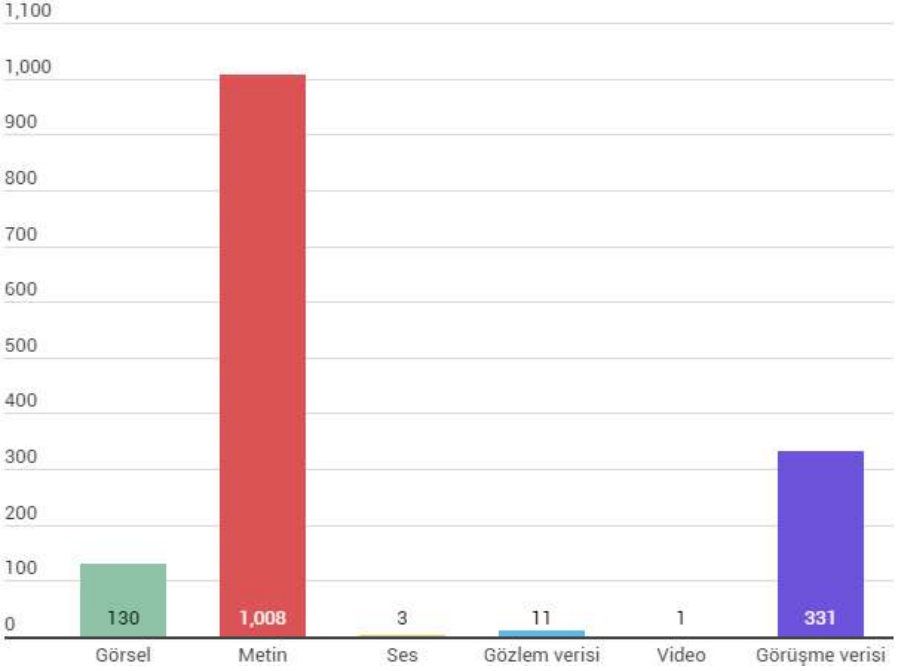
Ancak nitel araştırmalarda nicel veri analiz programlarından da faydalanıldığı görülmektedir. SPSS bu programlardan birisidir. Excel gibi herhangi bir yönteme özgü olduğu belirtilmeyen ofis programından yararlanıldığı da görülmektedir. Burada nitel veri analizleri söz konusu olduğundan etik risk araştırmanın verileri sunumunda ortaya çıkabilir.

Karma yöntemle gerçekleştirilen araştırmalarda Nvivo ve Lisrel gibi nicel ve nitel veri analiz programlarının bir arada kullanılması her iki yönteme özgü verilerin programlarla analiz edildiği şekilde yorumlanabilir. Nicel ve nitel veri analiz programları kullanılırken araştırma etiği konusuyla ilgili olarak programların sadece veriyi kategorik ve istatistiki hale getirmesi göz önünde bulundurulmalıdır. Bu programlar kaynaklı bir araştırma etiği riskini ortaya çıktığında göz önünde bulundurulması gereken araştırmanın etik bakış açısı geliştirerek bu programları kullanması ve ilgili riskleri hesap etmesi zorunluluğudur.

Şekil 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 ve 31 araştırmalarda toplanan verilerin nicel, nitel ve karma yöntemle mikro veri şeklinde toplandığını göstermiştir. Az sayıda büyük veri araştırmasında ise verilere genellikle içerik analizi uygulandığı, yenilikçi veri toplama tekniklerinin özellikle büyük veri araştırmalarında kullanıldığı görülmüştür. Mikro veri çevrimiçi kamusal, özel ve yüz yüze ortamlardan geleneksel veri toplama teknikleriyle toplanmaktadır. Ayrıca bu şekiller, ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamada çok olmasa da yazılım ve programlardan

faydalandığını, özellikle çevrimiçi kamusal ortamlardan büyük veri toplama söz konusu olduğunda böyle bir uygulamaya eğilim olduğunu söylemektedir. Buna ek olarak toplanan verilerin bilgisaymsal bir veri analiz programı ile analiz edilmesi konusunda da eğilim olduğu söylenebilir.

Veri toplama ve analizdeki yenilikler Howison ve arkadaşlarının (2011: 772) belirttiği gibi nereye bakacağını bilen araştırmacılar için büyük kolaylıklar sunmaktadır. Örneğin beğeniler, paylaşımlar, bağlantılar, takipler, tweetler vb. etkileşimleri incelemek isteyen araştırmacılar bunları yeni veri toplama araçları ile derleyebilir. Yeni veri toplama araçları ile ağ bağlantılı ortamlarda sıradan öznelerle ait görsel, metin, ses, video biçimindeki verilere ulaşılabilir. İnsan özne içeren yeni medya araştırmalarında verinin niteliği onun tanımlanabilirlik seviyesiyle yakından ilgidir. Görsel, metin, ses, video, gözlem ve görüşme verilerinin araştırmada kullanılma biçimi tanımlanabilirlik seviyesini belirleyebilir. Araştırmacı araştırmada ağ bağlantılı bir ortam kaynaklı görsel, ses, video veya metne kamusal veri olarak yaklaşır ve anonimliğini sağlamadan çalışmada kullanırsa araştırma öznesine zarar verebilir. Bu durum gözlem ve görüşme verileri için de geçerlidir. Hammersley ve Traianou'ya (2012: 57) göre araştırma etiği söz konusu olduğunda en önemli ilke araştırma öznelerine zarar vermemektir. Bu çerçevede araştırma verilerinin niteliğine bakacak olursak, Türkiye'de yeni medya araştırmalarında toplanan verilerin niteliğinin etik açıdan dikkat edilmesi gereken yönü ortaya koyulabilir.



Şekil 32: Araştırma verilerinin niteliği

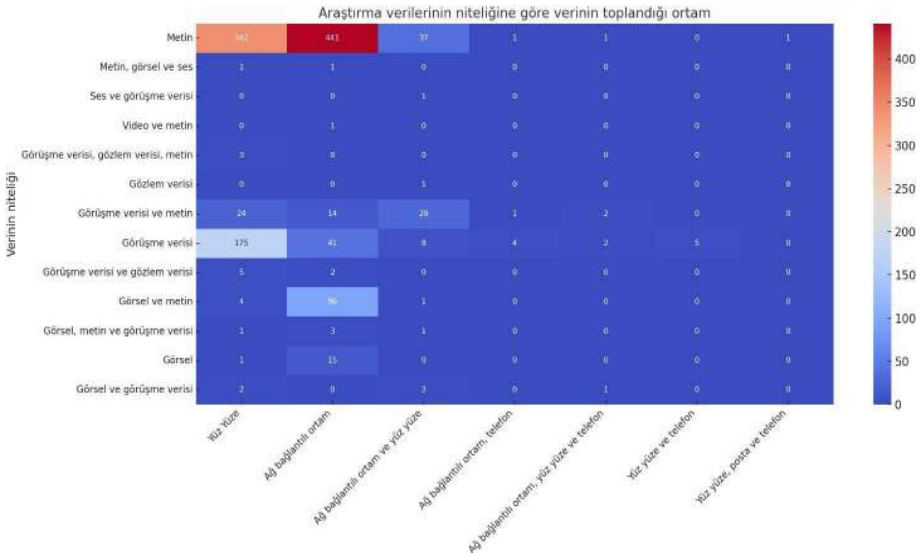
Şekil 32’de örneklem dahilinde incelenen araştırmaların verilerinin niteliği sunulmaktadır. Analiz aşamasında anket verileri metin olarak kodlanmıştır. Bu nedenle 612 anket çalışması bu kategoriden çıkarıldığında metin içeren 396 çalışma tespit edilir. Bunlar ağ bağlantılı ortamlarda yer alan bireylerin metin içeren paylaşımlarından oluşmaktadır. Forum paylaşımları, sosyal medya paylaşımları, tweetler ve farklı ağ bağlantılı ortamlardaki bireylerin görüşleri metin olarak değerlendirilmiştir. Çalışmalarda yalnızca görsel içerenler görsel başlığı altında değerlendirilmiştir. Ayrıca araştırmada izi sürülebilecek şekilde ses kaydı ve video biçimindeki veriler incelenmiş ve bunlar ses ve video olarak kodlanmıştır. Bunun yanı sıra gözlem ve görüşme verisi de söz konusudur. Bunlar ağ bağlantılı ortamları kullanan bireylerle yapılan görüşmeler ya da ağ bağlantılı ortamları kullananların gözlemlenmesi şeklinde gerçekleştirilen çalışmalardan elde edilen verilerdir.

Ses ve video verisinin nitel araştırma tasarımı içinde sunulması tanımlanabilir veri anlamına gelmektedir. Örneğin ses ve video biçimindeki

verilerin kullanımıyla örneklem kapsamında dijital hikâye anlatımlarında karşılaşılmıştır. Burada araştırmacılar bireylerin hikayelerini ses ya da video biçiminde belirli bir ortama yükleyerek özneleri tanımlanabilir hale getirmiştir. Metin biçimindeki verilerin genellikle nicel bir biçimde sunulması, bunların çoğunlukla istatistiki veriye dönüştürüldüğüne işaret eder. Ancak bu noktada etik risk ortadan kalksa dahi, metin biçimindeki verilerin tanımlanabilir biçimde nicel araştırmalarda sunulması söz konusu olabilmektedir. Nitel araştırmalarda ise metin biçimindeki verinin sunumu araştırma etiği riski doğurmaktadır. Metin biçimindeki verilerin örnek olarak verildiği durumlarda anonimleştirme doğru bir şekilde yapılmazsa, bu araştırmalarda etik risk ortaya çıkar. Araştırma etiği bakımından en riskli veri niteliğini görseller oluşturmaktadır. Görselin genellikle nitel araştırmalarda kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda, ilgili görsellerin genellikle olduğu gibi araştırmada sunulduğu görülmektedir. Bu durum nicel araştırmalarda da söz konusu olabilir. Bazen ilgili görselin kısmi anonimleştirme çabası da yeterli olmayabilir. Çünkü bu görsel kısmi olarak anonimleştirilmiş bir biçimde araştırmaya yüklendiğinde tanımlanabilir veriye dönüşebilir. Gözlem verilerinde ilgili ortam, kişiler ve eylemler araştırmada sunulmaktadır. Tanımlanabilir bir verinin araştırmada yer alması zarar riskine yol açacaktır.

Verinin toplandığı ortam ve veri niteliği arasındaki ilişkiye bakıldığında araştırma etiği risklerine ilişkin tespitler yapılabilir. Metin biçimindeki verilerin 441 araştırmada ağ bağlantılı ortamlardan toplandığı görülmektedir. Bunu 342 araştırmada yüz yüze toplanan metin biçimindeki veriler takip etmektedir. Ardından her iki ortamdan toplanan metin biçimindeki veriler gelmektedir. Sonrasında ise az sayıdaki diğer verinin toplandığı ortam kombinasyonları yer almaktadır. Görüşme verisinin ise çoğunlukla yüz yüze toplandığı tespit edilmiştir. Ayrıca görüşme verisinin ağ bağlantılı, yüz yüze ve telefonla toplandığı farklı durumlar da söz konusudur. Görüşme ve metin niteliğindeki verilerin birlikte toplandığı çalışmalarda ise veriler yüz yüze ve ağ bağlantılı ortamlardan toplanmıştır. Bunu yüz yüze ve ağ bağlantılı ortamdan toplanan veriler takip etmektedir. Görsel niteliğindeki verilerin tek başına toplandığı 15 araştırmada ise veriler ağ bağlantılı ortamlardan toplanmıştır. Şekil 33'te sadece bir araştırmada görsel verisinin yüz yüze toplandığı görülmektedir. Gözlem verisinin görüşme ve metin verisiyle birlikte toplam 8 araştırmada yüz yüze toplandığı bulgulanmıştır. Bir araştırmada tek başına gözlem verisi yüz yüze ve ağ bağlantılı ortamdan, 2 araştırmada ise görüşme verisiyle birlikte ağ bağlantılı ortamdan erişilmiştir. Video niteliğindeki veriler ağ bağlantılı ortamdan, ses niteliğindeki veriler ise yüz yüze ve ağ bağlantılı

ortamlardan toplanmıştır.

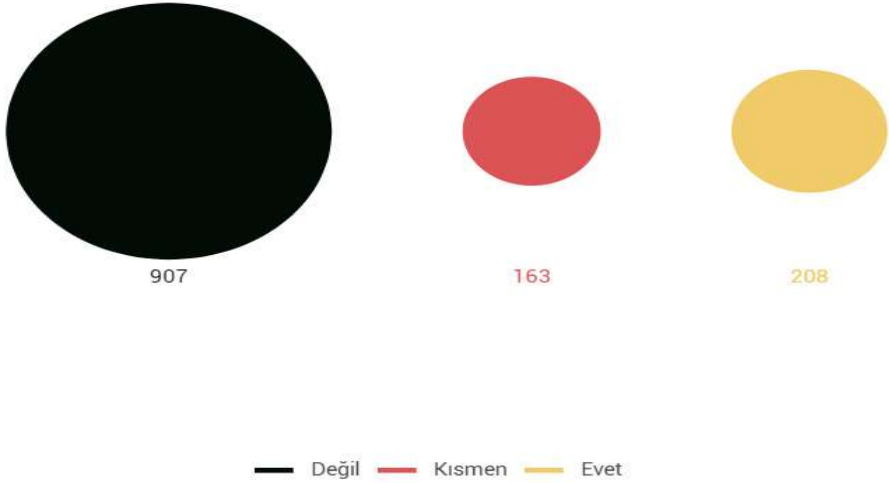


Şekil 33: Araştırma verilerinin niteliğine göre verinin toplandığı ortam

Burada metin biçimindeki verinin yüz yüze olacak şekilde anket araştırmalarından toplanması gerekli önlemler alındığında etik risklerin düşük olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak gerekli anonimleştirmeler yapılmadan sunulan her veri tanımlanabilme riskiyle karşı karşıyadır. İlgili verilerin anket verisi olduğu bilindiğinden bu riskler minimum düzeye inebilir. Metin biçimindeki verilerin genellikle ağ bağlantılı ortamlardan toplanması ise, araştırma etiği konusunda daha farklı yaklaşımları gerektirebilir. Anket verileri dışarıda bırakıldığında bunlar ağ bağlantılı ortamlardan ulaşılan herhangi bir veri olabilir. Bir sosyal medya paylaşımı, yorum vb. verilerin izi sürülebilir olmaktan çıkarılmadığı durumlarda, konunun ve verinin hassasiyet derecesine göre zarar riski ortaya çıkabilir. Görsel verilerin genellikle ağ bağlantılı ortamlardan elde edilmesi ise araştırma etiği bakımından asıl zorluğu oluşturmaktadır. Bunlar ağ bağlantılı ortamlardan alınan herhangi bir ekran görüntüsü, kişilere ait fotoğraflar vb. pek çok örnektir. Bu durumda araştırmacının bu verileri tanımlanabilir olmaktan çıkarması gerekir. Nitekim aynı durum gözlem verilerinde de geçerlidir. Gözlem verilerinin de ağ bağlantılı ortamlardan toplandığı göz önüne alındığında, gözlemlenen ortamların araştırmada betimlenmesi etik riskler doğurabilir. Araştırmacı sıradan öznelere yer

aldığı ağ bağlantılı ortamı betimlerken ve bunu görseller ile desteklerken veriyi tanımlanabilir olmaktan çıkarmak zorundadır. Ses ve video verisi içeren araştırmaların ise genellikle metin, görüşme verisi ve görsellerle birlikte kullanılması ilgili verilerin izinin sürülebileceğine işaret eder.

İnsan özne içeren yeni medya araştırmalarında farklı niteliklerde veri kullanılması tanımlanabilir veri söz konusu olduğunda farklı durumları düşünmeyi gerekli kılar.



Şekil 34: Araştırma verilerinin tanımlanabilir veri olma durumu

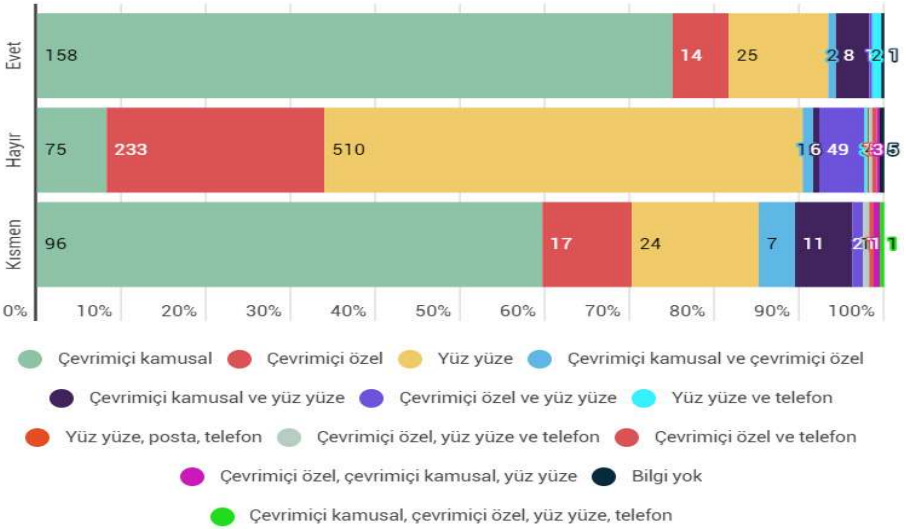
Örneklem kapsamındaki araştırmalardan 371'inde, Markham'ın (2007: 6) tanımlanabilir veri olarak nitelediği bireylerin çevrimiçi ortamlarda ya da arama motorlarında kolayca izi sürülebilen veriler kullanılmıştır. Burada ayrı bir kategori olarak oluşturulan kısmi tanımlanabilir veri tanımlanabilme riskini ortadan kaldırmamaktadır. Bu kategori araştırmacıların sadece araştırma verilerine yönelik kısmi bir anonimleştirme girişiminin olduğunu göstermektedir. Araştırmada bir sosyal medya paylaşımı kullanılırken sadece kullanıcı adı ve profil fotosunun üzerinin bir şekilde kapatıldığı, diğer izi sürülebilen verilerin ise açık olduğu görülmektedir. Ya da görüşme yapılan bir kişinin kimlik bilgilerinin gizlendiği ancak diğer tüm tanımlayıcı verilerinin açık olduğu durumlar bu duruma örnektir. Ayrıca tanımlanabilir veri riski olmayan 612 çalışmanın anket olduğunun altını çizmek gerekir. Çünkü araştırmalarında bireylerin kişisel verileri istatistiki veriye çevrilmektedir. Buna benzer

çalışmalarda bireylerin kişisel verilerinin izinin sürülmesi mümkün değildir. Ancak çalışma kapsamında incelenen bir anket araştırmasında ankete katılanların anket formuna isimleri, sınıfları ve öğrenci numaralarının yazılması istenmiştir. Genel olarak bakıldığında ise insan öznelerinin verilerinin 907 çalışmada tanımlanabilir olmaktan çıkarıldığı bulgulanmıştır. Bu araştırmalarda araştırma öznelerine zarar verme riskinin ortadan kaldırıldığı söylenebilir.

Verinin tanımlanabilir olma durumu genellikle araştırmacının veri sunumuyla ilgili olsa da verinin toplandığı ortamın niteliği de belirleyici olabilir. Ağ bağlantılı ortamlardan veri toplanan 173 çalışmada verilerin izi, araştırmalarda sürülebilir bir biçimde sunulmaktadır. Bu veriler insan özne içeren yeni medya araştırmalarında mahremiyet ihlalleri olduğuna işaret etmektedir. Örneğin toplumda infial yaratan kadın cinayetiyle ilgili çevrimiçi forumda yapılan yorumların aynen alınıp araştırmada sunulması bu mahremiyet ihlalleri arasında yer almaktadır.

Yüz yüze yürütülen araştırmalarda ise, toplam 48 çalışmada verinin tanımlanabilirlik riski söz konusudur. Bu tez çalışması verinin yüz yüze toplandığı araştırmalarda araştırmacının araştırma öznelerinin verilerini tanımlanabilir biçimde araştırmasında sunduğunu tespit etmiştir. Oysaki yüz yüze toplanan verilerin kontrolü araştırmacıdadır. Örneğin bir odak grup görüşmesinde katılımcıların kimlikleri anonimleştirildiğinde, katılımcıların ifadeleri doğrudan kullanılsa dahi tanımlanabilirlik riski ortadan kalkar. Nitekim incelenen 510 çalışmada bu tür önlemler alındığından, tanımlanabilirlik riski söz konusu değildir. Ayrıca yüz yüze görüşme verisinin anonimleştirilip, ağ bağlantılı ortamdan elde edilen verilerin anonimleştirilmeden kullanıldığı bazı araştırmalarda (14) tanımlanabilirlik riski oluşabilmektedir.

Ağ bağlantılı ortamdan toplanan verilerde tespit edilen tanımlanabilir veri kullanma durumu, ağ bağlantılı ortamlarda etik risklerin ortaya çıkması durumunu detaylı ele almayı gerekli kılar. Şekil 35'te verinin tanımlanabilirlik durumu ve ağ bağlantılı ortamın niteliği arasındaki ilişki sunulmuştur. Çevrimiçi kamusal ortamlardan toplanan verilerin genellikle tanımlanabilir veri olarak sunulduğu tespit edilmiştir. Çevrimiçi kamusal ortamlarda paylaşılan sosyal medya, forum, blog, yorum vb. içerikler tanımlanabilir verilere örnektir. 75 çalışmada bu verilerin tanımlanabilir veri olmaktan çıkarıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca 158 çalışmada ise tanımlanabilir veri olma durumu söz konusudur.



Şekil 35: Verilerin tanımlanabilir veri olma durumuna göre ağ bağlantılı ortamın niteliği

Bulgular bu araştırma kapsamında incelenen çevrimiçi özel ortamlardan veri toplayan 14 araştırmada tanımlanabilir veri riski olduğunu göstermiştir. Ayrıca çevrimiçi özel ortamlardan toplanıp, tanımlanabilirliği kısmen ortadan kaldırılmış verinin yer aldığı 17 araştırma tespit edilmiştir. Örneğin bir arkadaşlık uygulamasında netnografik araştırma yapan araştırmacı, görüştüğü kullanıcıların profilindeki bilgileri olduğu gibi araştırmada kullanıp, çevrimiçi özel bir alandaki sıradan özneye ait veriyi tanımlanabilir hale getirmiştir. Bir diğer örnekte ise engelli bireylerin Facebook davranışlarını inceleyen araştırmacı, kullanıcı bilgilerini anonimleştirse de eğitim ve katılımcıların sayfalarında paylaştıkları bilgileri olduğu gibi aktarmıştır. İkinci örnekte araştırmacı çevrimiçi özel bir ortamdaki veriyi kısmen tanımlanabilir olmaktan çıkarmıştır. Birinci örnekte ise bu bilgiler tanımlanabilir olmaktan çıkarılmamıştır.

Verilerin tanımlanabilir veri olduğu 201 araştırmada mikro veri kullanıldığı tespit edilmiştir. Büyük veri araştırmalarının yalnızca 8'inde tanımlanabilir veri kullanılmıştır. Kısmen tanımlanabilir veri içeren çalışmalar hesaba katıldığında bu sayı 25'e çıkmaktadır. Mikro verilerin kısmen tanımlanabilir olduğu ile tamamen tanımlanabilir olduğu çalışmalar bir araya getirildiğinde, bu sayı 345 olarak tespit edilmiştir. Bu durum insan özne içeren yeni medya araştırmalarında araştırma etiğine

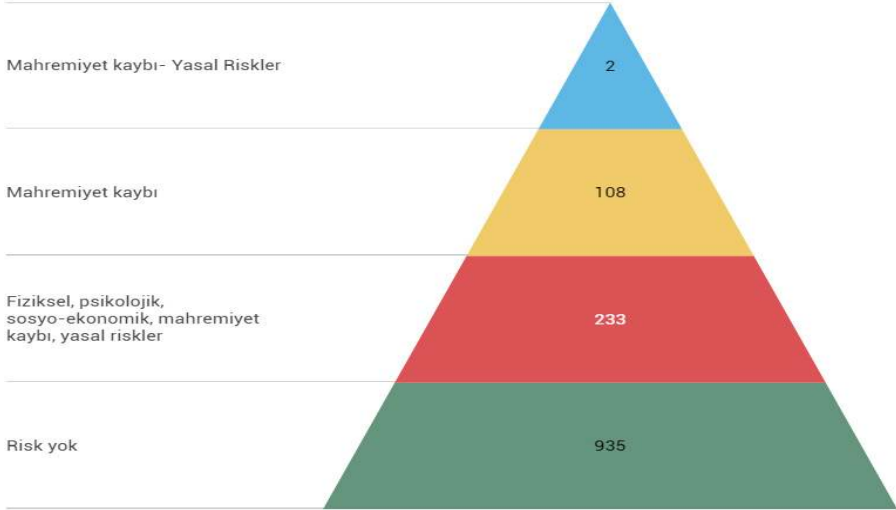
bakışın önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü araştırma verileri insan özneye zarar üretici şekilde kullanılmaktadır. Örneğin kısmen tanımlanabilir mikro verinin yer aldığı çevrimiçi şikâyet platformuna üniversitesindeki yetersiz eğitimle ilgili şikâyet yazan bir öğrenciyi ele alalım. Bu öğrencinin kullanıcı adının gizlenip, yazdıklarının gizlenmemesi durumunda mikro veri kısmi olarak tanımlanabilir veri konumundadır. Şikâyeti yapan öğrencinin kişisel bilgileri bir şekilde tanımlanabilir hale geldiğinde ise söz konusu öğrenci eğitim sürecinde sorun yaşayabilir. İnsanların politik ve toplumsal bir sorun karşısındaki kanaatlerine Twitter (X) gibi ortamlardan yazılımla erişilmesi de son yıllarda yaygın hale gelmiştir. Bu tür araştırmalarda toplanan veriler duygu analizine tabii tutulup istatistiki olarak değerlendirilmektedir. Bazı kullanıcıların paylaşımları ise örnek göstermek amacıyla olduğu gibi araştırmada sunulmaktadır. Büyük veri araştırmalarında araştırmacıların veriyi nasıl topladığını detaylı bir biçimde anlatması genellikle bir kabuldür. İncelemizde araştırmacıların verinin toplandığı ortamı, etiketi, tarihi, saati, veri toplama aracını vb. tüm bilgileri genellikle araştırmada sunduğu görülmüştür. Böyle bir durumda ilgili verilere ulaşmak isteyen başka biri aynı yolu izleyerek bunu kolaylıkla yapabilir. Toplanan verilerin sıradan insanlara ait olması ve platformlarla yaşanabilecek hukuki riskler ise başka bir boyuttur. Araştırmacı bir şekilde toplayıp araştırmasında sunduğu verilerin anonimliğini sağlamakla yükümlüdür.

Metin biçimindeki verinin tanımlanabilir veri olduğu 100 araştırmada bunun gibi risklerin olabileceği tespit edilmiştir. Ayrıca tanımlanabilir durumda olan görüşme verisi içeren 29 araştırmada da buna benzer zarar süreçlerinin söz konusu olabileceği bulgulanmıştır. Görsel ve metin içeren 64 araştırma da aynı tanımlanabilir veri kaynaklı risklerden bahsedilebilir. Bulgular tek başına görselin yer aldığı 7 araştırmada da tanımlanabilir veri riski olduğunu ortaya koymuştur. Bu veri türlerinin kısmen tanımlanabilir olduğu araştırmalar da hesaba katıldığında zarar risklerinin oluşma ihtimali daha da artmaktadır. Şekil, 32, 33, 34 ve 35 metin, görüşme verisi, görsel, gözlem verisinin en çok ağ bağlantılı ortamlardan toplandığını göstermektedir. Bu şekiller, söz konusu verilerin çevrimiçi kamusal, özel ve yüz yüze toplanması fark etmeksizin tanımlanabilir bir biçimde sunulduğunu göstermektedir.

İncelenen Yayınlarda Etik Riskler

Yeni medya araştırmalarında araştırma öznelerinin verisinin kullanılma şekline doğan bazı etik riskler söz konusudur. Bunlar fiziksel,

psikolojik, sosyo-ekonomik, yasal, mahremiyet kaybı gibi risklerdir. Tez çalışmasının bu bölümünde de araştırmalarda insan öznelerine yönelik buna benzer riskler ve bu riskler karşısında atılan adımların durumu ele alınacaktır.



Şekil 36: Araştırma öznelerine yönelik riskler

Bu çalışmada Frankel ve Siang'ın (1999: 3) oluşturduğu mahremiyet kaybı, fiziksel, sosyo-ekonomik, yasal ve psikolojik risk olarak sıraladığı kategorilerinden faydalanılarak 1278 makale araştırılmıştır. Bunların 935'inde herhangi bir risk oluşturucu duruma rastlanılmamıştır. Ancak sıradan bir insan öznesinin verisinin tanımlanabilir veri olarak kullanıldığı durumlarda mahremiyet kaybı, fiziksel, psikolojik, sosyo-ekonomik ve yasal pek çok risk ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir bilim insanının ya da mesleğiyle ilgili uzmanlık bilgisine başvuru birinin verisinin olduğu gibi araştırmada kullanılması, ilk anda herhangi bir risk oluşturmayabilir. Ancak yine de ilgili kişi farklı sebeplerden dolayı, kendinden elde edilen verilerin anonimleştirilmesini isteyebilir. Örneğin, 343 makalede araştırma verilerinin tanımlanabilir olmasından kaynaklı risk oluşturan durumlar söz konusudur. 108 makalede ise mahremiyet kaybı riski tek başına kodlanmıştır. Mahremiyet ihlali diğer risklerin başlangıcını oluştursa da bir araştırmada mahremiyet ihlali dışında zararların olmayacağı örnekler de olabilir. Örneğin konsol oyunu oynayanların oluşturduğu bir forumdan kullanıcı deneyimlerini alarak araştırmada

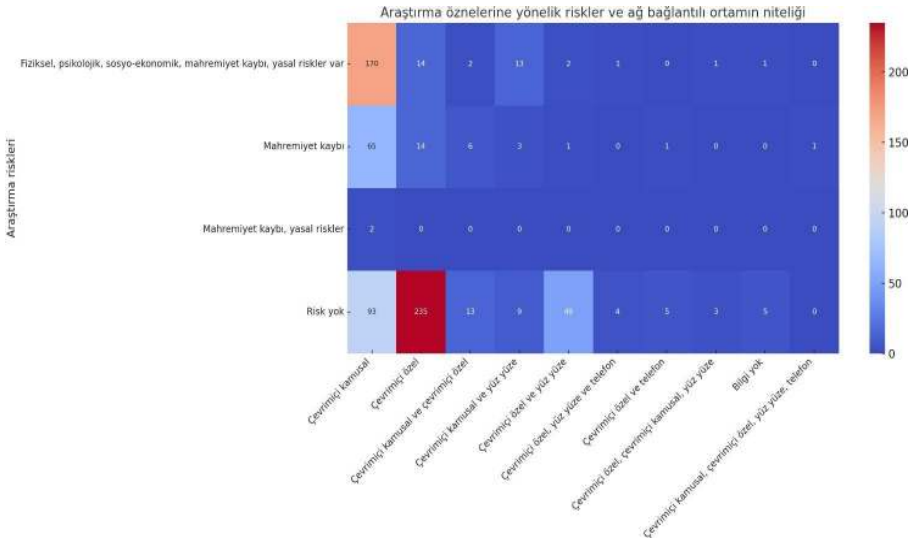
anonimleştirmeden kullanmak insan öznelere mahremiyetinin ihlali anlamına gelebilir. Böyle bir durumda diğer riskler oluşmayabilir. Araştırmada 233 yayında mahremiyet kaybı diğer risklerle birlikte kodlanmıştır. Kişisel verinin gizliliğinin bir şekilde ihlal edilmesi ve öznelere incinebilir olması fiziksel, psikolojik, sosyo-ekonomik ve yasal riskleri beraberinde getirebilir. Bu araştırmalar kaynaklı araştırma öznesine oluşabilecek zararların önü açıktır. Örneğin bir araştırmada terör saldırısıyla ilgili destekleyici ve karşıt görüşleri içeren sosyal medyada paylaşımları araştırmada anonimleştirmeden sunulduğu için fiziksel, psikolojik, mahremiyet kaybı, sosyo-ekonomik ve yasal riskler ortaya çıkmıştır. Annelikle ilgili sosyal medya paylaşımlarının incelendiği araştırmalarda yer alan aleni veri sunumları da araştırma kaynaklı oluşabilecek risklere bir örnek olarak verilebilir. Annelerin sosyal medya annelik bloglarında henüz yeni doğmuş çocuklarıyla paylaştığı fotoğraflar gibi farklı içeriklerin araştırmacı tarafından araştırmada sunulması ciddi bir mahremiyet ihlali olarak yorumlanabilir. Bu araştırma davranışından doğacak risk faktörleri ise bağlamsaldır.

601 anket araştırmasında herhangi bir risk durumundan söz edilememektedir. Risk yer alan 11 anket araştırmasında risk durumu farklı bir veri toplama tekniğiyle toplanan verilerden kaynaklanmaktadır. Bir diğer nicel veri toplama tekniği olan deney ile gerçekleştirilen 10 araştırmada etik risk yokken, 2 araştırmada mahremiyet riski yer almaktadır. İçerik analizi ve söylem analizinde risk taşıyan araştırmaların fazlalığı dikkat çekmektedir. İçerik analizinde 123 araştırma etik açıdan risk taşıırken, 92 araştırmada herhangi bir riskten söz edilememektedir. Söylem analizi yapılan 46 araştırmada etik risk yer alırken 6 araştırmada herhangi bir risk durumu tespit edilmemiştir. Odak grup görüşmesinde verilerinin sunulduğu 4 araştırmada mahremiyet kaybı riski, görüşme verilerinin sunumu kaynaklı ise toplam 78 araştırmada etik risk yer almaktadır. Örnek olay incelemesi, göstergebilim ve doküman incelemesi gibi tekniklerle veri toplandığında da ağ bağlantılı ortamlardan alınan veriler tıpkı söylem analizinde olduğu gibi kanıt göstermek amacıyla kullanılmış ve etik riskler ortaya çıkmıştır. Etnografinin ağa özgü biçimi olan netnografide ise çoğunlukla etik risk barındıran çalışmalar gerçekleştirilebilir. Kozinets (1998: 370) netnografinin etik yönlerine değinirken topluluk üyelerinin anonimlik ve gizliliğinin sağlanarak, onurlarına ve çıkarlarına saygı gösterilmesi gerektiğinin altını çizer. Bu yaklaşım görünürde "kamuya açık" olan gönderilerin araştırmada kullanıldığı durumlarda önemli hale gelir. Kozinets bu durumu bir örnekle somutlaştırmıştır. Bir araştırmasında bireylerin paylaşımlarını anonim olarak

kullanmak istemiş ancak bu talebi reddedilmiştir. Kozinets bunun üzerine bireylerin kendi ürettikleri içeriklerin yasal ve ahlâki açıdan sahibi olduklarını dile getirmiştir. Diğer bir deyişle araştırmacılar görünüşte kamuya açık olan bu iletileri izinsiz bir şekilde kullanamazlar (1998: 370). Bu araştırmada netnografi ile veri toplanan ve insan özne içeren yeni medya araştırmalarında Kozinets'in ileri sürdüğü etik bakış açısının ve uygulamada araştırma öznelerinden izin alma durumunun söz konusu olmadığı tespit edilmiştir. Aksine araştırmacılar veriye kamusal veri olarak yaklaşmış ve ilgili verileri çoğunlukla araştırmalarında risk oluşturucu biçimde kullanmışlardır. Örneğin etnik bir grubun topluluk kültürünü araştıran bir araştırmacı etnik grubun Facebook grubunda netnografik gözlem yapmıştır. Burada araştırmacı katılımsız bir biçimde ve katılımcılardan izin almadan verileri topladığını belirtmiştir. Bu davranışını katılımcıların araştırmacıdan haberdar olmaları durumunda çekingen davranacakları ve bunun da araştırmaya etki edeceği düşüncesiyle savunmuştur.

İnsan özne içeren yeni medya araştırmalarında daha az başvurulan ancak genellikle ağa özgü olan veri toplama teknikleri de yer almaktadır. Sadece veri hasatçılığı yapılan bir araştırmada etik risk olmadığı söylenebilir. Bunun dışında Twitter API, hazır veri seti, veri madenciliği, sosyal ağ analizi, metin madenciliği ve web kazıma gibi teknikler ve yollar ile veri toplanan araştırmalarda bazı etik risklerin ortaya çıkması söz konusudur. Bu yenilikçi teknikler genellikle otomatikleştirilmiş sistemlerle birlikte çalışmaktadır. Otomatikleştirilmiş sistemlerle elde edilen verilerin araştırmada tanımlanabilir bir biçimde sunulması araştırma etiği riski doğurmaktadır.

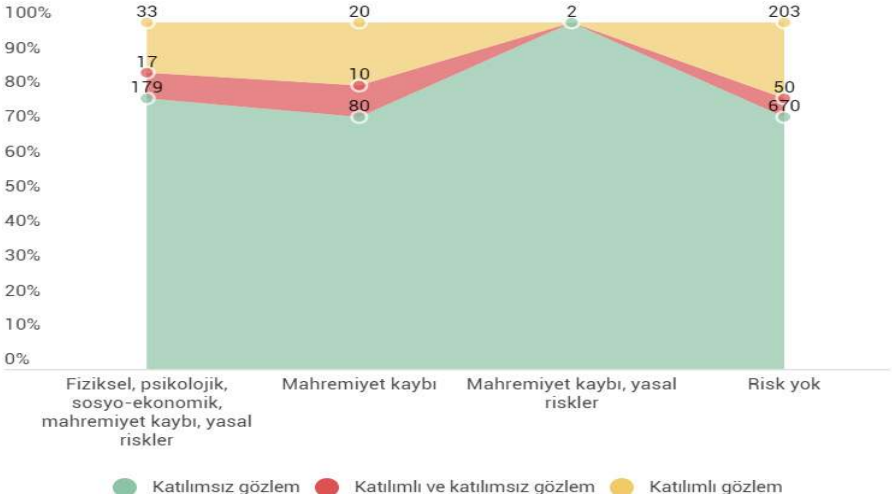
Bu tez çalışmasında çevrimiçi özel ortamlardan veri toplanan 235 araştırmada araştırma öznelerine yönelik risk oluşmadığı tespit edilmiştir.



Şekil 37: Araştırma öznelerine yönelik riskler ve ağ bağlantılı ortamın niteliği

Ancak çevrimiçi özel ortamlardan veri toplanan toplam 29 araştırmanın mahremiyet kaybı ve diğer tüm risk kategorilerini içermesi kamusal olmaması gereken verilerin açık bir biçimde sunulduğunu göstermektedir. Bulgular 237 araştırmada araştırmacıların çevrimiçi kamusal ortamlardan veri toplarken ilgili riskleri göz önünde bulundurmadığına işaret etmektedir. Çevrimiçi kamusal araştırmalar kaynaklı bu kadar çok etik risk oluşturuvcu araştırmanın olması ağ bağlantılı veriye yönelik etik bakış açısının olmadığını göstermektedir. Çevrimiçi özel ortamların ilave araştırma etiği yaklaşımı gerektirdiği bilinse de bu ortamlardan toplanan verilerde de bu tür risklerin görülmesi hem araştırmacıların özdüşünümselliğinin hem de ilgili kurulların yaptırımlarının eksikliğine işaret etmektedir.

Araştırmacının veri toplarken kendisini nasıl konumlandığı da bu noktada önemli olabilir. Araştırmacıların katılımsız bir biçimde veri topladığı araştırmalarda, zarar riskinin yüksek olması dikkate değerdir. Şekil 38’de gösterildiği üzere katılımsız gözlemlerle veri toplanan 261 araştırmada etik risklerin yer aldığı tespit edilmiştir. Riskin olmadığı ve katılımsız gözlemlerle veri toplanan 670 araştırmanın 612’si anket verisidir.



Şekil 38: Araştırma öznelerine yönelik riskler ve araştırmacının konumu

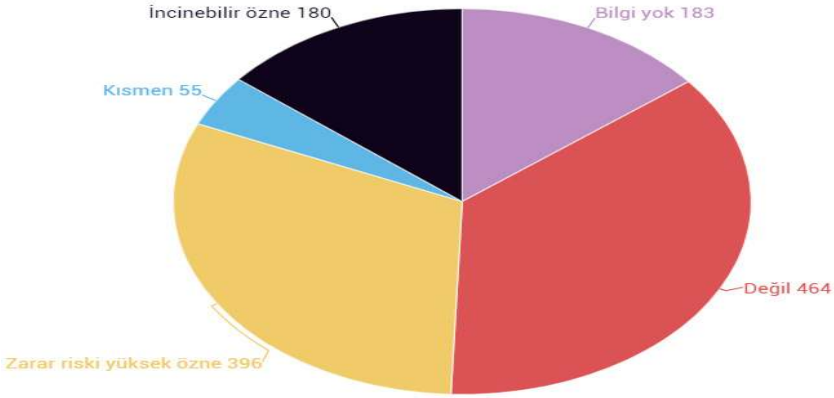
Katılımsız gözlemede risklerin bulunduğu çalışmalar katımlı ve katılımsız gözlemlerle birleştiğinde sayı daha da artmaktadır. Katımlı gözlemlerle gerçekleştirilen araştırmalarda risk oluşturan durumlar olsa bile katılımsız gözlemlerle gerçekleştirilen araştırmalara göre azdır. Bu durum araştırmacının katımlı bir biçimde veri topladığı araştırmalarda etik hususlar üzerine düşündüğünü ve etik bir yaklaşım geliştirebildiğine işaret etmektedir. Araştırmacı karşısındakinin gerçek bir insan olduğunu fark edip ona göre hareket etmiştir. Ancak yine de katımlı bir araştırmada etik risklerin var olduğu açıktır. Katılımsız bir biçimde toplanan veriye yönelik etik tedbirlerin alınmaması durumu, yeni medya araştırmalarında erişilen verinin kamusal veri olarak görülmesi anlayışıyla kavranabilir.

Etik risklerin yer aldığı makalelerin büyük bölümü kamu üniversitelerinin yayın organlarında yayınlanmıştır. Kamu üniversitelerinin yayın organlarında yayınlanan 219, vakıf üniversitelerinin yayın organlarında yayınlanan 83, şahısların editoryal süreçlerini yürüttüğü yayın organlarında 59 ve kamu kuruluşlarının sahibi olduğu 10 makalede etik risk barındıran veri sunumu örnekleri mevcuttur. Etik risklerin en çok yer aldığı ilk on derginin 7'si ise kamu üniversitelerine aittir. Bu dergilerin ikisi şahısların, biri ise vakıf üniversitesinin sahipliğindedir. Ayrıca söz konusu dergilerin büyük bölümü kurumsallaşmış yapısıyla dikkat çek-

mektedir. Bu yüzden etik risklerin önlenmesi konusunda derginin kurumsal yapısının herhangi bir farklılık oluşturmadığı söylenebilir.

Araştırmadan doğabilecek risklerde ilgili konunun bağlamı etik yaklaşımın belirlenmesinde belirleyici olabilir. Konunun hassasiyeti, incinebilir özneler ve verinin izinin sürülmesi durumu tekrar tekrar gözden geçirmeyi gerekli kılar. Araştırmacının incinebilir özne tanımı burada yetersiz kalabilir. Araştırmacı tanımı yapılmış geleneksel incinebilir özne kavramı yerine her bireyin zarar görebileceği durumları kendisi değerlendirmelidir. Örneğin bireylerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarını öğrenmek için yapılan bir araştırma ile bireylerin sosyal medya bağımlılıklarını ölçmek için yapılan bir araştırma aynı etik risklere sahip olmayabilir. Birey kendisinin sosyal medya bağımlısı olarak etiketlenmesini istemeyebilir. Ya da bir YouTuber ile görüşme yapmak onun verisini ağ bağlantılı ortamlardan almakla aynı şey olmayabilir. Bu yüzden Markham'ın (2006: 7) belirttiği gibi kişilerden veriler mümkün olduğunda az toplanarak riskler en aza indirilmelidir. Araştırma kaynaklı doğabilecek zararlar bağlam temelli olduğundan veri çoğaldıkça sunumdaki sorunlar ve verinin tanımlanabilirliği artabilir. Böyle bir durumda zarar riski incinebilir özneleri de aşarak sıradan insanları da kapsar hale gelebilir.

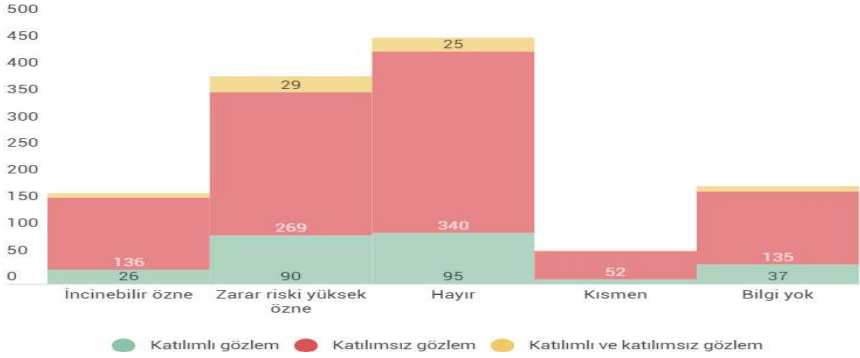
Bu araştırma kapsamında incinebilir özneleri sınıflandırabilmek adına böyle bir bakış açısıyla hareket edilmiştir. İncinebilir özne tanımı içerisinde yer alan 18 yaş altı bireyler, engelli bireyler, yaşlılar, hastalar vb. gruplar incinebilir özne olarak sınıflandırılmıştır. Ancak bir araştırma sonucunda zarara uğrayabilme olasılığı olanlar sadece incinebilir özneler değildir. Örneğin sosyal medyada politik görüşlerini paylaşan herhangi biri bu paylaşımları nedeniyle zarar görebilir. Buna benzer içerik ile karşılaşan araştırmacının olası zararları ön görerek hareket etmesi gerekir. İlgili bireylerin verileri araştırmada aleni bir biçimde sunulduğunda zarar riski ortaya çıkıyorsa zarar riski yüksek özne olarak sınıflandırılabilir. Bu yüzden araştırmamızda incinebilir özne kategorisine ek olarak verisi alenileştirildiğinde zarara uğrayabilecek gruplar için zarar riski yüksek özne sınıflandırması yapılmıştır.



Şekil 39: Araştırmalardaki incinebilir özne sayısı

İncelenen insan özne içeren yeni medya araştırmalarında incinebilir özne kategorisinde yer alan yayın sayısının toplamda 235 olduğu tespit edilmiştir. Bu özneler içerisinde 18 yaş altı bireyler, engelli bireyler, yaşlılar, hastalar vb. gruplar yer almaktadır. Ayrıca ağ bağlantılı teknolojileri kullananlar ve verisine ağ bağlantılı ortamlardan erişilen bireylerin zarar riski yüksek özne sınıfına girebileceği 396 çalışma konusudur. Aşı karşıtları, hackerlar, nefret söyleminde bulunanlar grupları verileri tanımlanabilir bir biçimde kullanıldığında etik risk kategorisinde değerlendirilebilir. İncinebilir özneleri ortaya koymak adına incinebilir özne, kısmen, değil veya bilgi yok olarak kodlama yapılmıştır. Toplamda 235 olarak tespit edilen incinebilir öznelerin 55'ini kısmi etik risk altındaki bireyler oluşturmaktadır. Örneğin bir yayında sosyal medya trolünün paylaşımı incelenirken altındaki sıradan insanların yorumları açık olarak verilmiştir. Ya da genel bir popülasyona yönelik yapılan ankette 18 yaş altı bireylerin de yer aldığı çalışmada, kısmen incinebilir öznelerin yer aldığı belirtilmiştir. Kısmen kategorisi incinebilir ve incinebilir olmayan bireylerin aynı anda çalışmada yer aldığı durumu nitelendirmektedir. 183 makalede ise araştırma öznelerinin incinebilir olma durumları bilinmediğinden bilgi yok olarak kodlanmıştır. Çünkü x platformunun kullanıcılarıyla yapılan bir anket çalışması ya da bir y forumundaki kullanıcıların yorumları analiz edilirken konunun kendisinin doğrudan incinebilir özneye referans verilmediği için incinebilirlik durumu belirlenmesi mümkün olmamıştır. Örneklemin bunun gibi genele yayıldığı ve incinebilirlik konusunda bir ipucu bulunmadığı durumlarda bu yüzden bilgi yok kodlaması yapılmıştır. 464 makalede ise incinebilir öznelerden söz edilememektedir.

İncinebilir öznelerle ait verilerin çoğunlukla katılımsız bir biçimde toplandığı Şekil 40'ta görülmektedir. Katılımlı gözlemlerle veri toplanan 26 araştırma ise, katılımsız gözlemlerden sonra gelmektedir. Hemen ardından hem katılımsız hem de katılımlı bir biçimde incinebilir öznelerle ait veri toplanan araştırmalar gelmektedir. İncinebilir öznelerin yer aldığı araştırmalarda verinin genellikle katılımsız bir biçimde toplanması bazı etik risklere yol açar. Öncelikle verilerinin tanımlanabilir bir biçimde sunulmasından dolayı zarara uğrayabilecek kişilerin bir araştırmada yer aldığından haberi olmayabilir. İncinebilir araştırma öznesinin sıradan günlük ağ bağlantılı verileri ile bir araştırmaya konu olması ve bunun zarar üretici doğası, araştırmacının bunları düşünmesini gerekli kılar. Örneğin incinebilir özneleri içeren nefret söylemi üreten sıradan insanların ağ bağlantılı herhangi bir ortamda paylaştığı içerikler etik bakış açısını gerekli kılar. Sıradan bir özne buna benzer bir içerik paylaşımını ağ bağlantılı ortamda yaptığında, risk oluşturan bir durumla karşılaşacağını düşünüp paylaşımını silebilir. Ancak araştırmacının bu paylaşımı açık bir biçimde araştırmasında kullanması o içeriğin görünürlüğünün kalıcı hale gelmesine sebep olabilir.



Şekil 40: Araştırmalardaki incinebilir özne sayısına göre araştırmacının konumu

Katılımlı gözlem tekniğiyle gerçekleşen araştırmalarda ise incinebilir özne ile araştırmacı doğrudan bağ kurabilir ve etik bakış açısı geliştirebilir. Örneğin, çevrimiçi ağlarda incinebilir öznelerle katılımlı bir biçimde etnografi yaptığını belirten araştırmacılardan bazıları verileri tanımlanabilir olmaktan çıkarırken, bazılarının ise bunun tam tersini yaptığı tespit edilmiştir. Bu durum araştırmacıların etik bakış açılarındaki farklılıkla açıklanabilir. Katılımlı ve katılımsız bir biçimde incinebilir öznelerden

veri toplamak araştırmacının etik önlemleri çok boyutlu dşunmesini gerekli kılar. Örneğin ağ bağlantılı bir ortamı inceleyen araştırmacı metin olarak elde ettiği verileri tanımlanabilir olmaktan çıkarabilir. Ancak aynı ortamdaki seçilen kişilerle katılımlı bir biçimde görüşme yapılırken araştırma özneleri tanımlanabilir olmaktan çıkarılmazsa özneler tanımlanabilir hale gelebilir. Bu durumda katılımsız gözlemde yapılan anonimleştirme içe yaramayabilir. Bu senaryonun tam tersi de geçerli olabilir.

Nitel araştırmada incinebilir özneler ile genellikle doğrudan temas edilmesi, nitel araştırma yöntemi uygulayan araştırmacıların araştırma etiğine bakışını önemli hale getirmektedir. Örneğin kamusal alanda erişilen verinin rahatça kullanılabileceğini dşunmek etik bir ihlal yaratabilir. Nicel araştırma yapanların ise özneye yönelik bakışlarının veri toplamaya yönelik pragmatik ilkelerle bağlantılı olduğunu biliyoruz. Nicel araştırmalarda genellikle anket verisi toplandığı ve onun istatistiki veriye çevrilmesi, incinebilir özne verisiyle ilgili endişeeye yer bırakılmaktadır. Nitel araştırma yapan araştırmacının incinebilir özneye yönelik olası bir mahremiyet ihlali verinin niteliği bakımından mümkündür. Örneğin bir sosyal medya uygulamasının arayüzünden elde edilen verilerin nicel bir biçimde işlenmesi kategorik bir biçimde sunulan istatistiki verilere dönüşür. Anonimleştirmesi basit olan bu veriler kolaylıkla izi sürülemez hale getirilebilir. Ancak bir araştırmada araştırmacı metin, görsel vb. verilere de başvurur. Bu durumda anonimleştirme doğru ve yeterli biçimde yapılmazsa etik ihlal ortaya çıkabilir.

İncinebilir öznelere ait verilerin görüşme tekniğiyle toplandığı araştırmalar söz konusudur. Görüşme verisi nitel veri toplama teknikleri içerisinde tanımlanabilir olmaktan çıkarılabilmesi en mümkün veri türüdür. İncinebilir öznelerin görüşleri aynen verilse bile anonimleştirilmiş kimlik verileriyle etik risk ortadan kaldırılabilir. Odak grup görüşmesinde de aynı durum geçerlidir. İçerik analizi ve söylem analiziyle incinebilir öznelerden veri toplayan araştırmalar ise tanımlanabilir veriyi yönetme konusunda güçlük yaşayabilir. Çünkü ilgili veri toplama teknikleri genellikle nitel bir biçimde geerleştirilmektedir. İçerik analizinin nicel örnekleri olsa bile bu örneklerde genellikle görsel ya da metin gibi tanımlanabilir veriler de kullanılmaktadır. Söylem analizinde de incinebilir öznelerin tanımlanabilir verileri araştırmada genellikle sunulur. Burada araştırmacının bu riskleri azaltmaya yönelik etik bakışı olmalıdır. Nitekim etnografi, netnografi ve gözlem gibi tekniklerle de veri toplamak yine böyle bir bakışı gerekli kılar. İncinebilir öznelerin yer aldığı ağ bağlantılı ortamlara katılımlı ya da katılımsız

gözlem amacıyla dahil olmak, araştırmacıya araştırma öznelere zarar vermemesi gerektiği sorumluluğunu yükler. Bu çalışmaların veri sunumunda incinebilir özneye zarar vermeme ilkesi esastır. Bunun dışında örnek olay incelemesi, doküman analizi ve göstergebilim gibi tekniklerle toplanan verilerde incinebilir öznelere yönelik yaklaşım içerik analizi ve söylem analizindekiyle benzerdir. Dijital hikâye anlatımı gibi yenilikçi veri toplama teknikleri ise incinebilir öznelere yönelik yenilikçi önlemler almayı gerekli kılabılır. Çünkü dijital hikâye anlatımı gibi teknikler incinebilir özneye doğrudan temas kurmayı gerektirir. Bir grubun ya da kişinin dijital hikayesini araştırmada sunmak görsel olarak desteklenen içeriklerle mümkündür. Bu tür görsellerin kanıt olarak kullanıldığı araştırmalarda gerekli anonimleştirmeler yapılmadığında ilgili hikayeler alenileşebilir. Örneğin şiddet geçmişi olan bir bireyin hikayesinin gizli kalması gereken detayları açığa çıkabilir. Twitter API, hazır veri seti, veri madenciliği, sosyal ağ analizi, metin madenciliği ve web kazıma gibi yollarla incinebilir öznenin veri toplandığını da görüyoruz. Bu tekniklerin uygulanmasında da özneye zarar vermeme ilkesi öncelenmelidir.

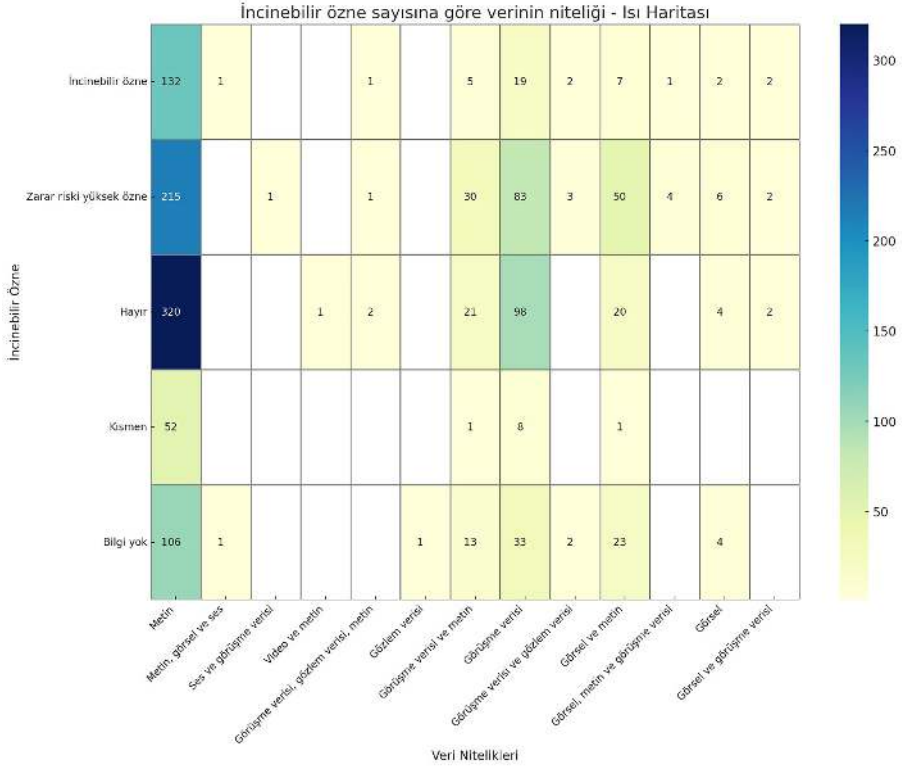
İncinebilir öznelere araştırma sürecinde uğrayacağı zararın şiddeti ve yoğunluğu farklıdır. Örneğin LGBTQİ bireylere ait arkadaşlık uygulaması içeriklerini ilgili veri toplama teknikleri ile derlemek çok farklı boyutlu düşünmeyi gerekli kılar. LGBT bireyler bu tür ortamlar aracılığıyla birbirleriyle iletişim ve ilişki kurar. Araştırmacının bu ortama bir biçimde girip verileri açık bir biçimde sunması ilgili bireylerin kimliklerinin ifşa olmasına neden olabilir. Araştırmacının ilgili verileri izi sürülebilir biçimde sunmaması yaratıcı yöntemler gerektirmektedir. Dahası bireylerin bu tür verilerinin tamamen anonimleştirilmeden sunulduğu durumlarda ilgili uygulamalara aynı yolu izleyerek erişen üçüncü kişiler tüm verilere erişebilir. Araştırmacı veriyi elde ederken gittiği yolu detaylı bir biçimde anlattığında ve buna etik olarak riskli veri sunumu eklendiğinde incinebilir öznelere yönelik riskler kaçınılmaz olabilir.

İncinebilir öznelere gerçekleştirilen bir görüşme ya da etnografide öznelere araştırmacıya ilgili hassasiyetlerini bildirip araştırma çıktıları konusunda bilgi edinmek isteyebilir. Böyle bir durumda kendilerine risk doğurabilecek durumları tekrar tekrar kontrol edebilirler. Ancak metin biçiminde toplanan verilerde bu imkanlardan söz edilemez. Bu tür çalışmalarda incinebilir özneye yönelik alınacak tedbirler sadece araştırmacının kontrolündedir. İncinebilir özne kendisine ait olan

veriyi ya tamamlanmış araştırmanın nihai halinde ya da bir zarar durumu oluştuğunda görebilir. Bu yüzden ağ bağlantılı ortamlardan toplanan metin biçimindeki verinin araştırma öznelerine ne gibi riskler doğurabileceğini araştırmacı en başından planlamalıdır. HIV pozitif hastaları ve yakınlarının birbirilerine destek amacıyla kurduğu bir sosyal medya grubuna girmek ve buradan izinsiz bir biçimde verileri almak veri sahiplerinin istemeyeceği bir şey olabilir. Bunun yanı sıra bu kişiler hastalıklarını ileride unutmak ve ilgili verileri silmek isteyebilir. Bireylerin olası unutulma hakkını (*right to be forgotten*) desteklemek adına bu verilerin tanımlanabilir olmaktan çıkarılması gerekir. Aksi halde verisine bir makalede rastlayan incinebilir özne psikolojik başta olmak üzere zarar görebilir.

Bulgular toplamda 21 çalışmada incinebilir öznelere ait verilerin ağ bağlantılı ortamlardan genellikle kamusal veri olarak kabul edilip toplandığını göstermektedir. Bu tür veri toplanmış araştırmalarda araştırmacı incinebilir öznelere ait verileri insan özneden toplanan veriler olarak düşünmemiştir. Örneğin kanser hastalarının dayanışma gösterdiği bir çevrimiçi forumda kanser hastalarının paylaşımlarına erişen araştırmacı, bu paylaşımları sadece bir metin olarak kabul etmiştir. Çevrimiçi kamusal olarak nitelenen, herhangi bir üyelik gerektirmeden girilen ortamlardaki verilere böyle bir yaklaşım, bir üyelik gerektiren çevrimiçi özel ortamlarda gerçekleştirilen 46 çalışmada da tespit edilmiştir. Çevrimiçi özel ortamlara izinsiz giren bir araştırmacı da buradaki veriye metin olarak yaklaşım alanın özel bir alan olduğunu görmezden gelebilir. İncelememizde bu tür ihlaller tespit edilmiştir. Örneğin salgın hastalık geçmişi olan bireylerin oluşturduğu kapalı bir sosyal medya grubuna giren araştırmacı ilgili öznelere ait paylaşımları ekran görüntüsü alıp paylaşmasında kullanmıştır.

Bu araştırma, hem çevrimiçi kamusal hem de çevrimiçi özel alanda incinebilir öznelerin araştırmacı tarafından metin gibi kabul edilip, verilerinin hiçbir etik bakış açısı geliştirilmeden toplandığını göstermiştir. Öyleyse incinebilir özne verisinin çevrimiçi kamusal bir ortamda yer alması araştırmacıyı nasıl bir etik tutum almaya sevk edecektir? Ele alınan incinebilir özne verisine yönelik herhangi bir etik yaklaşım geliştirilecek midir yoksa ilgili veri kamusal veri olarak adlandırılıp izi sürülebilir bir biçimde araştırmada kullanılacak mıdır? Çevrimiçi özel ortamlardan toplanan incinebilir özne verisini ele alan araştırmacı bu ortamı özel bir olarak tanımlayacak mıdır? Bu soruların yanıtlanması, araştırmacının araştırma etiğine ilişkin farkındalığıyla ilgilidir.

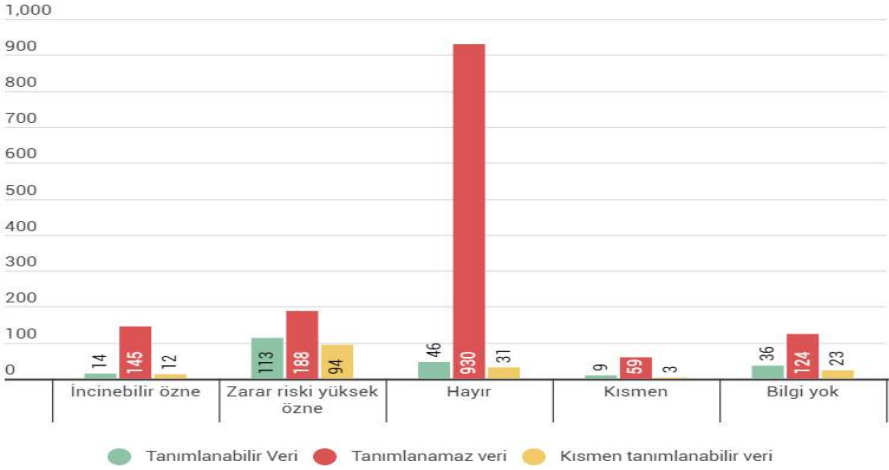


Şekil 41: Araştırmalardaki incinebilir özne sayısına göre verinin niteliği

Bu tez çalışması incinebilir öznelere ilişkin verinin metin, görüşme verisi ve görsel olarak kabul edildiğini göstermektedir. Ses verisi içeren sadece iki araştırmada ise incinebilir öznelere ait verilerin yer aldığı Şekil 41’de görülmektedir. Anket verisi dışında ağ bağlantılı ortamlardan elde edilen veriler incinebilir öznenin kimliğinin tanımlanabilir hale gelmesine neden olabilir. İncelenen makalelerde öğrenci velilerinin e-postalarından, şirket içi ve doktor-hasta yazışmalarına değin incinebilir bireylerin sosyal medya paylaşımlarına açık bir biçimde yer verilmiştir. Böyle bir durumda metin biçiminde kullanılan veriler mahremiyet kaybı riskini ortaya çıkartmaktadır. Görüşme verileri kaynaklı risklerden çok fazla bahsedilmese de yine vaka temelli olarak farklı risklerin ortaya çıktığı makaleler söz konusudur. Normalde araştırmacının görüşme verilerini tanımlanabilir olmaktan çıkarmasının basit yollarından biri görüşülen kişinin anonimleştirilmesidir. Örneğin bir radyo programcısıyla

görüşme yapıldığında kimliğinin anonimleştirildiği durumda herhangi bir risk yokmuş gibi görünebilir. Ancak radyo programının günü, saati ve adı araştırmada kullanıldığında ilgili programcının kimliği ile görüşme verileri tanımlanabilir hale gelecektir. Görüşme verisi ve metin incinebilir özneye ait olup araştırmada kullanıldığında ise bu riskler daha da katlanmaktadır. İncinebilir öznelerle ait görsellerin sunumunu inceleyen makalelerin özellikle etik yaklaşım benimsemesi gereklidir. Çocuklar, hastalar, yaşlılar, engelliler tarafından paylaşılan görsellerin anonimleştirilmeden kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra araştırmada bir kullanıcının hem yaptığı paylaşımlar hem de profil bilgileri görseliyle birlikte açık bir biçimde kullanıldığında kimliğinin bulunması zor değildir. Bunlara ses gibi bir diğer tanımlayıcı veri eklendiğinde, bu kişisel veri yoluyla tanımlanabilirlik riski iyice artacaktır.

Şekil 42’de tanımlanabilirlik durumuna ilişkin senaryolar ele alınmaktadır. Kısmen tanımlanabilir verilerin yer aldığı araştırmalar da eklendiğinde toplam 26 araştırmada tanımlanabilirlikle ilgili risklerin olduğu görülmektedir. Bu yayınlarda ilgili veriler incinebilir öznelerle aittir. Örneğin bir salgın hastalık döneminde yaşlılara uygulanan sokağa çıkma yasağını ihlal edenlerin görüntülerini alaycı bir biçimde kayda alıp sosyal medyada paylaşanları inceleyen araştırmada ilgili veriler tanımlanabilir bir biçimde verilmiştir. Üstelik araştırmacı bu tür paylaşımların bazılarının ilgili kurumlarca yayından kaldırıldığını da belirtmiştir. Burada yaşlı bireylere yönelik yaralayıcı söylemlerin tanımlayıcı bir biçimde araştırmada sabitlenmesi incinebilir olan kişilere yönelik etik risklere yol açabilir. Buna benzer incelenen makalelerde sıkça görüldüğü üzere bir ekran alıntısı yapıp ilgili görseli araştırmada kullanmak yaygındır. İncinebilir öznelerle ait görseller bu yayınlarda yer almaktadır. Bu yüzden incinebilir öznelerle çalışma yapılırken konuya ilişkin tüm senaryoları düşünüp, zarar vermeme ilkesi gözetilmelidir.

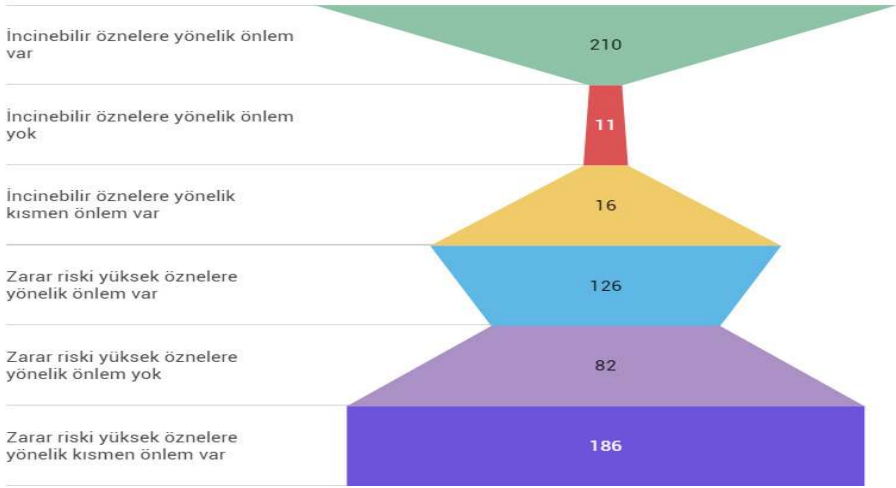


Şekil 42: Araştırmalardaki incinebilir özne sayısına göre tanımlanabilirlik durumu

Üstelik incinebilir özneye ait verinin araştırmada kullanılmasından doğan zarar, incinebilir özneyi aşır araştırmanın kendisini de olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Nitekim İnternet Araştırmacıları Birliği'nin 2019 yılında yayınladığı raporda, bu risklere vurgu yapılarak araştırmacının kendisini korumak için de etik bir tutum benimsemesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

İncinebilir öznelerin yer aldığı 233 araştırmada verilerin mikro veri olduğu tespit edilmiştir. Ancak burada dikkat çeken bir bulgu büyük veri araştırmalarının incinebilir özneye ait verileri içermemesidir. Ancak yine de ağ bağlantılı ortamlara bırakılan verilerin çeşitli yazılımlarla toplanması sırasında incinebilir özneye ait verilere nasıl yaklaşılacağı hususu önemlidir. İncelenen araştırmalarda araştırmacıların zarar riski yüksek özne verisi içeren büyük veriyi elde ederken bilimselliği sağlamak adına veri toplama süreçlerini tüm açıklığıyla anlattığı görülmüştür. Burada zarar riski yüksek öznelerin kimler olduğu, hangi ortamdan, hangi tarih ve saat aralığında hangi konu etiketiyle verilerin çekildiği gibi detaylı bilgiler çalışmalarda yer almıştır. Bu bilgiler örnek paylaşımlarla desteklenmiştir. Bu nedenle aynı senaryonun büyük veri araştırmalarında incinebilir öznelerden veri toplandığı durumlarda gerçekleşmesi tanımlanabilirlik riskini artırdığı için etik risk ortaya çıkabilir.

İncelenen araştırmalarda incinebilir öznelerin yer aldığı toplam makale sayısı 235'tir. Bu bulgu ilgili araştırmalarda incinebilir öznelere yönelik ilave tedbirler alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. İnternet Araştırmacıları Birliği'nin 2019 yılında yayımlanan raporda zarar risklerinin reşit olmayanlar, siyasi olarak hassas olanlar, kadınlar, özel gruplar, öğrenildiğinde dışlanmaya neden olacak hastalığa sahip olanlar vb. göz önüne alınarak hesaplanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Örneğın yabancı bir müzik grubu üyelerine hayranlık duyan 18 yaş altı bireylerin, ilgili grubun videoları altında paylaştıkları yorumları izi sürülebilir bir biçimde araştırmada kullanmak bu hesaba dahil edilebilir. Ek olarak ağ bağlantılı ortamlardan toplanan verilerin bir şekilde gizlenebileceği, ancak tam olarak anonimleştirilemeyeceği, meta verilerin türü ve miktarı düşünöldüğünde katılımcıların kimliğinin ifşa olma olasılığı gibi konular önlemleri çok boyutlu düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü bu tür veriler tersine mühendislik ile takip edilebilir ve zarar durumu ortaya çıkabilir (Franzke vd., 2019: 30).



Şekil 43: İncinebilir öznelere yönelik önlem durumu

Şekil 43'te, araştırma örneklemini incinebilir öznelerden oluşturan 235 makaleden 210'unda, incinebilir öznelerin kişisel veri güvenliğini ve mahremiyetini tehdit edecek bir tanımlanabilirlik riskinin olmadığı belirtilmektedir. Bu makalelerde, incinebilir öznelerin verileri istatistiki veriye dönüştürölmüş, görüşme verisi ise görüşölenlerin kimlikleri anonimleştirilmiş ve herhangi bir ağ bağlantılı ortamdan alınan yorumlar,

paylaşımlar gibi veriler izlenemez hale getirilmiştir. Ancak alınan önlemler genellikle istatistiki veriye çevirme ve görüşülenlerin kişisel verilerinin gizlenmesi şeklinde olmuştur. Bu önlemler, araştırmacıların geleneksel iletişim araştırmalarında aldığı etik önlemlerle aynıdır.

Ancak ağ bağlantılı ortamlarda hazır olarak bulunan metin ve görsel biçimindeki verilerin toplanması söz konusu olduğunda, incinebilir öznelerle ilgili alınması gereken etik önlemler değişebilmektedir. Kısmen etik önlem alındığı belirtilen 16 makalede çeşitli riskler tespit edilmiştir. Bu araştırmalarda, çoğunlukla ağ bağlantılı ortamlardan alınan verilerin tanımlanabilirliğinin tam olarak ortadan kaldırılmadığı görülmüştür. Herhangi bir tweet, sosyal medya paylaşımı, okur ya da forum yorumu gibi veriler tamamen anonimleştirilmeden araştırmada kullanılmıştır.

İlgili platformlardan alınan verilerin ekran görüntüsü ya da metin olarak kullanılması yaygın bir tutumdur. Ekran görüntüsü bir sosyal medya paylaşımı ise fotoğraflar bulanıklaştırılmış, profil fotoğrafları ve kullanıcı adlarının üstü karalanmış biçimde kullanılmıştır. İlgili içerikler metin olarak kullanıldığında ise sadece kullanıcı adlarına yer verilmeyip metnin kendisi olduğu gibi çalışmada yer almıştır. Görüşmelerde ve diğer insan öznelerle doğrudan bağlantı gerektiren çalışmalarda bireylere ait veriler doğrudan kullanılmış, tanımlanabilir kimlik verileri ise tam anonimleştirilmeden izlenebilir biçimde aktarılmıştır.

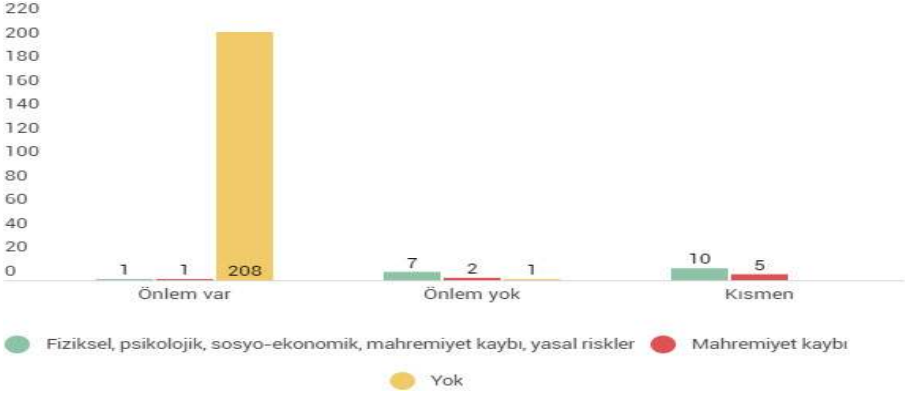
İnsan özneden doğrudan veri toplandığı durumlarda, tüm veriler bir şekilde izlenemez hale getirilmiş ancak ağ bağlantılı bir ortamdan alınan veriyle çalışma desteklenmek istendiğinde tanımlanabilir veri kullanımı söz konusu olmuştur. Kısacası, araştırma öznesinin incinebilir olduğu durumlarda kısmen önlem alma durumu, araştırmacının etik yaklaşım konusunda bir adım attığının göstergesidir. Ancak bu adımların kısmi olarak atılmış olması, bu ortamlarda zarar risklerinin tam olarak hesaplanmadığını göstermektedir.

Bu durum, yeni medya araştırmalarında araştırma etiğine bağlam temelli bakış açısının ve araştırmacıların zarar riskini ele alış biçimlerini tekrar düşünmesinin önemini ortaya koymaktadır. Araştırmacıların, özellikle incinebilir öznelerle çalışırken daha dikkatli ve kapsamlı etik önlemler alması gerekmektedir. Bu, yalnızca etik yönergeler ve ilkelerle sınırlı kalmayıp, araştırmacıların kendilerinin de yaratıcı ve proaktif adımlar atmasını zorunlu kılmaktadır.

Nitekim insan özne verisi içeren 11 makalede incinebilir öznelere yönelik hiçbir önlem alınmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırmalarda ele alınan sosyal medya paylaşımları, tweetler, yorumlar, fotoğraflar, görüşme verileri ve görüşmecilerin kimlikleri, ağ bağlantılı ortamlardan alınan fotoğraflar hatta e-postalar olduğu gibi araştırmada sunulmuştur. Örneğin bir yayında darbe girişimiyle ilgili görseller açık bir biçimde verilip, darbe girişimini öven tweetler tüm tanımlayıcı verileriyle birlikte aktarılmıştır. Özellikle bu verilerin Twitter gibi ortamlardan alındığı durumlarda veri toplama tarihleri ve etiketler gibi izi sürülebilir ve tersine mühendislikle bu kişiler tespit edilebilir. Başka bir araştırmada araştırmacının bir anne-bebek Instagram sayfasından yeni doğmuş bebek ve annesinin görsellerini topladığı görülmüştür. Farklı bağlamlarda incinebilir araştırma öznelere yönelik zarar riski doğurabilecek pek çok örnek mevcuttur. Araştırmacı ağ bağlantılı ortamlardan elde ettiği verilere yönelik olarak kamusal bir veri yaklaşımına sahip olabilir. Bu yaklaşım araştırmacının ilgili veriyi aynen alıp anonimleştirmeden araştırmasında kullanabileceğine yönelik bir düşünceden beslenmektedir. Ancak bu durumda araştırmacının araştırma öznesine zarar verebileceğini bilmesi gerekir.

İncinebilir özne içeren araştırmaların etik önlem konusunda daha yaratıcı olması gereği bazı araştırma türleri bakımından dikkat edilmesi gereken bir husus olabilir. Çünkü bazı araştırma türlerinde araştırmacı süreçte tek başına olduğundan etik risklerin hesaplanmasını gözden kaçabilir. Örneğin bir araştırma makalesinde araştırmacı tüm süreci tek başına yürütür. Ancak bir fon kaynağı desteğiyle gerçekleştirilen makalelerin ilave etik denetim süreçlerinden geçtiği bilinmektedir. İncelenen araştırmalar arasında fon desteğiyle gerçekleştirilenlerden hiçbirinde etik önlemlerle ilgili risklere rastlanmaması bu ilave etik denetim süreçlerinin iyi işlediği şeklinde yorumlanabilir. İncinebilir öznenin yer aldığı BAP ve TÜBİTAK destekli 9 araştırmada önlemlerin alındığı tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle ilgili araştırmalarda incinebilir özneye yönelik etik bir tutum benimsendiği çıkarımı yapılabilir.

İncinebilir öznelere yönelik etik önlem alınmaması durumunda olası risk oluşturuşu durumların neler olduğu Şekil 44'te sunulmaktadır.



Şekil 44: İncinebilir öznelere yönelik önlem durumu ve riskler

İncinebilir öznelere yönelik önlem alınmayan araştırmalarda fiziksel, psikolojik, sosyo-ekonomik, mahremiyet kaybı ve yasal risklerin oluşabileceği görülmektedir. Üstelik bu araştırmaların büyük bölümünde incinebilir özne verisinin bir araştırmada kullanıldığından haberdar bile değildir. Örneğin incelenen araştırmaların birinde engelli aktivizmiyle ilgili birden fazla ağ bağlantılı ortamdan paylaşım toplanmıştır. Bunlar internet gazetesi, bloglar, forumlar, Twitter ve çeşitli sosyal medya platformlarıdır. Engelli bireylere ait, çoğu marjinalleştirilmiş söylem içeren bu paylaşımlar herhangi bir önlem alınmadan araştırmada sunulmuştur. Üstelik ilgili paylaşımlar çalışmadan aynen kopyalanıp bir arama motorunda aratıldığında, ilgili içeriğe erişilme durumu bizzat denenmiş ve aynen ulaşılmıştır. Bu durumda araştırmacının almadığı önlem kaynaklı zararların neler olabileceği hakkında çıkarımda bulunmak zordur.

İncinebilir öznelere verilerinin tanımlanabilirlik durumunun önüne geçilmesi için bazı önlemlerin alınması gereklidir. Araştırma kapsamında incelenen makalelerin bazılarının bu önlemleri aldığı söylenebilir. Örneğin ergenlerin siber zorbalık deneyimlerinin ortaya koyulduğu bir anket araştırması tamamen istatistiki veriye çevrilerek zarar riski ortadan kaldırılmıştır. 4 ve 5 yaşındaki çocukların Facebook algısının görüşme yapılarak ortaya konulduğu bir araştırmada ise bulgular kategorilere ayrılarak istatistiki veri olarak sunulmuştur. Benzer biçimde salgın bir hastalıkla ilgili sosyal medyada bilgi arayan bireylerin paylaşımlarına içerik analizi uygulayan bir araştırmacı ilgili paylaşımları olduğu gibi araştırmada kullanmak yerine kategorilere ayırıp istatistiki veriye çevirmiştir. Çocukların görsel iletişim dillerinin dijital hikâye

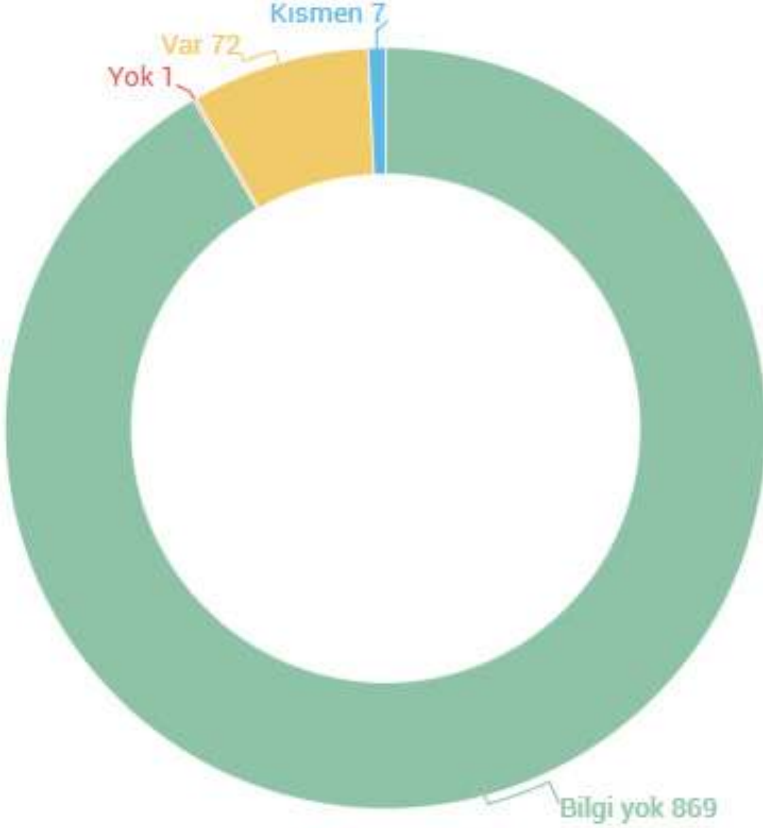
anlatımı ile incelenmesini amaçlayan bir diğer araştırmada da dijital hikayelerle bağlantılı herhangi bir tanımlayıcı veri kullanılmamış, bulgular yorumlanarak araştırmada sunulmuştur. Bir diğer örnekte çocukların dijital oyun oynama pratiklerini çevrimiçi etnografi tekniğiyle inceleyen araştırmacı bulguları herhangi bir tanımlayıcı veri kullanmadan, yorumlayarak aktarmıştır.

İncinebilir öznelere yönelik alınan önlemlerin zarar riskini yok etmesi ele alınan verinin niteliğiyle yakından ilgilidir denebilir. Çünkü söz konusu bir anket verisi olduğunda daha önce bahsedildiği gibi herhangi bir riskten söz edilemez. Aynı şekilde görüşme verilerinin de tanımlanabilir olmaktan çıkarılmasının genellikle daha mümkün olduğu bilinmektedir. Metin biçimindeki verilerin yer aldığı 174 çalışmada önlem alındığı tespit edilmiştir. Bunların tamamına yakını anket verisidir. Bulgular, önlem alınmayan ya da kısmen alınan 12 araştırmada, ağ bağlantılı ortamlardan alınan verilerin ya tamamen ya da kısmi olarak tanımlanabilir biçimde verildiğini göstermiştir. Çevrimiçi etnografi yapan bir araştırmacının ağ bağlantılı ortamdan incinebilir öznelere ait yazışmaları ya tüm tanımlayıcı bilgileriyle ya da kısmi anonimleştirmeler yaparak vermesi buna örnek gösterilebilir. Kısmi yapılan anonimleştirmelerde hala verinin izi sürülebilir. Örneğin yaşlı bireylerin siyasi kimliklerini bir sosyal medya uygulamasında nasıl sergilediklerini çevrimiçi etnografi tekniğiyle inceleyen araştırmacı bireylerle yaptığı görüşmelerde tüm tanımlanabilir veriyi anonimleştirmiştir. Ancak bazı yaşlı bireylerin sosyal medya paylaşımlarının izi sürülebilir verilmesi yapılan anonimleştirmenin kısmi bir anonimleştirme olarak kalmasına neden olmuştur. İncinebilir öznelere ait görsellerin kullanıldığı araştırmalarda önlem alınmaması durumu insan özne içeren yeni medya araştırmalarındaki temel etik riske işaret etmektedir. Örneğin 10-11 yaşındaki çocukların sosyal medya paylaşımları üzerine yapılan bir çalışmada çocuklara ait paylaşımlar ekran alıntısı yapılarak doğrudan araştırmada kullanılmıştır. Bunun gibi araştırmalarda veri görsel olduğunda etik önlem alma tutumu gerçekleşmemektedir.

İncinebilir öznelere ait görsellerin yanında metin gibi diğer nitelikteki veriler kullanıldığında da aynı riskler devam etmektedir. Özellikle görselle birlikte metin verisi kullanılan araştırmalarda önlemin genellikle alınmadığı söylenebilir. Bu tür araştırmalarda hem metin hem de görselin tanımlanabilir veri olarak sunulması araştırma etiği konusunda risk olduğunu gösterir. Görüşme verisi ve görselin birlikte kullanıldığı durumlarda da önlem alınmaması, bazı risklere yol açmaktadır.

Şekil 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43 ve 44 araştırmalarda veri sunumu kaynaklı etik risklerin çevrimiçi kamusal ortamlardan toplanan verilerde daha çok olduğunu ortaya koymaktadır. Bu riskler daha çok katılımsız gözlemlerle veri toplandığında ortaya çıksa da katılımlı gözlemlerle veri toplandığında da etik riskler ortaya çıkabilmektedir. Üstelik incinebilir özne söz konusu olduğunda da aynı durumlar geçerlidir. Özellikle incinebilir öznelerle ilgili metin, görüşme verisi ve görsel söz konusu olduğunda veriler tanımlanabilir bir biçimde sunulmaktadır. İncinebilir öznelerin söz konusu verilerinin tanımlanabilir bir biçimde sunulması kaynaklı etik risk barındıran araştırmalar söz konusu olsa da, bu verilere yönelik önlem alınan çalışmaların sayısının daha fazla olduğu da ilgili bulgulardan hareketle söylenebilir.

Araştırmacının etik bakış açısı henüz araştırma tasarımı aşamasında ilgili riskleri öngörüp buna göre bir araştırma tasarımı geliştirmesinde ortaya çıkar. Etik bakış açısı araştırma öznelerinden bilgilendirilmiş onam alınıp alınmayacağı gibi hususlara dikkat edilmesini gerektirir. Bir bilgilendirilmiş onamın temel amacı, araştırmaya gönüllü olarak katılan insan öznelerin korunmasında araştırma sürecinde ortaya çıkacak ilgili riskler ve faydalar hakkında yeterli bilginin verilmesi ve bu koşullar altında öznelerden onay alınarak çalışmanın gerçekleştirilmesidir. Buchanan ve Zimmer (2021) yüz yüze gerçekleşen araştırmalarda bilgilendirilmiş onam almanın yine yüz yüze ve karşılıklı iletişim gerçekleştirilerek yapılması gerektiğinin altını çizer. Ağ bağlantılı ortamları araştırırken bilgilendirilmiş onam almak birtakım zorlukları beraberinde getirir. Her platformun kendine özgü yapısı onam almak için farklı yaklaşımları gerektirir. Örneğin bir Facebook grubunda anket gerçekleştirmek için buna dair bir onay kutucuğu koymak alternatif bir onam alma biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal medya grupları, forumlar ya da herhangi bir ağ bağlantılı kapalı gruptan veri toplarken bilgilendirilmiş onam olma konusunda araştırmacılar tarafından geliştirilen bir uzlaşma söz konusu değildir. Hukuki konular ve sorunların tartışıldığı bir sosyal medya grubundaki içerikler analiz edilirken içeriğin sahiplerinden herhangi bir bilgilendirilmiş onam alınmayıp, yine aynı gruptan kişilerle görüşme yapılırken bilgilendirilmiş onam alınması bu durumu örneklemektedir. Bir diğer örnekte ise seyahat deneyimlerine yönelik görüşleri alınan bireylerden bilgilendirilmiş onam alındığı, bir video paylaşım sitesinde yer alan video yorumlarının sahiplerinden bilgilendirilmiş onam alınmadığı tespit edilmiştir.



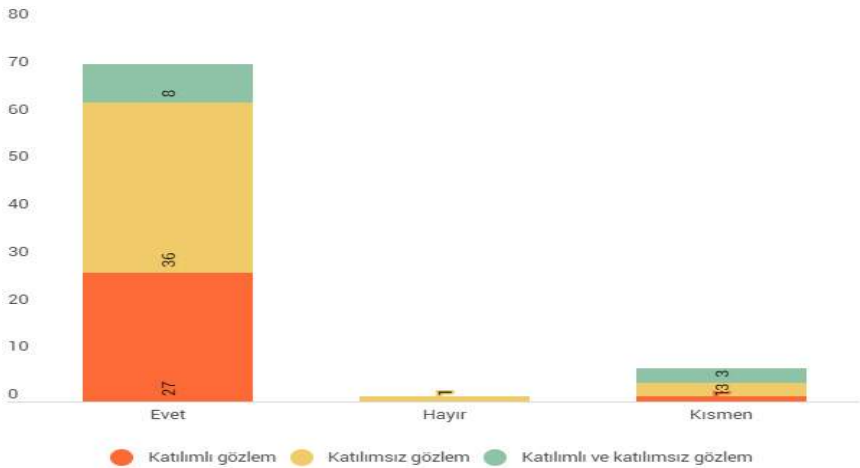
Şekil 45: Makalelerde bilgilendirilmiş onam alma durumu

Bu araştırma, 949 makalede insan öznelerle doğrudan bağlantı kurularak çalışıldığını, bu nedenle bu araştırmalarda bilgilendirilmiş onam alınması gerektiğini göstermiştir. Ancak 949 makalenin 869'unda ise bilgilendirilmiş onam bilgisine rastlanılmamıştır. Bu makalelerde bilgilendirilmiş onam hiç alınmamıştır gibi bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Çünkü dergilerin yayın politikaları gereği bilgilendirilmiş onam yayın öncesi süreçte araştırmacılardan zorunlu olarak istenmiş olabilir. Araştırmacının bunu makale içerisinde belirtmemesi bilgilendirilmiş onamın alınmadığına işaret etmeyebilir. Bu yüzden incelenen makalelerin büyük bölümünde araştırmacılar bilgilendirilmiş onam hakkında bir açıklama yapmamıştır değerlendirilmesi yapılabilir. Ancak bilgilendirilmiş onamla ilgili açıklama yapılmaması araştırma etiğine bakışta önemli bir adımın,

yöntemin bir parçası haline getirilmediğini göstermektedir. Üstelik bu çalışmaların çoğunun yöntem bölümünde katılımcıların gönüllü olduğu, ses kaydı için katılımcılardan, araştırma için okul yönetimlerinden, öğrencilerin velilerden, kurumların yetkililerinden izinlerin alındığı gibi bilgiler yer almaktadır. Ayrıca sayıca az olsa da çevrimiçi gruplardan veri toplayan araştırmacılar ilgili grupların yöneticilerinden izin aldıklarını da belirtmiştir.

72 makalede ise bilgilendirilmiş onam alındığına dair bilgi yer almaktadır. İlgili araştırmalarda bilgilendirilmiş onam alındığına dair bilgi ya yöntemin içerisinde ya da makale içerisinde yer alan etik bilgilendirme bölümünde detaylı bir biçimde verilmiştir. Bilgilendirilmiş onamın kısmen alındığı belirtilen 7 makalede ise birden fazla veri toplama tekniği kullanıldığından bir veri toplama sürecinin onam bilgisi verilmiş diğeri verilmemiştir. Örneğin anket tekniği için bilgilendirilmiş onam alınırken görüşme için bir onam bilgisinden bahsedilmemektedir. Bazılarında ise sözlü onam alındığı bilgisi yer almaktadır. Bir makalede ise bilgilendirilmiş onam alınmadığı bilgisi yer almaktadır. Bu makalede görüşme verileri ikincil kaynaklardan alındığı için araştırmacı herhangi bir bilgilendirilmiş onam almamıştır.

Bilgilendirilmiş onam almayı etkileyen farklı değişkenler de söz konusudur. Bilgilendirilmiş onam almak genellikle katılımcıyla doğrudan temas kurulan durumlara özgü bir uygulama gibi görünse de katılımsız bir biçimde veri toplanan farklı araştırmalarda da bilgilendirilmiş onam alınabilir. Örneğin çevrimiçi etnografi ve netnografi gibi tekniklerle ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamak çalışmanın öznesiyle temas gerektirmektedir. Her ne kadar incelenen makalelerde ilgili veri toplama teknikleriyle katılımsız bir biçimde veri toplansa da burada toplanan veri insan özneye aittir. Ancak buna benzer katılımsız gözlem tekniğiyle gerçekleştirilen araştırmalarda bilgilendirilmiş onam alınmamıştır. Örneğin hayvanlara şiddetle ilgili sosyal medya paylaşımlarının incelendiği bir araştırmada konuyla ilgili kullanıcıların adları, profil fotoğrafları ve paylaşımları olduğu gibi kullanılırken herhangi bir bilgilendirilmiş onam bilgisi tespit edilmemiştir.



Şekil 46: Makalelerin bilgilendirilmiş onam alma durumu ve araştırmacının konumu

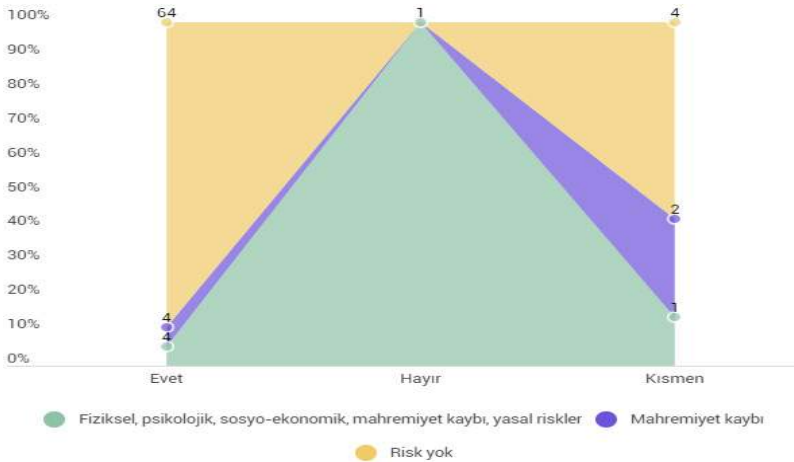
Bilgilendirilmiş onamın kısmen alındığı araştırmalarda farklı iki veri toplama tekniği uygulamakta olup sadece birinde bu işlem gerçekleştirilmiştir. Bulguların söylediği etik yaklaşım adımlarından olan bilgilendirilmiş onamın araştırmacının konumuyla çok da ilgili olmadığıdır.

Araştırma yöntemleri ve bilgilendirilmiş onam alma arasındaki ilişkiye bakıldığında ise, nicel ve nitel yöntemler arasında anlamlı bir fark görülmemektedir. Bilgilendirilmiş onam bilgisine ulaşılan araştırmalardan 33'ü nicel ve 30'u nitel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Yöntem fark etmeksizin araştırmacılar bir şekilde bilgilendirilmiş onamı almıştır denebilir. Ancak alınan bilgilendirilmiş onamların prosedürel bir aşama olarak görülmesi tıpkı sosyal bilimlerin diğer dallarında olduğu gibi etik bir içselleştirmenin Türkiye'deki yeni medya araştırmalarında da eksik olduğunu göstermektedir. Bazı karma yöntem araştırmalarında ise çalışmamız bilgilendirilmiş onam alındığı bulgusunu ortaya koymuştur. Örneğin lisans öğrencilerinin çevrimiçi mesajlaşma uygulamalarında not paylaşım durumlarının öğrenmeye etkisini konu alan bir araştırmada anket ve odak grup görüşmesi yapılmıştır. Burada her iki veri toplama süreci için de bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Bu araştırmanın etik bakış açısı olumlu karşılanabilir.

Bu tez çalışması, bilgilendirilmiş onamın doğrudan insan öznelere alındığını göstermektedir. Metin biçimindeki verilerin yer aldığı araş-

tirmalarda bilgilendirilmiş onam almak için yaratıcı yolların izlenmesi gerekebilir. Örneğin ağ bağlantılı ortamlarda siber etnografi yapan bir araştırmacı ilgili gruptakilerden izin alarak çalışmasını gerçekleştirmiş. Bunu yaparken de ilgili grup yöneticileri ve üyelerinden bilgilendirilmiş onam almıştır. Bilgilendirilmiş onamın kısmen alındığı bir araştırmaya örnek olarak ise Youtube video yorumlarını netnografik olarak inceleyen bir araştırmacının ilgili Youtube hesabının yöneticiden izin aldığı bir çalışmadan bahsedilebilir. Görünen o ki araştırma etiğine yönelik bir tutuma sahip olan araştırmacı bunu bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bilgilendirilmiş onamın insan öznenen alındığı durumlarda çok risk yer almasa da metin biçiminde veri içeren araştırmalarda insan öznenen onam almak zorlaşabilir. Ancak bunun üstesinden geldiği durumların da olduğu yukarıdaki örneklerde görülmektedir.

Bilgilendirilmiş onam araştırma etiğinde bir adımdır. Bu şekilde bir araştırmada etik risklerin önlenmesi beklenebilir. Aksi halde alınan bilgilendirilmiş onam sadece bir süreç ürünü olmaktan ileri gitmez. Şekil 47'deki bulgulara bakıldığında bilgilendirilmiş onam bilgilerine ulaşılan çalışmaların büyük bölümünde ilgili işlemin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak bilgilendirilmiş onam alındığı halde halen veri kullanımı kaynaklı etik risklerin yer alması bilgilendirilmiş onamın etik bir içsel-leştirme olmadan uygulanan bir süreç olarak anlaşıldığını ortaya koymaktadır.



Şekil 47: Makalelerin bilgilendirilmiş onam alma durumu ve araştırmanın riskleri

Örneğin, iki farklı grupta görüşme yapılan bir araştırmada sadece bir gruptan onam alınıp diğer gruptan alınmamıştır. Bilgilendirilmiş onam alınmayan grupta yer alan medya çalışanı olan görüşmecilerin verileri tanımlanabilir ve risk oluşturacak biçimde verilmiştir. Buna benzer iki araştırmada daha kişisel veri gizliliği ve mahremiyet kaybı riskinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu tür araştırmalarda bilgilendirilmiş onam kısmen alındığından etik bakış açısına sahip olma kısmen gerçekleşmiş denebilir. Nitekim bu araştırmalarda bazı risklerin yer alması buna işaret eder. Bilgilendirilmiş onamın eksiksiz alındığı araştırmalarda buna benzer risklerin yer alması ise araştırmacının etik yaklaşımıyla ilgili bir riske işaret eder.

Mobil arkadaşlık uygulamasını inceleyen iki araştırmada bu uygulamayı kullananlarla görüşme yapılmıştır. Görüşmeler için bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Ancak görüşmeyi destekleyici profil fotoğrafları da dahil kullanılan bazı görseller tanımlanabilme riski oluşturmaktadır. Üstelik ilgili bireyler incinebilir özne kategorisinde yer almaktadır. Bu yüzden bilgilendirilmiş onam gibi etik bir önlem alıp, ardından böyle bir verinin sunumu tüm önlemleri boşa çıkarabilir. Buna benzer bir senaryoda araştırma öznesi incinebilir olmasa bile mahremiyet kaybına uğrayabilir.

İkincil bir görüşme verisinin kullanıldığı bilgilendirilmiş onam alınmayan bir araştırmadaysa, etik risk araştırma öznelerine yönelik risklerin çokluğudur. Araştırmacı kendisinin elde etmediği görüşme verilerini araştırmasında kullandığında zarar riski katlanarak artmıştır.

Bilgilendirilmiş onam alınan 64 araştırmada, verinin tanımlanabilir olmaktan çıkarıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmalarda alınan etik önlemlerin amaca hizmet ettiği söylenebilir. Bilgilendirilmiş onam alınan, ancak kısmen tanımlanabilir verilerin yer aldığı araştırmalarda ise etik önlemlerin tamamen gerçekleştiği söylenemez. Çünkü bilgilendirilmiş onam alıp bir taraftan da araştırmada tanımlanabilir veri sunmak, araştırma öznesinin rızasıyla verilerini alenileştirmek anlamına gelir.

Örneğin, medya profesyonelleriyle yapılan bir görüşmede bilgilendirilmiş onamları alınan görüşmecilerin verilerinden bazıları tanımlanabilir olarak verilmiştir. Hem kısmen tanımlanabilir veri hem de kısmen alınan bilgilendirilmiş onamın yer aldığı araştırmada, etik önlemlerin iki taraflı eksik olduğu söylenebilir. Örneğin, hem anket hem de görüşme yapılan bir araştırmada sadece anket için bilgilendirilmiş onam

alınmıştır. Burada kısmi olarak alınan bilgilendirilmiş onam söz konusudur. Anket ve görüşme verileri tamamen tanımlanamaz iken, sadece çevrimiçi bir biçimde yapılan görüşmenin ekran görüntüsünün sunulması, tanımlanabilir veri riski oluşturmaktadır. Burada görüşmecilerin sadece yüzleri tanımlanamaz hale getirilse de verinin tanımlanabilme olanağı söz konusudur.

Kısmen bilgilendirilmiş onamın alındığı ve tanımlanabilir veri kullanan bir araştırma, netnografi tekniği ile YouTube video yorumlarını inceleyen çalışmadır. Bu çalışmada bilgilendirilmiş onam YouTube sayfası yöneticisinden alınmıştır. Kısmen alınan bu onamı takiben, araştırmacı ilgili yorumları araştırmasında olduğu gibi kullanmıştır. Bu şekilde verileri tanımlanabilir hale getirmiştir.

Bilgilendirilmiş onamın doğrudan öznelerden alındığı ve verilerin tanımlanabilir bir biçimde sunulduğu bir diğer araştırma ise, daha önce açıklanan arkadaşlık uygulamasıyla ilgili etnografik araştırmadır. Araştırmacı, tüm etik önlemlerin alındığını belirtse de gözlemediği hesapların profillerini tanımlayan ifadeleri olduğu gibi araştırmasında vermiştir. Bu çalışmada, kullanıcılara ait bazı profil fotoğraflarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle etik önlemlerin yeterli olmadığı söylenebilir. Etiğe ayrı bir başlık açılan bu çalışmada, kullanıcıların kimliklerinin tanımlanmasıyla sonuçlanacak eylemlerin yer alması, etik önlemlerin alındığını iddia eden çalışmalarda da etik risklerin ortaya çıkabileceğini göstermiştir.

Bu araştırma, etik konusuna özel başlık açıp tüm tedbirlerini sıralayan araştırmalarda araştırma öznelerinin verilerinin alenileştirildiğini tespit etmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere anket araştırmalarında verinin istatistiki veriye çevrilmesinden dolayı katılımcıların uğrayacağı herhangi bir risk söz konusu değildir. Bu çalışmalarda bilgilendirilmiş onam da alınmamıştır. Ancak araştırmacı bilgilendirilmiş onamı sadece yasal bir zorunluluktan dolayı diğer bir deyişle prosedür gereği almış olabilir. Türkiye’de 2010’lu yıllardan itibaren etik kurulların kurulması, çalışmaları etik bakımından incelenmesi için izin almaya yönlendirmektedir. Etik kurul değerlendirmelerinin burada prosedürel bir süreç gibi işlemesi, bilgilendirilmiş onamı etik içselleştirme olmadan gerçekleştirilen bir işleme dönüştürmüştür. Oysa bilgilendirilmiş onam geçmişte insan özne özelinde yapılan kötü uygulamalardan alınan tecrübelerden doğmuştur. İnsan öznelerden veri toplanan bazı araştırmalarda katılımcıların onurunun, duygularının ve temel insani değerlerinin göz ardı

edilmesinden hareketle etik bir adım olarak uygulanmaya başlanmıştır. Burada önemli olan katılımcının araştırmanın bir parçası olmayı istemesi ve buna tamamen kendi iradesiyle karar vermesidir. Bu yüzden bilgilendirilmiş onam uygulaması araştırmalarda gönüllü katılımı vurgular. İncelenen araştırmaların çok azında bilgilendirilmiş onam bilgisinin yer alması Türkiye’de yeni medya araştırmalarında genel bir çerçeve çizmeyi zorlaştırmaktadır. Ancak örneklerden de görüldüğü üzere bilgilendirilmiş onamın bir araştırmada yer alması etik bakış açısına sahip olduğu anlamına gelmemektedir.

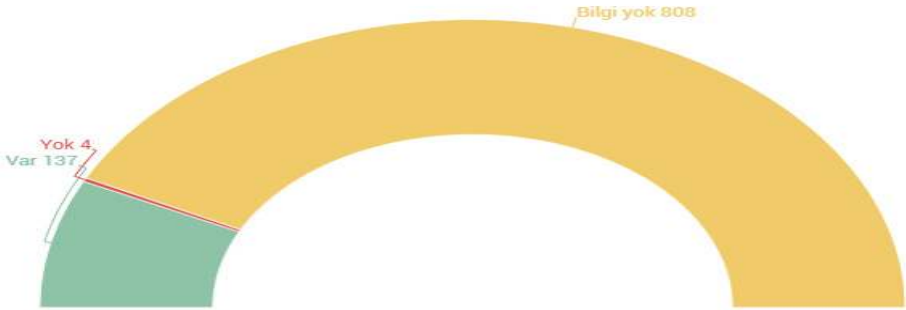
Bilgilendirilmiş onam, insan öznelerinin kişisel verilerinin gizliliğini ve mahremiyet hakkını temin eder. Bu nedenle Türkiye’de araştırmacıların bilgilendirilmiş onam sözleşmesi imzalamayı bürokratik bir süreç olarak görmemeleri gerekir. İnsan öznelerin kişisel verilerinin gizliliğini ve mahremiyet haklarını temin etmek için uygulanan bilgilendirilmiş onamın dışında bir diğer önemli etik aşamayı etik kurul oluşturur. Bu doğrultuda yeni medya araştırmalarına özgü ve etik kurullara rehberlik edebilecek birtakım ilkeler geliştirilmiştir. İnternet Araştırmacıları Birliği tarafından 2002 yılından bu yana geliştirilmeye başlanan ilkeler yeni medya araştırmalarının kurumsallaşmaya başlamasıyla aynı döneme denk gelmektedir. Bu yüzden yeni medya araştırmaları geliştikçe farklı disiplinlerin etik kurullarına rehberlik edecek ilkelerin geliştiği bilinmektedir.

Türkiye’de araştırma etik kurulu anlamındaki ilk etik kurullar, 1986 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakóltesi ve Gülhane Askeri Tıp Fakóltesi bünyesinde kurulmuştur. Bunları diğer büyük üniversitelerde kurulan yapılar takip etmiştir. Bu kurulların ilk amaçları, yurtdışındaki dergilere gönderilen makalelerin etik kurul zorunluluklarını karşılamak ve uluslararası projelerin Türkiye ayağının etik standartlarını sağlamak şeklinde olmuştur. Sonrasında ise insan özne içeren araştırmalar kaynaklı etik riskleri düzenlemek üzere çözüm arayışına girişilmiştir. 1993 yılında yürürlüğe giren İlaç Araştırmaları Hakkında Yönetmelik’ten sonra etik kurulların sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır (Aydın, 2003: 3).

Sosyal bilimler araştırmaları özelinde Türkiye’de etik kurulların denetleyici faaliyetleri olduğu bilirse de, tıpkı dünya genelinde olduğu gibi, Türkiye’de sosyal bilim araştırmalarını denetleyecek bir etik kurul girişiminin görece geç başladığı söylenebilir. Beril Alev’in 2015 yılında tamamlanan «Yapısal ve İşlevsel Açıdan Türkiye’de Üniversite Etik

Kurulları» adlı yüksek lisans tezinde, etik kurulların yasal dayanağa kavuşmasının ilk adımını, 2004 yılında kabul edilen ve 2005 yılında yayınlanarak yürürlüğe giren “Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”in oluşturduğu belirtilmektedir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 40). Avrupa Birliği uyum yasalarıyla bağlantılı olan bu yönetmeliğe ek olarak TÜBİTAK, Üniversitelerarası Kurul (ÜAK), Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) ve YÖK’ün (Alev, 2015: 87) etik kurullarıyla ilgili girişimlerinden bahsedilse de, halen sosyal bilim etik kurullarıyla ilgili özel düzenlemelere rastlanılmamaktadır.

YÖK’ün 29.08.2012 tarihli toplantısında yayınlanması kararlaştırılan Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinin 6(1) maddesinde, devlet ve vakıf üniversitelerinin kendi bünyelerinde oluşturacakları etik kurulların uyacakları ilkelere değinilmiştir. Bu yönerge, 2016 yılında bir daha güncellenerek günümüzdeki haline ulaşmış ve etik kurulların oluşturulmasının temel dayanağı haline gelmiştir. İlgili maddede yer alan “Yükseköğretim kurumları bilimsel araştırma ve yayın etiği kurulları sosyal ve beşeri bilimler, sağlık bilimleri ve fen ve mühendislik bilimleri alanlarında oluşturulur” ifadesi, sosyal bilimlere ait etik kurul gereksinimini ortaya koyan tek vurgudur (Yüksek Öğretim Kurulu, 2016). Bu yönerge, 2012 yılında ortaya çıktıktan sonra üniversitelerin sosyal bilim araştırma etik kurulları oluşturdukları bilinmektedir. Bu yüzden 2010’lu yıllar, sosyal bilimlere ait etik kurulların üniversiteler bünyesinde kurumsallaşmaya başladığı yıllar olmuştur.



Şekil 48: Makalelerin etik kurul onayı alma durumu

İncelenen 949 makaleden 808'inde etik kurul onayı alınıp alınmadığına dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bu bilginin olmaması etik kurul onayı alınmadığı anlamına gelmeyeceği için, bu

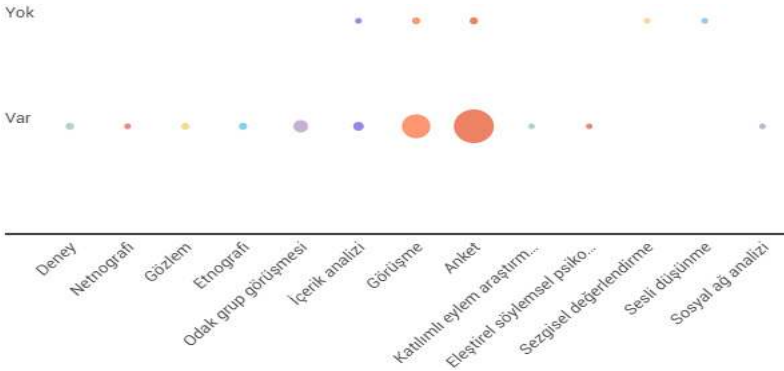
makalelerde etik kurul hakkında bilgi yok şeklinde kodlama yapılmıştır. Ancak Dergipark 2020 yılından bu yana yayınlanan insan özne içeren araştırmalardan zorunlu olarak etik kurul raporu istemektedir. Dergipark'ın bu konuda zorunluluk getirmesinin etkisi büyüktür. Etik kurul onayı almadığını belirten araştırmaların tamamı 2020 yılı ve sonrasında yayınlanmıştır. Neticede etik kurul onayı bilgisine ulaşılan araştırmalar zorunlu bir uygulama olmaya başlamasından sonra etik kurul onayı almaya özen göstermişlerdir. Etik kurulların düzgün işlediği varsayıldığında bu araştırma etiği bakımından önemli bir gelişmedir. Alanında uzman kişilerin yer aldığı bir etik kurul gözetiminde insan özneye ait risklerin hesaplanması katılımcıya etik riskler hakkında bilgi verip ilgili önlemlerin alınmasına katkı sağlayabilir.

Ayrıca fon kaynağı ile gerçekleştirilen çalışmaları bağlayıcı özel kurallar olduğundan etik kurul almak zorunluluk olabilir. Çünkü TÜBİTAK gibi fon sağlayıcıların YÖK'ten çok önce buna yönelik mevzuatlarını geliştirdikleri bilinmektedir. Lisansüstü tezlerden türetilmiş makalelerde de buna benzer zorunlu uygulamalardan bahsedilebilir. Özellikle lisansüstü çalışmalara özgü etik kurul muafiyetlerinin olduğu bilinmektedir. Akademik yayıncılıkta dergilerin bir makaleden etik kurul onayı isterken tezlerden türetilmiş çalışmalardan istemedikleri durumlar söz konusu olabilmektedir. Tez çalışması 2020 yılı öncesinde tamamlandıysa, tezden türetilmiş çalışmalar konusunda böyle bir uygulama söz konusudur.

Ancak etik kurul bilgisi olmayan çalışmalarda bu bilgilerin izinin sürülmesi mümkün değildir. Araştırmacılar nasıl veri topladıkları, intihal programlarıyla ilgili uzunca bilgileri, hatta pandemi koşullarında hijyen kurallarına nasıl dikkat ettiklerine dair bilgileri araştırmalarında vermektedir. Ancak bilgilendirilmiş onam ve etik yaklaşım söz konusu olduğunda, bu bilgilere dair açıklamaların çalışmalarda yapılmadığı görülmektedir. Sadece 137 çalışmada etik kurul onayı alındığına değinilmiştir. Bu yüzden bu çalışmalar temelinde değerlendirme yapılabilir. 137 araştırmanın büyük bölümünün anket araştırması olduğu bulgulanmıştır. Diğerleri ise, araştırma özneleriyle yapılan görüşmelerdir. Twitter'dan (X) elde edilen verilerle yapılan bir makalede etik kurul onayı alındığına rastlanılmıştır. Bu durum insan özne ile doğrudan temas gerektiren araştırmalarda aranan etik kurul onayının, onların verilerine ağ bağlantılı ortamdan ulaşıldığı durumlarda da alınması gerektiğine örnek oluşturmaktadır. Bir diğer olumlu örnekte ise ağ bağlantılı ortamlarda etnografi yapan bir araştırmacının etik kurul onayı aldığı bilgisine ulaşılmıştır. Sanal bir evrende etnografik araştırma yapan araştırmacı insan

öznelerle yüz yüze temas kurmadan gerçekleştirdiği araştırmasında etik kurul onayı alarak bu tür araştırmalarda izlenmesi gereken örnek yolu göstermiştir. Etik kurul onayı olan araştırmaların etik kurul aldıklarına dair bilgilendirme yaparken, araştırmada etik sakınca yoktur şeklinde bilgi notu düştükleri de görülmüştür. Ayrıca bazı araştırmacılar etik kurul onayı aldığını belirtirken bunu yönetmelik gereği yaptıklarını belirtmişlerdir.

Bu durum araştırmacıların etik kurul onayını yönetmelik gereği bürokratik süreç olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Etik kurul alındıktan sonra araştırmanın nihai aşamasını denetleyen bir mekanizma henüz oluşturulamamıştır. Bu durumda etik kurul başvurusunda verilen etik taahhütlerin yerine getirilip getirilmediği konusunda aktif adımların atılmadığı söylenebilir. Bu yüzden yönetmelik gereği alınan bir etik kurul onayından, etik sakınca yoktur gibi bir çıkarım oluşturulması mümkün olmayabilir. Etik kurul onayı alanlarda durum böyle iken, 4 çalışmada da etik kurul onayı alınmadığı belirtilmiştir. Bu çalışmaların dördünde doğrudan etik kurul alınmadığı bilgisi yer almaktadır. Bir araştırmada ise verilerin 2020 yılından önce toplanmasından dolayı etik kurul onayı alınmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Bir araştırmada da etik kurul onayı gerektiği halde etik kurul onayı gerekmemektedir şeklinde açıklama yapılmıştır. Bu durum etik kurul onayı almanın prosedürel ve etik içselleştirilmenin yapılmadığı bir işlem olarak görülmesine örnek olarak verilebilir.

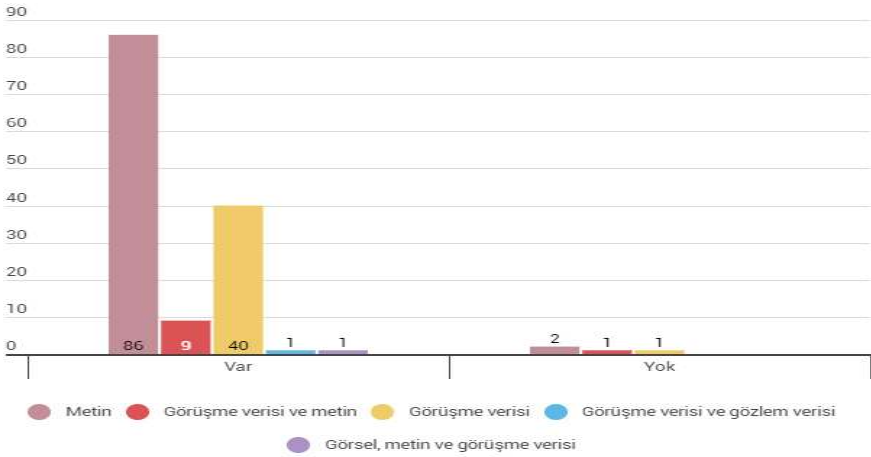


Şekil 49: Makalelerin veri toplama tekniklerine göre etik kurul onayı alma durumu

Şekil 49'da ağ bağlantılı ortamlara herhangi bir izin almadan girip, insan öznelerine ait verileri almaya yarayan gözlem ve netnografi gibi veri

toplama tekniğiyle gerçekleştirilen araştırmalarda etik kurul almanın yaygın bir davranış olmadığı görülmektedir. Deneylerde etik kurul onayı alındığı tespit edilmiştir. Sosyal ağ analizi, katılımlı eylem araştırması, içerik analizi, gözlem ve netnografi ile gerçekleştirilen araştırmalarda etik kurul onayı bu veri toplama teknikleri için değil, anket, görüşme ve odak grup görüşmesi gibi diğer veri toplama teknikleri için alınmıştır. Bulgular insan özne ile doğrudan temas gerektiren anket, görüşme ve odak grup görüşmesi gibi geleneksel veri toplama teknikleriyle araştırma yapılırken etik kurul onayı almanın yaygın olduğunu göstermiştir.

Etik kurul onayı alınmış araştırmalardaki verilerin niteliğini gösteren Şekil 50’de, araştırmacıların anket araştırmalarından elde ettikleri metin biçimindeki veri ve görüşmelerden elde edilen görüşme verileri söz konusu olduğunda etik kurul onayı alınması yukarıdaki bulguları desteklemektedir.



Şekil 50: Makalelerin veri niteliklerine göre etik kurul onayı alma durumu

Araştırmalarda gözlem ve görsel niteliğindeki verilere erişildiği durumlarda yine etik kurul onayı almaya gerek duyulmamıştır. Bu durum etik kurul onayı alınması gereken araştırmaların çerçevesiyle ilgili olarak etik kurullar genellikle yönergelerinde insan öznelerden doğrudan veri toplanan araştırmaların etik kurul onayı alması gerektiğini belirtmektedir. Bu yüzden ağ bağlantılı ortamlardan insan öznelerine ait görsel ve metin gibi katılımsız bir biçimde verinin toplandığı araştırmalarda

sanki etik kurul onayı gerekmiyor gibi bir algı vardır. Etik kurul yönergelerinin bu yönde geliştirilmesi araştırma etiğine ilişkin tutumu iyileştirebilir. Oysa bu verilerin de insan öznelerine ait olduğunu göz önünde bulundurup, etik kurul onayından geçmesine yönelik adımlar atılabilir. Çünkü tanımlanabilir veri riskinin en fazla olduğu araştırmalar bunlardır. Örneğin, bireylerin mahrem olarak nitelendirilebilecek anlarını kendi rızalarıyla sosyal medyada sunmasını konu alan bir araştırmada, araştırmacı çalışmasını örneklerle desteklemek adına sıradan insanlara ait paylaşımları görselleriyle birlikte sunmuştur. Burada söz konusu veri sıradan insanlara aittir. Üstelik bir anket ve görüşme verisinden daha tanımlanabilir bir biçimde araştırmada sunulmuştur. Bu durumda söz konusu bireylerin kişisel verilerinin gizliliğini ve mahremiyetini korumak adına bunun gibi araştırmalarda etik kurul değerlendirmesi ilgili kötüye kullanımların önüne geçebilir.

Zimmer ve Kinder-Kurlanda'ya (2017: xx) göre etik kurullar mevcut yönetmelikler ve ilkeler dahilinde çalışmalarını onaylama, takip etme ve gözden geçirmekle görevlidir. Ancak yeni medya araştırmaları söz konusu olduğunda değişen sınırları olan ortamların bireylerin veri gizliliğine yönelik farklı riskleri daha da belirgin hale getirdiği bilinmektedir. Bu yüzden etik kurullar tarafından geleneksel olarak kullanılan etik çerçeveler sorgulanır hale gelmiştir (Zimmer ve Kinder-Kurlanda, 2017: xx). Bundaki temel etken ağ mimarisinin mevcut etik ilkelerle birlikte yorumlanamayacağıdır. Bu sorun Türkiye'deki yeni medya araştırmaları için de söz konusudur. Bu yüzden Türkiye'deki etik kurullar etik yönergelerini İnternet Araştırmacıları Birliği gibi kuruluşların raporlarıyla uyumlu hale getirmelidir. Birliğin 1, 2, 3 ve hazırlanmakta olan 4. raporunda yer alan etik ilkelerle güncellenen yönergeler araştırma öznesini koruma konusunda işlevli olabilir.

Etik kurul onayı gibi süreçlerin araştırma öznesi ve araştırmacıyı olası risklerden koruması beklenebilir. Ancak insan özne içeren yeni medya araştırmalarının bilgilendirilmiş onam ve etik kurul uygulamalarına çalışmalarda tam olarak ulaşılamadığından bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Bu durumda araştırmaların kendisine bakarak araştırmacıların aldığı önlemleri belirlemek tek seçenektir. Verilerin izinin sürülemez hale getirilmesi, bir diğer deyişle anonimleştirilmesi araştırma öznelerinin gizliliğinin sağlanmasındaki en temel adımdır. Ağ bağlantılı ortamlardan elde edilen verinin anonim bir biçimde ele alınması ve bu verilerin izi sürülemez hale getirilmesi zor olabilir. Stein'a (2010: 564) göre anonimlik kavramı mahremiyetle yakından ilişkili bir kavramdır.

Bir öznenin mahremiyetini korumaya yönelik bir kavram olan anonimlik bir kez ihlal edildiğinde kişinin izinin sürülmesi riski artar ve mahremiyet seviyesi azalır. Bu yüzden araştırma etiğine sahip olmakla ilgili bakış açısında en temel adım olan anonimliğin hangi seviyede sağlandığı incelenmiştir.



Şekil 51: Makalelerde anonimleştirme yapıma durumu

Şekil 51’de insan özne içeren yeni medya çalışmalarında bireylerin verilerinin anonimleştirilme durumları görülmektedir. Araştırmalardan 162’sinde herhangi bir anonimleştirme yapılmamıştır. Bu araştırmalarda görüşmecilerin kimlikleri, çalıştıkları kurumlar ve görüşme verileri açık bir biçimde verilmiş, atılan tweetler, sosyal medya paylaşımları ekran görüntüleri alınarak paylaşılmıştır. Bazılarının sadece kullanıcı adları ve profil fotoları anonimleştirilmiştir. İlgili paylaşımlara ait beğeniler, kullanıcı adları, paylaşımların yapıldığı tarihler ve tüm etkileşim verileri de izi sürülebilir şekilde çalışmada kullanılmıştır.

Aynı eylem herhangi bir sosyal medya, çevrimiçi haber ve forum yorumu paylaşımında da söz konusudur. Özellikle YouTube, Instagram ve Twitter’da araştırma etiğine ilişkin etik bakış açısı gerektirmeyen bireylerin paylaşımlarının altında sıradan insanlara ait yorum, beğeni gibi etkileşimlerin kullanıldığı çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Bu verileri doğrudan ekran görüntüsü olarak sunmayanlar da bir tablo haline getirip araştırmada kullanmışlardır. Fakat ilgili çalışmalarda incelenen materyalin bağlantı adresine kadar verilmesi bunların anonimliğini ortadan kaldırmaktadır. Araştırmacılar araştırma için kendi sosyal medya hesaplarını kullandıklarında kendi sosyal medya arkadaşlarını ve etkileşimlerini de alenileştirebilmektedir. Çocuklara ve öğrencilere ait fotolar, hangi okulda eğitim gördükleri gibi verilerin açık bir biçimde kullanıldı-

ğı çalışmalar da söz konusudur. Bir şikâyet web sayfası ve bu sayfadaki tüketici/üretici diyaloglarının olduğu gibi aktarıldığı örneklere de incelememizde sıkça rastlanmıştır. Bunun da ötesinde özel Whatsapp yazışmalarının kullanıldığı çalışmalar söz konusudur. Örneğin özel hayatın gizliliği ve etik konusuna dikkat çeken bir çalışmada, bireylerin sosyal medyada bir akım kapsamında paylaştıkları Whatsapp yazışmalarının ekran görüntüleri açık bir biçimde sunulmuştur. Üstelik söz konusu sosyal medya paylaşımını yapanların tüm tanımlayıcı verileri herhangi bir anonimleştirilme yapılmadan ya da eksik bir anonimleştirmeye araştırmada kullanılmıştır.

Tüm bu örnekler Türkiye'deki yeni medya araştırmalarında araştırma etiği konusunda anonimleştirmenin sorunlu bir adım olduğunu ortaya koymaktadır. Sıradan insanlara ait ağ bağlantılı verilerin bilerek mi yoksa bilmeyerek mi anonimleştirilmediğini tespit etmek zordur. Bu verinin kamusal bir veri olduğu konusunda bir algı vardır. 15-20 yıl önceki bir blog paylaşımının ya da gazetecilerle yapılan görüşmelerin olduğu gibi araştırmada aktarılması böyle bir etik sınırın bilinmemesinden kaynaklanabilir.

Ancak veri güvenliğiyle ilgili bir makalede sıradan insanların veri güvenliğinin tehdit edilmesi araştırma etiği bakımından kişisel veri gizliliğinin ne demek olduğu konusunda araştırmacının özdeşünümsellik eksikliğine işaret eder. Örneğin hologram teknolojisi kullanımının anlatıldığı bir makalede sıradan insanların hologramla yansıtılmış görsellerinin sunulması ya da YouTube'daki bir sokak röportajına araştırmada yer verilmesi, araştırma etiği açısından derin bir özdeşünüme sahip olunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Araştırmacıların anonimleştirmemesi gereken sosyal medya fenomenleri gibi kişileri anonimleştirdiği örnekler ise etik konusunda kafa karışıklığı yaşandığını göstermektedir. Örneğin kişisel fitness antrenörlerinin sosyal medyada benlik sunumunun incelendiği bir araştırmada, bu antrenörlerin ilgili sosyal medya hesaplarını tamamen hedef kitlesi ile etkileşim için kullandığı halde kullanıcı bilgileri anonimleştirilmiştir. Ancak burada hesapların biyografi bilgilerinin ve bazı paylaşımların metin olarak sunulması etik yaklaşım konusunda kafa karışıklığını iyice artırmaktadır. Çünkü araştırmacı aslında kamusal bir figürün anonimleştirilmemesi gereken verilerini anonimleştirmiş fakat bunu yaparken izi sürülebilir verileri de araştırmada sunmuştur.

İncelenen araştırmalar araştırma etiği konusunda iyi örneklerin ço-

ğunlukla olduğunu göstermektedir. Anonimleştirilmesi kısmen yapılmış araştırmalar dışarıda bırakıldığında 906 araştırmada anonimliği sağlanmış veriler kaynaklı bir riskle karşılaşılması mümkün görünmemektedir. Ancak anonimliği kısmen yapılmış verilerin yer aldığı çalışmalar anonimliği yapılmamış verilerin yer aldığı çalışmalarda etik riskleri paylaşmaktadır. İncinebilir öznelerle yönelik alınan önlemlerde görüldüğü gibi incelenen verinin tam anlamıyla izinin sürülemez hale getirilmesi aslında hiç anonimleştirme yapmama ile eşdeğerdir.

Ağ bağlantılı ortamlardan elde edilen verileri istatistiki hale getirip ardından bir örnek paylaşarak araştırmanın devam ettirilmesi anonimleştirilmenin yapıldığı anlamına gelmeyebilir. İncelenen araştırmalarda buna benzer durumlar ile sıklıkla karşılaşmıştır. İstatistiki verinin ardından gelen sosyal medya paylaşımı, tweet, yorum, örnek olay gibi veriler ya hiç anonimleştirilmemiş ya da kısmi olarak anonimleştirilmiştir. İstatistiki verinin yer almadığı araştırmalarda da veriler buna benzer biçimde izi sürülebilir bir anonimleştirmeye verilmiştir. Örneğin yorumların incelendiği bir araştırmada ilgili yorumların olduğu gibi verilmesi ancak yorum sahibinin profil bilgilerinin anonimleştirilmesi veriyi tanımlanabilir olmaktan çıkarmaz.

Çevrimiçi sözlük kullanıcılarıyla yapılan görüşmelerde ilgili sözlüğün ismi, katılımcıların sözlüğe ne zaman katıldığı ve ne sıklıkla, hangi konuyla ilgili paylaşımlar yaptıklarını detaylı bir biçimde vermek sadece isimlerin anonimleştirildiği bir durumda bile tanımlanabilirlik riski oluşturabilir. Bir forum kullanıcılarıyla yapılan görüşmede katılımcıların forumdaki takma adlarıyla araştırmada yer alması kısmi bir tanımlanabilirlik riskine işaret etmektedir. Araştırmacı bu verileri anonimleştirmeden kullandığı durumda da herhangi bir anonimleştirmeden söz edilemez.

Buna ek olarak herhangi bir etik yaklaşım gerektirmeyen kamusal figürler, ünlüler ve politikacıların ağ bağlantılı verileri incelenirken bu verilere eklenmiş sıradan insanların verilerinin yer aldığı birçok çalışma söz konusudur. Araştırmacılar burada sıradan insanların verilerini diğer kamusal öznelerin verilerinden ayırtmada sorun yaşamışlardır. Örneğin bir sosyal medya ünlüsün Instagram hesabı incelenirken sıradan insanların bıraktığı yorumların bazılarının araştırmada anonimleştirilmeden sunulması bazılarının ise anonimleştirilmesi verinin kısmen anonimleştirildiği şeklinde yorumlanabilir. Bu tür durumlarda yapılan eksik anonimleştirmelerde sıradan insanların verileri alenileştirilmiştir. Görüşme gibi veri toplama teknikleri kullanılan araştırmalarda da gö-

rüşmecilerin tanımlanabilir verilerinin izi sürülebilir biçimde verildiği görülmüştür. Görüşmecinin adı, çalıştığı kurum, görevi, yaşı vb. bilgiler tam anlamıyla anonimleştirilmeden verilmiştir.

Bu durum sadece bir iş yerinde çalışanları kapsamamaktadır. İzi sürülebilir verileri söz konusu olan her araştırma öznesi için buna benzer farklı senaryolar söz konusudur. Örneğin görüşmecilerin ya da deneye katılan bireylerin fotoğraflarını çekip araştırmada paylaşmak bunlardan birisidir. Ya da dijital hikâye anlatımlarına yer verilen bireylerin ilgili hikayelerine bir bağlantı ile erişilmesi metinde anonimleştirmenin anlamını ortadan kaldırabilir. Bu verilerden birkaçının izinin sürülebildiği durumlarda öznenin kimliği ortaya çıkarılabilir.

Anonimleştirilmeyen ya da kısmi olarak anonimleştirilen sosyal medya paylaşımları, tweetler, yorumlar veya ağ bağlantılı ortamlardan alınan verilerin anonimleştirilerek aktarılabileceğini gösteren çalışmalar da tespit edilmiştir. Bu veriler ya istatistiki veriye çevrilmiş ya da kategorik olarak yorumlanmıştır. Buna benzer araştırmalarda araştırmacıların anonimliği temin etmemeleri, ele alınan verinin kanıt olarak sunulmasına ilişkin bakış açısından kaynaklanmaktadır. Burada araştırma verisinin olduğu gibi kullanılmayıp, özneye zarar vermeyecek biçimde yeniden üretilmesi de tercih edilebilir.

Görüldüğü üzere insan özne içeren yeni medya araştırmalarında verilerin anonimlik durumu önemli bir sorundur. Bu sorunun önüne geçilebilmesi için risklerin temelinde yatan değişkenler incelenmelidir. Bunlardan birisi de veri toplama teknikleridir. Araştırmacının veriyi anonim hale getirmesi veri toplama tekniği ile yakından ilişkilidir. Şekil 52'de insan özne verisi içeren yeni medya araştırmalarında kullanılan veri toplama tekniklerinde anonimlik durumu gösterilmektedir. Anket araştırmalarına bakıldığında verilerin tamamına yakınının anonimleştirildiği görülmektedir. Anket verilerinin anonimleştirilmesi ise verinin istatistiki veriye çevrilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak anket çalışmalarında dahi veriye ilişkin bilginin aktarıldığı durumlar olmuştur.

Örneğin, bir araştırmada ortaokul öğrencilerinin okudukları okul, sınıf ve sınıf numaralarına erişildiği bilgisi yer almaktadır. Araştırmacı bu verileri araştırmasında sunmasa da ilgili verileri saklaması olası etik risklere yol açabilir. Kısmen tanımlanabilir verilerin yer aldığı bir diğer anket çalışmasında incinebilir öznelerin yer aldığı bilinmektedir. Bu araştırmada anket verilerinin hangi okul ve sınıftan toplandığı bilgisi

Odak grup görüşme verileri de görüşme verilerine benzer biçimde anonimleştirildiğinde anonimlik riski ortadan kalkar. Görüşme tekniğiyle toplanan verilerin aksine odak grup görüşmesinde birden fazla kişiyle aynı anda görüşme yapıldığından bu verilerin anonimleştirilmesi daha zor olabilir. Ancak incelenen araştırmalarda araştırma öznelerin izi sürülebilir olmaktan çıkarılmıştır. Anonimleştirilmesi kısmen yapılanlar ise görüşmecilerin izinin bir şekilde sürülebileceği araştırmalardır.

Örneğin fakülte, bölüm ve sınıf bilgisi verilen odak grup görüşmecileriyle yapılan bir araştırmada katılımcıların isim ve soy isimlerinin baş harfleri verilmiştir. Tanımlayıcı bilgilerin izi sürülerek ilgili kişilerin toplumsal konumlarına ulaşılabilir. Bir diğer örnek ise çevrimiçi bir şekilde yapılan bir odak grup görüşmesinden alınan bir ekran görüntüsüdür. Araştırmacı katılımcıların yüzlerini gizlese de katılımcılar hakkında onları tanımlayacak kadar bilgisi olanlar görselden yola çıkarak izi sürülebilir verileri takip edebilir. Bunun gibi vaka bazlı anonimlik riskleri de olabilmektedir. İçerik analizi ve söylem analizi yapılan araştırmalara bakıldığında ise anonimleştirmeye ilgili risklerin bu araştırmalarda daha yaygın olduğu görülmektedir. Her iki veri toplama tekniğinde anonimleştirme yapılan araştırmaların sayısı anonimleştirilmesi kısmen ya da hiç yapılmayanlardan daha azdır. Bu araştırmalarda, yapılan anonimleştirmeler ise çoğunlukla verinin istatistiki veriye çevrilmesi şeklinde olmuştur.

Ancak anonimleştirmesinde risk olan çalışmalar herhangi bir ağ bağlantılı içeriği olduğu gibi araştırmada sunup incelemiştir. Kısmen yapılan anonimleştirmelerde ise incelenen içeriğin anonimleştirilmesi için girişimler olmuş ancak bu anonimleştirmeler veriyi tanımlanabilir olmaktan çıkarmamıştır. Söylem analizinde de ilgili içerikler analiz edilmek amacıyla olduğu gibi araştırmada sunulmuştur. Kısmen yapılan anonimleştirmeler de veriyi tanımlanabilir olmaktan çıkarmamaktadır. İçerik analizi ve söylem analizindeki bu anonimleştirme riskleri verinin aleniliğine ilişkin yaklaşımla ilgilidir. Ağ bağlantılı ortamlardaki verinin anonimleştirilmeye ihtiyaç duyulmadan sunulması, kamusal veri olduğu tartışmasını gündeme getirebilir. Ağ bağlantılı ortamda bulunan veriyi araştırma etiğine ilişkin bir farkındalık gerektirmeyecek biçimde araştırmada kullanabileceğini düşünen araştırmacı, verinin insan öznelerine ait olduğu gerçeğini yadsıyabilir. Bu durumda veriyi olduğu gibi sunabilir ya da kendince hassas gördüğü bazı kısmi önlemler olarak etik önlemler aldığı yanılgısına düşebilir. Nitekim etnografi, gözlem, örnek olay incelemesi, göstergebilim ve doküman incelemesinde de aynı uy-

gulamalar söz konusu olabilir. Etnografi ve gözlemede araştırmacı bazı durumlarda insan öznelere ile temas kursa da bu veri toplama teknikleriyle gerçekleştirilen araştırmaların genellikle ağ bağlantılı ortamlarda bulunan metin biçimindeki veriyi topladığı söylenebilir.

Gözlem ve etnografide verilerin görece insan özneye ait olduğu düşüncesinin hâkim olduğu görülebilir. Çünkü bu araştırmalarda verilerin büyük bölümünün anonimleştirildiği görülmektedir. Netnografi tekniğiyle ağ bağlantılı ortamlardan veri toplayan araştırmacıların veriyi anonim hale getirmede sorunlar yaşadığı görülmektedir. Bu durum serbestçe erişilen verinin kamusal olarak kabul edildiği/görüldüğu çıkarımını doğrulamaktadır. Etnografinin ağ bağlantılı ortamlara özgü biçimi olan bir veri toplama tekniğinden beklenen araştırma etiği standartlarını da karşılamadığını göstermektedir. Ayrıca veriye metin biçiminde yaklaşılmak zaten etnografinin uygulanaşıyla örtüşmemektedir. Bu durumda araştırmacıların ağ bağlantılı ortamlardan veri toplarken veri toplama tekniklerine pragmatist bir biçimde yaklaştığı söylenebilir.

Örnek olay incelemesi, göstergebilim ve doküman incelemesi ile veri toplanan araştırmalarda da metin ve görsel biçiminde toplanan verinin anonimliğine benzer problemlerin olduğu söylenebilir. Deney gibi yapılandırılmış bir teknikle veri toplanan araştırmalarda ise anonimlik risklerinin fazla olmadığı görülmektedir. Dijital hikâye anlatımı gibi yenilikçi veri toplama tekniğiyle gerçekleştirilen araştırmalarda ise anonimlikle ilgili riskler olduğu tespit edilmiştir. İnsan öznelere dijital hikayelerini araştırmada sunmak anonimlik riskleri oluşturmaktadır. İncelenen bazı araştırmalarda ise araştırmacı veri toplama tekniğiyle ilgili bir bilgi vermemiştir.

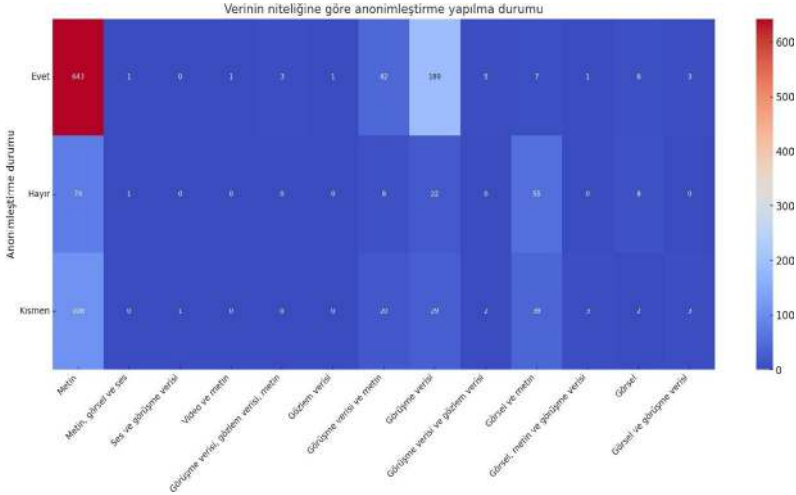
En sık kullanılan veri toplama tekniklerinde durum böyle iken, ağa özgü ve diğer veri toplama tekniklerinde de durum farklı değildir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ağa özgü geliştirilen veri toplama tekniklerinin anonimleştirme konusunda nerede durduğudur. Ağa özgü geliştirilen veri toplama teknikleri anonimlik konusunda daha önce tecrübe edilmemiş yeni riskleri ortaya çıkarmaktadır. Örneğin veri hasatçılığı, Twitter API, hazır veri seti, veri madenciliği, sosyal ağ analizi, web kazıma gibi tekniklerle veri toplamanın en büyük dezavantajı, toplanan verilerin araştırmacının kontrolünde olmayışıdır. Araştırmacı araştırmasında sunduğu verileri ne kadar anonimleştirirse anonimleştirsin ele aldığı verinin izi bir şekilde sürülebilir. Örneğin araştırmacı hazır veri seti satın almış olabilir. Araştırmacı ilgili veriyi analiz edip araştırmasın-

da sunduğunda tüm anonimlik adımlarını atsa bile ele aldığı veri, başka bir yerden temin edildiği için bu veriye erişim mümkün olabilir. Örneğin, söz konusu veri Twitter API'sı aracılığıyla ya da veri madenciliği yapılarak toplandığında da sonuç farklı olmayacaktır. Verinin bir ucu platformlarda olduğundan yapılan anonimlik aslında kısmi bir anonimliktir denebilir.

Üstelik herhangi bir platformdan veri çekildiğinde ve veri sunumunda anonimlikle ilgili bir risk oluştuğunda hukuki olarak araştırmacıyı zor durumda bırakacak senaryolar ortaya çıkarabilir. Bu tür hukuki yaptırımların çalışma gerçekleşmeden önce gerçekleşmesi de olasıdır. Spotify (Eriksson vd., 2019: 222) araştırması örneğinde olduğu gibi, platform sahipleri araştırmanın gerçekleşmesini engelleyebilir. Ayrıca Twitter'ın veri kazıma konusunda açık ve katı politikalarından söz edilebilir. Twitter hizmet şartlarında akademik amaçlarla araştırmacıların izin almaksızın her türlü veri kazımasını açıkça yasaklamaktadır (X, 2023). Bu da aslında yukarıdaki veri toplama teknikleriyle buna benzer ortamlardan elde edilen verilerin sahipliği ile ilgili yasal risklerin nelere sebep olabileceği hakkında ip uçları vermektedir. Araştırma öznelerine yönelik anonimlik ihlali sadece araştırma öznelerinin verilerini tanımlanabilir hale getirip risk oluşturucu durumları ortaya çıkarmaz, araştırmacıyı da verilerin sahipliği konusunda yasal olarak zor durumda bırakabilir. İnternet Araştırmacıları Birliği'nin 2019 yılında yayınladığı raporda ağ bağlantılı ortamlarda araştırma yapan araştırmacılara yönelik risklerden bahsedilirken tam olarak buna benzer durumlardan söz edilmektedir. Kısacası platformlar, API'lerin kullanılarak araştırma yapılmasına yönelik birtakım düzenlemeler geliştirmişlerdir. İlgili platformlardaki verilerin gizliliği ve mahremiyeti platformu kullananlar ve platform sahipleri arasında gerçekleşen sözleşmelerle yasal olarak garanti altına alınmıştır. Araştırmacının burada üçüncü bir kişi olarak ilgili verilere erişmesi, verinin gerçek sahibi olan kullanıcılar ya da platform sahiplerinden bağımsız gerçekleşemeyeceği gibi verinin tamamen akademik amaçlarla yapıldığı şeklinde de gerekçelendirilemez.

Ağ bağlantılı ortamlarda veriye kolay ve serbestçe erişim nedeniyle metin biçimindeki veriler söz konusunda olduğunda anonimlik açısından etik risklerin ortaya çıktığı net bir biçimde söylenebilir. Anonimleştirilmesi kısmen ya da hiç yapılmamış metin içeren toplam 264 araştırmada bu durum tespit edilmiştir. Araştırmacıların bu verilerden faydalanırken gerekli anonimlik adımlarını genellikle atmadığı görülmektedir. Aynı risklerin doğrudan insan öznenen veri toplanan 80 araştırmada da gö-

rülmesi, her iki durumda da araştırma etiğine ilişkin bakışta yetersizliğin olduğunu göstermektedir. Anonimlik adımlarını atan araştırmalar olsa dahi, bunlar insan özne içeren yeni medya araştırmalarında etik ihlal olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.



Şekil 53: Verinin niteliğine göre anonimleştirme yapıma durumu

Anonimlik riski olmayan ve metin biçiminde veri kullanılan yayınların 612'sinin anket olduğu tespit edilmiştir. Burada anket verisi dışında kalan metin biçiminde sadece 31 araştırmada anonimlik riskleri olmadığı görülmektedir. Bunun dışında kalan 182 araştırmada anonimlikle ilgili riskler olduğu tespit edilmiştir. Görüşme verisi ve görüşme verisiyle birlikte metin biçimindeki verilerin yer aldığı araştırmalarda ise anonimlik genellikle sağlanmıştır. Gözlem, ses ve video gibi verilerin yer aldığı bazı araştırmalarda anonimlikle ilgili riskler olsa da ilgili verilerin çoğunlukla anonimleştirildiği görülmektedir. Bahsedilen araştırmalar bir forum paylaşımının, bir dijital oyunun ya da sıradan insanların dijital hikayelerinin ses veya video biçiminde verildiği bir araştırmada verilerin tanımlanabilir olmaktan çıkarıldığı güzel örneklerdir.

Burada insan özneye doğrudan temas gerektiren anket, görüşme ve odak grup görüşmesi gibi teknikler kullanılarak yapılan bu araştırmalara ayrı bir parantez açmak gerekebilir. Bu araştırmalar sadece araştırma konusu bakımından yeni medya araştırmaları kapsamına girmektedir. Söz gelimi bireylerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarını tespit etmek

için görüşme ya da anket tekniği ile veri toplamak araştırmanın uygulanışı bakımından geleneksel iletişim araştırmalarından çok farklılaşmaktadır. Bu araştırmalardaki etik risk bireylerin dizi izleme alışkanlıklarının incelendiği diğer iletişim çalışmalarıyla aynıdır. Burada yeri kontrol eden araştırmacı bireylere ait verileri doğru ve yeterli bir şekilde anonimleştirdiğinde etik risk olasılığı ortadan kalkar. Ancak görüşme verilerinin anonimleştirilmediği çalışmaların oluşu bu konuda da riskler olduğunu göstermektedir. Örneğin görüşmecilerin sosyal medya hesaplarından metin biçiminde verilerin kullanıldığı ya da görüşme verilerinin tanımlanabilir biçimde sunulduğu durumlarla karşılaşmıştır. Üstelik bu verileri kısmen anonimleştirmek de onu tanımlanabilir olmaktan çıkarmamaktadır.

Araştırmacı tarafından ağ üzerinde/sanal dünyada metin olarak görülen bireylerin temsil pratikleri, bu bireylerin paylaşımlarının sanki bir edebiyat eseri, bir yazı gibi kullanımına yol açan anlayışı pekiştirmiştir. Oysa bu sosyal medya gönderilerini üretenler insan öznelendir ve onların paylaştıklarını metin olarak görmek, araştırma sürecinde öznenin anonimliğini ortadan kaldırmaktadır. Üstelik bu metinlere serbestçe erişildiği için, yeni medya ortamında serbestçe araştırma yapanlar bunları kendileri için “hazır” malzeme olarak görmektedir. İnsan öznenin paylaşımları böylece metne indirgenmektedir.

Bu noktada araştırma verilerinin anonimleştirilmeden sunulduğu durumlarda, herhangi bir araştırma riski barındırmayan durumlardan söz etmek gerekmektedir. Bu araştırmalar anonimliği ihlal edildiğinde bundan zarar görmeyen kişiler ya da kurumların verilerini açık bir biçimde sunan çalışmalardır. Bir kurumun sosyal medyada yürüttüğü faaliyetlerin incelendiği bir araştırmada verilerin açık bir biçimde sunulması buna örnek gösterilebilir. Bu kurumun yerine kamuya mâl olmuş kişiler, siyasiler ya da ünlü kişiler koyulabilir. Bu tür araştırmalarda söz konusu içerikler genellikle anonimlik adımı gerektirmez. Zaten ilgili içerikler alenileştirilmek için tasarlanmış ve paylaşılmıştır. Ancak araştırmacı anonimlik yaklaşımı gerektirmeyen bir veri setiyle çalışırken ilgili veri setinin bir parçası olarak sıradan insanlara ait verileri de açık bir biçimde sunabilir. Bu durumda sıradan insanların verilerini o araştırmada anonimleştirmek gerekir. Aşı karşıtlarının Twitter'daki eylemlerinin incelendiği bir araştırmada sıradan insanlara ait paylaşımların yanında kamusal figürlerin paylaşımlarının da açık bir biçimde verilmesi bu durumu örnekleyebilir. Sonuç olarak İnternet Araştırmacıları Birliği'nin (Franzke vd., 2019: 24) raporlarında sıkça tekrarlandığı üzere “etik risk-

ler reşit olmayanlar, siyasi olarak hassas içeriğe sahip olanlar, kadınlar, özel gruplar, öğrenildiğinde dışlanmaya neden olacak hastalığa sahip olanlar göz önüne alınarak hesaplanmalıdır” yaklaşımının dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü yukarıdaki bulgular ağ bağlantılı teknolojilerin araştırılması sırasında incinebilir öznelerle yönelik böyle bir yaklaşım geliştirilmediğini göstermektedir.

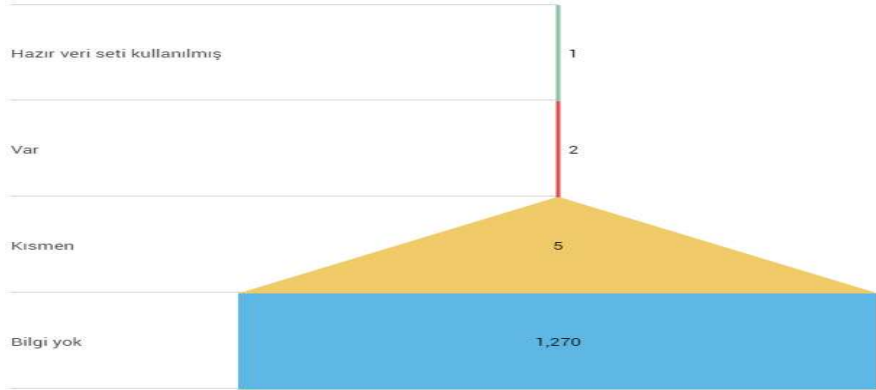
Şekil 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52 ve 53 araştırmalarda bilgilendirilmiş onam bilgisine çoğunlukla rastlanmadığını, rastlananlarda ise katımlı bir biçimde anket ve görüşme verisi toplandığını göstermiştir. Bu araştırmaların çoğunda olmasa da yine de bazı etik risklerin yer aldığı söylenebilir. Etik kurul onayı bilgisi aranan araştırmalarda bilgilendirilmiş onamda olduğu gibi genellikle herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Etik kurul onayı alınan araştırmalar anket, görüşme ve odak grup görüşmesi gibi genellikle insan öznenin doğrudan toplanan metin ve görüşme verisi söz konusu olduğunda alınmıştır. Ayrıca bu şekiller incelenen araştırmalarda söylem analizi, içerik analizi, netnografi ve gözlem gibi veri toplama teknikleriyle görsel ve metin gibi veriler toplandığında anonimlik risklerinin ortaya çıktığını göstermiştir.

Verinin Yeniden Kullanıma Açılması ve Veri Yönetim Politikası

Araştırmanın yürütülmesi sürecinde atılan etik adımların dışında araştırma sonrası süreci kapsayan etik adımlar da söz konusu olabilir. İnsan öznelerle ait veriler toplandıktan ve yayınladıktan sonra ilgili verilere ne olacağı konusunda bir yaklaşım belirleme gereği ortaya çıkabilir. Araştırmacı, katılımcıların kişisel verilerinin gizliliğini korumaya araştırma sonrası süreci kapsayacak şekilde devam etmelidir. İnsan öznelerle yapılan bilgilendirilmiş onam ya da etik kurul onaylarında araştırma sonrası sürece dair maddelerin yer almaktadır. Bu süreçlerin araştırma başlamadan resmi olarak güvence altına alınması verilerin yönetiminde ve korunmasında fayda sağlayabilir. Üstelik son yıllarda veri yönetimi bakımının geliştiği bilinmektedir. Araştırmada veri kullanımını maliyet açısından sorunlar çıkarabildiğinden farklı araştırmacılar ya da aynı araştırmacı mevcut verileri farklı çalışmalarda kullanabilmektedir. Bu kullanımlardan verisi toplanan araştırma öznelerinin bilgisi ve izninin olması etik ve yasal bir gerekliliktir. Özellikle üçüncü kişilerle veri paylaşımı ve elde edilen verilerin nasıl saklanacağı gibi konular bu süreçlerde yazılı bir biçimde kayda geçirilmektedir. Ayrıca lisansüstü çalışmalar ve bir projeden üretilen çalışmalarda, araştırmanın bitmesinden sonra verinin kullanımıyla ilgili özel düzenlemeler olabilir. Bu durum dergilerin kendi

etik yönergelerinde de yer alabilir.

İncelenen makalelerde araştırmada toplanan verilerin nasıl yönetileceğiyle ilgili makale içerisinde bilgi veren çalışma sayısı toplam içinde sadece 7'dir. Bir makalede ise hazır veri seti kullanıldığına değinilmiştir.



şekil 54: Araştırmaların veri yönetim politikası durumu

Hazır veri seti söz konusu olduğunda ikincil veri kullanımı söz konusu olabilir. Bu noktada araştırmacının verilerin esas sahipleriyle bir bağ kurması da söz konusu değildir. Araştırmacının burada bir veri yönetimi politikası benimsemesinin sadece kişisel etik tutumuyla bağlantısı olabilir. Araştırmacının kontrolünde olmayan veriyi yönetmesi mümkün değildir. Veri yönetim politikasına dair doğrudan olmasa da araştırmacının bu yönde bir eğilim geliştirdiği izlenimi sunan 5 makaleden bahsedilebilir. Bu makalelerde “elde edilecek bilgilerin sadece araştırma amaçlı kullanılacağı, araştırmada kullanılan verilerin gizli tutulacağı, verilerin farklı bulut sistemlerinde saklanacağı, verilerin amacı dışında kullanılmayacağı, kimseyle paylaşılmayacağı, verilerin sadece akademik amaçla kullanılacağı, başka yerde kullanılmayacağı” gibi bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler veri yönetimiyle ilgili doğrudan bir politikaya işaret etmeyebilir.

Üstelik araştırmalarda yer aldığı kadarıyla ulaşılan bilgiler bu noktadan ileriye gitmeyebilir. Bu yüzden bu 5 makalenin kısmen veri yönetim politikasına sahip olduğu belirtilmiştir. Sadece 2 makalede veri yönetim politikasına rastlanmıştır. Bu makaleler verilerini nasıl yöneteceğiyle ilgili açıklamayı makale metninin sonunda ayrı bir başlık

açarak anlatmışlardır. Araştırmanın birinde verinin araştırmacının kontrolünde olduğu ve kişisel verilerin gizliliğiyle ilgili endişelerden dolayı verinin kamusal olarak erişimine izin verilmeyeceğine değinilmiştir. Diğer araştırmada ise araştırma verilerine kimin erişeceği, nerede saklanacağı ve nasıl yok edileceğine dair bilgilere yer verilmiştir. Bu çalışmalardan birisi e-devlet uygulaması kullanıcılarının deneyimlerini ve uygulamaya duyulan güveni görüşme ve anket tekniğiyle inceleyen çalışmadır. Diğer çalışma ise üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı ve farkındalığının ölçüldüğü bir anket çalışmasıdır.

Çalışmalardan elde edilen verilerin açık veri tabanlarında yer alıp almayacağı da araştırma etiğiyle yakından ilgilidir. Öznelerin verilerine üçüncü kişiler tarafından erişim özellikle incinebilir bireylere yönelik tanımlanabilirlik riski oluşturabilir. Bu yüzden bitmiş bir araştırmanın sonuçlarını içeren verilerin herhangi bir veri tabanında saklanıp saklanmadığına, saklanıyorsa açık bir biçimde saklanıp saklanmadığına ilişkin bilgiler ilgili makalelerde aranmıştır. Yukarıda bahsedilen veri yönetim politikasına sahip makalelerin açık veri politikasına da sahip olduğu söylenebilir. Bu araştırmalarda verilere araştırmacı dışında herhangi biri tarafından erişimin söz konusu olmayacağı belirtilmiştir. 1273 makalede ise açık veri politikasıyla ilgili herhangi bir veriye rastlanmamıştır. 3 makalede ise açık veri politikasına dair kısmi bilgiler yer almaktadır. Bu makalelerin ikisinde hazır veri setleri kullanıldığından ilgili verilerin açık veri niteliği olabilir. Bir makalede ise anket metninde verilerin gizli tutulacağı ve kimseyle paylaşılmayacağı bilgisi yer almaktadır. Bu yüzden bu makalenin verilerine açık bir biçimde erişimin olmayacağı sonucuna varılabilir.

Araştırmanın yasal olması araştırma öznelerinin verilerinin korunmasında önemli bir etik adımı oluşturabilir. Verinin toplanacağı öznenin incinebilirlik durumu, kurumsal bağlayıcılığı ve farklı çıkar çatışmaları karşısında yasal birtakım adımlar atmak gerekebilir. Örneğin bir sağlık kuruluşunda, okulda veya işyerinde araştırma yapmak yasal prosedürleri gerektirebilir. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununun 5. Maddesinin 1. Fıkrasında “kişisel veriler ilgili kişinin açık rızası olmaksızın işlenemez” ifadesi bulunur (KVKK, 2018). Bu yüzden araştırmacının araştırma öznelerinden veri toplamayı yasal bir çerçeveye oturtması araştırmacıyı ve araştırma öznesini koruyabilir. Bilgilendirilmiş onam ve etik kurul izni kısmen araştırmanın yasal olarak tanımlanabilmesini sağlayabilir. Bilgilendirilmiş onam bilgisine 78, etik kurul onayına 139 makalede ulaşıldığı göz önünde bulundurulduğunda yasal adım olarak

öne sürülebilecek bu süreçlerin ilgili makalelerde çokça işletilmediği söylenebilir.

Örneğin, 18 yaş altı bireylerle yapılan anket araştırmalarında ebeveynlerden ya da araştırma bir okulda yapıldıysa okul yönetimi ve ilgili kurumlardan izin bilgisine yer verilmemiştir. Bazı araştırmalarda ise bu izinlere yer verilmiştir. Bunun dışında araştırmada yayın etiğine uyulduğu, telif haklarına dikkat edildiği ve çıkar çatışması olmadığı şeklinde yapılan genel açıklamalara rastlanmıştır. Bunlar ilgili dergilerin zorunlu olarak araştırmacılarından aldıkları beyan sonrasında araştırmacının sonuna eklenmektedir. İlave olarak katılımcıların gönüllü olduğu, ses ve görüntü kaydına dair katılımcılardan izin alındığına dair notlar düşülmüştür. Sadece bir araştırmada tüm yasal izinlerin alındığına dair bilgi yer almaktadır. Ancak bu iznin nasıl ve nereden alındığına dair bir bilgi yer almamaktadır. Bir araştırmada ise KVKK'ya uygunluğun katılımcılara yazılı olarak sunulduğu belirtilmiştir.

Araştırmalarda genelde bir sayfayı bulan veri toplama sürecine ilişkin detaylı yöntem açıklamaları yer almaktadır. Ancak yöntem konusundaki hassasiyetin etik konusundaki diğer yaklaşımlarda olduğu gibi araştırma verisinin yönetimi ve Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na uygunluğu konusunda sergilenmediği söylenebilir. Araştırmacılar bu noktada yöntemi açıklamak için ilave çaba sarfederken veri yönetimi, açık veri politikası, araştırmanın yasal olması ve KVKK'ya uygunluk konusunda bilgi vermemişlerdir. Araştırma kapsamında etik kurul ve bilgilendirilmiş onam gibi süreçlerin birer prosedürel ya da etik içselleştirmenin yapılmadığı bir süreç olarak görüldüğünün tespit edilmesi, verinin yeniden kullanıma açılması ve veri yönetimi gibi politikaların varlığını izlemenin bu yolla da mümkün olmadığını göstermiştir. Bu yüzden incelenen araştırmaların veri yönetim politikası, açık veri politikası ve KVKK'ya uygunluğuna yönelik yaklaşımlarının da Türkiye'deki araştırmalar kapsamında etik içselleştirme yapılmamış, prosedürel bir biçimde işlediği söylenebilir.

Genel Değerlendirme

Bu bölümde, Türkiye'de iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya makalelerinde araştırma etiğine bakış açısının ortaya koyulmasına yönelik gerçekleştirilen analizin bulguları sunulmuştur. İlk olarak incelenen makalelerin yazarlarının unvanları, türleri, yapıma ve yayın yılları, yöntemi, veri toplama teknikleri, örnekleme, fon kaynağı, araştırmacının

araştırma sürecindeki konumu, verinin toplandığı ortam ve araştırmanın yapıldığı ağın mimarisini içeren tanımlayıcı bulgular sunulmuştur. İncelenen makalelerde veri kullanımına yönelik bulguların sunulduğu bölümde ise araştırmaların mikro veri veya büyük veri ile gerçekleştirilme durumu ortaya koyulmuştur. Bu makalelerin veri toplama teknikleri, büyük veri çalışması ise verinin miktarı ve veri toplanan yazılım, kullanılan veri analiz programları, araştırma verisinin tanımlanabilirlik durumu ve incelenen verilerin niteliği aktarılmıştır. Sonrasında, araştırmaların etik yaklaşım adımlarına yönelik bulguların sunulduğu başlıkta makalelerde yer alan araştırma öznelerine yönelik riskler, öznelerin incinebilir özne olma durumu, incinebilir özne ise alınan önlemler, bilgilendirilmiş onam ve etik kurul onayı bilgisi, verilerin anonimleştirme ve anonimlik düzeyi ele alınmıştır. Son olarak incelenen makalelerde veri yönetim ve açık veri politikası, araştırmanın yasal olması ve KVKK'ya uygunluk hakkında bilgi notu olup olmadığına yönelik bulgulara yer verilmiştir.

SONUÇ

Bilimsel araştırmalarda araştırma etiğinin bir sorun haline gelmesi bilim insanının ahlâki seçimleriyle yakından ilgilidir. Bilim insanlarının ahlâki değerlerinin farklılaşabildiği ve bu sorunun bilim insanlarının ahlâki seçimlerine bırakılmaması gerektiğini öğrenmek ise uzun bir zaman almıştır. Bu zamana kadar gerçekleşen bilimsel araştırmalarda insan öznelere yönelik uygun olmayan yaklaşımlar araştırma etiği literatürüne köşe taşı olarak yerleşmiştir.

Gelgelelim araştırma etiği literatüründe örnek gösterilebilecek onlarca araştırma etiği ihlali varken, etik tartışmalar hala giderilebilmiş değildir. Nazi bilim insanlarının insanların onuruna hatta bedensel bütünlüğüne dahi saygı göstermeden gerçekleştirdiği araştırmaların araştırma etiğini modern bilimin bir sorunu haline getirmesiyle, birtakım mesafeler alınmıştır. Sosyal bilim araştırmalarında buna benzer uygulamalardan yola çıkılarak insan özneye nasıl yaklaşılması gerektiğini belirten yönetmelikler ve yönergeler oluşturulmuştur. Ancak bu yönetmelikler ve yönergeler insan öznelerin onuru, mahremiyeti, gizliliği vb. konuları garanti altına almamıştır. Yine de ilgili düzenlemelerin araştırma öznesinin sadece araştırmanın bir parçası olmasından dolayı karşılaşılabileceği olumsuz durumlara yönelik bir çerçeve oluşturduğu söylenebilir. Ancak araştırma etiği konusunda aşılamayan sorunlar bu araştırmanın tamamlandığı 2024 yılında varlığını sürdürmektedir. İnsan özne ile doğrudan temas edilerek veri toplanan araştırmalarda dahi bu sorun devam eder-

ken, yeni medya araştırmalarında bu sorunlar daha da derinleşmektedir. Buna bir de veri toplamada otomatikleştirilmiş sistemler ve yapay zekâ araçları eklendiğinde araştırma etiği konusunda risklerin artacağını söyleyebiliriz.

Bu araştırma, Türkiye'deki iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya çalışmaları alanında üretilmiş makalelerin araştırma etiğine bakış açılarını sorgulamak amacıyla yapılmıştır. Bunun için Birinci Bölüm'de ilk olarak araştırma etiğinin gelişimi ele alınmıştır. Araştırma etiğinin bilimsel araştırmalarda uyulması gereken kuralları nitelemesi bakımından bir meslek etiği olduğuna değinilmiştir. Uygulamada birtakım ilkeler ve kodlar barındırması bakımından tüm disiplinleri kapsadığı ancak bazı disiplinlerin kendine has etik bakış açıları geliştirdikleri üzerinde durulmuştur. İletişim araştırmaları söz konusu olduğunda araştırma etiğine yönelik bakış açısının sosyal bilimler çatısı altında değerlendirildiği belirtilmiştir. İletişim araştırmalarına özgü bir araştırma etiği yönergesi ya da yönetmeliğin olmadığına değinilmiş, bu araştırmalarının yöntemsel kabullerinin etik bakış açısı konusunda belirleyici olduğu görülmüştür.

İkinci Bölüm'de ise ilk olarak sosyal bilimlerde yöntem, veri toplama teknikleri ve veri ele alınmıştır. Burada sosyal bilimlerde kullanılan nicel, nitel ve karma araştırma yöntemleri açıklanmıştır. Bu yöntemlerin farklı metodolojik bakış açıları olduğu ve farklı paradigmalarda birlikte düşünümesi gerektiği vurgulanmıştır. Tüm bu bilimsel süreçlerin odağında olan veriye ise ayrı bir başlık açılarak günümüzdeki bilimsel kanıt olma anlamına nasıl ulaştığına değinilmiştir. Sonrasında ağ bağlantılı teknolojilerin yöntem ve veri toplama tekniklerinin uygulanışına birtakım farklılıklar ve yenilikler getirdiğinden bahsedilmiştir. Bu farklılık ve yeniliklerin ağ bağlantılı ortamlarda yer alan verinin niteliğinden kaynaklandığı ve önemli bir sorunu da beraberinde getirdiğinden söz edilmiştir. Ağ bağlantılı veri kullanımı kaynaklı türlü etik risklerin bu tür verilerin kullanımının yaygınlaştırılmasıyla daha da hızlandığı ve hızlanacağı belirtilmiştir. Bu tür risklerin gerçekteleştiğinde ise araştırma öznelerinin uğrayabileceği zararlarla ilgili senaryoların çeşitlenebileceği durumlardan bahsedilmiştir. Bu bölümde bu doğrultuda yapılan düzenlemeler ve yönergelerin yeni medya araştırmalarında insan öznelerin kişisel verilerinin gizliliğini ve mahremiyetini korumak adına geliştirildiği vurgulanmıştır.

Üçüncü Bölüm'de yeni medya araştırmalarındaki etik risklerin Türkiye'de iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya makalelerindeki du-

rumu tematik içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Bu analiz, Türkiye akademisinde yapılan yeni medya araştırmalarıyla ilgili hem tanımlayıcı hem de etik açıdan birtakım bulgular sunmuştur.

Bulgular ağ bağlantılı mevcut iletişim ortamını araştırmak üzere gerçekleştirilen çalışmalarda bir artış olduğu yönündedir. Yayınlanan yeni medya konulu 10391 makale böyle bir ilginin olduğunu göstermiştir. İnsan özne verisi içeren çalışmaların ilk örnekleri 1997 yılında gerçekleştirilmeye başlanmış, 2010'lu yıllardan sonra ise söz konusu araştırmalarda artış yaşanmıştır. 2010'lu yıllar aynı zamanda akademide ağ bağlantılı teknolojiler kaynaklı kişisel veri gizliliği taleplerinin gerçekleştiği ve bu yönde adımların atıldığı bir dönemi nitelemektedir. Türkiye'de bu dönemde sosyal medya ve medya konusu merkezde olacak biçimde pek çok farklı konunun yeni medya araştırmaları kapsamında incelendiği görülmüştür. Bunlar emoji kullanımından e-pazarlamaya kadar çok geniş bir konu yelpazesini ve araştırma öznesini içeren araştırmalardır.

Araştırma konuları çeşitlendikçe ve buna bağlı olarak farklı araştırma özneleriyle karşılaşıldıkça araştırmacıların veri toplama konusunda ağ bağlantılı ortamları kullanması zorunlu hale gelmiştir. Burada Türkiye'deki yeni medya araştırmalarının Helles'in (2021: 307-308) ifade ettiği ağ bağlantılı ortamlara yenilikçi yollarla erişimden iletişim araştırmacılarının da faydalandığı görüşünü destekler nitelikte kanıtlar bulunmuştur. Türkiye'deki yeni medya araştırmalarında araştırmacılar ele aldıkları konunun niteliğine göre genellikle katılımsız gözlem tekniği ile ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamayı yaygın bir araştırma eylemine dönüştürmüşlerdir. Özellikle sıradan insanların ağ bağlantılı ortamlarda paylaştığı kişisel verileriyle ilgili gizlilik ve mahremiyet taleplerinin gündeme geldiği 2010'lu yıllardan sonra katılımsız gözlem tekniğiyle veri toplamanın gözle görülür bir artış yaşaması ise dikkate değerdir. Bu dönemde ağ bağlantılı ortamlarda yer alan sıradan insanlara ait verilerin araştırmacıların da dikkatini çektiği, etik bakış açısı gerektiren bu verileri toplamada ise katılımsız gözlem tekniğinin araştırmacılar tarafından yeğlendiği söylenebilir.

Ağ bağlantılı ortamlarda hazır olarak bulunan veriyi katılımsız gözlem tekniğiyle çok fazla uğraş gerektirmeden toplamanın Türkiye'de yaygın bir araştırma biçimi olması aslında etik risklerin sıfır noktasına işaret etmektedir. Bilimsel yöntemin eksiksiz uygulandığı, aslına uygun olmayan ya da herhangi bir bilimsel yanı olmayan tekniklerle (pusuculuk gibi) katılımsız bir biçimde veri toplanan araştırmalarda etik konu-

sunda riskler olduğu açık bir biçimde görülmüştür.

Burada Markham'ın (2007: 7) ifade ettiği "yöntem etikdir, etik de yöntemdir" sözünün haklılığı görülebilir. Çünkü ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamanın yönetime özgü bazı etik yaklaşım risklerini görünür kıldığı ortadadır. Her araştırma yöntemine içkin araştırma etiği riskleri olabileceği gibi Türkiye'deki yeni medya araştırmalarında temel sorun ağ bağlantılı ortamlarda, ortamın katılımcılarından izin alınmadan, bir biçimde veri toplanmasıdır. Bu sorun nicel, nitel ve karma araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilen çalışmaların hepsinde ortaktır. Ancak ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamak araştırma etiği konusunda nitel yöntem ile araştırma gerçekleştiren araştırmacıları daha dezavantajlı bir durumda bırakmıştır. Çünkü nicel veriler araştırmada genellikle istatistiki veri biçiminde sunulduğu için etik riskler büyük ölçüde ortadan kaldırılmaktadır. Bazı durumlarda istatistiki veriyi destelemek için kullanılan materyaller kaynaklı etik risklere de rastlandığı belirtilebilir. Yine de etik riskler nitel araştırmalarda katılımsız bir biçimde sunulan veride olduğundan fazla değildir. Shani Orgad (2009) da nitel araştırmalarda çevrimiçi ve çevrimdışı veriyle pek çok biçimde karşılaşılacağını ifade etmiştir. Bu veriyi sunarken ilgili verinin sunumunun gerekli olup olmadığını, gerekliyse özdüşünümsel bir biçimde etik önlem alınarak sunulması gerektiğini ileri sürmüştür. Çünkü nitel araştırmalarda ağ bağlantılı veri kullanımı kaynaklı riskler her araştırma için yeniden hesaplanmalıdır.

Türkiye'deki yeni medya araştırmalarını geleneksel yöntemler ile değerlendiriyor olmamız mevcut metodolojik kabullerin yeni medya araştırmalarına uygulandığını ortaya koymuştur. Bu yüzden geleneksel iletişim araştırmalarındaki yönetsel ayrılıklarının bir şekilde yeni medya araştırmalarına geçtiği söylenebilir. Ancak burada ağ bağlantılı ortamların yapısal özelliklerinin etik riskler konusunda daha belirleyici olduğu görülmüştür. Geleneksel iletişim araştırmalarında araştırma öznesine pragmatik amaçlarla yaklaşan nicel araştırmacılar aynı bakış açısını sürdürmektedir. Fakat araştırma öznesine yönelik etik tutum geliştirme konusunda geleneksel iletişim araştırmalarında pozitif yanları olan nitel araştırmaların yeni medya araştırmalarıyla sorunlu yanları ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki yeni medya araştırmaları özelinde etik açıdan risk oluşturan çalışmalar daha çok nitel araştırmalardır.

Ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamak nitel araştırmaların etik sorumluluğunu artırmıştır. Ancak ağ bağlantılı ortamlardan nitel veri

toplamanın daha elverişli hale gelmesinin nitel veri toplama yöntemini çekici kıldığını da belirtmekte fayda vardır. Çünkü katılımsız gözlem tekniğiyle ağ bağlantılı ortamlarda hazır olarak bulunan veriye kolaylıkla erişim sağlanması nitel araştırmaların çoğalmasında neden olmuş olabilir. Ayrıca geleneksel iletişim araştırmalarında emek isteyen nitel veri toplama işleminin ağ bağlantılı ortamlarda kolaylıkla gerçekleştirilmesinin pragmatik amaçlarla araştırmacıları nitel araştırmaya yönlendirmesi de bir diğer olasılıktır. Nitekim araştırmacıların sıklıkla yöntem ve veri toplama tekniklerini birbirine karıştırdığı görülmüştür. Bu yüzden nitel yöntemin veriye ulaşmada sadece bir araç olarak kullanılması ve literatürdeki araştırma etiğine ilişkin etik birikimin göz ardı edilmesi pragmatik yaklaşımlara işaret etmektedir. Bu durum yöntem ve veri toplama teknikleri konusunda terminolojik sorunlar olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Türkiye’de iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya araştırmaları alanında üretilmiş makaleler özelinde bir diğer önemli husus karma yöntem kullanımınıdır. Sudweeks ve Simoff’un (1999: 32-33) ağ bağlantılı olguların araştırılması için yeni medya araştırmalarında karma yöntem daha fazla ihtiyaç duyulduğu yönündeki tespitin Türkiye’deki yeni medya makalelerini kapsamadığı görülmüştür. 2008 yılından sonra karma yöntem ile gerçekleştirilen araştırmalarda bir artış söz konusu olsa da bu sayı oldukça azdır.

Bunun yerine araştırmacılar nicel ya da nitel yöntem ile araştırmalarını yapılandırmaktadır. Geleneksel yöntemler ile araştırmaların gerçekleştirilmesi veri toplama tekniklerinin nicel ve nitel biçimlerinin araştırmalarda kullanılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu konudaki yenilik geleneksel veri toplama tekniklerinin ağ bağlantılı bir biçimde kullanılabilmesidir. Hatta anket, görüşme, odak grup görüşmesi gibi veri toplama teknikleriyle veri toplamanın yaygın bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Ancak Lomborg ve Bechmann’ın (2017: 199) yeni medya araştırmalarında yenilikçi veri toplama tekniklerinin sıklıkla kullandığı yönündeki ifadesi Türkiye’deki yeni medya araştırmaları kapsamında geçersizdir. Twitter API’si, hazır veri setleri, veri madenciliği, sosyal ağ analizleri, metin madenciliği ve web kazıma gibi yenilikçi veri toplama tekniklerinin kullanımı henüz Türkiye’deki yeni medya araştırmalarında yaygınlaşmamıştır. Bu durumda Jensen’in (2011: 47) yeni medya araştırmalarında veri toplama tekniklerinin geleneksel veri toplama teknikleri ile aynı temeli paylaştığı ifadesinin Türkiye’deki yeni medya araştırmalarına daha uygun olduğu görülmüştür. Bu haliyle Hepp ve Couldry’nin (2010: 1) ifade ettiği yeni medya araştırmalarında veri toplama eyleminin geleneksel araş-

tırmalarda kanepeye bağı izleyiciden farklı bağıamlardaki ağı bağılantılı ortam kullanıcılarına kaydığı düşüncesinin Türkiye'deki araştırmalar özelinde de gerçekleştiğı söylenebilir. Ayrıca veri toplama tekniklerinin uygulanması kaynaklı sorunlarla da karşılaşmıştır. Özellikle netnografi ile içerik analizi karıştırılabildiğı gibi görüşme ile odak grup görüşmesinin de birbiri yerine kullanıldığı görülmüştür. Hatta araştırmacının ağı bağılantılı ortamlardan veriyi nasıl topladığına dair herhangi bir bilgilendirme yapmadığı araştırmalarla da karşılaşmıştır.

Türkiye'deki iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya makalelerinin konularında görülen çeşitlilik doğal olarak araştırma örneklemelerine de yansımıştır. Yeni medya araştırmalarında insan özneler ya ağı bağılantılı ortama bıraktıkları metin biçimindeki verileri üzerinden değerlendirilmiş ya da bir sorunun cevabının aranması için doğrudan insan özneye gidilmiştir. Burada ağı bağılantılı teknolojileri kullanan toplumun her kesiminden sıradan insanlar söz konusudur. Ancak verinin doğrudan insan öznedenden toplandığı durumlarda dikkat çekici bir unsur yer almaktadır. Araştırmacılar ağı bağılantılı konularla ilgili doğrudan insan öznedenden veri topladıkları araştırmalarda genellikle öğrencileri örneklemelerine dahil etmişlerdir. Özellikle üniversite öğrencileri ve İletişim Fakültesi öğrencilerine sıkça başvurmak araştırmacılar arasında yaygındır. Bu durum iletişim akademisyenlerinin veri toplamada en kolay erişebildiğı kesimden veri toplamayı tercih ettiği şeklinde anlaşılabilir. Ancak bu durum yeni medya araştırmalarının literatüre sağlayacağı katkı konusunda tartışmalara da yol açabilir.

Netnografi gibi veri toplama teknikleriyle doğrudan insan öznedenden veri toplanması beklense de bu teknikten metin biçimindeki verileri toplamada yararlanılmıştır. Bu yüzden Türkiye'de iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya makalelerinde katılımsız bir biçimde veri elde etmeye yönelik veri toplama tekniklerinde kısmi bir yenilik yaşandığı söylenebilir. Ancak bu yenilik literatürde geçen iletişim araştırmalarına devrim getiren türde yenilik değildir.

İncelenen yeni medya araştırmalarında fon desteğıyle gerçekleştirilen çok az sayıda araştırma ile karşılaşmıştır. Bu az sayıda çalışmanın ise yeni medya araştırmalarının hızlandığı 2010 yılından sonra gerçekleştirildiğı görülmüştür. Genellikle BAP ve TÜBİTAK destekli yapılan bu araştırmalar bir üniversitede çalışan akademisyenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Fon kaynaklarıyla ilgili bu durum yeni medya araştırmalarında herhangi bir destek ihtiyacı olmadan

da çalışmaların gerçekleştirilebildiği şekilde yorumlanabilir. Ya da veri toplama tekniklerinde görüldüğü üzere araştırmacıların daha çok geleneksel veri toplama tekniklerini kullanması veri toplama sürecinde ek bir maddi gereksinimi gerekli kılmamıştır denebilir.

Makalelerin verilerinin toplandığı ortamlar ağ bağlantılı olguları anlamada yüz yüze veri toplamanın yaygın bir uygulama olduğunu göstermiştir. Bazı araştırmalarda ise yüz yüze yapılabilecek görüşme, odak grup görüşmesi ve anket gibi uygulamalar ağ bağlantılı ortamların imkanlarından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Buna ağ bağlantılı ortamlardaki etkileşimleri inceleyen çalışmalar da eklendiğinde, Jones'un (1999) internetin bir araştırma alanı ve aracı olarak ortaya çıktığı şeklindeki ifadesinin Türkiye'deki yeni medya makaleleri özelinde geçerli olduğu söylenebilir. Burada ağ bağlantılı ortamlardan veri toplayan araştırmacıların katılımsız bir biçimde çevrimiçi kamusal ortamlardan veri toplaması dikkat çekicidir. Bu araştırmaların sıklıkla tekrarlanması söz konusu ağ bağlantılı olgular olduğunda araştırma eğilimlerini ortaya koymaktadır. Ancak araştırmacıların özel izin gerektiren çevrimiçi özel ortamlara girip araştırma yaptığı örneklerle de karşılaşmıştır. Hem çevrimiçi kamusal hem de çevrimiçi özel ortamlarda içerik analizi, söylem analizi, örnek olay incelemesi, gözlem ve netnografi yapmanın popüler olduğu söylenebilir.

Ağ bağlantılı ortamlardaki büyük veriyi toplamaya yönelik yenilikçi büyük veri analizlerinden Türkiye'deki yeni medya araştırmalarında yararlanılmadığı da açıktır. Üstelik büyük veri analizi yapıyorum diyenlerin çoğu da gerçek anlamda büyük veri analizi yapmamaktadır. Bu yüzden ağ bağlantılı ortamlardan otomatikleştirilmiş sistemler ile veri toplamanın büyük veri araştırmalarıyla karıştırıldığı izlenimi edinilmiştir. Ancak bazı araştırmalarda gerçek bir büyük veri analizine ihtiyaç duyulduğundan buna uygun bilgisayarlı tekniklerin kullanıldığıyla da karşılaşmıştır. Ayrıca söz konusu araştırmalar bir yüksek lisans tezi dışında araştırma makalesi olarak gerçekleştirilmiştir. Nicel bir biçimde yapılan bu çalışmalarda elde edilen veriler içerik ve söylem analizine tabii tutulmuştur. Genellikle yazılımlarla kamusal verileri topladığını söyleyen araştırmacılar fon desteğine de ihtiyaç duymamışlardır. Bu durum araştırmacıların yazılımlara erişimde problem yaşamadıklarını göstermektedir.

İncelenen makaleler kapsamında mikro veri yer alan araştırmalarda yazılımlarla veri toplamanın yaygın olduğu ifade edilebilir. Tıpkı büyük

veri araştırmalarında olduğu gibi araştırmacılar evrimii kamusal ortamlardan veri toplarken bunun gibi imkanlardan faydalanmaktadır. Bilgisayımсал tekniklerin imkanlarından faydalanmak veri analizinde de gözle görülür bir biçimde artmaktadır. Hatta araştırmacıların veri toplama yazılımlarına göre veri analiz programlarından daha fazla yardım aldığı tespit edilmiştir. Mikro veriye geleneksel veri toplama teknikleriyle erişen araştırmacılar programlarla verileri analiz edip onları görselleştirme konusunda yeniliklere açık bir tutum içindedir. Bu tür programların nicel araştırmalarda yıllardır kullanıldığı bilinse de nitel araştırmalarda bu tür programlardan faydalanılması veri analizi ve görselleştirme konusunda nitel araştırma yapanların bilgisayarımсал yeniliklere uyum sağladığını göstermiştir. Özellikle nitel araştırmalarda bu tür programlarla araştırmacılar ağ bağlantılı ortamlardan topladıkları metin, görüşme verisi, gözlem verisi ve görselleri analiz etmektedir. Araştırma etiği konusunda ortaya çıkan riskler de esasen burada başlamaktadır. Bu araştırmanın konusunu oluşturan Türkiye’de iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya konulu makalelerde araştırma etiğine nasıl bir bakış açısı geliştirildiği konusu kullanılan bu verilerin sunumuyla ilgilidir.

Araştırma etiği bakımından ilgili verilerin sunulması konusunda risklerin varlığı açıktır. Bir araştırmada etiği riskler her zaman olsa da ağ bağlantılı ortamlardan elde edilen metin, gözlem verisi ve görseller söz konusu olduğunda bu riskin katlandığı görülmüştür. Araştırmacılar ağ bağlantılı ortamlardan elde ettikleri verileri kullanırken etik riskler yaşamaktadır. Bu riskler verilerin tanımlanabilir bir biçimde araştırmada kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Üstelik araştırmacıların veriyi kısmen tanımlanabilir olmaktan çıkarmaları da ağ bağlantılı ortamların niteliğinden dolayı veriyi tanımlanabilir olmaktan çıkarmada yeterli olmamaktadır. Bu yüzden yüz yüze gerçekleştirilen bazı araştırmalardaki etik riskler dışlandığında tanımlanabilir veri riskinin ağ bağlantılı ortamlardan toplanan verilere ait olduğu ifade edilebilir. Özellikle ağ bağlantılı kamusal ortamlardan toplanan verilerin tanımlanabilir biçimde sunumu kişisel verilerin gizliliği ve mahremiyetinin korunması konusunda ciddi risklere işaret etmektedir.

Buradan ağ bağlantılı ortamlarda paylaşılan içeriklerin araştırmacı tarafından herhangi bir kişisel veri gizliliği ya da mahremiyet endişesi taşımayan kamusal veri olarak görüldüğü sonucunu ortaya çıkmaktadır.

Buna benzer yaklaşımların ağ bağlantılı özel ortamlardan toplanan verilerin kullanımında da görülmesi, etik konusundaki endişeleri Türkiye'deki yeni medya araştırmaları özelinde artırmaktadır. Bu endişelerin kaynağı çoğunlukla mikro veri kullanılan araştırmalar olsa da büyük veri araştırmalarında da aynı riskler yer almaktadır. Mikro ya da büyük veri olarak toplanan metin, görsel ve gözlem verilerinin tanımlanabilir olmaktan çıkarılmaması ortak bir risktir.

Etik riskler çoğunlukla ağ bağlantılı kamusal ve özel ortamlardan katılsız bir biçimde elde edilen verilerin sunumundan kaynaklanmaktadır. Farklı bağlamlarda ortaya çıkan risklerin tarafını ise sıradan ve incinebilir özneler oluşturmaktadır. Esasen sıradan ve incinebilir özne olarak ayırmak sadece ortaya çıkacak zararlar konusunda incinebilir öznelerin daha dezavantajlı olduğunu vurgulamak bakımından önemlidir. Ancak zarar riskinin tüm gruplar için var olması etik bakış açısının asıl uygulanması gereken kişilere dahi uygulanmadığını göstermiştir. Ağ bağlantılı ortamlarda katılsız bir biçimde toplanan veri söz konusu olduğunda bu veri incinebilir özneye ait olsa dahi etik bakış açısı geliştirme konusunda sorun yaşanmaktadır. İncinebilir öznelerden doğrudan veri toplandığı durumlarda az da olsa dikkat edilen etik konular, çevrimiçi kamusal ve hatta çevrimiçi özel ortamlardan veri toplama söz konusu olduğunda sorunludur. Bu veriler incinebilir öznelerle ait ağ bağlantılı ortamlarda yer alan mikro veri kategorisindeki görseller ve metinlerdir. Ancak incinebilir öznelerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin de tanımlanabilir olarak sunulduğu görülmüştür.

İncinebilir öznelerin verilerinin tanımlanabilir şekilde sunumu araştırmacının kendisini de zarar riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Araştırma etiğinde üzerinde uzlaşılacak ender konulardan birisi incinebilir öznelerin verilerine etik bakış açısıyla yaklaşılmasıdır. Araştırmacının bunu göz ardı ettiği durumlarda hukuki birtakım yaptırımlarla karşılaşabileceği söylenebilir. Nitekim incelenen makalelerin çoğunda incinebilir öznelerin tanımlanabilir verilerine yönelik önlem alınmıştır. Ancak bunların büyük bölümü anket ve görüşme gibi geleneksel veri toplama teknikleriyle elde edilen verilerden oluşmaktadır. İncinebilir öznelerle ait ağ bağlantılı ortamlardan toplanan metin ve görsel biçimindeki verilerde önlem alma konusunda sorunlar devam etmektedir. Katılımcıların incinebilir özne olduğunun bilincinde olanlar aldıkları kısmi önlemlerle etik bakış geliştirmeye çalışsalar da bunların incinebilir öznelerle yönelik hiç önlem alınmayan çalışmalardan temelde bir farkı yoktur. Çünkü alınan kısmi önlem incinebilir öznenin tanımlanabilirliğini

ortadan kaldırmamaktadır. Burada incinebilir öznelerle yönelik önlem alma konusunda iyi örnek gösterilebilecek çalışmalar fon kaynağıyla gerçekleştirilmiştir. Fon kaynağı ile gerçekleştirilen araştırmalarda incinebilir öznelerle yönelik önlem alınması fon kuruluşlarının etik süreçleri iyi denetlediği şeklinde de yorumlanabilir.

Etik konuların araştırmacı ile araştırma öznesi arasında müzakere edilip bir sözleşme ile kayıt altına alınması anlamına gelen bilgilendirilmiş onamın uygulanması hakkında yeterli bilgiye erişilememiştir. İncelenen araştırmalarda bilgilendirmiş onamla ilgili bilgiye yer verenlerin doğrudan insan öznenen toplandığı çalışmalardır. Verinin doğrudan insan öznenen toplanmadığı durumlarda ise bilgilendirilmiş onam alınmamaktadır.

Ancak bilgilendirilmiş onam alınması gereken etnografi ve netnografi gibi veri toplama teknikleriyle veri toplanan araştırmaların katılımsız gözlem tekniğiyle gerçekleştirilmesi bir soruna işaret etmektedir. Veri toplama tekniklerini özünden uzaklaştıran araştırmacıların bunu pragmatik ilkelere entegre etmesi bilgilendirilmiş onam gibi uygulamaların da görmezden gelinebilmesine neden olmaktadır. Metin biçimindeki verilerin ağ bağlantılı ortamlardan toplanması söz konusunda olduğunda zaten bilgilendirilmiş onam gibi bir uygulamanın olmadığı söylenebilir. Buna benzer sadece bir ya da iki araştırmada bilgilendirilmiş onam alınması sadece ilgili araştırmacıların etik tutumundan kaynaklanmaktadır. Zaten bilgilendirilmiş onam alınan çalışmalara bakıldığında bunun etik bir sorumluluk gereği yapılmadığı da açıktır. Bu çalışmalarda bilgilendirilmiş onam alındığı halde etik riskler yer almaktadır. Bu durumda Türkiye'deki iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya makalelerinde bilgilendirilmiş onam almanın sosyal bilimlerin diğer alanlarında olduğu gibi etik bir içselleştirmeden yoksun, prosedür gereği yapılan bir sürece indirgenmediği söylenebilir.

Araştırmada etik bakışa katkı sağlayabilecek bir diğer uygulama olan etik kurul onayı almanın da bilgilendirilmiş onama benzer yanları vardır. Dahası Türkiye'de sosyal bilimler alanında etik kurulların araştırmalara yönelik etik inceleme görevlerini bazı durumlarda aştığı da belirtilebilir. Ayrıca etik kurulların işleyişi prosedürel bir sürece indirgenmektedir. Bu yüzden bu kurullar çalışmanın etik tutum ve bakış açısı ile gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini incelememektedir. Etik kurulların bu işleyiş biçimi, etiğin içselleştirilmediği, prosedürel bir süreç olmanın da ötesine geçerek mevcut yetkilerini aşmaktadır denebilir.

Bilgilendirilmiş onamda olduğu gibi etik kurul onayı alınıp alınmadığına dair bilgiler çalışmalarda yer almamaktadır. Ancak incelenen makalelerde Dergipark'ın 2020 yılından sonra yayınlanan makaleler için getirdiği etik kurul onayı alınması zorunluluğunun etkisi görülmüştür. 2020 yılından sonra yayınlanan makalelerde etik kurul onayı ve bilgilendirilmiş onamla ilgili bilgiler yer almaya başlamıştır.

Nitekim araştırmacıların bazıları hem bilgilendirilmiş onamı hem de etik kurul onayını yasal bir zorunluluk gereği aldıklarını yazarken bu uygulamaları etik içselleştirmeden bağımsız, prosedürel bir sürece indirgediklerini belirtmişlerdir. Bu araştırmalarda araştırma etiği konusunda sorunlar yaşanması da böyle bir yaklaşımı doğrulamaktadır. Üstelik etik kurul onayı almanın insan öznenin doğrudan veri toplandığı durumlarda zorunlu olduğu da bilinmektedir. Sadece anket, görüşme ve odak grup görüşmesi gibi veri toplama teknikleri kullanılırken etik kurul onayı alınması ve bu durumda dahi etik risklerle karşılaşılması etik kurulların işleyişlerini tartışmaya açabilir. Yeni medya araştırmaları söz konusu olduğunda metin, görsel ve gözlem türündeki verilerin kullanımında etik risklerin yoğunlaşması, etik kurulların değerlendirme süreçlerine bu araştırmaların da alınması konusunda bir tartışma başlatabilir. Ancak mevcut durumda etik kurulların prosedürel işleyişi bunun gibi tartışmalar yapmanın uzak bir ihtimal olduğunu göstermektedir.

Etik kurul ve bilgilendirilmiş onam gibi etik uygulamalara yaklaşımın etik bakış açısıyla değil de prosedür gereği yapılması ciddi sorunlara işaret etmektedir. Türkiye'de iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya makalelerinde verilerin kullanımında anonimlik riski birçok örnekle somutlaştırılabilir. Nitekim incelenen araştırmalarda anonimleştirilmeyen veri kaynaklı türlü çalışma tespit edilmiştir. Üstelik bu sorun yeni medya araştırmalarının yapılmaya başlandığı ilk yıllardan bugüne değin süregelmiştir. Yani ağ bağlantılı ortamlardan elde edilen verilerin anonimleştirilmesi gereği Türkiye akademisinde yeni medya araştırmaları söz konusu olduğunda yaygın bir uygulama olmamıştır. Anonimleştirme konusunda özdeşünüme sahip araştırmacılar dışarıda tutulduğunda, yirmi yıl önce yapılan etik ihlallerin günümüzde tekrarlandığı görülmüştür. Ayrıca bu tür etik ihlaller en çok geleneksel veri toplama teknikleriyle veri toplandığında yapılmaktadır. İnsan özne verisi yüz yüze ya da ağ bağlantılı ortamdan toplanıp sunulduğunda etik ihlaller yapılabilmektedir. Böyle bir durumda ağ bağlantılı ortamlardan metin, görsel ve gözlem verisi biçiminde toplanan verilerin anonimliğinin sağlanmasına yönelik etik bakış açısının daha sorunlu olduğu söylenebilir. İncelenen araştır-

malar kapsamında net bir biçimde görünen ve önlem alınması gereken risk de budur. Ağ bağlantılı kamusal ya da özel ortamlarda yer alan verilerin katılsız bir biçimde toplanıp anonimliği yapılmadan sunulması, önemli bir etik ihlaldir. Ayrıca bu araştırmada incinebilir öznelerden veri toplanmışsa, etik ihlal derinleşir.

Araştırmacıların veriye etik bakış açısı geliştirme konusunda yaşadığı etik sorunlar, araştırma sonrası süreç için de geçerlidir. Araştırmacılar kullandıkları verinin araştırma sonrası süreçte yönetimi ve açık veri politikası konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu durum birkaç örnek çalışma dışında araştırmacının yasalılığı ve Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na uygunlukla ilgili bilgi notu için de geçerlidir. Araştırmacı bu tür yasal süreçleri derginin editoryal ekibi ile değerlendirmiş ve yazılı olarak garanti altına almış olabilir. Ancak bu durum yayınlanan metinlerde görünmemektedir. Halihazırda çoğu araştırmacının Kişisel Verilerin Korunması Kanunu gereği ortaya çıkan sorumluluklarını ihlal ettiği açıktır.

İncelenen araştırmalardan varılan sonuç Türkiye'de iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya makalelerinde etik konusunda ihlaller olduğudur. Bu durumda ilgili ihlallerin çözümüne yönelik adımlar atılması kaçınılmazdır. Yeni medya araştırmalarında araştırma etiği yeni hassasiyetlerle birlikte ele alınmalıdır. Bu hassasiyetler Buchanan'ın (2011: 83) ifade ettiği gibi, araştırma yöntemleri, etik, teknoloji, internet veya çevrimiçi teknolojiler hakkında bütüncül ve bağlamsal olarak düşünmeye ihtiyaç duyar. Özellikle incelenen araştırmalarda araştırma etiğiyle ilgili ihlallerin yöntemle ilişkisi araştırma etiğini yöntemle birlikte düşünmeyi gerekli kılar. Değişen konular, teknolojiler ve ortamlara özgü etik risklerin varlığı, Markham ve Buchanan'ın (2012: 4) dile getirdiği bağlamlara ve sürekli değişen teknolojik öğelere göre araştırma etiğinin güncellenmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Kantanen ve Manninen'nin (2016: 86) ifade ettiği ağ bağlantılı teknolojilerin mümkün kıldığı araştırma verilerinin kolay erişilebilirliği, neyin kamusal neyin özel olduğu gibi yeni etik başlıklar, Türkiye'deki yeni medya araştırmalarının en büyük sorunlarıdır. Ancak incelenen araştırmalarda açığa çıkan araştırma etiği hakkındaki uygulama farklılıkları uzlaşılması gereken temel konuların aciliyetine işaret etmektedir. Ağ bağlantılı ortamlarda yer alan verilerin asıl sahiplerinin içeriği paylaşılan olduğu, bu nedenle söz konusu kişilere bu konuda saygı gösterilmesi gerektiği, veri kullanımı kaynaklı zararlardan kaçınmanın önemi ve ki-

şisel veri gizliliği/mahremiyetle ilgili sorunların acil bir çözüme ihtiyacı vardır. Bu sorunların yöntemle birlikte ele alınması önemlidir. Bu yüzden yöntem derslerinde araştırma etiğine özel bir yer ayrılması gerekmektedir. Ayrıca araştırmaları denetleyen kurumların etik konuları ciddiyetle ele alması, araştırma sonrası süreçleri de denetlemesi etik açıdan fayda sağlayabilir. Araştırma etiğinin araştırmacıların kontrolüne bırakıldığında ortaya çıkan sonuçlar ortadadır. Günümüzde yeni medya araştırmaları özelinde halen araştırma etiği sorunlarının tartışılması farklı etik kabullerin uygulamada ortaya çıktığını göstermektedir. Bu yüzden yaptırımını olan nesnel bazı düzenlemeler hazırlanarak araştırma etiğine dair öznel yorumlar ortadan kaldırılabilir.

Ancak çevrimiçi verilerin izinin sürülebilmesi kaynaklı katılımcılara yönelik oluşabilecek riskler henüz net olarak anlaşılmamıştır (Vitak vd., 2016: 942). Michael Zimmer (2010: 323) de *But The Data Is Already Public”: On The Ethics of Research In Facebook* adlı çalışmasında çevrimiçi ortamlarda araştırma yaparken ortaya çıkan bu tür zorlukları ele almaktadır. Burada rızanın geleneksel doğasına yönelik zorlukları, sosyal ağ sitelerinde mahremiyet beklentilerini uygun şekilde tanımlamayı ve bunlara saygı göstermeyi, kişisel verilerin kamuya açıklanmasından önce verilerin anonimleştirilmesi için yeterli stratejileri geliştirmeyi açıklamaktadır. Bunların yapılması için de araştırmacılar mahremiyetin değişen doğasını ve veri kümelerini anonimleştirmenin zorluklarını anlamadaki kendi yetersizliklerini kabul etmelidir. Ayrıca bu konu disiplinler arası bir şekilde tartışılmalıdır. Kurumsal araştırma kurulları ve ilgili politika yapıcıları çevrimiçi araştırma yapmanın karmaşıklıkları konusunda bilinçlendirilmelidir. Son olarak araştırma yöntemleri derslerinde internet ve sosyal medya alanlarında araştırma yapmanın benzersiz zorlukları tartışılmalıdır (Zimmer, 2010: 323). Buna ek olarak ağ bağlantılı veri, farklı özelliklerle ilişkilendirilmeden bir anlam ifade etmez. Bu yüzden ağ tabanlı teknolojilerden gelen veri, toplumsal dinamiklerle ilişkilendirilmeli ve sosyal teori ile bağı kurulmalıdır.

Bunun gibi yaklaşımların önemi son zamanlarda yapay zekâ araçlarının araştırmalarda kullanılmasıyla giderek artmaktadır. Özellikle Üreten Yapay Zekâ (*Generative Artificial Intelligence- GAI*) araştırmacılar tarafından büyük ilgi görmektedir. Büyük ya da doğal dil öğrenme modelleri olan bu araçların kabiliyetlerinden veri toplama, literatür analizi, zihin haritası oluşturma, dil bilgisi denetimi, çeviri gibi uygulamalarda faydalanılmaktadır. Ancak bu araçların veri toplaması, depolaması ve analiz etmesi etik riskleri artıracaktır.

Bazı yazılımlar ile ağ bağlantılı ortamlardan otomatik olarak toplanan verilerin barındırdığı etik riskler ortadayken yapay zekâ ile ne yapacağız? Bu yüzden tamamen yapay zekâyâ bırakılan veri toplama süreçlerinde metin, görsel ve ses gibi içeriklerin toplanması ve hatta bunların yapay zekâ tarafından yorumlanarak sunulması kaynaklı sorunlar akademiyi beklediğini söyleyebiliriz. İlave olarak, üretken yapay zekâ teknolojileriyle veri toplayan araştırmacılarla yapay zekâyı üreten şirketler arasında hizmet koşullarının ihlali kaynaklı sorunlara şahit olunabilir. Araştırmalarda yapay zekâ kullanımıyla ilgili etik risklerin nasıl bir boyut kazanacağını zaman gösterecektir. Ancak Türkiye'deki iletişim dergilerinde yayınlanan yeni medya konulu makalelerdeki etik bakış açıları incelendiğinde, yapay zekâ teknolojilerinin bilimsel araştırmalarda yer almasının etik açıdan yeni riskler doğuracağı açıktır. Araştırma etiğine yönelik farklı bakış açıları devam ettiği sürece ağ bağlantılı ortamlardan veri toplamada ilgili teknolojik yeniliklerden sadece daha hızlı ve pragmatik amaçlarla faydalanılacaktır.

Bu yüzden ülkelerin ve bilimsel etiği denetleyen kuruluşların araştırma etiği konusunda önceliği ortadan kaldırarak ortak karar alması gerekmektedir. Bu araştırmada sahadan çıkarılan dersler açıkça görülmektedir. Araştırmacılar ağ bağlantılı teknolojilerle yine ağ bağlantılı ortamdan veri toplarken etik bakış açısını göz ardı edebilmektedir. Üretken yapay zekanın araştırmalarda kullanılması durumunda ise etik risklerin derinleşeceği öngörülebilir. Araştırmalarda üretken yapay zeka kullanımının sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu tür araçların araştırmalarda kullanılması verinin insan özneye ait olduğu gerçeğini ikinci plana atabilir. Araçsallaştırılan ve aşkınlaştırılan üretken yapay zeka araçlarının kullanımında insan öznelerinin mahremiyet ve gizlilik talepleri görünmez hale gelebilir. Üretken yapay zeka araçları kullanılarak metinler oluşturma ve bunların özgün yazarlar tarafından yazılmış gibi sunmak araştırma etiğinin farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Üretken yapay zekanın araştırma dürüstlüğü ve gerçekliği sorunlarını derinleştirdiği açıktır. Ancak verisinin toplandığından haberi dahi olmayan sıradan öznelerin sorunlarına eğilmek üretken yapay zeka teknolojileri söz konusu olduğunda önem kazanmaktadır. Çünkü üretken yapay zeka araçlarından toplaması istenen veriler ya da araştırmacının toplayıp üretken yapay zeka aracına analiz etmesi için teslim ettiği verilerin etik sorumluluğu yazarı aşmaktadır. Bunun için üretken yapay zeka teknolojileriyle yapılan araştırmaların denetlenmesi gerekmektedir. Üretken yapay zeka destekli bir araştırmada toplanan verinin sıradan insan özneye zarar oluşturmayacak bir biçimde kullanılması zorunluluktur. Bunun için araştırmacıların kendi beyanlarına bakılmaksızın üretken ya-

pay zeka araçları destekli araştırmalar tespit edilmelidir. Üretken yapay zeka araçlarından alınacak desteğin sınırlarının çizilmesi gerekmektedir. Araştırmacıardan tüm süreçlerin detaylı bir biçimde açıklaması ve tüm sorumlulukların üstlenilmesi istenmelidir. Eğer ağ bağlantılı ortamlara özgü etik bakış açısı geliştiren kurum ve kuruluşların yönergelerini takip edilirse, araştırmacılar güncel etik riskler hakkında bilgi edinebilir ve bu bilgiyi araştırmalarında kullanabilirler. Ancak YÖK'ün (2024) yayınladığı *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*'de görüldüğü gibi bu metinlerde ilgili süreçlere dair araştırmacılara etik sorumlulukları hatırlatılmaktadır. Bu rehber yapay zekânın kullanıldığı araştırmalara dair tavsiye niteliğinde bir metindir. Yasal bağlayıcılığı olan Avrupa Birliği Yapay Zekâ Yasası (*The EU Artificial Intelligence Act*) (2024) ise yapay zekânın bazı yüksek riskli verilere erişimine sınır getirmesini öngörmektedir. Bu yeni yasanın araştırma etiği ile uygulamada bağları kurulabilir. Ancak bu yasadaki tartışmalar Avrupa ana kıtası dahilinde gerçekleştirilen bilimsel araştırmalara ışık tutabilir. Bu yüzden yapay zekânın bilimsel araştırmalarda kullanılması kaynaklı rehber niteliğindeki metinler kıymetlidir. YÖK'ün yukarıda bahsedilen rehberi ve İnternet Araştırmacıları Birliği'nin hazırlamakta olduğu dördüncü raporun çıktılarını dikkate almak isteyen araştırmacı, insanların kişisel verilerinin gizliliğine ve mahremiyet hakkına saygı duyarak ilgili araştırma verilerini kullanacaktır.

Kişisel verilerin gizliliği tartışma götürmez haktır ve yasal olarak koruma altındadır. Araştırmacının bu hakka saygı duyarak insanların kişisel verilerini güvenli bir şekilde toplaması ve işlemesi gerektiğini bilmesi gerekmektedir. Bu araştırmada incelenen yeni medya makaleleri bu konuda bazı ihlaller olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen makalelerde yer alan bazı iyi örnekler bu etik risklerin aşılabileceğini göstermektedir. Bu yüzden araştırmacıların bilimsel üretime katkısını değerli kılmak, alanın ve disiplinin saygınlığının korunmak için araştırma etiği ile ilgili sorunların üzerine gidilmesi gerekmektedir.

EKLER

EK-1

İncelenen Dergilere İlişkin Bilgiler

Dergi Adı	Yayın Aralığı	Hakemli mi?	Başlangıç	Yayıncı	Bağlantı	Dizin	Cope ve Etik Yönerge
Aksaray İletişim Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2019	Aksaray Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/aid	ResearchBib ASOS Index	Cope Yok Etik Yönerge Var
Connectist	Yılda 2 Sayı	Evet	1992	İstanbul Üniversitesi	http://connectist.istanbul.edu.tr	Tr Dizin ESCI	Cope Yok Etik Yönerge Var
Egemia	Yılda 2 Sayı	Evet	2017	Ege Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/egemiadergisi		Cope Yok Etik Yönerge Var
Erciyes İletişim Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2009	Erciyes Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesiletisim	Tr Dizin DOAJ	Cope Yok Etik Yönerge Var
İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	1983	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/ikad	Tr Dizin DOAJ	Cope Yok, Etik Yönerge Var ama içinde etik ile ilgili bir şey yok
İNİF	Yılda 2 Sayı	Evet	2016	İnönü Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/inifdergi	TR Dizin, ASOS Index, SOWAD, OpenAIRE	Cope Yok Etik Yönerge Var
KİLAD	Yılda 2 Sayı	Evet	2002	Kocaeli Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiad		Cope Yok Etik Yönerge Var
Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2019	Nuri Paşa ÖZER	https://dergipark.org.tr/tr/pub/kritik	Google Scholar, Scientific Indexing Services (SIS) ResearchBib, ESJ, DIJ, ASOS Index, Citefactor	Cope Yok Etik Yönerge Var
Kültür ve İletişim	Yılda 2 Sayı	Evet	1998	İmge Kitabevi Yayınları	https://independent.academia.edu/KulturveiletisimDergisi	TR Dizin Ebscohost	Cope Yok Etik Yönerge Var
Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2019	Antalya Akev Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/mekcad	Asos Index	Cope Yok Etik Yönerge Var
Middle Black Sea Journal of Communication Studies	Yılda 2 Sayı	Evet	2016	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbsjcs	Soltad Atf Dizin, ASOS Index, Kaynakça.info, Academic Journal Index, Paperity, Google Scholar	Cope Yok Etik Yönerge Var

Sinecine	Yılda 2 Sayı	Evnet	2010	Semire Ruken ÖZTÖRK	https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinecine	FIAP Tr Dizin	Cope Yok Etik Yönerge Var
TRT Akademi	Yılda 3 Sayı	Evnet	2016	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu	https://dergipark.org.tr/tr/pub/trta	Tr Dizin, SOBIAD ASOS Index	Cope Yok Etik Yönerge Var
Etikleşim	Yılda 2 Sayı	Evnet	2018	Üsküdar Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/usufade	Doaj, Ebseo	Cope Yok Etik Yönerge Var
Yeni Medya Elektronik Dergisi	Yılda 3 Sayı	Evnet	2017	İstanbul Aydın Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejmm	DOAJ, Index Copernicus, Road Index, Google Scholar CiteFactor	Cope Yok Etik Yönerge Var
Ahant Kültürel Araştırmalar Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evnet	2016	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader	DOAJ	Cope Yok Etik Yönerge Var
Aldeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evnet	2003	Akdeniz Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/akil	ULAKBİM SBVT, EBSCO, RESEARCHBIB, ScilLit, SOBIAD, Türk Eğitim İndeksi, ERIH PLUS ve MIAR	Cope Yok Etik Yönerge Var
MEDIAJ	Yılda 2 Sayı	Evnet	2018	Adnan Menderes Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/mediaj	Crossref	Cope Yok Etik Yönerge Var
Yeni Düşünceler	Yılda 2 Sayı	Evnet	2005	Ege Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/euifdyhd		Cope Yok Etik Yönerge Var
Intermedia International E-journal	Yılda 2 Sayı	Evnet	2014	İstanbul Ticaret Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/intermedia	TR Dizin, ErihPlus Sobiad...	Cope Yok Etik Yönerge Var
International Journal of Media Culture and Literature	Yılda 2 Sayı	Evnet	2015	İstanbul Aydın Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijmcl	SOBIAD, ASOS INDEZ, DERGIPARK	Cope Yok Etik Yönerge Var
İletişim Çalışmaları Dergisi	Yılda 3 Sayı	Evnet	2015	İstanbul Aydın Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/licd	ASOS INDEX, Türk Eğitim İndeksi, Google Scholar	Cope Yok Etik Yönerge Var
Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evnet	2011	Karadeniz Teknik Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-kiad	Index Copernicus, Academic Resource Index, Sobiad, Directory of Research Journal Indexing, ESJ, CiteFactor	Cope Yok Etik Yönerge Var
Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evnet	2018	Kastamonu Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiad	TR Dizin	Cope Yok Etik Yönerge Var
E-Kurgu	Yılda 2 Sayı	Evnet	1979	Anadolu Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuugu	Scientific Indexing Services	Cope Yok Etik Yönerge Var
Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evnet	2014	Maltepe Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/iled	ASOS Index, EUROPUB CiteFactor	Cope Yok Etik Yönerge Var
Medya ve Din Araştırmaları Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evnet	2018	Erciyes Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/mediad	Tr Dizin, DOAJ Index Copernicus Google Scholar	Cope Yok Etik Yönerge Var
Moment Dergi	Yılda 2 Sayı	Evnet	2014	Hacettepe Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/moment	COPE, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Index Copernicus, Tr Dizin, ULRIÇISWEB	Cope Var Etik Yönerge Var
NOSYON	Yılda 2 Sayı	Evnet	2018	Himmet HÜLÜR	https://dergipark.org.tr/tr/pub/nosyon	ROAD, Google Scholar, ASOS Index, ResearchBib, Ideationline, Cite Factor	Cope Yok Etik Yönerge Var
SDÜ İFADE	Yılda 2 Sayı	Evnet	2018	Süleyman Demirel Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifade	Asos Index	Cope Yok Etik Yönerge var ama detaylı değil
Sinefilozofi	Yılda 2 Sayı	Evnet	2016	Serdar ÖZTÖRK	https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinefilozofi	TR DİZİN SOBIAD	Cope Yok Etik Yönerge Var
Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evnet	1992	Marmara Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/turcom	TR DİZİN ESCI	Cope Yok Etik Yönerge Var
Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi	Yıllık	Evnet	2018	Yakın Doğu Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijacc	Asos Index	Cope Yok Etik Yönerge Var
Sakarya İletişim	Yılda 2 Sayı	Evnet	2020	Sakarya Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/silet	Asos Index, Cite Factor DRJI	Cope Yok Etik Yönerge Var
E-Cider	Yılda 2 Sayı	Evnet	2018	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	http://e.cider.cumhuriyet.edu.tr/tr/	Asos Index, Academic Journal Index, DRJI Paperity, EuroPub Journal Factor, WorldCat, Google Scholar	Cope Yok Etik Yönerge Var

İletişim ve Diplomasi	Yılda 2 Sayı	Evet	2013	Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı	https://dergipark.org.tr/pub/iletisimvediplomasi	Academic Resource Index-ResearchBib DRJI Asos Index Idealonline	Cope Yok Etik Yönerge Var
Seçuk İletişim	Yılda 2 Sayı	Evet	1999	Seçuk Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/josc	TR Dizin, Index Copernicus, OAJL, EuroPub, Sobiad, SciLit, ResearchBib, ERIH PLUS, Elektronische Zeitschriftenbibliothek, InfoBase Index Journal/TOCs ve DRJI	Cope Yok Etik Yönerge Var
İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2010	İstanbul Arel Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/isauidcer	Asos Index Google Scholar	Cope Yok Etik Yönerge Var
İNJOEMER	Yılda 2 Sayı	Evet	2021	Karabük Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/injocmer	Asos Index, Acar Index DRJI	Cope Yok Etik Yönerge Var
Uluslararası Sosyal Bilimler ve Sanat Araştırmaları	Yılda 2 Sayı	Evet	2022	Yakın Doğu Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/issar	Academic Research Index - ResearchBib	Cope Var Etik Yönerge Var
İletişim Bilimi Araştırmaları Dergisi	Yılda 3 Sayı	Evet	2021	Medya Okuryazarlığı Derneği	https://dergipark.org.tr/pub/ibadergi	Crossref, Asos Index	Cope Yok Etik Yönerge Var
Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2018	İstanbul Ticaret Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/hire	Ebsco, DOAJ, Index Copernicus, Asos-Index, Research Bib, ROAD, Cite Factor, İjefactor, Advanced Science Index, Ideal Online, International Institute of Organized Research, Sis, DRJI	Cope Yok Etik Yönerge var ama detaylı değil
Medya ve Kültür	Aylık	Evet	2021	Sakarya Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/medkul	Asos Index	Cope Yok Etik Yönerge Var
Ankara Üniversitesi İletişim Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2014	Ankara Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/ilef	ULAKBİM TR Dizin, ESCI (Emerging Sources Citation Index)	Cope Yok Etik Yönerge Var
TOJDAC	Yılda 4 Sayı	Evet	2011	Deniz YENİĞİN	https://dergipark.org.tr/pub/tojdac	TR Dizin, DOAJ, Crossref, Index Copernicus, Academic Search Ultimate (EBSCOhost), Google Scholar ve SOBIAD	Cope Yok Etik Yönerge Var
Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying	Yılda 2 Sayı	Evet	2014	Furkan AYDIN	https://dergipark.org.tr/pub/ojtac	Türk Eğitim İndeksi, ASOS Index, Sobiad, Türk Psikyatrisi Dizi, Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Arastirmax, DRJI	Cope Yok Etik Yönerge Var
Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2004	Galatasaray Üniversitesi	http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/	TR Dizin, Index Copernicus, Doaj, EBSCO	Cope Yok Etik Yönerge Var
Sosyal Mucit Academic Review	Yılda 2 Sayı	Evet	Evet	Erhan AYDIN	https://dergipark.org.tr/pub/smar	TR Dizin, Open AIRE, ROAD, CiteFactor, Scilit, EuroPub, DRJI, Crossref, Academic Resources Index, Asos Index	Cope Yok Etik Yönerge Var
Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları	Yılda 2 Sayı	Evet	Evet	Yeni Yüzyıl Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/yyyuicd	DRJI, Google Scholar, Academindex, Cite Factor, ResearchBib, ICI Journal Master List, Asos Index	Cope Yok Etik Yönerge Var

İletişim Araştırmaları Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2003	Nuran YILDIZ	http://ilaum.ankara.edu.tr/iletisim-arastirmalar-dergisi/		Dergi aktif değil
Yeni Medya	Yılda 2 Sayı	Evet	2016	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/yenimedya	TR Dizin Asos Index	Cope Yok Etik Yönerge Var
Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2019	Fuat USTAKARA	https://dergipark.org.tr/pub/siad	Asos Index SIS Research Bih Cite Factor World Cat Advanced Sciences Index	Cope Yok Etik Yönerge var ama detaylı değil
Gümüşhane Ünl. İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2011	Gümüşhane Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/e-gifder	TR Dizin EBSCO ACARINDEX/SOBIAD	Cope Yok Etik Yönerge Var
İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2021	İletişim ve Toplum Araştırmaları Merkezi (İTAM) Derneği	https://dergipark.org.tr/pub/jcss	DRJI, Asos Index Open Acre Scilit, Crossref	Cope Var Etik Yönerge Var
İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2010	Pamukkale Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/iuyd	EBSCO Business Source Corporate plus	Cope Yok Etik Yönerge Var
Veri Bilimi	Yılda 2 Sayı	Evet	2018	Murat GÖK	https://dergipark.org.tr/pub/veri	Academic Resource Index, Google Scholar, ASOS Index, General Impact Factor (GIF) Index, Cite Factor, IZOR Index, The JournalTOCs Index, Rooting Index, DRJI	Cope Yok Etik Yönerge var ama detaylı değil
AJIT-e: Academic Journal of Information Technology	Yılda 4 Sayı	Evet	2010	Akademik Bilişim Araştırmaları Derneği	https://dergipark.org.tr/pub/ajit-e	Index Copernicus, DOAJ, ASOS Indexes, Sobiad, Scilit	Cope Yok Etik Yönerge Var
Communicata	Yılda 2 Sayı	Evet	2011	Atatürk Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/communicata		Cope Yok Etik Yönerge Var
Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi	Yılda 2 Sayı	Evet	2022	Pamukkale Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/pauibd	Directory of Research Journals Indexing	Cope Yok Etik Yönerge Var
Contemporary Issues of Communication	Yılda 2 Sayı	Evet	2022	Atatürk Üniversitesi	https://dergipark.org.tr/pub/conicom		Cope Yok Etik Yönerge Var

EK- 2 KODLAMA CETVELİ

Kod Sistemi

- Araştırmaya yönelik tanımlayıcı sorular
 - Yazar (unvanı)
 - Araştırmanın türü
 - Araştırmanın yapılma/gerçekleştirilme yılı
 - Araştırmanın yayın yılı
 - Araştırmanın kuramsal bakışı
 - Araştırmacının araştırma sürecindeki konumu
 - Araştırmanın Yöntemi
 - Araştırmanın veri toplama tekniği
 - Araştırmanın örnekleme
 - Araştırmanın fon kaynağı varsa nedir
 - Verinin toplandığı ortam
 - Araştırmanın yapıldığı ağın mimarisi
- Araştırmada veri kullanımına yönelik sorular
 - Araştırma verisinin niteliği: Küçük veri mi büyük veri mi
 - Araştırma verisi küçük veri ise veri toplama tekniği red
 - Araştırma verisi büyük veri ise veri toplama için kullan
 - Büyük veri ise verinin miktarı nedir
 - Kullanılan veri analizi programı nedir
 - Araştırma verisi tanımlanabilir veri mi?
 - Verinin niteliği: Görsel, ses, video, metin, yüz yüze görüşme
- Etik yaklaşım adımları
 - Araştırma özenelerinin araştırma kaynaklı karşılaşılabileceği olas
 - Özne incinebilir birey mi?
 - İncinebilir bireyler ise buna yönelik alınan önlemler
 - Bilgilendirilmiş onam alınmış mı?
 - Etik kurul onayı var mı?
 - Veriler anonimleştirilmiş mi?
 - Anonimleştirilmişse anonimlik düzeyi
- Araştırma verisinin yeniden kullanıma açılması ve veri yönet
 - Araştırmada veri yönetim politikası var mı?
 - Araştırmada açık veri politikasına ilişkin bir bilgi notu var mı?
 - Araştırmanın yasal olması ve KVKK'ya uygunluk hakkında bilgi no

EK-3

İncelenen Makalelerin Veri Toplama Teknikleri ve Kısa Tanımları

Veri Toplama Tekniği	Tanımlı
Deney	Araştırıcının ilgililenilen olguyu kontrol ettiği, bunların gözlemleneceği ve ölçüleceği koşulları belirlediği bir araştırmadır. Deneyi diğer veri toplama tekniklerinden ayıran araştırıcının araştırmanın gerçekteleceği koşulları belirlemesidir. Deneysel araştırma yapan araştırıcısı araştırma ortamını oluşturur ve kontrol eder (Willer ve Walker, 2007: 2).
Görüşme	Bir görüşmede katılımcılar istenilen verilerin elde edilmesi için güdülenir. Bu yapılırken katılımcının yanlılık oluşturabilecek cevaplarının önüne geçilmeye çalışılır. Yani görüşmecinin ilgi, görüş, tutum ve davranışlarını açığa çıkarmak adına araştırıcısı ve araştırma öznesi arasında etkileşimli bir ortamda gerçekteleştirilen veri toplama etkinliğidir (Balcı, 2018: 168).
İçerik analizi	İçerik analizinde toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak amaçlanmaktadır. İçerik analizinde farklı temalar ve kavramlar keşfedilebilir. Veriler tanımlanmaya ve içinde saklı olan gerçektele ortaya çıkarılmaya çalışılır. Temelde yapılan işlem birbirine benzer verileri çeşitli kavram ve temalarla bir araya getirmektedir (Yıldırım ve şimşek, 2018: 242). Genelde veri toplama tekniği olarak adlandırılırsa da veri toplama tekniği değil, bir analiz tekniğidir.
Odak grup görüşmesi	Odak grup görüşmesindeki amaç insanların bir konu, fikir, ürün veya hizmet hakkında nasıl hissettiğini veya düşündüğünü daha iyi anlamaktır. Odak grup görüşmelerinde bir araştırıcısı yönetiminde 6-8 kişi bir araya gelerek görüşler toplanır (Krueger ve Casey, 2015: 26).
Gözlem	Bünyesinde etnografik öğeler barındıran gözlem, karmaşık bir veri toplama tekniğidir: Çünkü araştırıcısının araştırma ortamına girerken bir dizi rol oynaması ve veri toplamak için beş duyusu kullanması gerekebilir. Ayrıca, araştırma gerçektele-ştirilirken araştırıcısı birincil rolünü her zaman hatırlamalı ve araştırılan sorunla ilgili verileri toplayıp analiz edecek kadar tarafsız kalmalıdır (Baker, 2006: 172).
Doküman incelemesi	Yazılı ve görsel imgelerin yer aldığı geniş bir toplumsal pratikler yelpazesinde üretilen belgelerin ayrıntılı olarak incelenmesidir. Bu tür araştırmaların önemi üretilen belgelerin tarihsel koşullarıyla ilişkilendirilerek bir anlam ortaya çıkarılmasından gelir (Wharton, 2006: 79).
Söylem analizi	Bir konuşma, yazı vb. nin ayrıntılı olarak incelenmesidir. Bilgilerin belirli şekillerde ve belirli kurumsal uygulamalar aracılığıyla nasıl organize edildiğini, taşındığını ve yeniden ürettiğini ortaya çıkarmak için tasarlanmıştır (Muncie, 2006: 74). İçerik analizinde olduğu gibi bir veri toplama tekniği değil, analiz tekniğidir.
Katılımlı eylem araştırması	Araştırma uygulamasındaki sorunların belirlenmesi ve çözümlenmesinde araştırımcıların tek başlarına ya da bir araştırımcısıyla süreci çalışmasını içerir. Bu yaklaşım araştırma ve uygulama sürecini bir araya getiren, araştırma sonuçlarının uygulamaya aktarılmasını kolaylaştıran bir yaklaşımdır. Burada esnek bir biçimde veriye yaklaşım, veriye yaklaşım, sürecin yaşanması ve yakından tanınması önemlidir. Burada süreç ve odaklanılan konuyla ilişkili ortamda uzun süre kalınarak veri toplamak önemlidir (Yıldırım ve şimşek, 2018: 74).

Netnografi	Netnografi, özellikle internette bulunan kültürlerin ve toplulukların davranışlarını araştırmak için tasarlanmış yeni bir niteliksel veri toplama tekniğidir (Kozinets, 1998: 366).
Anket	Araştırmacının ilgilendiği bazı konu(lar) hakkında veri toplamak amacıyla bir grup kişiye yapılandırılmış biçimde verilen, özenle tasarlanmış sorular dizisidir (McLean, 2006: 252).
Etnografi	Antropolojik kökenleri olan etnografi, incelenen insanların topluluklarında fiilen yaşamayı, neredeyse günün her saati, onların faaliyetlerine bir dereceye kadar katılmayı, aynı zamanda onlarla görüşme yapmayı vb. süreçlere katılmayı gerekli kılmaktadır. Üstelik bu saha çalışmaları en az bir yıl gibi uzun bir zaman diliminde gerçekleşir (Hammersley, 2006: 4).
Örnek olay incelemesi	Çeşitli veri kaynaklarını kullanarak güncel bir sosyal olgunun bir veya daha fazla örneğinin derinlemesine araştırılmasını sağlayan bir veri toplama tekniğidir. Bir "örnek olay" bir kişi, sosyal olay, grup, organizasyon veya kurum olabilir (Keddie, 2006: 20).
Göstergebilim	Göstergebilim, sembolik sistemlerin sistematik analizine izin veren bir dizi varsayım ve kavram sağlar. Göstergebilim dile dayalı olsa da dil, değişen derecelerde birlik, uygulanabilirlik ve karmaşıklığa sahip birçok işaret sisteminden yalnızca biridir. İşaret sistemleri gevşek veya sıkı bir şekilde bağlantılı veya eklemli olabilir ve içlerindeki ilişkiler ortaya koymak göstergebilimle mümkün olabilir (Manning ve Cullum- Swan, 1994: 466).
Metin analizi	Sosyal araştırmalarda belgelerdeki belirli fikirlerin veya anlamların önemini ortaya çıkarmak için nitel prosedürler kullanan, belgelerin içeriğini analiz etme yöntemini ifade eder (Scott, 2006: 297).
Betimsel analiz	Betimsel analizde elde edilen veriler belirlenen temalar dahilinde yorumlanır. Elde edilen veriler araştırma sorularıyla birlikte yorumlanabileceği gibi veri toplamak için kullanılan tekniklerde kullanılan sorulardan da faydalanılabilir. Bu analizde sunumu daha etkili hale getirebilmek için toplanan veriler doğrudan verilir. Burada amaç verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla önce sistematize edilen veriler betimlenir. Ardından bu betimlemeler açıklanır yorumlanarak bir neden sonuç ilişkisine bağlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239-240).
Sesli düşünme	Araştırma öznesinden bir sorunu çözerken yüksek sesle konuşması istenir ve bu istek sorun çözme sürecinde gerekirse tekrarlanarak araştırma öznesinin ne düşündüğünü söylemesi teşvik edilir. Sorun çözme sırasında yüksek sesle düşünmek, konuşmaya devam etmek, aklına gelen düşünceleri yüksek sesle söylemek anlamına gelir. Burada tüm yönlendirmeler ve öznenin bir şeyleri gizleme durumuna fırsat bırakılmaz. Sadece doğal bir biçimde sorun çözmede nasıl bir yol izlediği tespit edilir (Van Someren vd., 1994: 26).
Sezgisel değerlendirme	Jacob Nielsen ve Rolf Molich'e (1990: 249) göre sezgisel değerlendirme bir arayüzü bakarak arayüzün iyi ve kötü yönleri hakkında fikir edinmeye çalışarak yapılır.

Göz izleme tekniği	En basit tanımıyla göz izleme tekniği, kornea ile retina arasındaki potansiyel farkın yönelimindeki değişiklikleri ölçmek için göz çevresindeki deriye yerleştirilen elektrotların kullanıldığı elektronik kayıttır. Ancak bu yöntem mullak veriler sunmaktan ziyade göreceli göz hareketlerini ölçmek için daha kullanışlıdır (Jacob, 1990: 11).
Frekans analizi	Korelasyonları açıklayabilecek az sayıda faktörü ortaya çıkarmak için değişkenler arasındaki korelasyonları analiz ederek karmaşık nicel veri kümelerini basitleştirmek için kullanılan bir dizi prosedürdür (Foster, 2006: 114).
Sosyal ağ analizi	Sosyal ağ analizi matematiğin grafik teorisi adı verilen bir dalından doğmuştur. Bu disiplin, bir sistemin bileşenleri arasındaki bağlantıların incelenmesine izin veren çeşitli kavramlar ve analitik yöntemler geliştirmiştir. Sosyal ağ analizi, farklı araştırma alanlarından ve özellikle psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi sosyal bilimlerden çok sayıda çalışmanın katkısıyla gelişmiştir (Sosa, 2022: 6257). Günümüzde çeşitli ağ bağlantılı teknolojilerle kullanımı gelişmiş ve büyük veri analizlerinde kullanılır hale gelmiştir.
Twitter API	Uygulama Programlama Arayüzleri (API), yazılımın bileşenlerinin birbirleriyle iletişim kurmasında kullanılan bir araçtır. Bu araçla kullanıcı ilgili programın veri tabanından çeşitli komutlarla depolanmış verileri toplayabilir. Devasa bir veri kaynağı olan Twitter'ın API'sı kullanılarak Twitter arşivindeki verilere erişmek mümkündür (Gürsakal, 2014: 16).
Metin madenciliği	Metin madenciliği (sıklıkla veri madenciliğiyle birlikte anılır), bir metin yığımindan yeni bilgiler üretme sürecidir. Buradan yeni bilgiden analiz edilen metin kaynaklarında açıkça mevcut olmayan çağırışmlar, hipotezler veya eğilimler kastedilmektedir. Her ne kadar haklı olarak veri madenciliğinin bir parçası olarak görölse de metin madenciliği veri tabanlarından ziyade doğal dildeki metinlerden çıkarılan desenleri analiz etmesiyle farklılık gösterir (Yang ve Lee, 2005: 724).
Veri madenciliği	Veri madenciliği genellikle büyük veri tabanlarında, veri depolarında, webde, diğer büyük bilgi depolarında veya veri akışlarında örtölü olarak depolanan veya yakalanabilen bilgiyi temsil eden kalıpların otomatik veya uygun şekilde çıkarılması olarak tanımlanır (Han vd., 2012: 5-6).
Site incelemesi	Bilimsel bir veri toplama tekniği değildir.
Analitik hiyerarşi süreci	Analitik Hiyerarşi Süreci, matematik ve psikolojiyi kullanarak karmaşık kararları organize ve analiz etmek için kullanılan bir yöntemdir. Üç bölümden oluşur: çözmeye çalıştığınız sorun, alternatif adı verilen tüm olası çözümler ve alternatifleri değerlendireceğiniz kriterler. Analitik hiyerarşi süreci kriterleri ve alternatif seçenekleri nicelleştirerek ve bu unsurları genel hedefle ilişkilendirerek ihtiyaç duyulan karar için rasyonel bir çerçeve sağlar (Saaty, 1988: 109-110).
Hazır veri seti	Araştırmacıların analiz etmek üzere veri işleme ve depolama konusunda uzmanlaşmış kurumlardan ya da farklı ortamlardan elde edebildikleri veri setidir.

Web kazıma	Web kazıma, bir web kaynağından otomatik olarak, yani insan etkileşimi olmadan veri almak için yaygın olarak kullanılan bir terimdir. Bu işlem bilgisayar programı tarafından gerçekleştirilir. Bu işlemi gerçekleştiren programlara internet robotları, örümcekler, botlar da denir. Böyle bir program genellikle ham internet materyalinin bir kısmını temizler ve sonucunu az çok yapılandırılmış bir formatta daha ileri işlemler için sahibine aktarır (Bosch vd., 2018: 1-2).
Literatür analizi	Literatür analizi araştırmacılar, akademisyenler ve uygulayıcılar tarafından üretilen mevcut tamamlanmış ve yayınlanmış çalışmalar bütününe tanımlamak, değerlendirmek ve sentezlemek için sistematik, açık ve tekrarlanabilir bir yöntemdir (Fink, 2014: 3).
Atölye biyografisi	Biyografi bireylerin sosyal yaşamlarındaki yaşamışlıklarıyla ilgili öznel açıklamalarını belirli bir izlek ve ilişkilendirmeyle aktardığı tekniktir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 430). Atölye biyografisinden ise etnografi yapılan araştırmalarda katılımcılardan veri toplamanın yaratıcı bir yolu olarak kullanıldığı söylenebilir.
Röportaj	Bir dizi soru sormayı içeren bir veri, bilgi veya görüş toplama yöntemidir. Tipik olarak bir röportaj, insanlar arasında kişisel ve sosyal etkileşimin gerçekleştiği bir toplantıyı veya diyalogu temsil eder. Ancak bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler, internet röportajları gibi başka formatların da ortaya çıkmasına neden olmuştur (Davies, 2006: 157).
Tarama modeli	Geçmişte ya da günümüzde hala var olan durumları mevcut şekilleriyle belirlemeye çalışan araştırma yaklaşımlarıdır denebilir. Araştırma konusu olan şeyler kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi anlaşılmaya çalışılır (Karasar, 2000: 77). Bu bir veri toplama tekniği değil, bir araştırma modelidir.
Kelime bulutu analizi	Kelime bulutu kelime sıklığının görsel bir temsildir. Terim, analiz edilen metinde ne kadar sık görülürse oluşturulan görüntüde de o kadar büyük görünür. Kelime bulutları, ilgili verinin odağını belirlemek için basit bir araç olarak giderek daha fazla kullanılmaktadır (Atenstaedt, 2012: 148).
Derinlemesine inceleme tekniği	Literatürde buna benzer bilimsel bir veri toplama tekniği yer almamaktadır. Nitel araştırmacının bir özelliği olarak nitelendirilebilir.
Yorumlayıcı analiz	Bir veri toplama tekniği değildir. Analiz yaklaşımıdır.
Eleştirel söylemsel psikoloji	Eleştirel söylemsel psikoloji, hem söylemsel psikolojinin hem de postyapısalcı Foucault'dan ilham alan, söylem analizinin ilkelerini bünyesinde barındıran daha çok psikolojide kullanılan bir söylem analiz biçimidir (Wetherell ve Edley, 2014: 355).
Pasif analiz	Bir veri toplama tekniği değildir. Analiz yaklaşımıdır.

EK- 4

Büyük Veri Araştırmalarında Veri Miktarları ve Kullanılan Yazılımlar

Büyük Verinin Miktarı	Kullanılan Yazılım
10,500 tweet	R Studio ve Twitter API
16.487 tweet	Bilgi yok
1626 paylaşım ve bu paylaşımlara gelen 11 bin 293 yorum	R Studio
21.614 izleyici yorumu	Python
13849 tweet	TwitterScrapcer
10.263.283 Tweet	Twitter API
18,500 tweet	Netlytic
1286 tweet	Python
4217 tweet	R Studio
224087 tweet	Python
748 paylaşım	Twitter API
2924 tweet	Python
3592490 yorum	YT Tracker: YouTube Stats & Analytics
18000 tweet	Twitonomy
7000'den fazla yorum	Facepager
3610 tweet	Tweepy API
3070 tweet	R Studio ve Twitter API
2191 paylaşım	Workbenchdata
25000 Youtube yorumu	Bilgi yok
4196 tweet	Hazır veri seti
1408 tweet	Hazır veri seti
89276 tweet	Bilgi yok
662 tweet, 1182 mention, 124 cevap, 495 düğüm, 1968 kenar sayısı	NodeXL
14.975.595 tweet	Hazır veri seti
1702 tweet ve bunların mention, rtweet vb. aktiviteleri	NodeXL
6887 yorum	Bilgi yok
9440 tweet	Twitter API
1397 yorum	Bilgi yok
250 tweet ve bu tweetlere atılan 9440 yorum	MaxQDA
16333 tweet	Nvivo
13,249 tweet	Twitter API
21600 şikâyet verisi	Python
735 okur yorumu	Bilgi yok
35490 tweet ve bunların etkileşimleri	Twitter API
9298 yorum	MaxQDA
18324 tweet	Twitter API
10953 tweet	DiscoverText

EK-5

İncelenen Makalelerde Kullanılan Veri Analiz Programları

Program adı	Erişim bağlantısı	Ücretli/Ücretsiz
AMOS	https://www.ibm.com/products/structural-equation-modeling-sem	Ücretli
Atlas.Ti	https://atlasti.com/	Ücretli
Botometer	https://botometer.osome.iu.edu/	Ücretsiz
Brainwave Visualizer	https://brainwave-visualizer.software.informer.com/2.0/	Ücretsiz
Cytoscape	https://cytoscape.org/	Ücretsiz
DiscoverText	https://discovertext.com/	Ücretli
Excel	https://www.microsoft.com/tr-tr/microsoft-365/free-productivity-apps#xbd5b29e8e5034b449709a02b11df1322	Ücretli
Gephi	https://gephi.org/	Ücretsiz
Lisrel	https://ssicentral.com/index.php/products/lisrel/	Ücretli
Maxqda	https://www.maxqda.com/tr	Ücretli
Microsoft Office Araçları	https://www.microsoft.com/tr-tr/microsoft-365/free-productivity-apps#x4935f76bb324412d9a8f0e44fbebce7b	Ücretli
Microsoft Word	https://www.microsoft.com/tr-tr/microsoft-365/free-productivity-apps#x4935f76bb324412d9a8f0e44fbebce7b	Ücretli
Naive-Bayes	https://www.ibm.com/docs/tr/db2/11.5?topic=building-naive-bayes	Ücretli
NodeXL	https://nodexl.com/	Ücretli
Nvivo	https://www.nvivoturkiye.com/	Ücretli
Orange Data Mining Program	https://orangedatamining.com/	Ücretsiz
PASW Statistics	http://www.spss.com.hk/statistics/	Ücretli
PSPP	https://www.gnu.org/software/pspp/	Ücretsiz
Python	https://www.python.org/	Ücretsiz
Rapidminer	https://academy.rapidminer.com/learning-paths/get-started-with-rapidminer-and-machine-learning	Ücretli/Ücretsiz
Scievesco	Bilgi yok	Bilgi Yok
Smart PLS	https://www.smartpls.com/	Ücretli
Socialbearing.com	https://socialbearing.com/	Ücretli/Ücretsiz
SPSS	https://www.ibm.com/products/spss-statistics	Ücretli
SurveyMonkey	https://tr.surveymonkey.com/	Ücretli/Ücretsiz
Textblob	https://textblob.readthedocs.io/en/dev/	Ücretsiz
Wordstat	https://provalisresearch.com/products/content-analysis-software/	Ücretli
Workbenchdata	https://workbench.developerforce.com/login.php	Ücretsiz

EK-6

Yeni Medya Araştırmalarında Araştırma Kaynaklı Etik Risklerin Önlenmesine Yönelik Kontrol Çizelgesi

1. Araştırma Tasarımı ve Planlama

Bilimsel bir araştırmanın tasarımı ve planlama aşamasında araştırma özneleri ve bu öznelerden nasıl veri toplanacağı detaylı bir biçimde önceden düşünülür. Araştırmada karşılaşılabilecek etik riskler bu aşamada görünür olabilir. Etik bir araştırma tasarlamak için bu süreçte araştırmaya yönelik birtakım sorular sorulabilir.

Araştırmanın amacı ve yöntemi, insan öznelerin araştırma kaynaklı etik risklerle karşılaşma olasılığı bakımından değerlendirildi mi? Evet Hayır

Ağ bağlantılı ortamlardan sıradan insan öznelere ait sosyal medya paylaşımları, yorumlar, forum paylaşımları vb. verilerin sıradan insan öznelere ait veriler olduğu ve bu verilerin etik bakış açısı gerektirdiği düşünüldü mü? Evet Hayır

Yeni medya ortamlarının kamusal ve özel alan niteliği vardır. Her iki nitelikteki alanlarda yer alan sıradan insanlara ait verilerin kişisel veri olduğu göz önünde bulunduruldu mu? Evet Hayır

Veri incinebilir özneye ait ise bu öznelerin özel durumları (örneğin, çocuklar, yaşlılar, engelliler vb.) etik bir şekilde değerlendirildi mi? Evet Hayır

Üretken yapay zekâ araçları kullanılacaksa araştırmanın hangi aşamasında ve hangi amaçla kullanılacağı düşünüldü mü? Evet Hayır

Etik kurul onayı alındı mı? Yeni medya ortamlarına ve üretken yapay zekâyâ (araştırmada kullanıldıysa) özgü etik hassasiyetler bu başvuruda vurgulandı mı? Evet Hayır

Girişi özel izne bağlı olan bir çevrimiçi ortamdan veri toplamak herhangi bir kişiyle görüşme yapmakla aynı etik adımların atılmasını gerektirir. Buna benzer bir ortamdan veri toplanıyorsa gerekli etik adımlar atıldı mı? Evet Hayır

2. Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci araştırmacının etik riskleri doğrudan deneyimlediği bir aşamadır. Verinin insan özne ile doğrudan bağ kurularak toplandığı ya da ağ bağlantılı ortamlardan sıradan insanların verilerine erişilmesiyle ilgili olarak farklı etik önlemlerin alınması bu aşamada başlar.

Veri katımlı gözlem tekniğiyle mi katımsız gözlem tekniğiyle mi toplanıyor? Katımlı Gözlem Katımsız Gözlem

Araştırmaların örnekleminde kimler ya da neler yer almaktadır?

Araştırmanın yöntem ve veri toplama tekniği nedir?

Veri ağ bağlantılı ortamlardan toplanıyorsa bu ortam kamusal mı özel midir? Kamusal Ortam Özel Ortam

Toplanan veri mikro veri mi büyük veri mi? Mikro Veri Büyük Veri

Bilgilendirilmiş onam alındı mı? Yeni medya ortamlarında (ör. sosyal medya, forumlar) onam alınmanın yenilikçi yolları düşünüldü mü? Örneğin çevrimiçi bir topluluktan dijital etnografi ya da netnografi tekniğiyle veri toplamak bilgilendirilmiş onam gerektirir. Evet Hayır

İncinebilir öznelerin bilgilendirilmiş onam verme kapasitesi değerlendirildi mi ve gerekirse aile/vasilardan izin alındı mı? Evet Hayır

Veri, girişi özel izne bağlı olan kapalı bir ağ bağlantılı ortamdaki toplanacak sorumlular ve grup üyelerinden izin alındı mı? Evet Hayır

Veri toplanan ortamın teknik altyapısı toplanan verinin üçüncü kişiler tarafından izinin sürülmesine olanak sağlıyor mu? Evet Hayır

Üretken yapay zekâ araçları, yazılımlar ya da farklı araçlar veri toplama sürecinde kullanılıyor mu? Evet Hayır

Kullanılan yapay zekâ aracı ve amacı:

3. Veri Gizliliği ve Anonimlik

Ağ bağlantılı bir fenomeni soruşturmak üzere toplanan verilerin tanımlanabilir olmaktan çıkarılması etik bir zorunluluktur. Bu doğrultuda araştırmanın yayımlanma aşamasından önce toplanan verilerin anonimliğinin sağlanıp, izi sürülemez bir hale getirilmesi gerekir.

Katılımcılardan toplanan verilerin gizliliğini ve mahremiyetini korumak adına kişisel bilgiler anonimleştirildi mi? Sıradan insanların kimliklerini ortaya çıkarabilecek bilgiler (ör. IP adresleri, kullanıcı adları, görseller) anonimleştirildi mi? Evet Hayır

Toplanan veriler üretken yapay zekâ sistemlerine aktarıldı mı? Aktarıldıysa bu verilerin gizliliği sağlandı mı? Evet Hayır

Araştırmada incinebilir özne verisi söz konusuysa (çocuklar, yaşlılar vb. diğer gruplar) ek etik önlemler alındı mı? Evet Hayır

Veri saklama ve paylaşım süreçlerinde katılımcıların bilgilerinin ifşa edilme riski ortadan kaldırıldı mı? Evet Hayır

Katılımcıların kişisel bilgileri, yalnızca araştırmanın gereklilikleri doğrultusunda toplandı mı? Evet Hayır

Ağ bağlantılı ortamlardan toplanan sosyal medya paylaşımları, yorumlar, forum paylaşımları vb. verilerin gizlilik ve mahremiyeti sağlandı mı? Evet Hayır

Toplanan verinin niteliğine özgü gizlilik ve mahremiyet önlemleri alındı mı? Örneğin bir sosyal medya paylaşımını sadece kullanıcı adını gizleyerek vermek onun izi sürülebilir olmaktan çıkarıldığı anlamına gelmez. Evet Hayır

4. Veri Analizi ve Yayınlama

Ağ bağlantılı bir ortamdaki toplanan verinin anonimliği sağlandıktan sonra sorulacak birtakım sorular araştırma raporunda karşılaşılabilecek etik riskleri önüne geçebilir.

Bulguları istatistikî biçimde sunmak doğal bir anonimleştirme biçimidir. Bunun dışında ağ bağlantılı ortamlardan alınan herhangi bir veriyi kısmen ya da hiç anonimleştirmeden sunmak veriyi izi sürülebilir hale getirilebilir. İstatistikî bir veriyi desteklemek ve somut örnek göstermek adına herhangi bir metin ya da görsel araştırmada anonimleştirilmeden sunuldu mu? Evet Hayır

Araştırma öznesi olan katılımcıların zarar görme riskine karşı tüm etik kurallar gözden geçirildi mi? Evet Hayır

Toplanan verilerin gizliliği araştırmanın raporlaştırılması sırasında korunuyor mu? Evet Hayır

Üretken yapay zekâ da dahil veri toplama ve analiz araçları (ör. yapay zekâ tabanlı veri kazıma, API kullanımı) açıkça belirtildi mi?

Evet Hayır

Katılımcıların kimliklerini açığa çıkarabilecek herhangi bir bilgi raporlandı mı?

Evet Hayır

Araştırma sonucunda katılımcılar üzerinde damgalanma veya ayrımcılık yaratacak bir risk var mı?

Evet Hayır

Veri sunumunda ağ bağlantılı ortamlarda yer alan paylaşımları doğrudan araştırmada sunmak yerine yeniden üretim gibi anonimleştirme yöntemleri uygulandı mı?

Evet Hayır

5. Araştırmanın Toplumsal ve Yasal Etkileri

Araştırma yayımlandıktan sonra araştırmacının yasal sorumlulukları devam etmektedir. Etik riskler kaynaklı doğabilecek bir sorundan yasal olarak yazar sorumludur. Bu yüzden araştırmacı yayından önce araştırmasının yasal yönleriyle ilgili birtakım soruları araştırmasına yöneltmelidir.

Araştırma, veri koruma yasalarına (ör. GDPR, KVKK) ve yerel yasal düzenlemelere uygun mu?

Evet Hayır

İncelenen verinin nasıl depolanacağı, saklanacağı ve açık veri politikasıyla ilgili bilgilere araştırmada yer verildi mi?

Evet Hayır

Araştırma sonuçlarının etik riskleri (ör. zarar verme potansiyeli) değerlendirildi mi?

Evet Hayır

Yapay zekânın yanlış bilgi yayma ve algoritmik önyargıları besleme riski araştırmada göz önünde bulunduruldu mu?

Evet Hayır

Üretken yapay zekâ aracı desteğiyle gerçekleştirilen bir araştırmada söz konusu desteğin hangi düzeyde alındığını belirtmek bir araştırma dürüstlüğü ilkesidir. Eğer destek alındıysa bu destek araştırmada belirtildi mi?

Evet Hayır

KAYNAKÇA

- Abidin, Crystal (2018). *Internet Celebrity: Understanding Fame Online*. Bingley: Emerald Publishing.
- Ackland, Robert (2013). *Web Social Science*. Los Angeles: Sage.
- Aksoy, Asu (1996). İnternet ve Demokrasi. *Diyalog Dergisi*, 1(1), 160-165.
- Aksoy, Asu (1998). Modern Teknolojiye Gözümüz Kara Açığız. *Yeni Türkiye*(19), 488-496.
- Alev, Beril (2015). *Yapısal ve İşlevsel Açından Türkiye’de Üniversite Etik Kurulları*. Aydın: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- American Anthropological Association. (1967). *Statement On Problems of Anthropological Research and Ethics*. American Anthropological Association. <http://ethics.iit.edu/codes/AAA%201967.pdf> adresinden alındı
- American Psychological Association. (1992). Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct. *American Psychologist*, 47(12), 1597-1611.
- Amrute, Sareeta (2019). Of Techno-Ethics and Techno-Affects. *Feminist Review*, 123(1), 56-73.
- Anderson, Chris (2000, Haziran 23). The End of Theory: The Data Deluge Makes the Scientific Method Obsolete. *Wired*.
- Anderson, Rosemarie (2007). Thematic Content Analysis (TCA). *Descriptive Presentation of Qualitative Data*, 1-4.
- Andrejevic, Mark (2019). Automating Surveillance. *Surveillance & Society*, 17(1/2), 7-13.
- American Psychological Association (2002). Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct. *American Psychologist*, 57(12), 1060-1073. doi:<https://doi.org/10.1037/0003-066X.57.12.1060>
- Aristoteles. (2004). *The Ethics of Aristotle*. (John Alexander Smith, Çev.) A

Penn State Electronic Classics Series Publication.

Association For Computing Machinery. (1992, Ekim 16). *Association For Computing Machinery*. ACM Code of Ethics and Professional Conduct: <https://www.acm.org/constitution/code.html> adresinden alındı

Atenstaedt, Rob (2012, Mart). Word Cloud Analysis of the BJGP. *British Journal of General Practice*, s. 148.

Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Uygulama Yönergesi (2018). *Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Uygulama Yönergesi*. Ankara.

Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi (1995). *Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data*. Ekim 4, 2021 tarihinde www.cdt.org: https://cdt.org/wp-content/uploads/privacy/eudirective/EU_Directive_.html#HD_NM_28 adresinden alındı

Aydın, Erdem (2003). Yerel Etik Kurullar ve Türkiye. *Uluslararası Katılımlı 3. Ulusal Tıp Etiği Kongresi Kongre Kitabı, 1*, s. 248-252. Bursa.

Aydın, İnyet (2006). Sosyal Bilimlerde Araştırmadan Yayına Etik Değerler. *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık*, (s. 71-80). Ankara.

Babbage, Charles (1830). *Reflections on the Decline of Science in England, And Some of Its Causes*. Londra: B. Fellowes.

Baker, Lynda (2006). Observation: A Complex Research Method. *Library Trends*, 55(1), 171-189.

Balcı, Ali (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem.

Barnes, Susan (2001). *Online Connections : Internet Interpersonal Relationships*. Cresskill: Hampton Press.

Başaran, Funda (2000). İletişim ve Emperyalizm: Türkiye’de Telekomünikasyonun Ekonomi-Politiği. Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Batinic, Bernad, Reips, Ulf Dietrich, Bosnjak, Michael (2002). *Online Soci-
al Sciences*. Göttingen: Hogrefe And Huber.
- Baym, Nancy K. (2000). *Tune in, log on: Soaps, Fandom, and Online Com-
munity*. Thousand Oaks: Sage.
- Bell, David (2001). *An Introduction to Cybercultures*. Londra: Routledge.
- Bell, Linda (2014). Ethics and Feminist Research. Sharlene Nagy, Hes-
se-Biber içinde, *Feminist research practice: A primer* (s. 73-106). Los
Angeles: Sage.
- Bentham, Jeremy (2000). *An Introduction to the Principles of Morals and
Legislation*. Batoche Books.
- Berry, David M. (2011). The Computational Turn: Thinking About The
Digital Humanities. *Culture Machine*, 1-22.
- Bettelheim, Bruno (1943). Individual And Mass Behavior In Extreme Si-
tuations. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 38(4), 417-
452.
- Bettelheim, Bruno (1960). *The Informed Heart*. Illinois: The Free Press.
- Billington, Ray (2003). *Living Philosophy*. Routledge
- Binark, Mutlu (1999). *Enformasyon Teknolojilerinin Toplumsal Cinsiyete
Bağlı Kullanımı: Japonya ve Türkiye Örneği*. Ankara: Ankara Üniversi-
tesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Binark, Mutlu (2003). Avrupa Modeli Enformasyon Toplumu Politika-
sı ve Kadınların Bilgisayar ve İnterneti Kullanmaları. M. Gencil Bek
içinde, *Avrupa Birliği ve Türkiye’de İletişim Politikaları* (s. 152-153).
Ankara: Ümit Yayınları.
- Binark, Mutlu (2005). İnterneti ve Bilgisayar Dolayımli İletişim Orta-
mını İncelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları. M.
Binark, & B. Kılıçbay içinde, *İnternet, Toplum, Kültür* (s. 177-190).
Ankara: Epos.

- Binark, Mutlu (2007). Yeni Medya Çalışmaları. M. Binark içinde, *Yeni Medya Çalışmaları* (s. 5-19). Ankara: Dipnot.
- Binark, Mutlu ve Dikmen, Ergin Şafak (2020). Neden İnternet ve Yeni Medya Araştırmalarında Araştırma Etiği Gerekli? Mutlu Binark ve Ergin Şafak Dikmen içinde, *Yeni Medya Araştırmalarında Etik Bakış Açısı ve Uygulamalar* (s. 5-8). Ankara: Alternatif Bilişim Derneği ve Netlab Yeni Medya Araştırmaları Laboratuvarı. Chrome extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://ekitap.alternatifbilisim.org/pdf/yeni-medya-arastirmalarinda-etik-bakis-acisi.pdf adresinden alındı
- Binns, Reuben (2018). Fairness in Machine Learning: Lessons from Political Philosophy. *Proceedings of Machine Learning Research*, 81, 1-11.
- Bosch, Olav ten, Windmeijer, Dick, van Delden, Arnout, van den Heuvel, Guido (2018). Web Scraping Meets Survey Design: Combining Forces. *BIGSURV18 Conference* (s. 1-13). Barcelona: WWW.BIGSURV18.ORG.
- Bowie, Robert A. (2004). *Ethical Studies* (İkinci Baskı). Cheltenham: Nelson Thornes
- Boyatzis, Richard E. (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. Thousand Oaks: Sage.
- Bridle, James (2020). *Yeni Karanlık Çağ Teknoloji ve Geleceğin Sonu*. İstanbul: Metis.
- Bruns, Axel, Burgess, Jean, Highfield, Tim (2014). A 'Big Data' Approach to Mapping the Australian Twittersphere. Paul Longley Arthur ve Katherine Bode içinde, *Advancing Digital Humanities: Research, Methods, Theories* (s. 113-129). Londra: Palgrave MacMillan.
- Buchanan, E. A. (2009). Internet Research Ethics and the Institutional Review Board: Current Practices and Issues. *SIGCAS Computer and Society*, 39(3), 43-49.
- Buchanan, Elizabeth A. (2011). Internet Research Ethics: Past, Present, and Future. M. Consalvo, & C. Ess içinde, *The Handbook of Internet Studies* (s. 83-108). West Sussex: Wiley & Blackwell.

- Buchanan, Elizabeth A. ve Ess, Charles (2008). Internet Research Ethics: The Field and Its Critical Issues. Kenneth E. Himma ve Herman T. Tavani içinde, *The Handbook Of Information and Computer Ethics* (s. 273-292). New Jersey: Wiley.
- Buchanan, Elizabeth A. ve Zimmer, Michael (2021, Ocak Salı). *Internet Research Ethics*. Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-internet-research/#InfoCons> adresinden alındı
- Bulmer, Martin (1982). Ethical Problems in Social Research: the case of covert participant observation. Martin Bulmer içinde, *Social Research Ethics* (s. 3-14). Farnborough: The MacMillan Press LTD.
- Burgess, Jean ve Bruns, Axel (2012). Twitter Archives and the Challenges of “Big Social Data” for Media and Communication Research. *M/C Journal*, 15(5). doi:<https://doi.org/10.5204/mcj.561>
- Canter, Mathilda B., Bennett, Bruce. E., Jones, Stanley E., Nagy, Thomas F. (1994). *Ethics for Psychologists: A Commentary on the Apa Ethics Code*. Washington: American Psychological Association.
- Cavan, Sherri (1977). Investigative Social Research: Individual and Team Field Research. Jack D. Douglas. *American Journal of Sociology*(83), 809-811.
- Center For Public Philosophy. (t.y.). *Data Violence*. Eylül 12, 2021 tarihinde Center For Public Philosophy: <https://publicphilosophy.ucsc.edu/cases/data-violence/> adresinden alındı
- Cevizci, Ahmet (2002). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chen, Wenhong ve Wellman, Barry (2005). Charting Digital Divides: Comparing Socioeconomic, Gender, Life Stage, and Rural-Urban Internet Access and Use in Five Countries. William H. Dutton, Brian Kahin, Ramon O’Callahan, Andrew W. Wyckoff içinde, *Transforming Enterprise: The Economic and Social Implications of* (s. 467-497). Cambridge: The MIT Press.
- Christensen, Larry B., Johnson, R. Burke, Turner, Lisa A. (2014). *Research*

Methods, Design, and Analysis. Boston: Pearson.

Cioffi-Revilla, Claudio (2014). *Introduction to Computational Social Science Principles and Applications*. Springer: Londra.

Creswell, John W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Sage: Londra.

Davies, Pamela (2006). Interview. Victor Jupp içinde, *The Sage Dictionary of Social Research Methods* (s. 157-158). Londra: Sage.

Denissen, Jaap J., Neumann, Linus, van Zalk, Maarten (2012). How the internet is changing the implementation of traditional research methods, people's daily lives, and the way in which developmental scientists conduct research. Jason Hughes içinde, *Sage Internet Research Methods* (s. 195-220). Los Angeles: Sage.

Bibliography Dergipark. (2024, Temmuz 8). *Hakkında*. Dergipark Akademik: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/page/about> adresinden alındı.

Dewdney, Andrew ve Ride, Peter (2006). *The New Media Handbook*. Londra: Routledge.

Dibble, Julian (1993). A Rape In Cyberspace or How An Evil Clown, A Haitian Trickster Spirit, Two Wizards, And A Cast Of Dozens Turned a Database Into a Society. *The Village Voice*(21), 36-42.

Directive 2006/24/EC. (2006). *Directive 2006/24/EC of The European Parliament and of The Council*. Official Journal of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0024&from=EN> adresinden alındı

Directive 95/46/EC. (1995). *Protection of Personal Data*. European Union.

ECREA. (2024, Temmuz 9). European Communication Research and Education Association. Ethics Committee: <https://ecrea.eu/Ethics-Committee> adresinden alındı

Edelmann, Achim, Wolff, Tom, Montagne, Danielle, Bail, Christopher A. (2020). Computational Social Science and Sociology. *Annual Review of*

Sociology, 9(14), 1-24.

- EDPS. (t.y.). *The History of the General Data Protection Regulation*. Kısım 2, 2022 tarihinde European Data Protection Supervisor: https://edps.europa.eu/data-protection/data-protection/legislation/history-general-data-protection-regulation_en adresinden alındı
- Ellis, David, Oldridge, Rachel, Vasconcelos, Ana (2004). Community and Virtual Community. *Annual Review of Information Science and Technology*, 38(1), 145-186.
- Eriksson, Maria, Fleischer, Rasmus, Johansson, Anna, Snickars, Pelle, Vonderau, Patrick (2019). *Spotify Teardown: Inside the Black Box of Streaming Music*. Cambridge: The MIT Press.
- Eryılmaz, Bilal ve Biricikoğlu, Hale (2011, Mayıs). Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik. *İş Ahlâkı Dergisi*, s. 19-45.
- Ess, Charles (2002). *Ethical Decision-Making and Internet Research Recommendations From The AoIR Ethics Working Committee*. AoIR.
- Ess, Charles (2015). New Selves, New Research Ethics? Hallvard Fossheim ve Helene Ingiert içinde, *Internet Research Ethics* (s. 48-76). Cap-pelen Damm Akademisk.
- Ess, Charles ve Jones, Steve (2004). Ethical Decision-Making and Internet Research: Recommendations from the AoIR Ethics Working Committee. Elizabeth A. Buchanan içinde, *Readings in Virtual Research Ethics: Issues and Controversies* (s. 27-44). Hershey: Information Science Publishing.
- European Commission. (2024, Nisan 19). *Artificial Intelligence Act*. European Parliament: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138-FNL-COR01_EN.pdf adresinden alındı
- Eynon, Rebecca, Fry, Jenny, Schroeder, Ralph (2012). The Ethics of Internet Research. Jason Hughes içinde, *Sage Internet Research Methods* (s. 279-304). Los Angeles: Sage.
- Eysenbach, Günther ve Till, James E. (2001). Ethical Issues In Qualitative

- Research On Internet Communities. *BMJ*(323), 1103-1105.
- Fink, Arlene (2014). *Conducting Research Literature Reviews: From the Internet to Paper*. Los Angeles: Sage.
- Fisher, Celia B. (2017). *Decoding the Ethics Code A Practical Guide for Psychologists*. Los Angeles: Sage.
- Fisher, Celia B. ve Anushko, Andrea E. (2008). Research Ethics in Social Science. Pertti Alasuutari, Leonard Bickman, Julia Brannen içinde, *Social Research Methods* (s. 96-110). Los Angeles: Sage.
- Floridi, Luciano ve Taddeo, Mariarosario (2016). What is Data Ethics? *Philosophical Transactions*, 1-5.
- Forester, John ve Laws, David (2009). Toward a Naturalistic Research Ethic: Or how Mediators must Act Well to Learn, if They are to Practice Effectively. Francesco Lo Piccolo ve Huw Thomas içinde, *Ethics and Planning Research* (s. 179-189). Surrey: Ashgate.
- Foster, Jeremy J. (2006). Factor Analysis. Victor Jupp içinde, *The Sage Dictionary of Social Research Methods* (s. 114-115). Londra: Sage.
- Frankel, Mark S. ve Siang, Sanyin (1999). *Ethical And Legal Aspects Of Human Subjects Research On The Internet: A Report Of A Workshop*. New York: American Association for the Advancement of Science. https://research.utexas.edu/wpcontent/uploads/sites/3/2015/10/report_internet_research.pdf adresinden alındı
- Franzke, Aline Shakti, Bechmann, Anja., Zimmer, Michale, Ess, Charles M. (2019). İnternet Araştırmaları: Etik Kılavuz 3.0. İnternet Araştırmacıları Birliği, Çev: M. Burak Özdemir, 1-44.
- Freelon, Deen (2014). On the Interpretation of Digital Trace Data in Communication and Social Computing Research. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 58(1), 59-75.
- Gangadharan, Seeta Peña (2017). The downside of digital inclusion: Expectations and Experiences of Privacy and Surveillance Among Marginal Internet Users. *New Media & Society*, 19(4), 597-615.

- Gangadharan, Seeta Peña (2019). Decentering Technology in Discourse on Discrimination. *Information, Communication & Society*, 22(7), 882-899.
- Gauntlett, David (2000). Web Studies: A User's Guide. David Gauntlett içinde, *Web Studies: Rewiring Media Studies For The Digital Age* (s. 2-18). New York: Arnold.
- Gauntlett, David (2009). Media Studies 2.0: A Response. *Interactions: Studies in Communication and Culture*, 1(1), 147-157.
- GDPR (2016). Regulation (EU) 2016/679 of The European Parliament and of The Council. *Official Journal of the European Union*, 1-88. Gdpr.eu. adresinden alındı
- Geray, Haluk (1994). *Yeni İletişim Teknolojileri*. Ankara: Kılıçaslan Matbaacılık.
- Geray, Haluk (1995). Küreselleşme ve Masaüstü Sömürgecilik. *Mürekkep*(95), 33-48.
- Geray, Haluk (1998). Enformasyon Toplumu ve Türkiye: Erişim Açısından Bir Değerlendirme. *Yeni Türkiye Dergisi*(20), 1415-1428.
- Gitelman, Lisa (2006). *Always Already New Media, History, and the Data of Culture*. Londra: The MIT Press.
- Gitelman, Lisa ve Pingree, Geoffrey B. (2003). *New Media, 1740-1915*. Cambridge: The MIT Press.
- Given, Lisa M. (2008). *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Los Angeles: Sage.
- Glasius, Marlies, De Lange, Meta, Bartman, Jos, Dalmasso, Emanuela, Ly, Aefoi, Del Sordi, Adele, Ruijgrok, Kris, Michaelsen, Marcus (2018). *Research, Ethics and Risks in The Authoritarian Field*. Cham: Palgrave Mac Millan.
- Gordon, R. Donald (1985). Ethics of Communications Research: Treatment of Research Participants. *Western Speech Communication Association*, 1-35.

- Greene, Daniel, Hoffmann, Anna Lauren, Stark, Luke (2019). Better, Nicer, Clearer, Fairer: A Critical Assessment of the Movement for Ethical Artificial Intelligence and Machine Learning. *Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences*, 2122-2131.
- Gunter, Barrie (2000). *Media Research Methods Measuring Audiences, Reactions and Impact*. Londra: Sage.
- Gürbüz, Sait ve Şahin Faruk (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz*. Ankara: Seçkin.
- Gürsakal, Necmi (2014). *Büyük Veri*. Bursa: Dora.
- Hamilton, Ann (2005). The Development and Operation of IRBs: Medical Regulations and Social Science. *Journal of Applied Communication Research*, 33(3), 189 -203.
- Hammersley, Martyn (2006, Ağustos 22). Ethnography: problems and prospects. *Ethnography and Education*, 1(1), s. 3-14. doi:10.1080/17457820500512697
- Hammersley, Martyn (2011). *Methodology, Who Needs It?* Los Angeles: Sage.
- Hammersley, Martyn ve Traianou, Anna (2012). *Ethics in Qualitative Research: Controversies and Contexts*. Los Angeles: Sage.
- Hardesty, Larry (2018, Şubat 11). *MIT News*. Ocak 2, 2023 tarihinde Study Finds Gender and Skin-type Bias in Commercial Artificial-Intelligence Systems: <https://news.mit.edu/2018/study-finds-gender-skin-type-bias-artificial-intelligence-systems-0212> adresinden alındı
- Helles, Rasmus (2021). Digital methods for media and communication research. Klaus Bruhn Jensen içinde, *A Handbook of Media and Communication Research Qualitative and Quantitative Methodologies* (s. 307-327). Londra: Routledge.
- Hepp, Andreas ve Couldry, Nick (2010). Introduction: Media events in globalized media cultures. Nick Couldry, Andreas Hepp, Friedrich Krotz içinde, *Media Events in a Global Age* (s. 1-20). Londra: Routledge.

- Hewson, Claire (2008). Internet-mediated Research as an Emergent Method and it's Potential Role in Facilitating Mixed Methods Research. Sharlene Nagy Hesse-Biber ve Patricia Leavy içinde, *Handbook of Emergent Methods* (s. 543-570). New York: Guilford Press.
- Hine, Christine (2000). *Virtual Ethnography*. Londra: Sage.
- Hine, Christine (2005). Virtual Methods and the Sociology of Cyber-Social-Scientific Knowledge. Christine Hine içinde, *Virtual Methods Issues in Social Research on the Internet* (s. 1-16). Oxford: Berg.
- Hine, Christine. (2015). Mixed Methods and Multimodal Research and Internet Technologies. Sharlene Nagy Hesse-Biber, & R. Burke Johnson içinde, *The Oxford Handbook of Multimethod and Mixed Methods Research Inquiry* (s. 503-521). Oxford: Oxford University Press.
- Hinman, Lawrence M. (2008). *Ethics: A Pluralistic Approach to Moral Theory*. Belmont: Thomson Wadsworth.
- Hobbs, Nicholas (1948). The Development of A Code of Ethical Standards for Psychology. *American Psychologist*, 80-84.
- Hoffmann, Anna Lauren (2018, Nisan 30). *Data Violence and How Bad Engineering Choices Can Damage Society*. Medium: <https://medium.com/s/story/data-violence-and-how-bad-engineering-choices-can-damage-society-39e44150e1d4> adresinden alındı
- Hoffmann, Anna Lauren (2019). Where Fairness Fails: Data, Algorithms, and The Limits of Antidiscrimination Discourse. *Information, Communication & Society*, 900-915.
- Howison, James, Wiggins, Andrea, Crowston, Kevin (2011). Validity Issues in the Use of Social Network Analysis with Digital Trace Data. *Journal Of The Association For Information Systems*, 12(12), 767-797.
- Hughes, Jason (2012). Editor's Introduction: Internet Research Methods. Jason Hughes içinde, *Sage Internet Research Methods Vol. I* (s. xxi-xii). Los Angeles: Sage.
- Hume, David (1983). *An Enquiry Concerning The Principles Of Morals*. (Jerome Borges Schneewind, Dü.) Indianapolis: Hackett Publishing.

- Humphreys, Laud (1973). *"Tearoom Trade" Impersonal Sex in Public Places*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Humphreys, Lee, Ng, Eve, David, Prabu, Erni, John, Kenski, Kate, Piotrowsk, Jessica, Powers, Matthew, Rothenbuhler, Eric (2019). *ICA Code of Ethics*. Washington: International Communication Association. https://cdn.ymaws.com/www.icaheadq.org/resource/resmgr/governance_documents/ica.code.of.ethics.may2019.pdf adresinden alındı
- Hutton, Luke ve Henderson, Tristan (2015). I didn't Sign Up for This Inform Consent in Social Network Research. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 9(1), 178-187.
- Ishida, Toru ve Isbister, Katherine (2000). *Digital Cities : Technologies, Experiences, and Future Perspectives*. Berlin: Springer.
- Israel, Mark ve Hay, Iain (2006). *Research Ethics for Social Scientists*. Londra: Sage.
- Işıklı, Şevki (2014). Büyük Veri, Epistemoloji ve Etik Tartışmalar. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 89-122.
- Jacob, Robert J. (1990). What You Look at is What You Get: Eye Movement-Based Interaction Techniques. *CHI'90 Proceedings* , (s. 11-18). Seattle.
- James, Nalita ve Busher, Hugh (2012). Epistemological Dimensions in Qualitative Research: The Construction of Knowledge Online. Jason Hughes içinde, *Sage Internet Research Methods* (s. 151-164). Los Angeles: Sage.
- Jankowski, Nicholas W. ve van Selm, Martine (2005). Epilogue: Methodological Concerns and Innovations in Internet Research. Christine Hine içinde, *Virtual Methods and The Sociology of Cybers- Social- Scientific Knowledge* (s. 199-208). Berg: Oxford.
- Jensen, Klaus Bruhn. (2002a). The Complementarity of Qualitative and Quantitative Methodologies in Media and Communication Research. Klaus Bruhn Jensen içinde, *A Handbook of Media and Communication Research: Qualitative and quantitative methodologies* (s. 254-272). Londra: Routledge.

- Jensen, Klaus Bruhn (2002b). The social origins and uses of media and communication research. Klaus Bruhn Jensen içinde, *A Handbook of Media and Communication Research Qualitative and quantitative methodologies* (s. 273-293). Londra: Routledge.
- Jensen, Klaus Bruhn (2011). New Media, Old Methods –Internet Methodologies and the Online/Offline Divide. Mia Consalvo ve Charles Ess içinde, *The Handbook of Internet Studies* (s. 43-58). Sussex: Wiley-Blackwell.
- Joffe, Helene ve Yardley, Lucy (2004). Content and Thematic Analysis. David F. Marks ve Lucy Yardley içinde, *Research Methods for Clinical and Health Psychology* (s. 56-68). Londra: Sage.
- Joinson, Adam N. (2005). Internet Behaviour and the Design of Virtual Methods. Christine Hine içinde, *Virtual Methods* (s. 21-34). Oxford: Berg.
- Jones, James H. (2008). The Tuskegee Syphilis Experiment. Ezekial J. Emanuel, Christine Grady, Robert A. Crouch, Reidar K. Lie, Franklin G. Miller, David Wendler içinde, *The Oxford Textbook of Clinical Research Ethics* (s. 86-96). Oxford: Oxford University Press.
- Jones, Steven G. (1997). *Virtual Culture: Identity & Communication in Cybersociety*. Londra: Sage.
- Jones, Steve (1999). *Doing Internet Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Jones, Steven G. (1998). Information, Internet, and Community: Notes toward an Understanding of Community in the Information Age. Steven G. Jones içinde, *Cybersociety 2.0: Revisiting Computer-Mediated Communication and Community* (s. 1-34). Thousand Oaks: Sage.
- Jones, Steven G. (2002). *Encyclopedia of New Media: An Essential Reference to Communication and Technology*. Londra: Sage.
- Jouhki, Jukka, Lauk, Epp, Penttinen, Maia, Sormanen, Niina, Uskali, Turo (2016). Facebook's Emotional Contagion Experiment as a Challenge to Research Ethics. *Media and Communication*, 4(4), 75-85.

- Kant, Immanuel (1996). An Answer to the Question: What Is Enlightenment? J. Schmidt içinde, *What Is Enlightenment?* (James Schmidt, Çev., s. 58-64). Berkeley: University of California Press.
- Kant, Immanuel (2019). *Groundwork for the Metaphysics of Morals*. Oxford University Press.
- Kantanen, Helena ve Manninen, Jyri (2016). Hazy Boundaries: Virtual Communities and Research Ethics. *Media And Communication*, 4(4), 86-96.
- Karasar, Niyazi (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Kartarı, Asker (2017). Nitel Düşünce ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım. *Moment Dergi*, 4(1), 207-220.
- Kaul, Vineet (2012). Changing Paradigms of Media Landscape in the Digital Age. *Mass Communication and Journalism*, 2(2), 1-9.
- Keddie, Vince (2006). Case Study Method. V. Jupp içinde, *The Sage Dictionary of Social Research Methods* (s. 20-21). Londra: Sage.
- Kelleher, John D ve Tierney, Brendan (2020). *Veri Bilimi*. Çev: Onur Öztürk, İstanbul: Tellekt.
- Kent, John (1995). The Enlightenment. Peter Byrne & Leslie Houlden içinde, *Companion Encyclopedia of Theology* (s. 251-271). London: Routledge.
- Kimmel, Allan J. (1988). *Ethics and Values in Applied Social Sciences*. Londra: Sage.
- Kitchin, Rob (2014). *The Data Revolution*. Los Angeles: Sage.
- Kivits, Joele (2005). Online Interviewing and the Research Relationship. Christine Hine içinde, *Virtual Methods: Issues in Social Research on the Internet* (s. 35-50). Oxford: Berg.
- Koerner, Ascan F. (2005). Communication Scholars' Communication and Relationship with their IRBs. *Journal of Applied Communication Research*, 33(3), 231-241.

- Kozinets, Robert V. (1998). On Netnography: Initial Reflections On Consumer Research Investigations of Cyberculture. *Advances in Consumer Research Volume*(25), 366-371.
- Krueger, Richard A. ve Casey, Anne Mary (2015). *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. Los Angeles: Sage.
- Kuuradi, İoanna (2003). Etik ve Etikler. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 423(1), 7-9.
- Külcü, Özgür (2018). *Bilgi Kuramı ve Bilgi Yönetimi*. İstanbul: Hiperyayın.
- KVKK. (2018). *Kişisel Verilerin Korunması Kanunu*. Ankara.
- Kwak, Haewoon, Lee, Changhyun, Park, Hosung, Moon, Sue (2010). What is Twitter, a Social Network or a News Media? *In Proceedings of the 19th international conference on World wide web*, 591-600.
- Latzko-Toth, Guillaume, Bonneau, Claudine, Millette, Melanie (2017). Small Data, Thick Data: Thickening Strategies for Trace-based Social Media Research. Luke Sloan ve Anabel Quan-Haase içinde, *The SAGE Handbook of Social Media Research Methods* (s. 199-214). Sage: Los Angeles.
- Leavy, Patricia (2014). Introduction. Patricia Leavy içinde, *The Oxford Handbook of Qualitative Research* (s. 1-12). New York: Oxford University Press.
- Leavy, Patricia (2017). *Research Design Quantitative, Qualitative, Mixed Methods, Arts-Based, and Community-Based Participatory Research Approaches*. New York: Guilford Press.
- Lee, Raymond M., Fielding, Nigel G., Blank, Grant (2017). Online Research Methods in the Social Sciences: An Editorial Introduction. Nigel G. Fielding, Raymond M. Lee, Grant Blank içinde, *The SAGE Handbook of Online Research Methods* (s. 3-16). Los Angeles: Sage.
- Lexico (2021). *Data*. Şubat 23, 2021 tarihinde Lexico: <https://www.lexico.com/definition/data> adresinden alındı

- Lievrouw, Leah A. ve Livingstone, Sonia (2002). *The Handbook Of New Media*. Londra: Sage.
- Lievrouw, Leah A. ve Livingstone, Sonia (2006). Introduction to the Updated Student Edition. Leah A. Lievrouw ve Sonia Livingstone içinde, *The Handbook Of New Media* (s. 1-14). Londra: Sage.
- Lincoln, Yvonna S. ve Guba, Egon G. (1987). *Ethics: The Failure of Positivist Science*. Washington: Annual Meeting of the American Educational Research Association.
- Lincoln, Yvonna S., Lynham, Susan A., Guba, Egon G. (2018). Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences, Revisited. Norman K. Denzin ve Yvonna. S. Lincoln içinde, *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (s. 213-263). Los Angeles: Sage.
- Lindgren, Simon (2017). *Digital Media & Society*. Londra: Sage.
- Lindgren, Simon (2018). The Concept of 'Data' in Digital Research. Uwe Flick içinde, *The Sage Handbook Of Qualitative Data Collection* (s. 441-450). Los Angeles: Sage.
- Lindlof, Thomas R. (1995). *Qualitative Communication Research Methods*. California: Sage.
- Lister, Martin, Dovey, Jon, Giddings, Seth, Grant, Iain, Kelly, Kieran (2009). *New Media: A Critical Introduction*. Londra: Routledge.
- Livingstone, Sonia ve Locatelli, Elisabetta (2014). Ethical Dilemmas in Qualitative Research with Youth On/Offline. *International Journal of Learning and Media*, 4(2), 67-75.
- Lomborg, Stine ve Bechmann, Anja (2014). Using APIs for Data Collection on Social Media. *The Information Society*, 30, 256-265.
- MacIntyre, Alasdair (1998). *A Short History of Ethics*. London: Routledge.
- Mai, Jens Erik (2016). Big Data Privacy: The Datafication of Personal Information. *The Information Society*, 32(3), 192-199.
- Maietta, Raymond C. (2008). Computer Assisted Data Analysis. Lisa M.

Given içinde, *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (s. 103-108). Thousand Oaks: Sage.

Mann, Chris ve Stewart, Fiona (2000). *Internet Communication and Qualitative Research: A Handbook for Researching Online*. Londra: Sage.

Manning, Peter K. ve Cullum- Swan, Betsy (1994). Narrative, Content and Semiotic Analysis. Norman K. Denzin ve Yvonna S. Lincoln içinde, *Handbook of Qualitative Research* (s. 463- 477). Londra: Sage.

Manovich, Lev (2001). *The Language of New Media*. Cambridge: The MIT Press.

Manovich, Lev (2017). Cultural Analytics, Social Computing and Digital Humanities. Mirko Tobias Schafer, & Karin van Es içinde, *Datafied Society: Studying Culture through Data* (s. 55-68). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Markham, Annette (1998). *Life Online: Researching Real Experience in Virtual Space*. Walnut Creek: AltaMira Press.

Markham, Annette. (2004). Internet Communication As A Tool For Qualitative Research. David Silverman içinde, *Qualitative Research: Theory, Method And Practice* (s. 95-124). Londra: Sage.

Markham, Annette (2007). Ethic as Method, Method as Ethic A Case for Reflexivity in Qualitative ICT Research. *Journal of Information Ethics*, 1-20.

Markham, Annette (2012). Fabrication as Ethical Practice. *Information, Communication & Society*, 15(3), 334-353.

Markham, Annette ve Buchanan, Elizabeth (2012). *Ethical Decision-Making and Internet Research Recommendations from the AoIR Ethics Working Committee (Version 2.0)*. AOIR.

Markham, Annette ve Buchanan, Elizabeth (2017). Research Ethics in Context: Decision-Making in Digital Research. Mirko Tobias Schafer ve Karin van Es içinde, *Datafied Society: Studying Culture Through Data* (s. 201-210). Amsterdam: Amsterdam University Press.

- Martin, Deborah G. (2007). Bureaucratizing Ethics: Institutional Review Boards and Participatory Research. *ACME Editorial Collective*, 319-328.
- McIntosh, Heather ve Cuklanz, Lisa (2014). Feminist Media Research. Sharlene Nagy Hesse-Biber içinde, *Feminist Research Practice: A Primer* (s. 264-295). Sage: Los Angeles.
- McLean, Craig (2006). Questionnaire. Victor Jupp içinde, *The Sage Dictionary of Social Research Methods* (s. 252-253). Londra: Sage.
- Mertia, Sandeep (2020). Introduction: Relationalities Abound. Sandeep Mertia içinde, *Lives Of Data: Essays On Computational Cultures From India* (s. 9-25). Amsterdam: Institute of Network Cultures.
- Milgram, Stanley (1974). The perils of obedience. Harper's Magazine 247.1483, 62-77.
- Mill, John Stuart (2009). *Utilitarianism*. The Floating Press.
- Miller, Robert Lee ve Brewer, John D. (2003). *The A±Z of Social Research*. Londra: Sage.
- Miller, Vincent (2020). *Understanding Digital Culture*. Los Angeles: Sage.
- Moodley, Keymanthri ve Myer, Landon (2007). Health Research Ethics Committees in South Africa 12 Years Into Democracy. *BMC Medical Ethics*, 1-8.
- Muncie, John (2006). Discourse Analysis. Victor Jupp içinde, *The Sage Dictionary of Social Research Methods* (s. 74-76). Londra: Sage.
- Myers, Scott, Bow, Bonnie, Mindy, Fenske. (1999). *A Code of Professional Ethics for the Communication Scholar/Teacher*. National Communication Association: https://www.natcom.org/sites/default/files/pages/2017_Review_Code_Of_Professional_Ethics.pdf adresinden alındı
- Naughton, John (2006). Blogging And The Emerging Media Ecosystem. *Reuters Fellowship Seminar*(8), 1-10.

- Neuman, W. Lawrence (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Çev: Sedef Özge, Ankara: Yayın Odası.
- NHMRC (2007). *National Statement on Ethical Conduct in Human Research*. Canberra: National Health and Medical Research Council.
- Nielsen, Jakob ve Molich, Rolf (1990). Heuristic Evaluation of User Interfaces. *CHI'90 proceedings*, (s. 249-256). Seattle.
- Nissenbaum, Helen (2004). Privacy as Contextual Integrity. *Washington Law Review Association*, 79(1), 101-158.
- Nissenbaum, Helen (2010). *Privacy In Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life*. Stanford University Press: Stanford.
- Novak, Alison (2014). Anonymity, Confidentiality, Privacy, and Identity: The Ties That Bind and Break in Communication Research. *Review of Communication*, 14(1), 36-48.
- Nuttall, Jon (1997). *Ahlâk Üzerine Tartışmalar*. (Abdullah Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Ohm, Paul (2010). Broken Promises Of Privacy: Responding To The Surprising Failure Of Anonymization. *UCLA Law Review*, 1701-1777.
- Onuoha, Mimi (2018, Şubat 22). *Notes on Algorithmic Violence*. GitHub: <https://github.com/MimiOnuoha/On-Algorithmic-Violence> adresinden alındı
- Orgad, Shani (2009). How Can Researchers Make Sense of the Issues Involved in Collecting and Interpreting Online and Offline Data? Annette M. Markham ve Nancy K. Baym içinde, *Internet Inquiry* (s. 33-53). Los Angeles: Sage.
- Ørmen, Jacob (2021). Quantitative Approaches to Media and Communication Research. Klaus Bruhn Jensen içinde, *A Handbook of Media and Communication Research: Qualitative and Quantitative Methodologies* (s. 255-285). Londra: Routledge.
- Ortiz-Ospina, Esteban (2019, Eylül 18). The rise of social media. *OurWorldInData.org*. Ocak 10, 2024 tarihinde <https://ourworldindata.org/>

rise-of-social-media?ref=tms adresinden alındı

- Özdemir, İlker (2021). Bilim Etiğinin Güncel Zemini. Çiler Dursun ve Onur Dursun içinde, *Bilim İletişimi* (s. 101-134). Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Özlem, Doğan (2004). *Etik-Ahlâk Felsefesi*. İnkılap Kitabevi: İstanbul.
- Pieper, Annemarie (2013). *Etiğе Giriş*. (Gönül Özen Sezer, & Veysel Atayman, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Pingree, Geoffrey B. ve Gitelman, Lisa (2003). Introduction: What's New About New Media? Lisa Gitelman ve Geoffrey B. Pingree içinde, *New Media* (s. xi-xxiii). Cambridge: The MIT Press.
- Pink, Sarah, Horst, Heather, Postill, John, Hjorth, Larissa, Lewis, Tania, Tacchi, Jo (2016). *Digital Ethnography Principles and Practice*. Sage: Los Angeles.
- Pinker, Steven (1999). *Words and Rules*. New York: Basic Books.
- Popper, Karl R. (1970). The Moral Responsibility of The Scientist. Paul Weingartner ve Gerhard Zecha içinde, *Induction, Physics and Ethics* (s. 329-336). Dordrecht: D. Reidel Publishing.
- Popping, Roelof (2017). Online Tools for Content Analysis. Nigel G. Fielding, Raymond M. Lee, Grant Blank içinde, *The Sage Handbook Of Online Research Methods* (s. 329-343). Sage: Los Angeles.
- Press, Andrea ve Livingstone, Sonia (2006). Taking Audience Research Into The Age of New Media: Old Problems and New Challenges. Mimi White ve James Schwoch içinde, *The Question of Method In Cultural Studies* (s. 175-200). Oxford: Blackwell.
- Price, David H. (2016). *Coldwar Anthropology*. Durham: Duke University Press.
- Punch, Keith F. (2016). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal.

- Rachels, James (2015). *The Elements of Moral Philosophy*. New York: McGraw Hill Education.
- Rasmussen, Karsten Boye (2017). Data Quality in Online Environments. Nigel G. Fielding, Raymond M. Lee, Grant Blank içinde, *The SAGE Handbook of Online Research Methods* (s. 38-53). Sage: Los Angeles.
- Rau, Asta, Elliker, Florian, Coetzee, Jan K. (2018). Collecting Data for Analyzing Discourses. Uwe Flick içinde, *The Sage Handbook Of Qualitative Data Collection* (s. 297-313). Los Angeles: Sage.
- Reed, Holly (2002). *Research Ethics in Complex Humanitarian Emergencies*. Washington: National Academy Press.
- Resnik, David B. (2015, Aralık 1). *What Is Ethics in Research & Why Is It Important?* Ocak 8, 2021 tarihinde National Institute of Environmental Health Sciences: <https://www.niehs.nih.gov/research/resources/bioethics/whatis/index.cfm> adresinden alındı
- Rheingold, Howard (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. New York: Addison-Wesley.
- Rice, Ronald E. (1989). Issues and Concepts in Research on Computer-Mediated Communication Systems. *Annals of the International Communication Association*, 12(1), 436-476.
- Rice, Ronald E ve Rogers, Everett M. (1984). New Methods and Data for The Study of New Media. Ronald E. Rice içinde, *The New Media: Communication, Research, and Technology* (s. 81-99). California: Sage.
- Rimm, Marty (1995). Marketing Pornography on the Information Superhighway: A Survey of 917,410 Images, Descriptions, Short Stories, and Animations Downloaded 8.5 Million Times by Consumers in Over 2000 Cities in Forty Countries, Provinces, and Territories. *Georgetown Law Journal*.
- Rosenberg, Daniel (2013). Data Before the Fact. Lisa Gitelman içinde, "*Raw Data* " *Is an Oxymoron* (s. 15-40). Londra: The MIT Press.
- Rowe, Christopher (2000). Ethics in Ancient Greece. Peter Singer içinde, *A Companion to Ethics* (s. 121-132). Oxford: Blackwell Publishers.

- Saaty, Thomas L. (1988). What is the Analytic Hierarchy Process? Gautam Mitra, Harvey J. Greenberg, Freerk A. Lootsma, Marcel J. Rijkaert, Hans J. Zimmermann içinde, *Mathematical Models for Decision Support* (s. 109-121). Berlin: Springer.
- Sarangı, Srikant (2019). Communication research ethics and some paradoxes in qualitative inquiry. *Journal of Applied Linguistics And Professional Practice*, 12(1), 94-121.
- Scheifinger, Heinz (2016). Studying digital Hinduism. Saria Cheruvalil-Contractor ve Suha Shakkour içinde, *Digital Methodologies in the Sociology of Religion* (s. 71-81). Londra: Bloomsbury Publishing.
- Schmidt, Eric (2013, Mayıs 20). *How Should We Think About the Future?* / *Google Zeitgeist*. YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=hMGP_PQ51ul adresinden alındı
- Schrag, Zachary M. (2009). How Talking Became Human Subjects Research: The Federal Regulation of the Social Sciences, 1965–1991. *Journal of Policy History*, 21(1), 3-37.
- Schrag, Zachary M. (2010). *Ethical Imperialism Institutional Review Boards and the Social Sciences, 1965-2009*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Scott, John (2006). Textual Analysis. Victor Jupp içinde, *The Sage Dictionary of Social Research Methods* (s. 297-298). Londra: Sage.
- Sharf, Barbara F. (1999). Beyond Netiquette The Ethics of Doing Naturalistic Discourse Research on the Internet. Steve Jones içinde, *Doing Internet Research: Critical Issues and Methods for Examining* (s. 243-256). Thousand Oaks: Sage.
- Sidgwick, Henry (1962). *The Methods of Ethics*. Londra: Palgrave Macmillan
- Sieber, Joan E. ve Barbara, Stanley (1988). Ethical and professional dimensions of socially sensitive research. *American Psychologist*, 43(1), 49-55.

- Silver, David (2000). Looking Backwards, Looking Forwards: Cyberculture Studies 1990-2000. David Gauntlett içinde, *Web.Studies: Rewiring Media Studies for the Digital Age* (s. 19-30). Londra: Arnold.
- Silver, David (2004). İnternet/Cyberculture/Digital Culture/New Media/Fill-in-the-Blank Studies. *New Media and Society*, 6(1), 55-64.
- Smith, Marc. A. ve Kollock, Peter (1999). *Communities in Cyberspace*. Londra: Routledge.
- Somekh, Bridget, Burman, Erica, Delamont, Sara, Meyer, Julianne, Payne, Malcolm, Thorpe, Richard (2005). Research Communities in the Social Sciences. Bridget Somekh ve Cathy Lewin içinde, *Research Methods in the Social Sciences* (s. 1-14). Londra: Sage.
- Sosa, Sebastian (2022). Social Network Analysis. Jennifer Vonk ve Todd K. Shackelford içinde, *Encyclopedia of Animal Cognition and Behavior* (s. 6527-6544). Cham: Springer.
- Sproull, Lee ve Kiesler, Sara (1991). *Connections: New Ways of Working in the Networked Organization*. Cambridge: The MIT Press.
- Stark, Luke (2019). Facial recognition is the plutonium of AI. *XRDS: Crossroads, The ACM Magazine for Students*, 25(3), 50-55.
- Stein, Arlene (2010). Sex, Truths, and Audiotape: Anonymity and the Ethics of Exposure in Public Ethnography. *Journal of Contemporary Ethnography*, 39(5), 554-568.
- Stokes, Jane (2003). *How To Do Media and Cultural Studies*. Londra: Sage.
- Stoll, Clifford (1995). *Silicon Snake Oil: Second Thoughts On The Information Highway*. New York: Double Day.
- Sudweeks, Fay ve Simoff, Simeon J. (1999). Complementary Explorative Data Analysis The Reconciliation of Quantitative and Qualitative Principles. Steve Jones içinde, *Doing Internet Research: Critical Issues and Methods for Examining the Net* (s. 29-56). Londra: Sage.
- Taş, Oğuzhan (2010). Medya Etiğinin Tarihsel Temelleri ve Gelişimi. Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel içinde, *Televizyon Haberciliğinde Etik* (s.

3-23). Ankara: Fersa Matbaacılık.

Tepe, Harun (2016). *Pratik Etik: Etiğin Pratik Sorunları*. Ankara: BilgeSu.

The Information Society (1996). 1996: Volume 12. The Information Society An International Journal: <https://tisj.sitehost.iu.edu/readers/toc/12.html> adresinden alındı

Timisi, Nilüfer (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi.

Traianou, Anna (2014). The Centrality of Ethics in Qualitative Research. Patricia Leavy içinde, *The Oxford Handbook of Qualitative Research* (s. 62-80). New York: Oxford University Press.

Trend, David (2001). *Reading Digital Culture*. New Jersey: Blackwell Publishing.

Tsuria, Ruth, Yadlin-Segal, Aya, Vitullo, Alessandra, Campbell, Heidi A. (2017). Approaches to Digital Methods in Studies of Digital Religion. *The Communication Review*, 20(2), 73-97.

Turkle, Sherry (1995). *Life On The Screen: Identity In The Age Of The Internet*. New York: Touchstone.

Uğur, Aydın (1986). *Yeni İletişim Teknolojilerinin Toplumsal ve Siyasal Etkileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Uğur, Aydın ve Bilici, Mücahit (1998). Bilgi Toplumu, İnternet ve Demokrasi. *Yeni Türkiye*(19), 488-496.

Uyan Semerci, Pınar (Yöneten). (2021, Nisan 19). 4. Ders: Toplumsal Araştırmalarda Etik [Sinema Filmi]. Nisan 21, 2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=inYFZF8Ge9w> adresinden alındı

Uzun, Ruhdan (2007). *İletişim Etiği, Sorunlar ve Sorumluluklar*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.

Van Gelder, Lindsay (1985). The Strange Case of the Electronic Lover. *Ms.*

Magazine.

- Van Someren, Maarten W., Barnard, Yvonne F., Sandberg, Jacobijn A. (1994). *The Think a Loud Method: A Practical Guide to Modelling Cognitive Processes*. Londra: Academic Press.
- Vitak, Jessica, Shilton, Katie, Ashktorab, Zahra (2016). Beyond the Belmont Principles: Ethical Challenges, Practices, and Beliefs in the Online Data Research Community. *CSCW*, 941-953.
- Webb, Amy (2019). *The Big Nine*. New York: Public Affairs.
- Webster, James. (2014). *The Marketplace of Attention : How Audiences Take Shape In a Digital Age*. Cambridge: The MIT Press.
- Weigel, Moira (2018, Nisan 11). *Silicon Valley's Sixty-Year Love Affair with the Word "Tool"*. New Yorker: <https://www.newyorker.com/tech/annals-of-technology/silicon-valleys-sixty-year-love-affair-with-the-word-tool> adresinden alındı
- Wellman, Barry (2011). Studying the Internet Through the Ages. Mia Consalvo ve Charles Ess içinde, *The Handbook of Internet Studies* (s. 17-23). Sussex: Blackwell Publishing Ltd.
- Wetherell, Margaret ve Edley, Nigel (2014, Temmuz 21). A Discursive Psychological Framework for Analyzing Men and Masculinities. *Psychology of Men & Masculinity*, 15(4), s. 355-364.
- Wharton, Chris (2006). Document Analysis. Victor Jupp içinde, *The Sage Dictionary of Social Research Methods* (s. 79-81). Londra: Sage.
- White, James Boyd (1983). The Ethics of Argument: Plato's Gorgias and the Modern Lawyer. *The University of Chicago Law Review*, 50(2), 849-895.
- Whitaker, Reg (1999). *The End Of Privacy*. New York: The New Press.
- Whitbeck, Caroline (1998). Research Ethics. Ruth Chadwick içinde, *Encyclopedia of Applied Ethics, Vol. 3* (s. 835-843). San Diego: Academic Press.

- Willer, David ve Walker, Henry A. (2007). *Building Experiments: Testing Social Theory*. California: Stanford University Press.
- Williams, Frederick, Rice, Ronald E., Rogers, Everett M. (1988). *Research Methods and the New Media*, New York: Free Press.
- Wimmer, Roger D. ve Dominick, Joseph R. (2011). *Mass Media Research*. Boston: Wadsworth.
- Wu, Chao, Wang, Guolong, Hu, Simon, Liu, Yue, Mi, Hong, Zhou, Yi-Ke, Guo, Song, Tongtong (2020). A Data Driven Methodology for Social Science Research With Left-Behind Children As a Case Study. *PLoS ONE*, 15(11), 1-28.
- X. (2023, Kasım 14). *Developer Agreement and Policy*. X Developer Platform: <https://developer.twitter.com/en/developer-terms/agreement-and-policy> adresinden alındı
- Yang, Hsin-Chang, ve Lee, Chung-Hong (2005). A Text Mining Approach for Automatic Construction of Hypertexts. *Expert Systems with Applications*, 29(4), s. 723-734.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yükseköğretim Kurulu (2016). *Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi*. Yüksek Öğretim Kurulu. Şubat 05, 2024 tarihinde <chrome-extension://efaidnbmnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.yok.gov.tr/Documents/Mevzuat/yuksekogretim-kurumlari-bilimsel-arastirma-ve-yayin-etigi-yonergesi.pdf> adresinden alındı
- Yükseköğretim Kurulu (2024). *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zeka Kullanımına Dair Etik Rehber*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu.
- Zanfir-Fortuna, Gabriela (2020). *The General Data Protection Regulation: Analysis and Guidance for US Higher Education Institutions*. Washington: Future of Privacy Forum. Mart 14, 2022 tarihinde https://fpf.org/wp-content/uploads/2020/05/FPF_GDPR-Report-Final.pdf adresinden alındı

- Zimbardo, Philip G. (1972) Stanford Prison Experiment: A Simulation Study of the Psychology of Imprisonment. Philip G. Zimbardo, Incorporated.
- Zimmer, Michael (2010). "But the Data is Already Public": On the Ethics of Research in Facebook. *Ethics Inf Technol*, 12, 313-325.
- Zimmer, Michael ve Kinder-Kurlanda, Katharina (2017). Introduction. Michael Zimmer ve Katharina Kinder-Kurlanda içinde, *Internet Research Ethics for The Social Age* (s. xx-xxvii). New York: Peter Lang.

